

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Η ΠΟΡΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ

ΑΠΟΔΟΧΗ & ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Επιμέλεια εργασίας: **ΚΕΡΑΕΙΑ ΜΑΛΑΓΙΩΡΓΗ**

Α' επίδοτης: **κ. ΚΟΥΝ ΒΑΝΧΑΓΕΝΤΟΡΕΝ**

Β' επίδοτης : **κ. ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΕΡΕΝΤΙΔΗΣ**

ΒΟΛΟΣ 2007

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Η ΠΟΡΝΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ

ΑΠΟΔΟΧΗ & ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

Επιμέλεια εργασίας: **ΚΕΡΑΣΙΑ ΜΑΛΑΓΙΩΡΓΗ**

Α' επόπτης: **κ. ΚΟΥΝ ΒΑΝΧΑΓΕΝΤΟΡΕΝ**

Β' επόπτης : **κ. ΣΤΑΥΡΟΣ ΠΕΡΕΝΤΙΔΗΣ**

ΒΟΛΟΣ 2007

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ & ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 6087/1

Ημερ. Εισ.: 08-01-2008

Δωρεά: Συγγραφέα

Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΙΑΚΑ

2007

ΜΑΛ

Στη μητέρα μου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της πτυχιακής εργασίας μου, επιθυμώ να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους επόπτες μου, κ. Κουν Βανχάγεντορεν και κ. Σταύρο Περεντίδη για την πολύτιμη βοήθειά τους. Ο κ. Βανχάγεντορεν με την ιδιότητα του φιλόλογου και ο κ. Περεντίδης με αυτή του ιστορικού μου έδωσαν πολύτιμες συμβουλές για τον καθορισμό του θέματος και της βιβλιογραφίας, καθώς και για τη διόρθωση της εργασίας και συνέβαλαν στο να αποκτήσει αυτή έναν ιστορικο-φιλολογικό προσανατολισμό. Χωρίς τη δική συμβολή, η εκπόνηση και ολοκλήρωση αυτής της πτυχιακής θα ήταν αδύνατη.

Επίσης, ευχαριστώ το διδάσκοντα του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, κ. Χρήστο Ζαφειρόπουλο για τις συμβουλές και τις παρατηρήσεις του.

Ένα θερμό ευχαριστώ στη φίλη και συμφοιτήριά μου, Κατερίνα για τη βοήθειά της στη σύνθεση του εξωφύλλου.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τους φίλους μου, Φάνη, Αθηνά, Γρηγόρη, Αποστόλη, Δημήτρη, τη μητέρα μου, Νίκη Αλμπάνη και την αδερφή μου, Μαρία για τη συμπαράστασή τους και για τις χρήσιμες παρατηρήσεις τους.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Α΄. Για τον Πλάτο και τις κωμωδίες του

<i>Plt.</i>	Πλάυτος
<i>Amph.</i>	Amphitryon
<i>As.</i>	Asinaria.
<i>Bacch.</i>	Bacchides.
<i>Capt.</i>	Captivi.
<i>Cas.</i>	Casina
<i>Cist.</i>	Cistellaria
<i>Curc.</i>	Curculio
<i>Ep.</i>	Epidicus
<i>Men.</i>	Menaechmi
<i>Mer.</i>	Mercator
<i>Ml. Gl.</i>	Miles Gloriosus
<i>Most.</i>	Mostellaria
<i>Prs.</i>	Persa
<i>Poen.</i>	Poenulus
<i>Ps.</i>	Pseudolus
<i>Rud.</i>	Rudens
<i>Tr.</i>	Truculentus

Β΄. Για τον Τερέντιο και τις κωμωδίες του

<i>Ter.</i>	Τερέντιος
<i>Ad.</i>	Adelphoe
<i>An.</i>	Andria
<i>Eun.</i>	Eunuchus
<i>Ht. tim.</i>	Heauton timorumenos
<i>Hec.</i>	Hecyra
<i>Ph.</i>	Phormio

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο αγοραίος έρωσ υπήρξε ένας θεσμός απόλυτα ενσωματωμένος στην καθημερινή ζωή της αρχαίας Ρώμης. Ωστόσο, αν και η πορνεία ήταν αποδεκτή, οι πόρνες, οι πόρνοι και οι μαστροποί ήταν άτομα περιθωριοποιημένα. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση αυτής ακριβώς της αντίφασης. Η προσπάθειά μου επικεντρώνεται στην όσο το δυνατόν πληρέστερη παρουσίαση και ανάλυση του ζητήματος της αποδοχής και της περιθωριοποίησης γύρω από την πορνεία και τις πόρνες στα επίπεδα του νόμου, της θρησκείας και –πάνω απ' όλα- των νοοτροπιών και της καθημερινής πρακτικής. Τι σήμαινε η πορνεία για τη ρωμαϊκή κοινωνία και μέσα από ποιες διαδικασίες έλαβε χώρα η νομιμοποίησής της; Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά που επέβαλαν τη διαφοροποίηση των πορνών από τις άλλες γυναίκες και την αντιμετώπισή τους ως μια ξεχωριστή κατηγορία; Γιατί τελικά τα άτομα αυτά περιθωριοποιούνταν και πώς θα μπορούσε να συνδέσει κανείς την αποδοχή και την περιθωριοποίηση;

Στην προσπάθειά μου να δώσω απαντήσεις σε τέτοια ζητήματα προσπάθησα καταρχήν να προσεγγίσω την καθημερινότητα των πορνών, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο κατανόησης των πρακτικών των γυναικών αυτών που επέβαλαν τη δημιουργία ενός μηχανισμού αποδοχής και περιθωριοποίησης. Έτσι, σε ένα κεφάλαιο βασικών πραγματολογικών στοιχείων μιλώ για την προέλευση των πορνών και των μαστροπών, τα αίτια της εκπόρνευσης, τους τρόπους προσέλκυσης των πελατών και της εξάσκησης του πορνικού επαγγέλματος, τους πελάτες και τη σχέση τους με τις πόρνες και τους μαστροπούς, τις αμοιβές των πορνών, τους παράγοντες που καθόριζαν τις τιμές και την ιεραρχία του επαγγέλματος που δημιουργούσαν αυτές, τις συνθήκες ζωής των πορνών και τις μεταξύ τους σχέσεις, τις διαφοροποιήσεις πορνών και εταιρών, τη ζωή τους στα χρόνια της παρακμής. Κατόπιν, επιχειρώ τη διεξοδική ανάλυση του ζητήματος της αποδοχής στα επίπεδα των αντιλήψεων για την επίσκεψη σε πόρνη, των σχέσεων των πελατών με τις πόρνες, της παρουσίας του χαρακτήρα της *bona meretrix* και της πορνείας στη ρωμαϊκή λογοτεχνία και κωμωδία, των ελευθεριών που απολάμβαναν οι πόρνες σε σχέση με τις *matronae* και τις *virgines* και των φαινομένων μίμησης των πορνών από τις τελευταίες, της παρουσίας των πορνών στη ρωμαϊκή μυθολογία και θρησκεία, της νομιμοποίησης της πορνείας μέσω μιας σειράς νόμων, της έλξης που ασκούσανε οι πορνικές δραστηριότητες σε άτομα των ανώτερων τάξεων, των περιπτώσεων πορνών με σημαντική επιρροή. Το τρίτο κεφάλαιο έχει ως στόχο την προσέγγιση ζητημάτων περιθωριοποίησης σε σχέση με τους ενδοια-

σμούς των Ρωμαίων απέναντι στην απόλυτη αποδοχή της επίσκεψης σε πόρνη, τα στερεότυπα εναντίον των πορνών και την ηθική καταδίκη του έρωτα γι' αυτές, τις αντιλήψεις για τους μαστροπούς, τους περιορισμούς που επέβαλε ο θεσμός της μαστροπείας στις πόρνες, την αντιμετώπισή τους ως απειλή για την ηθική των *matronae* και των *virgines*, τις αρνητικές αντιδράσεις απέναντι στα δρώμενα των πορνικών γιορτών, τους νόμους που στερούσαν τις πόρνες και τους μαστροπούς από ορισμένα δικαιώματα, την ηθική καταδίκη μελών της ελίτ που εμπλέκονταν σε πράξεις πορνείας και μαστροπείας. Στο ίδιο κεφάλαιο επιχειρείται η ερμηνεία των συνθηκών που επέβαλλαν την περιθωριοποίηση των πορνών και η διερεύνηση της σχέσης της ταυτόχρονης αποδοχής και περιθωριοποίησης. Τέλος, έκρινα απαραίτητη τη συγγραφή ενός παραρτήματος για τη σύνδεση πολυκοιτίας, μοιχείας και πορνείας ώστε να δείξω τη σημασία που θα έπρεπε να έχει για μια *matrona* η διαφοροποίησή της από την πόρνη σε κάθε πτυχή της ζωής της και την εξίσωση γυναικών που παρέκλιναν από τις απαιτήσεις της ρωμαϊκής κοινωνίας με πόρνες.

Μελετώντας κανείς τέτοια ζητήματα σε μια αρχαία κοινωνία βρίσκεται αντιμέτωπος με προβλήματα που δε θα είχε αν μελετούσε την πορνεία στη σύγχρονη εποχή. Το βασικότερο από αυτά είναι το γεγονός ότι οι πηγές μας προέρχονται από μια συγκεκριμένη κατηγορία ανθρώπων: τη στιγμή που οι επαγγελματίες του αγοραίου έρωτα ήταν κυρίως γυναίκες κι εντάσσονταν κυρίως στις κατώτερες τάξεις, οι πηγές μας προέρχονται από άντρες των ανώτερων τάξεων. Έτσι, προκύπτουν τρία βασικά ερωτήματα που δεν είναι καθόλου εύκολο να απαντηθούν. Το πρώτο αφορά στο πώς έβλεπαν οι ίδιες οι πόρνες τον εαυτό τους και πώς βίωναν την καθημερινότητα και τα όσα συνεπαγόταν η ανάμιξή τους στον αγοραίο έρωτα. Οι αντιλήψεις που προβάλλονται για την πορνεία και τις πόρνες αφορούν πάντοτε την οπτική των πελατών και μας λείπει αυτή των πορνών και των μαστροπών. Το δεύτερο σχετίζεται με το πώς αντιμετώπιζαν οι Ρωμαίες *matronae* και *virgines* τις πόρνες. Οι πηγές κάνουν λόγο για ανταγωνισμό μεταξύ πορνών και παντρεμένων ή παρθένων Ρωμαίων γυναικών, αλλά και προβάλλουν ανησυχίες για φαινόμενα μίμησης πορνικών συμπεριφορών. Ωστόσο, η εικόνα που προβάλλουν είναι μεροληπτική και αποσπασματική, καθώς μας λείπει η οπτική τόσο των πορνών όσο και των *matronae* για τα ζητήματα αυτά. Το τρίτο έχει να κάνει με το βαθμό της ενσωμάτωσης των πορνών στις χαμηλότερες οικονομικά τάξεις. Άραγε οι πόρνες ήταν εξίσου περιθωριοποιημένες στις τάξεις αυτές; Θεωρητικά, οι αξίες που προσπαθούσε να προωθήσει η ρωμαϊκή ελίτ αφορούσαν κάθε τάξη, αλλά δεν είμαστε σε θέση να απαντήσουμε με σιγουριά σε ερωτήματα που α-

φορούν την εφαρμογή αυτών των κανόνων στο επίπεδο της καθημερινής ζωής. Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα είναι το γεγονός ότι στην προσπάθειά του να μελετήσει κανείς την πορνεία, αναγκάζεται να ασχοληθεί ουσιαστικά μόνο με τις πόρνες. Οι πηγές μιλούν κυρίως γι' αυτές και οι αναφορές στους πόρνους είναι αποσπασματικές και καμιά φορά υπαινικτικές. Όλα αυτά τα ζητήματα περιορίζουν τις δυνατότητες προσέγγισης και ερμηνείας του ερευνητή και τον αναγκάζουν συχνά να κάνει υποθέσεις, αλλά έτσι παραμονεύει ο κίνδυνος ερμηνείας με κριτήρια σύγχρονα, πράγμα που θα οδηγούσε σε αναχρονιστικές προσεγγίσεις.

Οι ίδιοι οι Ρωμαίοι ιστοριογράφοι δε φαίνεται να ενδιαφέρονταν για τις πόρνες. Ακολουθώντας τη λογική της ιστοριογραφίας- ρεπορτάζ γύρω από τα σημαντικά γεγονότα και προσωπικότητες, προσανατολισμό από τον οποίο η ιστορική επιστήμη κατάφερε να απαγκιστρωθεί μόλις τον περασμένο αιώνα, αναφέρονταν σε πόρνες μόνο περιπτώσιολογικά, όταν αυτές σχετιζόνταν με κάποιο σημαντικό γεγονός ή μια ισχυρή προσωπικότητα. Αλλά και σε αυτή την περίπτωση η πορνεία χρησιμοποιείται κυρίως ως μέσο εκτόξευσης κατηγοριών παρά ως μέσο για την ιστοριογραφική παρουσίαση των γεγονότων. Έτσι, ο σύγχρονος ιστορικός αναζητά το πρωτογενές υλικό του κυρίως στο χώρο της ρωμαϊκής λογοτεχνίας, της σάτιρας, του επιγράμματος, της ποίησης, της πεζογραφίας. Κι εδώ, όμως, έχει να αντιμετωπίσει σημαντικά προβλήματα. Τα είδη αυτά διαβάζονταν από Ρωμαίους της ελίτ και η πορνεία γινόταν μέσο για την έκφραση του ποιητικού εγώ, της επίδειξης λογοτεχνικού ταλέντου, ενώ το είδος και μόνο της σάτιρας με έναν προσανατολισμό σκανδαλοθηρίας μας κάνει να ανησυχούμε για το ρεαλισμό των πηγών αυτού του είδους. Βέβαια, όλες αυτές οι πηγές μπορούν να δώσουν πολλές και χρήσιμες πληροφορίες αλλά θα πρέπει πάντοτε να αξιολογούνται λαμβάνοντας υπόψη το είδος, τον προσανατολισμό και την τάξη στην οποία απευθύνονται.

Το λογοτεχνικό είδος στο οποίο επέλεξα να επικεντρωθώ για την πραγμάτευση του ζητήματος της πορνείας με επίκεντρο την αποδοχή και την περιθωριοποίηση είναι η ρωμαϊκή κωμωδία και, συγκεκριμένα, οι κωμωδίες του Πλαύτου και του Τερέντιου. Βέβαια, η ερμηνεία μέσω των πηγών αυτών συνεπάγεται δυσκολίες και προβλήματα. Το βασικότερο έχει να κάνει με το ίδιο το είδος της κωμωδίας, η οποία συνεπάγεται υπερβολές και παρουσίαση των χαρακτήρων με τρόπο που συχνά είναι στερεότυπος και στερείται ρεαλισμού. Ωστόσο, η κωμωδία είναι ένα είδος στο οποίο κυριαρχεί η πορνεία, αφού στη συντριπτική πλειοψηφία των έργων είτε πρωταγωνιστούν ή συμμετέχουν στην πλοκή πόρνες και μαστροποί είτε γίνεται αναφορά στην πορνεία. Έτσι,

οι πηγές αυτές επιτρέπουν περισσότερο από άλλες στον ερευνητή να πλησιάσει την καθημερινότητα των πορνών (και όχι μόνο των εταιρών) –πάντα με τις επιφυλάξεις που προκαλεί η υπερβολή της κωμωδίας- και κυρίως να αφουγκραστεί τις σκέψεις της ρωμαϊκής κοινωνίας γύρω από την πορνεία και τις πόρνες. Άλλωστε, η κωμωδία είναι ίσως το είδος το οποίο επικοινωνούσε σε μεγαλύτερο βαθμό με κάθε Ρωμαίο, εφόσον δεν προοριζόταν για να αναγνωσθεί από λίγους, αλλά για να παρουσιαστεί στο κοινό σε παραστάσεις. Επιπλέον, η κωμωδία τοποθετείται σ' ένα χρονικό σημείο κρίσιμο για την αντιμετώπιση της πορνείας και των πορνών: τη στιγμή που ο ελληνικός πολιτισμός, με τον οποίο συνδεόταν έντονα η πορνεία στο επίπεδο των ρωμαϊκών συνειδήσεων, αρχίζει να διεισδύει έντονα στον κόσμο της Ρώμης. Στις κωμωδίες του Πλαύτου και του Τερέντιου παρουσιάζονται οι ανησυχίες των Ρωμαίων για τα αποτελέσματα της επαφής της Ρώμης με τον «ελληνικό τρόπο ζωής» πάνω στην αυστηρή ρωμαϊκή ηθική, αλλά και προβάλλεται η έντονη παρουσία των πορνών στην καθημερινή ζωή. Ο Πλαύτος και ο Τερέντιος τοποθετούν τα έργα τους σε ελληνικό σκηνικό κάνοντας προσαρμογές στα έργα της Νέας Κωμωδίας, αλλά ουσιαστικά προσαρμόζουν την ελληνική πραγματικότητα στις πρακτικές και νοοτροπίες των Ρωμαίων. Η πόλη που δημιουργούν ο Πλαύτος και ο Τερέντιος είναι στην πραγματικότητα ελληνορωμαϊκή και το τέχνασμα του ελληνικού σκηνικού τους δίνει την ευκαιρία να μιλήσουν πιο ελεύθερα για τις πραγματικότητες της Ρώμης. Η μελέτη της ρωμαϊκής κωμωδίας μπορεί να γίνει η αφετηρία για να προσπαθήσει κανείς να πλησιάσει τη ρωμαϊκή κοινωνία, να διερευνήσει τις σχέσεις οίκου-πορνών-πόλης και να προσπαθήσει να προσεγγίσει την αντιμετώπιση της πορνείας από μια οπτική ιστορίας των νοοτροπιών.

Βέβαια, όταν κανείς μελετά ζητήματα αποδοχής και περιθωριοποίησης της πορνείας και των πορνών στη ρωμαϊκή κοινωνία, δεν μπορεί να παραλείψει να μελετήσει τον τρόπο με τον οποίο βιώνονται, φιλτράρονται και επαναπροωθούνται στην κοινωνία τα ζητήματα αυτά στους τομείς της θρησκείας και του νόμου. Ούτε μπορεί να τον αφήσουν αδιάφορο οι αντιδράσεις των Ρωμαίων για την ανάμιξη των ατόμων της καλής κοινωνίας σε πορνικές δραστηριότητες. Για τη μελέτη των ζητημάτων αυτών οι κωμωδίες του Πλαύτου και του Τερέντιου είναι ανεπαρκείς ως ιστορικές πηγές, αφού αφορούν περισσότερο τις οικογενειακές σχέσεις και λιγότερο την πόλη, αλλά και επειδή ως πρώιμες πηγές δεν μπορούν να παρακολουθήσουν βασικές εξελίξεις στην αντιμετώπιση της πορνείας, αφού πολλές γιορτές και νόμοι για την πορνεία, αλλά και φαινόμενα έντονης ανάμιξης των μελών αριστοκρατικών οικογενειών σε πορ-

νικές δραστηριότητες είναι μεταγενέστερα. Προκειμένου να προσεγγίσω τέτοια ζητήματα ανέτρεξα σε άλλους είδους λογοτεχνικών πηγών, αλλά και σε νομικά και ρητορικά κείμενα. Μεγάλη τομή στην αντιμετώπιση της πορνείας έφερε και η έλευση και κυρίως η επικράτηση του Χριστιανισμού, αφού με την επέκταση του ιδανικού της παρθενίας και στα δύο φύλα η πορνεία έπαψε να είναι ένας πλήρως αποδεκτός θεσμός. Θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι η μελέτη της οπτικής των πρώτων Χριστιανών για την πορνεία ξεφεύγει από τους στόχους αυτής εδώ της εργασίας και γι' αυτό περιορίζομαι σε γενικές αναφορές όπου είναι αυτό απαραίτητο. Επιπλέον, απέφυγα να χρησιμοποιήσω πολλές χριστιανικές πηγές για το ζήτημα της γενικής αντιμετώπισης της πορνείας στη Ρώμη, διότι τα κείμενα αυτά είναι γραμμένα από μια εντελώς διαφορετική οπτική γωνία και μπορούν να μας δώσουν πληροφορίες όχι τόσο για την αντιμετώπιση της πορνείας στην πολυθεϊστική Ρώμη, αλλά για τις αντιλήψεις και προκαταλήψεις των ίδιων των Χριστιανών σχετικά με τη στάση της «διεφθαρμένης»-πολυθεϊστικής Ρώμης, όπου η αποχή από τη σεξουαλική ζωή δεν αποτελεί αγαθό. Οι χριστιανικές πηγές χρησιμοποιήθηκαν, λοιπόν, περισσότερο για να συζητηθεί το γενικό πλαίσιο των αντιλήψεων των Χριστιανών για την πορνεία.

Όσον αφορά στις δευτερογενείς πηγές, η πορνεία είναι ένα ζήτημα το οποίο άρχισε να μελετάται αρκετά πρόσφατα και η βιβλιογραφία είναι σχετικά περιορισμένη. Για την πορνεία έχουν γραφτεί κυρίως έργα τα οποία μελετούν το θέμα δίνοντας έμφαση σε πραγματολογικά ζητήματα και όχι τόσο στη διερεύνηση της σχέσης αποδοχής και περιθωριοποίησης, για τα οποία έχουν γραφτεί κυρίως άρθρα που εντάσσονται σε συλλογικά έργα τα οποία αφορούν στη σεξουαλική ηθική της Ρώμης. Για τη δική μου μελέτη στηρίχθηκα καταρχήν σε έργα που αφορούν στη ρωμαϊκή κοινωνία και ηθική και στη θέση της γυναίκας στην αρχαία Ρώμη, ώστε να συγκροτήσω ένα γενικότερο πλαίσιο και κατόπιν να διερευνήσω τον τρόπο με τον οποίο εντάσσονται ή αποκλίνουν οι πόρνες από το σώμα των γυναικών που ζούσαν στη Ρώμη. Σε σημαντικά έργα που αφορούν στη θέση της γυναίκας στη Ρώμη, όπως της Cantarella, της Pomeroy και του Balsdon γίνονται αναφορές στις πόρνες, αλλά αυτές αντιμετωπίζονται κυρίως ως μια ξεχωριστή κατηγορία γυναικών και δε δίνεται έμφαση στη σύνδεση ή τη διαφοροποίηση από τις Ρωμαίες παντρεμένες γυναίκες, πράγμα που θα δημιουργούσε ένα πλαίσιο ερμηνείας για τον αυτοπροσδιορισμό των πορνών και των άλλων γυναικών μέσω των μεταξύ τους διαφορών και συγκλίσεων, όσο βέβαια το επιτρέπει η απουσία μαρτυριών από τις ίδιες. Μια σημαντική προσπάθεια να απαντήσει σε τέτοια ζητήματα κάνει η Staples με ένα έργο που επικεντρώνεται στη συμμετοχή των διαφόρων τε-

λειτουργικών κατηγοριών γυναικών στη ρωμαϊκή θρησκεία, σε μια προσέγγιση που και τις εξετάζει μεμονωμένα και τις συνδέει μεταξύ τους. Για την προσέγγιση των κωμωδιών χρησιμοποίησα άρθρα για το έργο του Πλαύτου, του Τερέντιου και των συγγραφέων της Νέας Κωμωδίας και για την παρουσίαση των πορνών στη ρωμαϊκή κωμωδία, όπως αυτά των Fantham, Gilula και Gratwick, τα οποία προσφέρουν πολύ ενδιαφέρουσες προσεγγίσεις για τους χαρακτήρες των πορνών στη ρωμαϊκή κωμωδία και για την ανάλυση σημαντικών σκηνών. Εκείνο που λείπει από τις φιλολογικές προσεγγίσεις που έχω υπόψη μου είναι η συστηματική μελέτη των κωμωδιών από τη σκοπιά της ρωμαϊκής ηθικής και ιδεολογίας γύρω από την ίδια την πορνεία. Οι μελετητές περιορίζονται συχνά στην προσπάθεια απάντησης του ερωτήματος «Ο Πλαύτος και ο Τερέντιος παρουσιάζουν την bona ή τη mala meretrix;» χωρίς να επεκτείνονται στην ανάλυση της ιδεολογίας γύρω από την πορνεία στη ρωμαϊκή κωμωδία. Όσον αφορά στη βιβλιογραφία που αφορά αποκλειστικά στην πορνεία και στο περιθώριο χρησιμοποίησα έργα όπως αυτά των Vanoyeke και Salles, τα οποία δίνουν το βασικό πλαίσιο της εξάσκησης του πορνικού επαγγέλματος και ζητημάτων που σχετίζονται με την αποδοχή και την περιθωριοποίηση, αλλά χωρίς να εμβαθύνουν στην ερμηνεία αυτής της αντίφασης, της Flemming, η οποία κάνει μια πολύ σημαντική προσέγγιση στο ζήτημα των αμοιβών των πορνών, ένα θέμα ιδιαίτερα δύσκολο να μελετηθεί, αλλά θα ήταν χρήσιμο να προσπαθήσει να συνδέσει κανείς τους παράγοντες που επιβάλλουν τις κλιμακώσεις στις αμοιβές με τη δημιουργία μιας ιεραρχίας του περιθωρίου που συνεπαγόταν και τη διαφορετική αντιμετώπιση των διαφόρων κατηγοριών πορνών. Τέλος, εξαιρετικά χρήσιμα έργα για την ουσιαστική ανάλυση που προσφέρουν στη σύνδεση αποδοχής και περιθωριοποίησης είναι αυτά των McGinn και Edwards με έμφαση στο νόμο και στο καθεστώς της infamia αντιστοίχως.

I. ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ

Η παρουσία των πορνών στη Ρώμη-Γενική ορολογία

Din. nam nunc lenonum et scortorum plus est fere,
quam olim muscarum est cum caletur maxime. (Plt., Tr. 65-66)

Με αυτή την αναλογία, ο Πλαύτος διαμαρτύρεται για το μεγάλο αριθμό πορνών και μαστροπών στις μέρες του. Πράγματι, η Ρώμη κατείχε το μεγαλύτερο αριθμό πορνών στην ιταλική χερσόνησο,¹ πράγμα που, κατά τη γνώμη μου, συνδέεται τόσο με το μεγάλο πληθυσμό της όσο και με το γεγονός ότι η πόλη αυτή συγκέντρωνε μεγάλο αριθμό δούλων (υπάρχει στενή σύνδεση πορνείας και δουλείας). Στο απόσπασμα που παραθέσαμε, το *nunc* έρχεται σε αντίθεση με το παρελθόν και δείχνει την ηθική πτώση της εποχής του συγγραφέα. Αν και δε γνωρίζουμε πότε ακριβώς έγιναν δημοφιλή τα πορνεία και οι πόρνες στη Ρώμη, φαίνεται ότι στην εποχή του Πλαύτου, ο οποίος αποτελεί και την αρχαιότερη πηγή της λατινικής λογοτεχνίας για την πορνεία, ο θεσμός βρισκόταν σε πλήρη άνθιση. Άλλωστε, οι εμπορικές ανταλλαγές των Ρωμαίων με τις πόλεις του Νότου τους είχαν εξοικειώσει με τα ήθη που οι Έλληνες άποικοι έφεραν στην Ιταλία² και από εκεί κι έπειτα, η οικονομική και κοινωνική δομή της πορνείας δεν άλλαξε δραστικά για αιώνες.³ Για τον Πλαύτο, η ακμή της πορνείας είναι ενοχλητική κι αυτό φαίνεται από τη σύγκριση με τις μύγες το καλοκαίρι, αλλά και από τη χρήση του φορτισμένου αρνητικά όρου *scortorum* για τις πόρνες και όχι του όρου *meretrix* που είναι πιο ουδέτερος.

Η έντονη παρουσία των πορνών στη Ρώμη διακρίνεται και στο επίπεδο της γλώσσας. Ενώ για την εκπόρνευση συναντούμε τον ουδέτερο όρο *prostituere* (το να δραςαν πόρνη ή να εκπορνεύεσαι), για τις ίδιες τις πόρνες υπάρχει ένα πλήθος όρων, όπως: *meretrix* (εταίρα, που κερδίζει), όρος με γενική εφαρμογή στις πόρνες και που δείχνει ότι η πορνεία είναι αντιληπτή κυρίως ως οικονομική πράξη,⁴ *lupa*, όρος που παραπέμπει είτε σ' ένα ουρλιαχτό των πορνών παρόμοιο με του λύκου και στην έντονη σεξουαλικότητά τους είτε στην αρπακτικότητά τους είτε στη λύκαινα- πόρνη που ανέτρεφε το Ρωμόλο και το Ρέμο, *togata* (αυτή που φορά *toga*), *nonaria* (αυτή που απαγορεύεται να εμφανιστεί πριν την ένατη ώρα), *amasiae* (κορίτσια αφιερωμένα στην Αφροδίτη, όρος που απαντάται και στο υποκοριστικό), *amatrix* (ερωμένη), *amica* (φίλη), *delicata*, *scortum* (δέρμα), *spurca*, *pueri delicati* (για νεαρά αγόρια). Γενικά, παρατηρείται μεγάλη ποικιλία όρων ανάλογα με την τιμή, τον τρόπο εξάσκησης επαγγέλματος, τα θέλητρα των πορνών. Στην αυτοκρατορική περίοδο, οι όροι χρησιμοποιούνται ενιαία για όλες τις πόρνες χωρίς ιεραρχικές διακρίσεις,⁵ πράγμα

που σημαίνει ότι στην αρχαία Ρώμη δεν υπήρχε τόσο έντονη διάκριση εταίρας- πόρνης, όπως συνέβαινε στην αρχαία Ελλάδα. Ίσως αυτό σχετίζεται με το γεγονός ότι στη Ρώμη οι γυναίκες είχαν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων, συμμετείχαν σε συμπόσια και οι άντρες δεν είχαν τόσο μεγάλη ανάγκη από εταίρες. Από την άλλη, τα ρωμαϊκά ήθη, όπως θα δούμε, ήταν πολύ πιο αυστηρά και δεν επέτρεπαν τη σημαντική εξέλιξη μιας πόρνης.

Προέλευση των πορνών. Τα αίτια της εκπόρνευσης

Θεωρητικά, οι πόρνες και οι πόρνοι μπορούσαν να ανήκουν σε οποιαδήποτε τάξη, αλλά η συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν σκλάβες –κυρίως παιδιά- που είτε προσπαθούσαν να εξαγοράσουν την ελευθερία τους είτε τις είχαν τοποθετήσει οι αφέντες τους στα πορνεία ή τις εκπόρνευαν οι ίδιοι. Πολλές πόρνες ήταν παιδιά που είχαν εκτεθεί από τους γονείς τους, έθιμο που απαγορεύτηκε τον 4^ο αι.:

Chr. nempre anui illi prodita abs te filiaſt planiſſime,

per te vel uti quaestum feceret vel uti veniret palam. (Ter., *Ht. Tim.* 639-640)

Στο απόσπασμα αυτό, διακρίνονται οι κίνδυνοι που απειλούν μια κοπέλα που αποχωρίζεται την οικογένειά της, εξαιτίας της έκθεσης: η πορνεία και η δουλεία. Μάλιστα, στον *Curculio* του Πλάτου εμφανίζεται ο κίνδυνος της ακούσιας αιμομικτικής σχέσης (πράξη απόλυτα καταδικαστέα στη Ρώμη)⁶ μιας τέτοιας κοπέλας με τον αδερφό της, φόβο που θα εκφράσουν αργότερα και οι Χριστιανοί.⁷ Οι μαστροποί συχνά ανέθρεφαν ως δούλους τα παιδιά που εκτίθεντο για να τα κάνουν αργότερα πόρνες. Λόγος που οδηγούσε στην έκθεση ήταν κυρίως η φτώχεια, γι' αυτό και καθιερώθηκαν επιδόματα για τα παιδιά των φτωχών από τα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ., ενώ αργότερα καθιερώθηκαν κληροδοτήματα για τέτοιους σκοπούς στις λεγόμενες “*puellae Faustinae*” προς τιμήν της Φαυστίνας της Πρεσβύτερης, συζύγου του Αντωνίνου του Ευσεβούς (Antoninus Pius), και της κόρης της Φαυστίνας της Νεότερης, συζύγου του Μάρκου Αυρήλιου.⁸ Τα κορίτσια ήταν πιο πιθανό να εκτεθούν ή να πουληθούν σε άλλα νοικοκυριά (εφόσον ήταν σκλάβοι) από ό,τι τα αγόρια,⁹ ενώ θύματα της έκθεσης ήταν και τα νόθα παιδιά. Στις κωμωδίες του Πλάτου και του Τερέντιου, οι σκλάβες-πόρνες είναι επίσης κοπέλες που έπεσαν θύματα απαγωγών, πειρατείας, ληστείας ή αιχμαλωτίστηκαν κατά τη διάρκεια πολέμου. Η ρωμαϊκή κωμωδία παρουσιάζει μια στατιστικά λανθασμένη εικόνα για τη συχνότητα των φαινομένων αυτών κι αυτό πιθανόν έχει να κάνει με την προσπάθεια των Ρωμαίων κωμωδιογράφων να δείξουν τις συνέπειες που θα μπορούσε να έχει για μια κοπέλα η απώλεια της ιδιότητας του πολίτη:

Prol. eas qui surripuit, in Anactorium devehit,
vendit eas omnis, et nutricem et virgines,
praesenti argento homini, si leno est homo,
quantum hominum terra sustinet sacerrumo. (Plt., *Poen.* 87-90)

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, ο Πλαύτος μιλά για την απαγωγή δύο κοριτσιών με την παραμάνά τους, ενώ στους στίχους 896-897 της ίδιας κωμωδίας, μαθαίνουμε πως τα κορίτσια είχαν απαχθεί σε μικρή ηλικία από ένα Σικελό πειρατή και πουλήθηκαν σ' ένα μαστροπό (οι μαστροποί προτιμούσαν να αγοράζουν νεαρά κορίτσια για να μπορούν να τα εκπαιδεύσουν κατάλληλα, πριν τα οδηγήσουν στην εκπόρνευση). Φαίνεται πως οι Ρωμαίοι θεωρούσαν πως αυτή θα ήταν η χειρότερη μοίρα για μια κοπέλα ελεύθερης καταγωγής: στους στίχους που παραθέσαμε η ανθρώπινη ιδιότητα αμφισβητείται για το μαστροπό (*si leno est homo*) κι αν τελικά την έχει, εκπροσωπεί το χειρότερο είδος της. Ανάλογα στερεότυπα εμφανίζονται και στους ακόλουθους στίχους:

Arct. huic filiola virgo periit parvola.
eam de praedone vir mercatur pessumus;
is eam huc Cyrenas leno advexit virginem. (Plt., *Rud.* 39-41)

Και εδώ παρουσιάζεται η περίπτωση της απαγωγής. Ο μαστροπός αγοράζει μια νεαρή κοπέλα από τον απαγωγέα της και τη μεταφέρει στην Κυρήνη, πράγμα που εντάσσεται στις πρακτικές των μαστροπών με τη μετακίνηση των πορνών, αλλά και στην προσπάθεια να χαθούν τα ίχνη της κοπέλας, αφού οι δικοί της δε θα επέτρεπαν να οδηγηθεί στο δρόμο της πορνείας και της πολυκοιτίας μια *virginem*. Άλλωστε, ο μαστροπός παραβιάζει το νόμο εκπορνεύοντας μια ελεύθερη κοπέλα.¹⁰ Γι' αυτό και στους στίχους 520-526 της κωμωδίας *Persa* του Πλαύτου, ο μαστροπός λαμβάνει όλα τα μέτρα ώστε να μην έρθει κανείς και ζητήσει πίσω την κοπέλα κατηγορώντας τον. Πιο συγκεκριμένα, την πουλά σ' έναν υποψήφιο πελάτη, χωρίς να του δώσει καμιά εγγύηση. Η κοπέλα αυτή είναι αιχμάλωτη και προέρχεται από την Αραβία:

Dor. Chrysopolim Persae capere urbem in Arabia
plenam bonarum rerum atque antiquom oppidum:
ea comportatur praeda, ut fiat auctio
publicitus; (Plt., *Prs.* 506-509)

Είναι αξιοσημείωτο ότι η κοπέλα αντιμετωπίζεται ως λάφυρο, σαν να επρόκειτο για πράγμα. Από τη στιγμή που πωλείται ως δούλη, η ανθρώπινη ιδιότητα μοιάζει να χάνεται γι' αυτήν.

Πολλές ήταν οι πόρνες που προέρχονταν από την Ανατολή (την Αίγυπτο, τη Συρία, την Ινδία, τη Φρυγία) - και πολλές φορές τις πουλούσαν οι ίδιοι οι γονείς τους ως δούλες, αφού δεν είχαν άλλο τρόπο για να επιβιώσουν. Οι μαστροποί εμπορεύονταν ολόκληρα φορτία βοηθούμενοι από έναν «επιστάτη των κοριτσιών», ο οποίος εξερευνούσε ολόκληρη τη λεκάνη της Μεσογείου, για να βρει κορίτσια και να τα διαθέσει στη σεξουαλική αγορά. Τα παιδιά της ηδονής προέρχονταν από την Ασία ή την Αφρική, ενώ οι χορεύτριες των Γαδείρων κατάγονταν από το σημερινό Κάντακα. Οι ξένες ήταν περιζήτητες για τους συντοπίτες τους, ενώ οι Ρωμαίοι αγαπούσαν τους Αιγύπτιους –κυρίως τους Αλεξανδρινούς- τους Σύριους και τους Μαυριτανούς.¹¹ Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι στη ρωμαϊκή συνείδηση η Ελλάδα και η Ανατολή συνδέονται με την απόλαυση, αλλά και τη διαφθορά.

Μια μεγάλη κατηγορία πορνών αποτελούσαν και οι απελεύθερες που πάσχιζαν να επιβιώσουν κι επεδίωκαν να διασφαλίσουν την ανεξαρτησία τους ή που τις εκμεταλλεύονταν οι πρώην αφέντες τους:

Syra quia nos libertinae sumus, et ego et tua mater, ambae
meretrices fuimus. (Plt., *Cist.* 38-39)

Οι γυναίκες, στις οποίες αναφέρεται εδώ η Σύρα, ήταν σκλάβες που κατάφεραν να αποκτήσουν την ελευθερία τους. Καθώς, όμως, δεν μπορούσαν να επιβιώσουν διαφορετικά, κατέληξαν να γίνουν εταίρες. Σκλάβες και απελεύθερες πόρνες ήταν και πολλές καλλιτέχνιδες, όπως χορεύτριες, οργανοπαίκτριες, αλλά και ηθοποιοί και μονομάχοι. Οι αυλήτριες,¹² οι χορεύτριες (*cymbalistrinae*), οι τραγουδίστριες (*ambubiae*), οι αρπίστριες (*citharistrinae*) και οι μίμοι (*mimae*) είναι σχεδόν πάντα πόρνες.¹³ Οι άνθρωποι αυτοί δεν είχαν τίποτα να χάσουν με την εκπόρνευση, αφού, όπως και οι πόρνες, εντάσσονταν ήδη στην ατιμωτική κατηγορία των *infames*,¹⁴ αν και οι ηθοποιοί μπορούσαν, αν δεν εκπορνεύονταν, να παντρευτούν με πολίτες. Ορισμένες πόρνες ήταν παλλακίδες, αλλά γι' αυτές το επάγγελμα της πορνείας θα πρέπει να αποτελούσε εξαίρεση, καθώς ήταν υποχρεωμένες να μένουν πιστές στους αφέντες τους, ενώ η πορνεία ταυτίζεται με την πολυκοιτία.

Πολύ συχνά, οι πόρνες ήταν άτομα που εντάσσονταν στους πολίτες των χαμηλών τάξεων: εγκαταλειμμένα ή ορφανά παιδιά, γιοι και κόρες περιθωριακών που οι γονείς τους τους οδηγούσαν στο δρόμο της εκπόρνευσης, φτωχές γυναίκες για τις οποίες η μόνη λύση ήταν η πορνεία, αφού δεν είχαν τις δυνατότητες να απασχοληθούν αλλιώς, χήρες, γυναίκες πανδοχέων, αλλά και κοπέλες που τις εκμεταλλεύονταν οι εραστές τους. Αν και οι πόρνες εντάσσονταν κυρίως στις χαμηλές κοινωνικές τάξεις, υπήρχαν

και άτομα της καλής κοινωνίας που εκπορνεύονταν είτε διότι κατέληξαν σε χέρια μαστροπών (Plt., *Prs.* 645) είτε από επιλογή. Στις ρωμαϊκές πηγές συναντούμε τον όρο *famosae* που αναφέρεται σε γυναίκες από σεβαστές οικογένειες με σπλωμένη υπόληψη. Οι γυναίκες αυτές είτε δούλευαν ανεξάρτητα είτε σύναπταν συμφωνίες με μαστροπούς. Επειδή, όμως, το επάγγελμα της πορνείας ήταν πολύ ατιμωτικό, οι γόνοι καλών οικογενειών δύσκολα θα επέλεγαν να εισέλθουν στον κόσμο του.

Ουσιαστικά, το βασικότερο αίτιο της εκπόρνευσης γυναικών και ανδρών στη Ρώμη ήταν η φτώχεια, ο υπερπληθυσμός και η ανεργία. Οι γυναίκες που εκπορνεύονταν ήταν πολύ περισσότερες από τους άντρες και θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως αυτό δεν είναι άσχετο με το γεγονός ότι τα περιθώρια ευρέσεως εργασίας για τις γυναίκες ήταν λίγα:

Syra neque ego hanc superbiai

causa pepuli ad meretricium quaestum, nisi ut ne esurirem.

Sel. At satius fuerat eam viro dare numptum potius. Syra Heia,
haec quidem ecastor cottidie viro nubit, nupsitque hodie,
nubet mox noctu. numquam ego hanc viduam cubare sivi.

nam si haec non nubat, lugubri fame familia pereat. (Plt., *Cist.* 40-45)

Σ' αυτή την αντιπαράθεση λόγων, η γερασμένη μαστροπός, πρώην εταίρα, Σύρα, υποστηρίζει ότι εξώθησε την κόρη της στην πορνεία εξαιτίας της φτώχειας. Η Σελένιουμ θεωρεί πως θα ήταν καλύτερο να την είχε παντρέψει. Η Σύρα παρομοιάζει τη ζωή της κόρης της με το γάμο, μόνο που αυτή έχει πολλούς άντρες (χαρακτηριστικό της πόρνης είναι η πολυκοιτία). Επεκτείνοντας τη σκέψη της Σύρας, θα πρέπει να πούμε ότι τέτοιες γυναίκες ήταν δύσκολο να συγκεντρώσουν προίκα, ώστε να παντρευτούν, αλλά και θα ήταν σχεδόν ακατόρθωτο να καταφέρει κάποια κόρη μαστροπού να παντρευτεί έναν πολίτη. Στους ανωτέρω στίχους, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην απειλή της πείνας. Είναι γεγονός ότι οι κατανομές σιταριού στη Ρώμη ήταν άνισες¹⁵ κι από ένα σημείο κι έπειτα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι αυτές έγιναν τρόπος, ώστε να αποτραπεί η εκπόρνευση παιδιών ελεύθερης καταγωγής. Σημαντικός παράγοντας αποτέλεσαν και οι επιδημίες που άφηναν πίσω τους χήρες και ορφανά. Η πορνεία ήταν μια λύση για όσους στερούνταν την υποστήριξη ενός πάτρωνα ή των συγγενών του. Στην *Andria* του Τερέντιου (στ. 69-72 και 74-81), ο Σίμων μιλά για μια όμορφη και νέα κοπέλα από την Άνδρο (η ομορφιά και η νιότη είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την επιτυχημένη σταδιοδρομία μιας πόρνης) που ήρθε στην

Αθήνα φτωχή και στερούμενη φροντίδας από τους συγγενείς της. Στην αρχή δούλευε ως υφάντρια, αλλά γρήγορα υπέκυψε στον πειρασμό της πορνείας:

sed postquam amans accessit pretium pollicens
unus et item alter, ita ut ingeniumst omnium
hominum ab labore proclive ad lubidinem,
accepit condicionem, dehinc quaestum occipit. (Ter., *An.* 76-79)

Το βασικό αίτιο που οδήγησε την εταίρα σ' αυτό το επάγγελμα παρουσιάζεται να είναι η προτίμηση για την ηδονή και όχι για το μόχθο: η πορνεία προβάλλεται ως η εύκολη λύση. Θα πρέπει, βέβαια, να επισημανθεί ότι ο λόγος εδώ είναι ουδέτερος: η ροπή στη λαγνεία είναι χαρακτηριστικό όλων των ανθρώπων (*omnium hominum*) κι όχι μόνο των πορνών. Οι Ρωμαίοι πίστευαν ότι πολλές πόρνες επέλεξαν το επάγγελμα αυτό εξαιτίας της αγάπης τους για τη λαγνεία και την πολυτέλεια. Όμως, δεν ήταν όλοι τόσο επιεικείς: ο Κάτων διακήρυττε ότι οι άντρες θα έπρεπε να χαλιναγωγήσουν το έμφυτο πάθος των γυναικών τους για ασυδοσία και πολυτέλεια, αφού θα μπορούσαν να απιστήσουν, για να τις κατακτήσουν.¹⁶

Ωστόσο, η εκπόρνευση δεν ήταν πάντα προϊόν επιλογής. Στην αρχαία Ρώμη, ο έλεγχος του σώματος από τις γυναίκες και τους σκλάβους δεν ήταν κατοχυρωμένος: οι πρώτες αναγκάζονταν να υποκύψουν στη θέληση των γονιών τους, αφού ο *pater familias* είχε τον απόλυτο έλεγχο πάνω στο σώμα των παιδιών του, ενώ το ίδιο ίσχυε και για τους αφέντες και τους σκλάβους.¹⁷ Δεδομένου ότι το 1/3 του ρωμαϊκού πληθυσμού ήταν δούλοι¹⁸ και οι προοπτικές απασχόλησης των γυναικών ήταν λίγες, αντιλαμβανόμαστε ότι η εκπόρνευση ήταν ένας τρόπος να απασχολήσουν οι αφέντες τις δούλες τους.¹⁹ Γι' αυτό και στην περίοδο της αυτοκρατορίας άρχισαν να λαμβάνονται μέτρα για την αποτροπή της εκπόρνευσης σκλάβων. Πολλές απελεύθερες και σκλάβες εκπορνεύονταν για να αποκτήσουν την ανεξαρτησία ή την ελευθερία τους αντίστοιχα και οι μαστροποί φαίνεται να τις προσέγγιζαν επικαλούμενοι αυτή τη δυνατότητα:

Dor. Ne sis plora; libera eris actutum, si crebro cades.
vin mea esse? (Plt., *Prs.* 656-657)

Έχουμε να κάνουμε με την πρώτη επαφή μαστροπού και πόρνης: η κοπέλα έχει αιχμαλωτιστεί, είναι σκλάβα και ο μαστροπός της δίνει την ευκαιρία να ανακτήσει την ελευθερία της παρουσιάζοντας την πορνεία ως μονόδρομο. Μάλιστα, της μιλά με πολύ ευγενικό τρόπο, σε αντίθεση με σκληρές όπου η κοπέλα ανήκει ήδη στο μαστροπό.²⁰

Οι μαστροποί. Επιλογή και εκπαίδευση των πορνών

Από τα αποσπάσματα που έχουμε ήδη παραθέσει, φαίνεται πως η πορνεία ήταν έντονα συνδεμένη με τη μαστροπεία (*lenocinium*). Οι μαστροποί, άντρες (*leno*) και γυναίκες (*lena*), με τους πρώτους να υπερέχουν αριθμητικώς, ήταν ταυτόχρονα δούλεμποροι, προξενητές και προαγωγοί. Οι περισσότεροι ήταν ξένοι και δούλοι που δούλευαν ανεξάρτητα ή για λογαριασμό άλλων. Καθώς τα άτομα των ανώτερων τάξεων απέφευγαν να εμπλέκονται άμεσα σε πράξεις μαστροπείας, νοίκιαζαν χώρους για να λειτουργήσουν ως πορνεία και συνέλλεγαν τα ενοίκια μέσω ενδιάμεσων ή διαχειρίζονταν τα πορνεία μέσω τρίτων, πράξεις που θα πρέπει να ήταν αρκετά κερδοφόρες. Από την πορνεία θα πρέπει να αντλούσαν κέρδος και άτομα στα οποία ανήκαν χώροι όπου οι πόρνες προσπαθούσαν να προσελκύσουν τους πελάτες τους, όπως οι ιδιοκτήτες λουτρών ή μύλων.

Οι επιθεωρητές- μαστροποί επέλεγαν τα κορίτσια, τους έδιναν ψευδώνυμο, ρύθμιζαν την τιμή εκτιμώντας τις χάρες τους και τις εφοδίαζαν με ρούχα και άλλα απαραίτητα:

Bal. cur ego vestem, aurum atque ea quibus est vobis usus, praehibeo? (Plt., Ps. 182)

Ο Βαλλίων φαίνεται να υπονοεί ότι οι κοπέλες ζουν μέσα στην πολυτέλεια και την κομψότητα χάρη σ' αυτόν²¹ και απαιτεί από αυτές να ανταποκριθούν πλήρως στις προσδοκίες του, γεμίζοντάς τον πλούτο. Οι πόρνες ήταν συχνά κλεισμένες στο πορνείο και ο μαστροπός τους παρείχε τα απαραίτητα για να ζήσουν²² και να γίνουν ελκυστικές, πράγμα που, κατά τη γνώμη μου, συνδέεται με την προσπάθεια των μαστροπών να εντείνουν τον έλεγχο πάνω στις πόρνες, αλλά και να αποκλείσουν το ενδεχόμενο μιας απόδρασης. Επιπλέον, οι μαστροποί επέβλεπαν τις εργασίες των κοριτσιών, τις προστάτευαν από τις αυθαιρεσίες των αρχών και τις μάθαιναν την τέχνη της προσέλκυσης και του έρωτα.

Το πρώτο πράγμα που φαινόταν αναγκαίο για την πόρνη, ήταν η επιλογή ενός επιτυχημένου και κατάλληλου ονόματος:

Lys. Quid ais tu? quid nomen tidi dicam esse? Pas. Pasicompsae.

Lys. Ex forma nomen inditumst. (Plt., Mer. 516-517)

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, επιλέγεται ένα όνομα που παραπέμπει στην κομψότητα, αλλά και στην αντίληψη ότι η πόρνη λειτουργεί ως στολίδι. Οι πόρνες χρησιμοποιούσαν εξωτικά και ελληνικά ονόματα ακολουθώντας τα ελληνικά πρότυπα (έχουμε ήδη αναφερθεί στη σύνδεση πορνείας και ελληνικού τρόπου ζωής). Οι νεαρές κοπέλες και οι εταίρες έπαιρναν ονόματα υποκοριστικά. Αυτό για τις εταίρες ίσως συ-

νεπαγόταν ότι θα έπρεπε πάντοτε να αντιμετωπίζονται με τρυφερότητα και ως νέες. Σ' ένα συμβολικό επίπεδο, όμως, η ονοματοδοσία αυτή συνδέεται ίσως με το ότι η πόρνη θα βρίσκεται πάντοτε σε μια ενδιάμεση κατάσταση, θα σχετίζεται σεξουαλικά με πολλούς άντρες παραμένοντας άγαμη, θα είναι ανολοκλήρωτη, δε θα γίνει ποτέ *matrona*.

Πέρα από την επιλογή του ονόματος, οι μαστροποί μάθαιναν στις υποψήφιες πόρνες τις τεχνικές ώστε να γίνονται και να διατηρούνται όμορφες. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι τη στιγμή που οι *virgines* των ρωμαϊκών οικογενειών μάθαιναν τις οικιακές εργασίες, οι μαστροποί λειτουργούσαν σα μητέρες που μάθαιναν στις «κόρες» τους αυτά τα οποία ο μελλοντικός τους ρόλος τις προόριζε να κάνουν. Οι πόρνες έπρεπε να είναι γοητευτικές και ελκυστικές, για να σαγηνεύσουν τους υποψήφιους πελάτες. Ο Επίδικος της ομώνυμης κωμωδίας του Πλαύτου αναφωνεί γοητευμένος:

Sed vestita, aurata, ornata ut lepide, ut concinne, ut nove. (Plt., *Ep.* 222)

Πράγματι, οι πόρνες έδιναν μεγάλη έμφαση στην εξωτερική τους εμφάνιση κι αφιέρωναν πολλές ώρες στην τουαλέτα τους. Έκαναν συχνά μπάνιο, περιποιούνταν και αποτρίχωναν το δέρμα τους, ήλεγχαν το βάρος τους, αφού έπρεπε να είναι αδύνατες, κι έβαζαν αρώματα σε όλο τους το κορμί. Κι αν τους αποδίδεται το στερεότυπο της βρωμιάς, αυτό μάλλον δεν έχει να κάνει με τις ίδιες, αλλά με τις συνθήκες που επικρατούσαν στα πορνεία και τις γενικότερες αντιλήψεις για το επάγγελμά τους. Τα ρούχα των πορνών έπρεπε να είναι τέτοια ώστε να κρύβουν τις ατέλειες και να δείχνουν κομψότητα. Προτιμώντο τα λεπτά και διαφανή ενδύματα σε αποχρώσεις κίτρινου και πράσινου που δεν ήταν οικεία στους Ρωμαίους και προσέδιδαν το στοιχείο του εξωτισμού.²³ Πολλές φορές, η ενδυμασία ποίκιλε ανάλογα με την προέλευση και την ειδίκευση της πόρνης. Ειδική ενδυμασία είχαν οι Σύριες, ενώ στις πηγές συναντούμε και τον όρο *doris*, ο οποίος αναφέρεται σε πόρνες εντυπωσιακής ομορφιάς που δε φορούσαν ρούχα.²⁴ Οι εταίρες ξόδευαν πολλά χρήματα για τα ενδύματά τους και υπήρχε έντονος ανταγωνισμός μεταξύ τους. Μεγάλη σημασία είχε και η κόμμωση. Χρησιμοποιούσαν παρασκευάσματα για να αλλάζουν το χρώμα των μαλλιών τους, παράγγελλαν περούκες από το Πεδίο του Άρεως²⁵ κι έκαναν περίπλοκα χτενίσματα:

*Truc. Abire hinc ni properas grandi gradu,
iam hercle ego istos fictos compositos cripsos cincinnos tuos
unguentatos usque ex cerebro exvellam.* (Plt., *Tr.* 286-288)

Ο Truculentus δείχνει τις αντιστάσεις του στην πόρνη που τον έχει πλησιάσει κι απειλεί να την ξεμαλλιάσει, διαλύοντας την όμορφη κόμμωσή της. Πράγματι, οι πόρνες φρόντιζαν ιδιαίτερα τα μαλλιά τους, αφού θεωρείτο ατιμωτικό το να χάσεις την κόμη σου.²⁶ Όντας ήδη άτιμες, προσπαθούσαν να ενσωματωθούν στην κοινωνία ή τουλάχιστον να μην περιθωριοποιηθούν περισσότερο. Πολλά και ποικίλα ήταν και τα καλλυντικά τους με κρέμες, πούδρες και μάσκες νυκτός. Ορισμένες έβαφαν τις άκρες των μαστών ή έσφιγγαν το στήθος σ' ένα δίχτυ από χρυσαφές κλωστές, ενώ χρησιμοποιούσαν παρασκευάσματα για να αποκρύπτουν τις ατέλειες του δέρματος και για να λευκαίνουν τα δόντια τους.²⁷ Το σήμα κατατεθέν τους ήταν το στουπέτσι, ελληνικής προέλευσης, για τη λεύκανση της επιδερμίδας και το κοκκινάδι:

Truc. buccas rubrica, creta omne corpus intinxit tibi. (Plt., Tr. 294)

Κι όπως φαίνεται στο στίχο 261 της κωμωδίας *Mostellaria*, οι πόρνες φρόντιζαν να ανανεώνουν το μακιγιάζ τους, πριν από κάθε συνάντηση με πελάτες. Για να φαίνονται πιο νέες, στερέωναν το στόμα τους με χρυσά σύρματα και φορούσαν δόντια από χρυσάφι κι ελεφαντόδοντο. Πολλά ήταν και τα κοσμήματά τους π.χ. βραχιόλια, δαχτυλίδια, διακοσμητικά παπουτσιών, ενώ χαρακτηριστικά ήταν τα φοινικικά περιδέλαια σε σχήμα φαλλού και οι κρίκοι στους αστραγάλους.

Η εκπαίδευση των πορνών αφορούσε και ζητήματα που σχετιζόνταν ξεκάθαρα με τον τρόπο εξάσκησης του επαγγέλματος. Έπρεπε να γνωρίζουν την τέχνη της προσέλκυσης πελατών και του έρωτα, αλλά και βασικές τεχνικές αντισύλληψης και άμβλωσης.²⁸ Κι επειδή πολλές θα συμμετείχαν σε συμπόσια, μάθαιναν να χορεύουν με κρόταλα, να παίζουν λύρα, φλογέρα, κιθάρα, αυλό και να απαγγέλλουν ποιήματα. Μάλιστα, υπήρχαν «σχολεία» που τους παρείχαν αυτή την αγωγή και ο Ieno κάλυπτε τα έξοδα.²⁹

Κι όταν η εκπαίδευση ολοκληρωνόταν, οι πόρνες ήταν έτοιμες να εισέλθουν στον κόσμο του αγοραίου έρωτα. Ο μέσος όρος ηλικίας εισαγωγής μιας πόρνης στο επάγγελμα ήταν 14 ετών, τη στιγμή που στην αρχαία Ελλάδα η εκπόρνευση άρχιζε στην ηλικία των 6 ή και νωρίτερα. Δεδομένου ότι ο μέσος όρος ηλικίας πρώτου γάμου για τις Ρωμαίες ήταν επίσης 14 ετών, φαίνεται ότι οι πόρνες εισέρχονταν στο επάγγελμα, μόλις θεωρούνταν έτοιμες να εκδηλώσουν τη σεξουαλικότητά τους. Ωστόσο, άνθρωποι που είχαν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα, εξέδιδαν τα παιδιά τους σε μικρότερη ηλικία, πρακτική που εντάθηκε από τα τέλη της Δημοκρατίας και στην εποχή των πρώτων αυτοκρατόρων,³⁰ εξαναγκάζοντας τους νομοθέτες να λάβουν μέτρα ενάντια στην παιδική πορνεία.

Τρόποι και τόποι εξάσκησης επαγγέλματος και προσέλκυσης πελατών

Όσον αφορά στους τρόπους και τόπους εξάσκησης επαγγέλματος και προσέλκυσης πελατών, θα πρέπει να διευκρινιστεί εξ αρχής ότι οι πόρνες μπορούσαν να βρίσκονται παντού. Εκτός από τα πορνεία, κυκλοφορούσαν οπουδήποτε μπορούσαν να αναζητήσουν πελάτες κι εντάσσονταν πλήρως στην καθημερινή ζωή. Ουσιαστικά, οι πόρνες αναζητούσαν πελατεία στο κέντρο της κοινωνικής και πολιτικής ζωής –ακόμα και κοντά ή μέσα στις αυτοκρατορικές κατοικίες. Ο οίκος ανοχής της Λευκαδίας Οπτίας βρισκόταν κοντά στην κατοικία του Μεγάλου Ποντίφικα, πράγμα που δείχνει τη συνύπαρξη ιερού και κοσμικού στοιχείου στη Ρώμη.³¹ Πόρνες σύχναζαν και στα ιερά και τους ναούς ανατολικών θεοτήτων (χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των ναών της Ίσιδας από το 50 π.Χ.)³². Δρόμοι και συνοικίες συνδεδεμένοι με την πορνεία ήταν η οδός των Τυρρηνών (για τους πόρνους), ο Βήλαβρος και η Σοβώρα που υπήρξαν αντίστοιχα κέντρα εγκληματιών και εκεί εκπορνεύονταν οι meretriculae (πόρνες κατώτερης υποστάθμης), το Submemmium, όπου ενέδρευαν μικροσκοπικοί οίκοι ανοχής και σύχναζαν πολλοί ηδονοβλεψίες, η περιοχή γύρω από το άγαλμα του Μαρσύα, οι πλαγιές του Αβεντίνου (για πολυτελείς πόρνες), η Sacra Via, ο Καίλιος, το Αργίλητο, οι δρόμοι εμπόρων του λιβανιού, η Ζυγία οδός και το Τραστέβερε, όπου οι χορεύτριες των Γαδείρων, γυμνές και με βαμμένα μαλλιά, χόρευαν υπό δυνατή και ρυθμική μουσική λάγνους χορούς. Οι πόρνες παραμόνευαν ή παρήλαυαν επιδεικτικά στους δρόμους: χαρακτηριστικοί είναι οι όροι scorta erratica (λαθραία πόρνη που κυκλοφορεί στους δρόμους), noctibulae (που περπατούν τη νύχτα), forariae (επαρχιώτικα κορίτσια που συχνάζουν στους δρόμους). Στους δρόμους διακρίνονται οι τιμές, τα ονόματα των προαγωγών και των πορνών, αλλά και ερωτικά μηνύματα. Οι πόρνες συνέρρεαν γύρω από τα καταστήματα αργυραμοιβών και κοσμηματοπωλών όπου συγκεντρωνόταν το χρήμα. Οι χώροι θεαμάτων και τα θέατρα ήταν, επίσης, συνήθεις τόποι εκπόρνευσης. Στα λουτρά γυναίκες εκπορνεύονταν, ενώ προσποιούνταν ότι φύλαγαν τα ρούχα (πολλά πορνεία βρίσκονταν κοντά σε λουτρά), ενώ στον Ιππόδρομο πήγαιναν για να παρακολουθήσουν τα θεάματα και να κατασιγάσουν τους πόθους που διέγειραν αυτά. Στη διάρκεια των αγώνων, προκαλούσαν τους πλούσιους Ρωμαίους και τους αμαξήλατες νικητές με νοήματα, ψίθυρους και τραγούδια. Κάτω από το Μεγάλο Ιππόδρομο υπήρχαν καταστήματα πορνών και καμπαρέ που λειτουργούσαν από το πρωί μέχρι το απόγευμα, αλλά και γενικότερα οι γυναίκες αυτές συνήθιζαν να εκπορνεύονται κάτω από τις καμάρες των κυριότερων δημόσιων κτιρίων. Στα σκλαβοπάζαρα, οι νέοι εκπαιδεύονταν να επαναλαμβάνουν τα ίδια λόγια και να παίρνουν λάγνες στάσεις απέ-

ναντι στους πλούσιους και τους γέροντες.³³ Μόλις έφτανε κάποιο πλοίο στο λιμάνι, οι μαστροποί οδηγούσαν τις πόρνες εκεί, ενώ οι εταίρες έστελναν τους ενδιάμεσους μέσω των οποίων προσέλκυαν πελάτες:

Mes. *morem hunc meretrices habent:*
ad portum mittunt servolos, ancillulas;
si quae peregrina navis in portum advenit,
rogitant cuiatis sit, quid ei nomen siet,
postilla extemplo se applicant, agglutinant.

si pellexerunt, perditum amittunt domum. (Plt., *Men.* 338-343)

Η λέξη *morem* υποδηλώνει πως έχουμε να κάνουμε με μια πάγια τακτική. Τα πλοία που φτάνουν στο λιμάνι είναι ιδανικός και εύκολος στόχος: διαθέτουν πλούτο λόγω του εμπορίου και οι επιβαίνοντες κατάκοποι έχουν ανάγκη από χαλάρωση και διασκέδαση. Οι εταίρες δεν πηγαίνουν οι ίδιες, αλλά στέλνουν σκλάβες για να διακριθούν από τις απλές πόρνες, να δείξουν ότι δεν έχουν τόση ανάγκη την πελατεία και να δηλώνουν πως είναι πόρνες πολυτελείας, ώστε να μπορούν να διαπραγματεύονται και να επιτυγχάνουν καλύτερες τιμές. Οι σκλάβοι ρωτούν το όνομα του ιδιοκτήτη και δεν ικανοποιούνται απλώς με το πλήρωμα, αφού ο πρώτος έχει περισσότερο να δώσει. Οι δούλοι αναλαμβάνουν το ρόλο της εταίρας: προσπαθούν οι ίδιοι να δελεάσουν τον υποψήφιο πελάτη. Η χρήση της λέξης *perditum* δεν είναι τυχαία: θεωρείται πως η πόρνη καταστρέφει οικονομικά τον πλοιοκτήτη. Μια παρόμοια τακτική ακολουθείται κι όταν φτάνουν στην πόλη στρατιώτες:

Ep. *Tum meretricum numerus tantus, quantum in urbe omni fuit,*
obviam ornatae occurrebant suis quaeque amatoribus,
eos captabant. (Plt., *Ep.* 213-215)

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, διακρίνεται ο μεγάλος αριθμός πορνών, η έμφαση που έδιναν αυτές στα στολίδια, καθώς και η ένταξή τους στο δημόσιο χώρο, στην πόλη. Οι στρατιώτες ήταν σημαντικοί πελάτες των πορνών: η παραμονή ή η επιστροφή ενός στρατιώτη σ' έναν τόπο συνδέεται, κατά κανόνα, με επίσκεψη σε πόρνη. Στο απόσπασμα φαίνεται ότι είχαν σταθερές πόρνες που επισκέπτονταν. Στις ρωμαϊκές πηγές συναντούμε τον όρο *amicae*, οι οποίες λειτουργούσαν περισσότερο ως σύντροφοι και οι σχέσεις μαζί τους είχαν μεγαλύτερη σταθερότητα, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε με την απρόσωπη και ουδέτερη σχέση με τις πόρνες των πορνείων που περιοριζόταν σε μια και ίσως μοναδική συνουσία. Από τη στιγμή που οι στρατιώτες έμεναν μακριά από την πατρίδα τους και ζούσαν στις δύσκολες συνθήκες των στρατοπέδων, αλλά κι

επειδή αργούσαν να παντρευτούν φαίνεται πως είχαν ανάγκη από μια πιο άμεση και προσωπική σχέση με κάποια γυναίκα και οι *amicae* μπορούσαν να τους προσφέρουν κάτι τέτοιο. Με την πρακτική της υποδοχής τους, οι πόρνες δείχνουν αφοσίωση και σταθεροποιούν την πελατεία τους. Αξίζει, επίσης, να αναφέρουμε την περίπτωση των *busturiae*, οι οποίες συγκεντρώνονταν στις νεκροπόλεις –μέχρι την εποχή του Αυγούστου, διαβόητο ήταν το νεκροταφείο του Εσκιλίνου ως τόπος εκπόρνευσης³⁴ προσποιούνταν ότι απέδιδαν τιμές στους νεκρούς κι έκλαιγαν για να συγκινήσουν τους διαβάτες. Η *scrupela* συνόδευε τους πελάτες στην έξοδο του πορνείου παρασύροντάς τους στα κοιμητήρια, για να κατασιγάσουν και πάλι τους πόθους τους. Πολλές φορές, η τέχνη της προσέλκυσης ήταν άρρηκτα συνδεμένη με την εξαπάτηση και πιθανόν εκεί εντοπίζονται οι ρίζες πολλών αρνητικών στερεοτύπων για τις πόρνες. Οι πόρνες επιδείκνυαν την ομορφιά τους και αναζητούσαν νέους πελάτες και στη διάρκεια των πορνικών γιορτών, για τις οποίες θα μιλήσουμε στο δεύτερο κεφάλαιο.³⁵ Στην περίοδο του Χριστιανισμού, εταίρες εμφανίζονται να προσπαθούν να αποπλανήσουν ερημίτες κι ορισμένες να τα καταφέρνουν, ύστερα από στοίχημα που είχαν βάλει.³⁶ Άλλωστε, η μεγάλη καταστροφή που μπορεί να προκαλέσει μια πόρνη σ' ένα Χριστιανό είναι να τον κάνει να χάσει την αγνότητα του.

Οι μαστροποί, από την πλευρά τους, προσπαθούσαν να παρασύρουν τους διαβάτες στα πορνεία (*lupanar, lupanarium, prostibulum*: σπίτι σωματέμπορου). Στη Ρώμη υπολογίζεται ότι υπήρχαν γύρω στα σαράντα πέντε πορνεία,³⁷ ενώ ο κωμικός ποιητής *Titinius* (17.1) συνδέει την *toga*, το διακριτικό ένδυμα των πορνών, με το πορνείο.³⁸ Τα πορνεία έπρεπε να μένουν κλειστά μέχρι την ένατη ώρα από σεβασμό προς την αθλούμενη νεολαία.³⁹ Στο ίδιο πορνείο θα μπορούσαν να φιλοξενοούνται πόρνοι και πόρνες που συνήθιζαν να στέκονται γυμνοί μπροστά στους οίκους ανοχής, πράγμα που θα ήταν ταπεινωτικό για έναν πολίτη. Αν και τα υλικά κατάλοιπα δεν είναι αρκετά, έχουμε πληροφορίες για το πώς ήταν τα πορνεία και για τις πράξεις που λάμβαναν χώρα εκεί. Τα πορνεία αναγνωρίζονταν από το μεγάλο φαλλό, βαμμένο σε έντονο κόκκινο χρώμα και φτιαγμένο από πέτρα ή από ξύλο, και ο οποίος, παράλληλα, αποτελούσε είδος διαφήμισης, αλλά και προστάτευε τους πελάτες από το κακό μάτι.⁴⁰ Ο μαστροπός στεκόταν στο κατώφλι κι έκανε τις διαπραγματεύσεις:

Lyc. Edepol ne tibi illud possum festivom dare,
siquidem potes esse te pati in lepido loco,
in lecto lepide strato lepidam mulierem
complexum contrectare. Col. Is, leno, viam.

Lyc. Ubi tu Leucadio, Lesbio, Thasio, Chio,
vetustate vino edentulo aetatem inriges;
ibi ego te replebo usque unguentum geumatis,
quid multa verba? faciam ubi tu laveris,
ibi ut balneator faciat unguentariam.
sed haec latrocinantur, quae ego dixi, omnia.

Col. Quid ita? Lyc. Quia aurum poscunt praesentarium.

Col. Quin hercle accipere tu non mavis quam ego dare. (Plt., *Poen.* 695-706)

Ο μαστροπός, καταρχήν, κάνει λόγο για τις υπηρεσίες που προσφέρονται στο πορνείο: οι πελάτες ξαπλώνουν σε ανάκλιντρα με όμορφες κοπέλες, ενώ κατακλύζονται από μια τεράστια ποικιλία κρασιών και αρωμάτων. Πιθανόν, ο μαστροπός δίνει τόσο μεγάλη έμφαση στο κρασί και στα αρώματα, διότι αυτά συνδέονται με την απόλαυση και τη διέγερση της σεξουαλικής επιθυμίας. Κι αφού ο μαστροπός καταφέρει να δαμάσει τον πελάτη, κάνει λόγο για την τιμή. Κανείς πελάτης δεν μπορούσε να περάσει στο πορνείο χωρίς να έχει πληρώσει (Plt., *As.* 171-172) και οι μαστροποί έδιναν την πόρνη σ' αυτόν που υποσχόταν περισσότερα χρήματα. Όντας αδιάλλακτοι στις διαπραγματεύσεις, επιβάλλοντας τους δικούς τους όρους και χωρίς να υπόσχονται ποτέ και τίποτα (Plt., *Cist. fr.* v), όχι μόνο δεν έκαναν καμιά παραχώρηση στους πελάτες που δεν είχαν να πληρώσουν, αλλά και προσπαθούσαν να τους πείσουν να χρησιμοποιήσουν κάθε θεμιτό κι αθέμιτο μέσο, προκειμένου να εξασφαλίσουν χρήματα, ασκώντας τους αφόρητη πίεση για την εξόφληση του ποσού (Plt., *Prs.* 425- 426). Άλλωστε, ο μαστροπός ήταν ιδιαίτερα ευάλωτος, αφού ο νόμος δεν προστάτευε την ιδιοκτησία και την περιουσία του, και η αδιαλλαξία έμοιαζε να αποτελεί μονόδρομο γι' αυτόν.

Αλλά ας μεταφερθούμε στο εσωτερικό ενός πορνείου. Οι συνθήκες εκεί ήταν άθλιες και πολλές πόρνες πέθαιναν ζώντας συνεχώς μέσα σ' ένα ανθυγιεινό περιβάλλον.⁴¹ Οι χώροι αυτοί συνδέονταν με τη βρωμιά και την αποπνικτική ατμόσφαιρα. Πολλοί οίκοι ανοχής διέθεταν χώρο υποδοχής και άτομο για την επίβλεψη των κοριτσιών.⁴² Στα πορνεία της Πομπηίας, διακρίνονται χυδαία σκίτσα και σε επιγραφές σεξουαλικές συμβουλές, σχόλια για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των κοριτσιών και για τον αριθμό των πελατών τους,⁴³ οι προτιμήσεις και οι αντιζηλίες των πελατών- κι όλα αυτά είναι εκφρασμένα με χυδαίο τρόπο. Μάλιστα, σε ορισμένες από αυτές διακρίνονται και προειδοποιήσεις για την ύπαρξη αφροδίσια νοσημάτων. Για παράδειγμα, ένας πελάτης αναφέρει πως έκανε έρωτα με μια πραγματικά όμορφη κοπέλα, η οποία όμως είχε μέσα της βρωμιά.⁴⁴ Πάνω από το

κοπέλα, η οποία όμως είχε μέσα της βρωμιά.⁴⁴ Πάνω από το δωμάτιο της κάθε κοπέλας, υπήρχε πινακίδα με το όνομα, την τιμή ή και τις σεξουαλικές ιδιαιτερότητες της που ορισμένες φορές εκφράζονταν μέσω ενός μωσαϊκού. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την ύπαρξη όρων, όπως *cularae* (για πρωκτική οδό), *fellatrices* (για στοματικό έρωτα), μαρτυρά μια ειδίκευση στην τέχνη του έρωτα. Οι πόρνες μπορούσαν να δέχονται περισσότερους από έναν πελάτες ταυτόχρονα. Όταν ήταν απασχολημένες, γύριζαν ανάποδα την προαναφερθείσα πινακίδα που έγραφε τώρα “*occupata*”, ενώ γι’ αυτό το σκοπό οι εταίρες τοποθετούσαν μια σκλάβα έξω από το σπίτι για να το δηλώνει στους πελάτες:

Ast. nunc dum isti lubet, dum habet, tempus ei rei secundumst.

prome venustatem amanti tuam, ut gaudeat cum perdis.

ego hic interim restitans praesidebo,

istic dum sic faciat domum ad te exagogam;

nec quemquam interim istoc ad vos, qui sit odio,

intro mittam: tu perge, ut lubet, ludo in istoc. (Plt., *Tr.* 714-719)

Όσο υπάρχει στο σπίτι της εταίρας ένας νεοαποκτηθείς και πλούσιος πελάτης, η σκλάβα δεν αφήνει κανένα να εισέλθει. Από τα λόγια της *Astaphium* διακρίνεται η αντίληψη ότι ο εραστής υποκύπτει στη γοητεία της εταίρας και δε συνειδητοποιεί ότι καταστρέφεται... Όταν έφευγε ο πελάτης, μια σκλάβα έφερνε στην πόρνη νερό, χτένα κι αρώματα, για να προετοιμαστεί ώστε να δεχτεί τον επόμενο, ο οποίος βρισκόταν απ’ έξω και περίμενε τη σειρά του, ενώ συχνά αγόρια στέκονταν έξω από την πόρτα παρέχοντας στον πελάτη τη δυνατότητα να πλυθεί. Στο δωμάτιο υπήρχε λυχνάρι από μπρούντζο ή πηλό, ένα ράντζο ή ψάθα σκεπασμένα με μαξιλάρια και μια κουβέρτα ή πάπλωμα που συχνά χρησίμευε και για κουρτίνα, ενώ οι τοίχοι ήταν διακοσμημένοι με ερωτικές παραστάσεις. Στο παράπηγμα του πορνείου (*pergula*) τοποθετούνταν οι άσχημες, οι γερασμένες ή και οι απείθαρχες πόρνες και προσφέρονταν για λίγους σηστερτίους. Φαίνεται, μάλιστα, πως η πράξη αυτή αποτελούσε μεγάλη ταπείνωση για τις πόρνες και οι μαστροποί χρησιμοποιούσαν αυτή την προοπτική ως απειλή. Αυτή είναι η περίπτωση και του μαστροπού Βαλλίωνα στους στίχους 188-193, 196-200, 209-214, και 225-229 της κωμωδίας *Pseudolus* του Πλαύτου. Ο Βαλλίων διαθέτει αρκετές κοπέλες στο πορνείο και τους αναθέτει έναν καταμερισμό εργασίας. Η Εντίτιουμ (όνομα που προέρχεται ίσως από τη λέξη ηδονή)⁴⁵ αναλαμβάνει τους σιτεμπόρους, η Αιχροδώρα τους χασάπηδες, τους οινομαγείρους και τους αλλαντοπώλες, η Ευστιλίδα τους εμπόρους λαδιού και η Φοινίκιουμ (όνομα που πιθανόν δείχνει την

προέλευσή της) τους μεγαλοϊδιοκτήτες (ίσως ακριβώς γιατί προέρχεται από την Ανατολή και είναι περιζήτητη στις τάξεις τους). Ο Βαλλίων προσπαθεί να εξασφαλίσει την τροφή από την εκπόρνευση των κοριτσιών (σχέση απόλαυσης- τροφής)⁴⁶ και έχει υπερβολικές απαιτήσεις: προσπαθεί, για παράδειγμα, να εξασφαλίσει σε μια νύχτα όλη τη σοδειά της χρονιάς. Προφανώς, πρόκειται για υπερβολή, η οποία, όμως, δείχνει τη σημασία της πορνείας για εκείνους που την είχαν ως αποκλειστική απασχόληση, αλλά και την προσπάθεια του μαστροπού να ενσωματωθεί στην κοινωνία μέσω της συγκέντρωσης πλούτου. Από τους πελάτες της Φοινίκιουμ ο Βαλλίων αναμένει μετρητά και τους θεωρεί αφερέγγυους στις συναλλαγές τους (ίσως γιατί αυτοί έχουν τη δυνατότητα να το κάνουν· είναι ενδιαφέρον ότι ο μαστροπός τους αποδίδει μια κατηγορία που συνήθως αφορά τον ίδιο). Ο μαστροπός έχει τη δυνατότητα να κακομεταχειριστεί τις πόρνες και τις γεμίζει απειλές. Ο ίδιος φιλοδοξεί να γίνει rex, αλλά η συμπεριφορά του παραπέμπει σε αυτή του τυράννου.⁴⁷

Ως πορνεία ή τόποι προσέλευσης πελατών λειτουργούσαν πολλές φορές και οι φούρνοι (*Ælicariae*: κορίτσια των φούρνων), οι μύλοι, τα μαγειρεία, οι ταβέρνες και τα πανδοχεία. Ανέκαθεν υπήρχε συσχετισμός της σερβιτόρας με την πόρνη, ενώ η ταύτιση επήλθε με τον Ουλπιανό. Ο DeFelice υποστηρίζει ότι οι αρχαιολόγοι έχουν ταυτίσει λανθασμένα τα πανδοχεία και όρους όπως *porina*, *taberna*, *caupona*, *hospitium*, *deversorium* με τα πορνεία. Γι' αυτόν, ορθά είναι τα *hospitia*, *cauponae*, *stabula* που μπορούσαν να παράσχουν κατάλυμα.⁴⁸ Το όνομα της ταβέρνας υποδήλωνε συχνά τις δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα εκεί π.χ. «Οι τέσσερις αδερφές». Όπως και στα πορνεία, στις ταβέρνες συναντούμε το έμβλημα με τη μορφή φαλλού και τις επιγραφές των πελατών. Ωστόσο, κατά τον DeFelice, ένα πανδοχείο με ερωτικές σκηνές δε λειτουργεί απαραίτητα ως πορνείο.⁴⁹ Πάντως, οι πόρνες σύχναζαν στα πανδοχεία αναζητώντας την πελατεία τους, ενώ πολλοί εκπόρνευαν κορίτσια με την πρόφαση ότι αποτελούσαν μέρος του προσωπικού. Στον κήπο της ταβέρνας, οι πόρνες επεδείκνυαν τις χάρες τους και μόλις πλησίαζε κάποιος για να διαβάσει τις ετικέτες με τα κρασιά, προσπαθούσαν να τον φιλήσουν και να τον τραβήξουν μέσα.⁵⁰ Στις ταβέρνες και τα πανδοχεία, συναντούσε κανείς τον *basarig* που γέμιζε τα κιούπια με νερό, τους *aquarioli* που έφερναν τα ποτά (το ποτό συνδέεται με την απόλαυση) και τις πόρνες που τριγυρνούσαν στα τραπέζια με γέλια και βωμολοχίες ή χόρευαν λάγνους χορούς.

Οι πόρνες που δεν υπάγονταν σε κάποιο πορνείο, εκπορνεύονταν στα σπίτια τους: *tugurium* (παράπηγμα, πολύ ταπεινό άντρο), *turturilla*, *casuarig* (σπίτια του δρόμου).

Πολλές ανεξάρτητες από μαστροπούς πόρνες νοίκιαζαν σπίτια κι εκπορνεύονταν εκεί: *diversorium* (οίκημα επιπλωμένων ενοικιαζόμενων διαμερισμάτων, σπίτι ερωτικής συνάντησης). Τα κελιά των πορνών (*cellae meretriciae*) δούλευαν λιγότερες ώρες από τα πορνεία.⁵¹ Οι Φρύγιες με γαλάζια κόμη στεφανωμένη με ποικιλόχρωμη μίτρα, γυμνές, κούρνιαζαν σε ψηλά σκαμνιά, με το κελί τους ανοιχτό προς το δρόμο και σκλάβες, με μια εσάρπα γύρω από το στήθος τους και με μια ταμπέλα που έγραφε την ειδικότητά τους, στέκονταν μπροστά στο δωμάτιό τους.⁵² Οι πόρνες προσέγγιζαν συχνά τα σπίτια των υποψήφιων πελατών τους και προσπαθούσαν να τους πείσουν να τις ακολουθήσουν:

Bac. I hac mecum intro, ubi tibi sit lepide victibus, vino atque unguentis. (Plt., *Bacch.* 1181)
Το σπίτι της εταίρας μοιάζει με τόπος όπου καλύπτεται κάθε είδους βιολογική ανάγκη: η Βακχίς προσπαθεί να δαλεάσει τον πελάτη υποσχόμενη κρασί και φαγητό, ενώ, για άλλη μια φορά γίνεται αναφορά στα αρώματα. Την ίδια τακτική ακολουθεί και η πόρνη στην κωμωδία *Truculentus* (Plt., *Tr.* 289-290). Συχνά, οι ίδιοι οι πελάτες ζητούσαν από τις πόρνες να τους συναντήσουν στα σπίτια τους (Plt., *Prs.* 445) ή προσέφεραν χρήματα σε νεαρούς για να κάνουν έρωτα. Πόρνες που βρίσκονταν εγκατεστημένες σε σπίτια πελατών προσπαθούσαν να παραβιάσουν τη συμφωνία τους για παροχή αποκλειστικότητας και αναζητούσαν νέους πελάτες σε σπίτια γειτόνων. Ο σκλάβος *Scelendrus* επιπλήττει την πόρνη που ανήκει στον αφέντη του και που το κάνει αυτό:

Sc. Te adloquor, viti probrique plena,
quae circum vicinos vagas. (Plt., *Ml. Gl.* 423-424)

Μια πόρνη εξαρτημένη από τον πελάτη φαίνεται εκτεθειμένη στις προσβολές των σκλάβων του (*viti probrique plena*). Ο πελάτης απαιτεί από αυτήν αποκλειστικότητα αλλά η «φυσική» της κατάσταση είναι η πολυκοιτία. Άλλοτε, πάλι, οι εραστές τις παραχωρούσαν οι ίδιοι σε άλλους με ή χωρίς τη συγκατάθεσή τους:

Ch. discubitus noctu ut imus, ecce ad me advenit
mulier, qua mulier alia nullast pulchrior;
ea nocte mecum illa hospitis iussu fuit.
vosment videde quam mihi valde placuerit:
postridie hospitem adeo, oro ut vendat mihi,
dico eius pro meritis gratum me et munem fore.
quid verbis opus est? emi, atque advexi heri. (Plt., *Mer.* 100-106)

Η εταιρά χρησιμοποιείται ως μέσο ένδειξης φιλοξενίας. Φαίνεται ότι ο οικοδεσπότης είχε ήδη αγοράσει την πόρνη και τη μεταπώλησε στο Χαρίνο. Η συμπεριφορά του πρώτου πελάτη θυμίζει μαστροπό: ο δεύτερος αγοράζει την πόρνη, την παίρνει μαζί του και νιώθει πολύ υποχρεωμένος γι' αυτό. Αξίζει, άραγε, να υποχρεώνεται κάποιος σ' έναν άλλο πολίτη μόνο και μόνο για να αποκτήσει μια εταιρά; Η απάντηση είναι μάλλον αρνητική και γι' αυτό έχουμε την επίκληση στο κοινό (*vosment videde quam mihi valde placuerit*). Η περίπτωση της παραχώρησης, πάντως, θα πρέπει να αφορούσε τις πόρνες που εντάσσονταν σε ενοικιαστήρια συμβόλαια ή πόρνες απόλυτα εξαρτημένες από τους πελάτες τους. Οι πόρνες που προστατεύονταν από μαστροπούς θα πρέπει να είχαν περισσότερες πιθανότητες να αποφύγουν αυτή την προοπτική. Βέβαια, και στα πορνεία οι κοπέλες δίνονταν, μέσω των μαστροπών, χωρίς τη θέλησή τους σε πελάτες. Συνήθως, πάντως, οι πελάτες πήγαιναν οι ίδιοι στα σπίτια των πορνών και στα πορνεία και, όταν δε τους δέχονταν οι πόρνες ή οι μαστροποί, συνήθιζαν να τραγουδούν μπροστά στην κλειστή πόρτα τους (Plt., *Prs.* 569).

Πολύ έντονη ήταν και η παρουσία των εταιρών στα συμπόσια, τα οποία συχνά οργάνωναν οι ίδιες:

Pist. Quid si apud te eveniat desubito prandium aut potatio

forte aut cena, ut solet in istis fieri conciliabulis,

ubi ego tum accumbam? Bac. Apud me, mi anime, ut lepidus cum lepida accubet.

locus hic apud nos, quamvis subito venias, semper liber est.

ubi tu lepide voles esse tibi “mea rosa” mihi dicito

“dato qui bene sit”: ego ubi bene sit tibi locum lepidum dabo. (Plt., *Bacch.* 79-85)

Τα λόγια του Πιστόκλερου δείχνουν πως τα συμπόσια αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι της δουλειάς μιας εταιράς. Φαίνεται πως στο συμπόσιο μπορούσαν να είναι προσκαλεσμένοι πολλοί πελάτες κι ο νεαρός θέλει να έχει πρωταγωνιστικό ρόλο, καταλαμβάνοντας τη θέση δίπλα στην εταιρά. Για να προσελκύσει τον πελάτη, η εταιρά του μιλά γλυκά (*mi anime*) και του υπόσχεται συνεχή διαθεσιμότητα. Στα λόγια της πάντως, υπάρχει ο υπαινιγμός ότι στα σπίτια τους οι εταιρές δούλευαν με ραντεβού. Επιστρέφοντας στο ζήτημα των συμποσίων, ο Πλάυτος μας πληροφορεί ότι οι συμποσιαστές φορούν στεφάνια, ξαπλώνουν σε ανάκλιτρα κι έχουν αγκαλιά τις πόρνες. Υπάρχουν παντρεμένοι που συμμετέχουν σε συμπόσια κρυφά από τις συζύγους τους (Plt., *As.* 878-879). Στους *Menaechmi*, ένας νεαρός αφηγείται τις ευχάριστες ώρες που πέρασε στο δείπνο που του παρέθεσε μια εταιρά:

Men. Sos. Meretrix huc ad prandium

me abduxit, me sibi dedisse aiebat. prandi perbene,

potavi atque accubui scortum, pallam et aurum hoc abstuli. (Plt., *Men.* 1140-1142)

Στο σπίτι της εταίρας ο εραστής τρώει, παίζει ζάρια, πίνει, κάνει έρωτα. Εδώ θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο χιτώνας, στον οποίο αναφέρεται ο ομιλητής, είναι ένα δώρο που είχε κάνει ο δίδυμος αδερφός του στην κοπέλα. Βρισκόμαστε ενώπιον μιας σπάνιας περίπτωσης ανάκτησης δώρου που έχει γίνει σε εταίρα. Όμως, ο αφηγητής το κατόρθωσε με τη χρήση δόλου, καθώς η εταίρα νόμιζε πως είχε να κάνει με τον αδερφό του.

Πολλές φορές, τα συμπόσια οργανώνονταν από τους ίδιους τους πελάτες που προσκαλούσαν στα σπίτια τους τους φίλους τους και τις εταίρες- ερωμένες τους (Plt., *Most.* 310-312). Σε περιόδους γιορτών, οι πλούσιοι οργάνωναν πολυτελή συμπόσια με συμμετοχή χορευτριών, μουσικών, εταιρών, γελωτοποιών. Οι χορεύτριες των Γαδείρων επιστρατεύονταν για να διεγείρουν τον ερωτισμό των συνδαιτυμόνων,⁵³ ενώ τα παιδιά της ηδονής κοσμούσαν τα συμπόσια τραγουδώντας, χορεύοντας, διηγούμενα αδιάντροπες ιστορίες και υπηρετώντας τους συμποσιαστές. Ακολουθώντας τα ελληνικά πρότυπα, στα συμπόσια κυριαρχούσαν τα ερωτικά παιχνίδια όπου η λεπτότητα συναντούσε τη χυδαιότητα π.χ. πόση κυπέλλων ισάριθμων με τα γράμματα του ονόματος του αντικειμένου του πόθου, παιχνίδι που αντικαθιστούσε τον ελληνικό κότταβο, αναπαραστάσεις γάμων και παρακολούθηση των ερωτικών παιχνιδιών των νεόνυμφων, διαδικασία μέσω της οποίας οι Ρωμαίοι εκπόρνευαν μικρά κορίτσια.⁵⁴ Σε αντίθεση, πάντως, με την κυρίαρχη εικόνα που προβάλλεται στη λατινική κωμωδία, οι εταίρες, ουσιαστικά, αποτελούσαν μέρος της διασκέδασης μαζί με το φαγητό και το ποτό και η θέση τους στα συμπόσια δεν ήταν ισότιμη με αυτή των αντρών: μόνο υπό αυτή την προϋπόθεση γίνονταν δεκτές σ' αυτό το χώρο των αντρών.⁵⁵

Σε τέτοια συμπόσια δε συμμετείχαν πόρνες, όπως αυτές της Σοβώρας ή του Βήλαβρου, αλλά εταίρες, πόρνες πολυτελείας. Γενικά, οι εταίρες είχαν περισσότερα περιθώρια επιλογών από τις πόρνες και, σε αντίθεση με αυτές, δούλευαν μόνο τη νύχτα.⁵⁶ Φαίνεται πως οι εταίρες δημιούργησαν ένα είδος κώδικα συμπεριφοράς, για να διακριθούν από τις απλές πόρνες. Ανάμεσα στην εταίρα και τον πελάτη υπήρχε συχνά ένας παράσιτος, ο οποίος επιβραβευόταν και από τους δύο, αφού γινόταν το μέσο για να ικανοποιήσει ο ένας τις επιθυμίες του και η άλλη τη φιλαργυρία της.⁵⁷ Εταίρες και πελάτες έστελναν απεσταλμένους που μετέφεραν ραβασάκια (η γνώση ανάγνωσης και γραφής φαίνεται σημαντική για την εταίρα ή για όσους την υπηρετούσαν) και κα-

νόμιζαν συναντήσεις, πρακτική που συχνά ακολουθούσαν και οι πόρνες, για να μπορούν να επικοινωνούν μαζί τους, χωρίς να το αντιλαμβάνεται ο μαστροπός:

Soph. Toxilo has fero tabellas tuo ero. Paeg. Abi, eccillum domi

at ego hanc ad Lemniselenem tuam eram opsignatam abietem. (Plt., *Prs.* 247- 248)

Ίσως, οι εταίρες επεδίωκαν να συνεννοούνται μέσω δούλων, αλλά και να απασχολούν πολλούς δούλους στα νοικοκυριά τους, για να αντλήσουν κύρος. Οι εταίρες και οι πόρνες που δούλευαν ανεξάρτητα από κάποιο μαστροπό προσπαθούσαν να έχουν μόνη πελατεία. Στα πλαίσια αυτά, πάσχιζαν να δημιουργήσουν ένα ελκυστικό περιβάλλον στο σπίτι τους, κάθε φορά που επρόκειτο να δεχτούν πελάτες:

Er. Sine fores sic, abi, nolo operiri.

intus para, cura, vide, quod opust fiat.

sternite lectos, incendite odores, munditia inlecebra animost amantium.

amanti amoenitas malost, nobis lucrost. (Plt., *Men.* 351-356)

Η Erotium τονίζει πως η πόρτα της θα πρέπει να είναι ανοιχτή: το αντίθετο θα έδειχνε, ίσως, ότι είναι απασχολημένη. Άλλωστε, εκείνο που ορίζει, στις ρωμαϊκές συνειδήσεις, την πόρνη και την εταίρα είναι η διαθεσιμότητά τους προς όλους, αν και η εταίρα έχει περισσότερα περιθώρια επιλογής από τις πόρνες σε πρακτικό επίπεδο. Στο σπίτι της, η εταίρα παράσχει όλων των ειδών τις απολαύσεις (και πάλι προβάλλεται η χρήση του αρώματος). Το περιβάλλον, στο οποίο δρα αυτή, είναι πολύ προσεγμένο και τίποτα δε θυμίζει σ' αυτό τις άθλιες συνθήκες των πορνείων. Έτσι, ο εραστής είναι έτοιμος να ξοδέψει περισσότερα (να χάσει) και να κερδίσει η εταίρα. Η ζημία του εραστή και το κέρδος της εταίρας παρουσιάζονται ως αλληλένδετα, ενώ το *nobis* αντιπαραθέτει τον κόσμο της εταίρας με αυτόν του εραστή.

Μια άλλη συνηθισμένη πρακτική στο ρωμαϊκό αγοραίο έρωτα ήταν η μετακίνηση σε περίοδο γιορτών ή το να ακολουθούν οι εταίρες τους πελάτες τους και να μένουν μαζί τους για μεγάλο διάστημα. Η πρακτική αυτή παρουσιάζεται και στις *Bacchides* του Πλαύτου (στ. 575-576), όπου ο στρατιώτης δίνει προκαταβολή στην εταίρα, για να τη δεσμεύσει να τον ακολουθήσει. Στους στίχους 103-104 της ίδιας κωμωδίας, η εταίρα προσπαθεί να συγκεντρώσει χρήματα, ώστε να μην εξαναγκαστεί να ακολουθήσει το στρατιώτη. Άλλωστε, στις κωμωδίες του Πλαύτου και του Τερέντιου, οι στρατιώτες παρουσιάζονται βίαιοι και καυχησιάρηδες. Η δυσφορία της Βακχίδος απέναντι σε μια τέτοια προοπτική εξηγείται ίσως και από την πιθανότητα ότι αν απομακρυνόταν για πολύ καιρό από τον τόπο της, θα έχανε τη σταθερή πελατεία που είχε ήδη δημιουργήσει και τα πράγματα θα ήταν δύσκολα γι' αυτήν με την επιστροφή της.

Η Φιλωτίς στην *Hecyra* του Τερεντίου (στ. 85-87) αφηγείται τη δυσάρεστη εμπειρία που είχε, όταν αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Αθήνα και να μείνει για δύο χρόνια στην Κόρινθο, κοντά σ' έναν πολύ καταπιεστικό μισθοφόρο, στα πλαίσια ενός ενοικιαστηρίου συμβολαίου. Σύμφωνα με την Gilula, η αναφορά στην Κόρινθο δεν είναι τυχαία. Τόσο η Αθήνα όσο και η Κόρινθος ήταν διάσημες για τις εταιρές τους, πράγμα που δεν είναι άσχετο με το γεγονός ότι οι πόλεις αυτές ήλεγχαν σημαντικούς εμπορικούς κόμβους. Ίσως ο στρατιώτης προτίμησε να πάρει μαζί του μια εταίρα από την Αθήνα, διότι αυτές της Κορίνθου ήταν διαβόητα ακριβές: έτσι, είχε μαζί του μια κοπέλα από μια πόλη εξίσου διάσημη για τις εταιρές της, οι οποίες, όμως, προσφέρονταν σε λιγότερο απαιτητικές τιμές.⁵⁸ Κατά τη γνώμη μου, η άποψη αυτή συμφωνεί και με τη γενικότερη παρουσίαση του χαρακτήρα της Φιλωτίδος. Η Φιλωτίς δε φαίνεται να έχει διαφθαρεί από τον πλούτο και είναι καλόκαρδη, χωρίς παράλογες απαιτήσεις. Η επιλογή της Κορίνθου αποδεικνύει επίσης την ομορφιά και τη γοητεία της κοπέλας, αφού κατάφερε να διαπρέψει σ' έναν τόπο, όπου κατοικούσαν πολλές και διάσημες ομότεχνές της.⁵⁹ Πάντως, η ίδια δε φαίνεται να ενδιαφέρεται για την ενίσχυση του κύρους της, αφού δηλώνει πως προτιμά την ξέγνοιαστη ζωή της Αθήνας. Το ίδιο δυσάρεστη φαίνεται πως είναι και η μετακίνηση μιας εταίρας που αναγκάζεται να αποχωριστεί τον αγαπημένο της:

Ps. “Leno me peregre militi Macedonio
minis viginti vendidit, voluptas mea;
et prius quam hinc abiit, quindecim miles minas
dederat; nunc unae quinque remorantur minae.
ea causa miles hic reliquit symbolum,
expressam in cera ex anulo suam imaginem,
ut qui huc adferret eius similem symbolum,
cum eo simul me mitteret. ei rei dies

haec praestituta est, proxuma Dionysia.” (Plt., Ps. 51-59)

Η εταίρα σ' ένα τρυφερό γράμμα (π.χ. *voluptas mea*) δηλώνει στον εραστή της πως ο μαστροπός την έχει πουλήσει, παρά τη θέλησή της, σ' ένα στρατιώτη και τώρα αυτή είναι υποχρεωμένη να τον ακολουθήσει στην πατρίδα του. Διακρίνεται η τεράστια εξουσία που έχουν οι μαστροποί πάνω στις πόρνες. Ο αγοραστής έχει πληρώσει προκαταβολή και η μέρα της επίσημης αγοράς, η οποία πρόκειται να γίνει μέσω αντιπροσώπου, είναι προκαθορισμένη, τα Διονύσια, όταν δηλαδή εισρέουν στην Αθήνα πολλοί ξένοι.

Μια ειδική και μάλλον σπάνια περίπτωση εταίρας είναι αυτή που την εκπορνεύει ο σύζυγός της, ο *leno-maritus*, ο οποίος προσποιούμενος ότι κοιμάται ή είναι αφηρημένος, αφήνει τη γυναίκα του να φλερτάρει με ισχυρούς πολίτες, προκειμένου να αποσπάσει πολιτικό ή οικονομικό κέρδος.⁶⁰ Όταν κάποιος εραστής ερχόταν στο σπίτι με άδεια χέρια, η σύζυγος έκανε σινιάλο στον άντρα της κι εκείνος έμπαινε στο σπίτι κι απειλούσε τον άλλο με την κατηγορία της μοιχείας, εάν δεν του άφηνε γενναιόδωρη αποζημίωση ή δεν του υποσχόταν ότι θα άφηνε την περιουσία του σ' αυτόν και τη «μοιχαλίδα σύζυγο»,⁶¹ περίπτωση η οποία έγινε αντικείμενο ρητορικών ασκήσεων. Κατά τη γνώμη μου, η περίπτωση αυτή δε συνδέεται τόσο με την πραγματικότητα όσο με την ηθική καταδίκη των απατημένων συζύγων που δεχόντουσαν αποζημίωση, ώστε να μην αποκαλύψουν τη μοιχεία. Άλλωστε, από ένα σημείο κι έπειτα, όσοι δέχονται μια τέτοια αποζημίωση θεωρούνται μαστροποί. Θα μπορούσαμε, λοιπόν, να ισχυριστούμε ότι η περίπτωση του *leno-maritus* είναι περισσότερο ένα μέσο υποτίμησης που αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σημασία μετά τη νομοθεσία του Αυγούστου για τη μοιχεία.

Ορισμένες γυναίκες ασκούσαν το επάγγελμα της πορνείας ως δευτερεύουσα απασχόληση, πράγμα που αποθάρρυνε η φορολογία του Καλιγούλα, αφού υποχρέωνε αυτή την κατηγορία πορνών να πληρώνουν το ίδιο ποσό με τις άλλες.⁶² Αλλά και πόρνες που είχαν την πορνεία ως βασική απασχόληση απείχαν κατά διαστήματα από τη σεξουαλική επαφή και το επάγγελμά τους για λόγους θρησκευτικούς π.χ. οι εταίρες που ήταν μυημένες στη λατρεία της Ίσιδας. Πάντως, η μέση πόρνη θα πρέπει να είχε 4-5 επαφές την ημέρα.⁶³ Οι πηγές μιλούν συχνά για πόρνες που, για να συμπληρώσουν το εισόδημά τους, ασχολούνται με τη μαγεία και τη νεκρομαντεία. Πόρνες παρουσιάζονται να συλλέγουν οστά και χόρτα ανάμεσα σε τάφους, για να παρασκευάσουν ερωτικά φίλτρα ή δηλητήρια, να μπήγουν καρφίτσες σε ειδώλια και να σχεδιάζουν θυσίες –ακόμα και παιδιών π.χ. η Κανίδα.⁶⁴ Οι περιπτώσεις αυτές σχετίζονται, ίσως, με το φόβο, με τον οποίο αντιμετώπιζε συχνά η ρωμαϊκή κοινωνία τις πόρνες, και με τα στερεότυπα που τους απέδιδε για ατιμία, μοχθηρία και εξαπάτηση.

Οι πελάτες και η σχέση τους με τις πόρνες και τους μαστροπούς

Έχουμε ήδη μιλήσει για τις πόρνες και μαστροπούς. Το τρίτο μέρος στο παιχνίδι του αγοραίου έρωτα ήταν ο πελάτης. Ποιοι ήταν, λοιπόν, οι πελάτες των πορνών και ποια ήταν η σχέση τους με τις πόρνες και τους μαστροπούς;

Πελάτες ήταν, καταρχήν, όσοι πήγαιναν σε μέρη όπου σύχναζαν πόρνες π.χ. σε καταστήματα φούρνων. Τα πορνεία επισκέπτονταν πολίτες και μέλη των κατώτερων

τάξεων: τεχνίτες, εργάτες, αγρότες (οι κάτοικοι της υπαίθρου έφταναν στη Ρώμη άπληστοι για ηδονή), πλανόδιοι αλλά και πλούσιοι έμποροι, διαπραγματευτές, φορτοεκφορτωτές, ναύτες, γέροι, αλλά και ληστές, δραπέτες, ζητιάνοι, τυμβωρύχοι, σκλάβοι σε νεκροπόλεις, μετανάστες, πρόσφυγες, αμαξηλάτες νικητές, αθλητές και μονομάχοι που προτιμούσαν τις Σύριες και τις Φρύγιες,⁶⁵ απελεύθεροι και σκλάβοι:

Tox. Saucius factus sum in Veneris proelio:

sagitta Cupido cor meum transfixit. Sag. Iam servi hic amanti? (Plt., *Prs.* 24-25)

Η κωμωδία αυτή είναι η μοναδική στην οποία πρωταγωνιστεί ο έρωτας μεταξύ δούλων. Άλλωστε, ο Πλαύτος και ο Τερέντιος ασχολήθηκαν περισσότερο με τους έρωτες των νέων των εύπορων οικογενειών και σ' αυτές τις υποθέσεις οι δούλοι είχαν συμβουλευτικό και βοηθητικό ρόλο, δίνοντας συχνά τη λύση στα ερωτικά αδιέξοδα των νεαρών κυρίων τους. Ο Sagaristio επικρίνει το σκλάβο που έχει ερωτικές υποθέσεις. Με αυτή του τη συμπεριφορά θα ζημιώσει τον κύριό του, αφού θα προσπαθήσει, με χρήματα του τελευταίου κι εκμεταλλευόμενος την απουσία του, να απελευθερώσει την ερωμένη του. Οι ξένοι που έφταναν στη Ρώμη έσπευδαν, επίσης, να επισκεφτούν τα πορνεία της. Στα πορνεία, όμως, πήγαιναν και άνδρες της καλής κοινωνίας (Ter., *An.* 76-77), συνοδευόμενοι συχνά από σκλάβους.⁶⁶ Οι μαστροποί επεδίωκαν να ενταχθούν άτομα αυτής της τάξης στο σώμα της πελατείας τους:

Bal. magnifice volo me viros summos accipere, ut mihi rem esse reantur. (Plt., *Ps.* 167)

Ο μαστροπός Βαλλίων εκφράζει την επιθυμία να έχει ως πελάτες του άτομα με πλούτο και να τους κάνει να νομίζουν ότι και ο ίδιος έχει χρήματα. Φαίνεται ότι αν κατάφερνε αυτό, οι πόρνες του θα αποκτούσαν μεγαλύτερο κύρος και η τιμή τους θα αυξανόταν. Ο Toxilus στον *Persa* (στ. 567) υπόσχεται στο μαστροπό ότι, με την κοπέλα που του πουλά, οι επιφανείς πολίτες θα ζητούν την εύνοιά του (αν και θα ήταν αδιανόητο για τα ρωμαϊκά ήθη ένας πολίτης υψηλής κοινωνικής θέσης να κολακεύει ένα μαστροπό υπονομεύοντας, έτσι, την καλή του φήμη). Έφηβοι από καλές οικογένειες επισκέπτονταν κατά ομάδες τις πόρνες, χωρίς να κρύβουν την ταυτότητά τους (Ter., *An.* 86-88) και μούσαν τους φίλους τους στις ερωτικές απολαύσεις:

Simo qui tum illum amabant forte, ita ut fit, filium
perduxere illum, secum ut una esset, meum. (Ter., *An.* 80-81)

Στην κωμωδία, πατέρας και γιος είναι συχνά πελάτες της ίδιας πόρνης:

Grex neque adeo haec faceremus, ni antehac vidissemus fieri,
ut apud lenones rivalles filiis fierent patres. (Plt., *Bacch.* 1209-1210)

Έχουμε την περίπτωση πατέρα και γιου που διεκδικούν την ίδια εταιρά. Συχνά, ο πατέρας στην κωμωδία εμφανίζεται να κατευνάζεται, όταν ο γιος του παραχωρεί την πόρνη, για να διασκεδάσει κι εκείνος. Η θέση του ίδιου του Πλαύτου σ' αυτές τις περιπτώσεις είναι με το μέρος του γιου, αφού είναι επιλήψιμο για ηλικιωμένους ανθρώπους να συναναστρέφονται με πόρνες. Πάντως, το να διεκδικεί πατέρας και γιος την ίδια πόρνη είναι δείγμα πτώσης των ηθών. Πολύ ισχυρή παρουσία ως πελάτες έχουν και οι στρατιώτες στη ρωμαϊκή κωμωδία:

Dor. cras mane argentum mihi
miles dare se dixit. (Ter., *Ph.* 531-532)

Στην κωμωδία *Epidicus* του Πλαύτου (στ. 463-470) ο στρατιώτης αγοράζει την πόρνη, για να την απελευθερώσει και να την πάρει μαζί του. Η έντονη παρουσία αυτών των χαρακτήρων συνδέεται, ίσως, με την έξαρση των σεξουαλικών αναγκών που συνοδεύουν την πολεμική εμπειρία (η πορνεία αποτρέπει τους βιασμούς), αλλά και με το γεγονός ότι οι στρατιώτες δεν παντρεύονταν παρά μόνο μετά την αποστράτευσή τους. Γενικά, τα πορνεία αποτελούσαν τόπο συνάντησης για όλες τις τάξεις:

Syn. quodvis genus ibi hominum videas, quasi Acheruntem veneris,
equitem peditem, libertinum, furem an fugitivom velis,
verberatum, vinctum, addictum: qui habet quo det, ut ut homo est.
omnia genera, recipiuntur; (Plt., *Poen.* 831-834)

Ο Άδης και το πορνείο είναι τόποι όπου συναντιούνται άνθρωποι κάθε τάξης. Άλλωστε, εκείνο που χαρακτηρίζει την πόρνη είναι ότι δεν κάνει διακρίσεις στην πελατεία της. Η παρομοίωση *quasi Acheruntem veneris* δεν είναι τυχαία. Το πορνείο είναι οικονομικός θάνατος για τους ανθρώπους που πηγαίνουν εκεί. Επίσης, είναι τόπος επικίνδυνος, διότι εκεί καταρρέει κάθε ιεραρχία. Πράγματι, οι ευυπόληπτοι πολίτες απέφευγαν τα πορνεία και προτιμούσαν να συνευρίσκονται με μη δηλωμένες πόρνες ή με πολυτελείς εταιρές. Ούτως ή άλλως, αυτοί είχαν τα οικονομικά μέσα για να κάνουν κάτι τέτοιο. Κι όταν πήγαιναν στα πορνεία, συχνά το έκαναν μεταμφιεσμένοι, πράγμα που συνδέεται τόσο με την προσπάθεια απόκρυψης της ταυτότητάς τους όσο και με το συσχετισμό της ύψιστης απόλαυσης και του φανταστικού στοιχείου στην αυτοκρατορική περίοδο.⁶⁷

Πολλές φορές οι πελάτες προέβαιναν σε πράξεις βίας στα πορνεία και στα σπίτια των εταιρών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι πελάτες απήγαν πόρνες:

Pal. interibi hic miles forte Athenas advenit,
insinuat sese ad illam amicam eri;

occepit eius matri suppalparier
vino, ornamentis opiparisque obsoniis,
itaque intimum ibi se miles apud lenam facit.
ubi primum evenit militi huic occasio,
sublinit os illi lenae, matri mulieris,
quam erus meus amabat; nam is illius filiam
conicit in navem miles clam matrem suam,

eamque huc invitam mulierem in Ephesum advehit. (Plt., *Ml. Gl.* 104-113)

Περιγράφεται η περίπτωση ενός στρατιώτη που επισκέφτηκε την Αθήνα, γνώρισε μια πόρνη κι άρχισε να καλοπιάνει τη μαστροπό μητέρα της με δώρα και κρασί (οι γριές μαστροποί στον Πλάτο το αγαπούν πολύ), αλλά αργότερα την εξαπάτησε και έκλεψε την κοπέλα, πηγαίνοντάς την στην Έφεσο, ενάντια στη θέλησή της. Μετά την απαγωγή, ορισμένοι πήγαιναν στο leno και αγόραζαν την πόρνη στο ήμισυ της απαιτούμενης τιμής –ή και χωρίς να πληρώσουν καθόλου.⁶⁸ Άλλοτε πάλι, οι πελάτες οργανώνονταν σε συμμορίες των 5-6 ατόμων, εκ των οποίων ο ένας ασχολούνταν με την πόρνη και οι υπόλοιποι έκλεβαν φαγητά και ποτά:

Ast. ita nunc adulescentes morati sunt: quini
aut seni adveniunt ad scorta congerrones,
consulta sunt consilia: quanto intro advenerunt,

oenus eorum aliqui osculum amicae usque oggerit, dum illi agant ceteri cleptae; (Plt., *Tr.* 99-102).

Λαμβάνοντας υπ' όψη αυτές τις απειλές, αλλά και το γεγονός ότι οι πελάτες θα τις εγκατέλειπαν κάποια στιγμή –συνήθως όταν ερχόταν η ώρα να παντρευτούν (Ter. *Hec.* 750-752), όπου η Βακχίς βεβαιώνει το Λάχη ότι εγκατέλειψε το γιο του, όταν αυτός παντρεύτηκε (αν και το φυσιολογικό θα ήταν να την εγκαταλείψει ο ίδιος), οι εταίρες προσπαθούσαν να είναι απαλλαγμένες από κάθε συναισθηματισμό:

Phaed. quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem
cum accersor ultro? an potius ita me comparem
non perpeti meretricum contumelias?
excludit, revocat: redeam? non si me obsecret.
siquidem hercle possis, nil prius neque fortius
verum si incipies neque pertendes gnaviter
atque ubi pati non poteris, cum nemo expetet,
infecta pace ultro ad eam venies, indicans
te amare et ferre non posse, actumst, ilicet,

peristi; eludet ubi te victum senserit.

proin tu, dumst tempus, etiam atque etiam cogita. (Ter., *Eun.* 46-56)

Όταν ο πελάτης είναι ερωτευμένος με την πόρνη, εκείνη έχει την πολυτέλεια να τον προσβάλλει, πράγμα ατιμωτικό για έναν πολίτη. Η σχέση μαζί της μοιάζει με παιχνίδι αντοχής και εξουσίας: αυτός που υποκύπτει πρώτος είναι ο χαμένος. Ο Φαιδρίας ταλαντεύεται ανάμεσα στην πληγωμένη αντρική υπερηφάνεια και στο ερωτικό πάθος⁶⁹, ενώ παρόμοια συναισθήματα εκφράζει και στους στίχους 70-73 όπου, μάλιστα, φαίνεται να έχει επίγνωση ότι ο έρωτας με πόρνη είναι καταστροφικός. Η εταίρα ακολουθεί τη φιλοσοφία του «φρέσκου εραστή»:

Clear. Non tu scis? quae amanti parcat, eadem sibi parcat parum.

quasi piscis, itidemst amator lenae: nequam est, nisi recens;

is habet sucum, is suavitatem, eum quo vis pacto condias

vel patinarium vel assum, verses quo pacto lubet:

is dare volt, is se aliquid posci, nam ibi de pleno promitur;

neque ille scit quid det, quid damni faciat: illi rei studet,

volt placere sese amicae, volt mihi, volt pedisequae,

volt famulis, volt etiam ancillis; et quoque catulo meo

subblanditur novos amator, se ut quom videat gaudeat.

vera dico: ad suom quemque hominem quaestum esse aequomst callidum. (Plt. *As.* 177-186)

Η εταίρα δεν πρέπει να είναι ανιδιοτελής, να ερωτεύεται και, σε καμιά περίπτωση, να είναι univira. Ο εραστής παρομοιάζεται με τα ψάρια (*quasi piscis*): είναι καλός όσο είναι φρέσκος. Ο καινούριος εραστής είναι ενθουσιώδης: ξοδεύει ασυλλόγιστα και είναι έτοιμος να συντηρήσει όλο το προσωπικό του πορνείου (πόρνη-ες, μαστροπό, θεραπαινίδες, δούλους) αφοσιωμένος σαν σκυλάκι (*catulo*). Οι εταίρες μοιάζουν να λειτουργούν τυχοδιωκτικά. Το *recens* αφορά στο πρόσφατο της σχέσης, αφού ο νεο-αποκτηθείς εραστής έχει περισσότερο ενθουσιασμό και χρήματα για να ξοδέψει. Προκειμένου να αποσπάσουν περισσότερα χρήματα, οι εταίρες δεν πηγαίνουν στις συναντήσεις, προσποιούνται αντιπάθεια, προκαλούν τη ζήλια του πελάτη ή του μιλούν για εγκυμοσύνη:

Prol. ea se peperisse puerum simulat militi,

quo citius rem ab eo averrat cum pulvisculo. (Plt., *Tr.* 19-20)

Έχουμε να κάνουμε με μια άπληστη εταίρα, η οποία χρησιμοποιεί κάθε είδους τέχνασμα, προκειμένου να διατηρήσει την πελατεία της, αλλά και να καταστρέψει οικονομικά τον πελάτη της. Φαίνεται, πάντως, πως ορισμένοι πελάτες ήταν πρόθυμοι να συ-

ντηρήσουν τις πόρνες, με τις οποίες είχαν αποκτήσει παιδιά- και κυρίως γιους. Ο κανόνας, πάντως, θα ήταν η εξώθηση των πορνών σε άμβλωση:

Ast.Celabat metuebatque te ne tu sibi persuaderes,
ut abortioni operam daret puerumque ut enicaret. (Plt. *Tr.* 200-201)

Άλλωστε, ο ρόλος της εταίρας δεν ήταν να κάνει παιδιά, αυτό ήταν καθήκον της matrona... Κι όταν οι εταίρες οδηγούσαν τους πελάτες στην οικονομική καταστροφή, η συμπεριφορά τους απέναντί τους άλλαζε εντελώς:

Arg. Aliam nunc mi orationem despoliato praedicas,
longe aliam, inquam, praebes nunc atque olim, quom dabam,
aliam atque olim, quom inliciebas me ad te blande ac benedice.
tum mi aedes quoque arridebant, cum ad te veniebam, tuae;
me unice unum ex omnibus te atque illam amare aibas mihi;
ubi quid dederam, quasi columbae pulli in ore ambae meo
usquae eratis, meo de studio studia erant vostra omnia,
usquae adhaerebatis: quod ego iusseram, quod volueram
faciebatis, quod nobelam ac votueram, de industria
fugiebatis, negue conari id facere audebatis prius.

nunc neque quid velim neque nolim facitis magni, pessumae. (Plt., *As.* 204-215)

Με τις διαρκείς επαναλήψεις και την κλιμάκωση (*Aliam- longe aliam... atque olim - aliam atque olim*) τονίζεται η αντίθεση του πριν και του τώρα. Όταν ο πελάτης είναι «φρέσκος» και έχει χρήματα και ενθουσιασμό, η μαστροπός τον αντιμετωπίζει με γλυκόλογα και χαμόγελα, με υπακοή. Αντίθετα, όταν ο πελάτης δεν έχει πλέον τίποτα να δώσει, δεν ενδιαφέρεται γι' αυτόν. Εδώ οι ρόλοι αντιστρέφονται: ο πελάτης αντιμετωπίζεται σαν αντικείμενο που μόλις το βαρεθεί η μαστροπός, το πετά. Το απόσπασμα μοιάζει να προειδοποιεί το κοινό για την οικονομική κατάσταση στην οποία μπορεί να οδηγήσει η διαρκής επίσκεψη σε πόρνη. Στον *Truculentus*, η πληρωμή εμφανίζεται ως προϋπόθεση για τον έρωτα: για να μπορέσει να κρατήσει ένας άντρας την εταίρα, θα πρέπει να της δίνει συνεχώς. Κι όταν δεν έχει πλέον χρήματα, θα πρέπει να παραχωρεί τη θέση του σε άλλους (Plt., *Tr.* 714-719). Οι πόρνες παρατούν προηγούμενους πελάτες, μόλις αποκτήσουν κάποιον από τον οποίο μπορούν να αποσπάσουν περισσότερα –ακόμα κι αν αυτός έχει βαρβαρικό ήθος και καταγωγή (Plt., *Tr.* 81-84). Κριτήριο για την αποδοχή ενός πελάτη δεν είναι η συμπάθεια, αλλά το χρήμα:

Sor.Meum pensum ego lepide accurabo, quamquam odiosam mortem amplexari. (Plt., *Bacch.*

1152)

Την επίσκεψη σε πόρνη από ηλικιωμένους δε φαίνεται να την επιθυμούν ούτε οι ίδιες: οι πόρνες νιώθουν απέχθεια για τους γέρους. Φαίνεται, πάντως, πως οι εταίρες προσπαθούσαν να αποφεύγουν εραστές που τις απωθούσαν εντελώς σε αισθητικό επίπεδο, ενώ οι πόρνες είχαν πολύ λιγότερα περιθώρια επιλογής.

Αν και οι πόρνες προσπαθούν να κρατούν μια στάση συναισθηματικής ουδετερότητας, στον κόσμο της κωμωδίας συναντούμε συχνά εταίρες που δείχνουν πραγματικό ενδιαφέρον για τους πελάτες τους. Στη *Mostellaria* η Philematium μιλώντας τη γλώσσα μιας *bona meretrix*, δείχνει ευγνωμοσύνη στον πελάτη που την απελευθέρωσε και δηλώνει πρόθυμη να είναι αποκλειστικά δική του (Plt., *Most.* 204-205). Στην *Asinaria* η Philenium εκφράζει την αγάπη της στον εραστή της (Plt., *As.* 591) και δηλώνει έτοιμη να πεθάνει αν η μαστροπός-μητέρα της (η μαστροπός περιορίζει την ελευθερία της πόρνης στον έρωτα) της τον στερήσει:

Ph. Acerbum funus filiae faciet, si te carendum est (Plt., *As.* 595).

Αλλά και οι πελάτες επιστρατεύουν κάθε μέσο για να αποκτήσουν τις πόρνες και ζητούν τη βοήθεια των θεών, για να μην ανακαλυφθούν από τους γονείς τους, αλλά και για να επικρατήσουν στους αντίζηλους πελάτες τους (Plt., *Bacch.* 172-177). Συχνά, νοικιάζουν σπίτια για να εξασφαλίσουν στέγη στις ερωμένες τους:

Dem. ut mihi aedis aliquas conducat volo,
ubi habitet istaec mulier. (Plt., *Mer.* 560-561).

Κανονικά, οι πελάτες στη Ρώμη ήταν αποκλειστικά άντρες. Ωστόσο, στο Μαρτιάλη (4.28) συναντούμε την περίπτωση της Χλόης που έχει προσλάβει ένα νεαρό πόρνο και ξοδεύει όλα όσα έχει γι' αυτόν. Ο Μαρτιάλης την προειδοποιεί ότι θα χάσει όλη της την περιουσία. Στο ίδιο χωρίο, βρίσκουμε τον όρο *glabraria* που αναφέρεται στη γυναίκα, η οποία αγαπά το μαλακό δέρμα, δηλαδή τα νεαρά αγόρια.⁷⁰ Στη σάτιρα της πρώιμης αυτοκρατορίας τέτοια θέματα αποτελούν κοινό τόπο. Γενικά, υπάρχουν ενδείξεις για γυναίκες- πελάτες, αλλά αυτό θα πρέπει να ήταν σπάνιο φαινόμενο και σίγουρα θα γινόταν κρυφά.

Οι τιμές και τα ενοικιαστήρια συμβόλαια

Για να λάβει χώρα μια συνάντηση με πόρνη στον αγοραίο έρωτα, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η καταβολή μετρητών εκ μέρους του πελάτη. Ωστόσο, ορισμένες πόρνες φαίνεται πως πληρώνονταν σε είδος π.χ. τρόφιμα, για τη συντήρηση του μαστροπού, των κοριτσιών, του σπιτιού και των δούλων. Στην κωμωδία, οι εραστές κάνουν ακριβά δώρα στις εταίρες:

Ph. quid te ergo aliud sollicitat? cedo:

num solus ille dona dat? num ubi meam
 benignitatem sensisti intercludier?
 nonne ubi mi dixti cupere te ex Aethiopia
 ancillulam, relictis rebus omnibus
 quaesivi? porro eunuchum dixti velle te,
 quia solae utuntur his reginae: repperi.
 heri minas viginti pro ambobus dedi.
 tamen contemptus abs te haec habui in memoria;
 ob haec facta abs te spernor. (Ter., *Eun.* 162-171)

Οι πελάτες ανταγωνίζονται για να κερδίσουν την εύνοια της εταίρας. Η εταίρα μοιάζει να μην ικανοποιείται με τίποτα και προσποιείται απέχθεια, για να κερδίσει όσο το δυνατόν περισσότερα, ενώ συχνά ζητά να καλυφθούν όλα της τα έξοδα. Η Θαΐς είναι ο απόλυτος κυρίαρχος στη σχέση. Στη συνάντησή του μαζί της, ο Φαιδρίας παρουσιάζεται νικημένος από το πάθος του έρωτα, άβουλος κι ανίκανος να κρατήσει μια σταθερή στάση. Είναι παιχνιδάκι στα χέρια μιας έμπειρης εταίρας.⁷¹ Παρόλο που η σχέση της Θαΐδος με το Φαιδρία δεν είναι μεγάλης διάρκειας, έχει λάβει απ' αυτόν πανάκριβα δώρα. Όταν ο Φαιδρίας την προσεγγίζει, δεν επικαλείται την αγάπη της, αλλά τα δώρα που της έχει κάνει και τα χρήματα που της έχει πληρώσει. Οι απαιτήσεις της εταίρας είναι υπερβολικές και φτάνει να αποκτά δούλους και ευνούχους. Όταν περιθωριοποιημένη, θέλει να αποκτήσει όσα και μια βασίλισσα και να ενταχθεί στην κοινωνία μέσω του πλούτου της. Συχνά, οι πελάτες εφοδιάζουν τις πόρνες με ενδύματα:

Str. mea voluptas, attuli eccam pallulam ex Phrygia tibi.
 tene tibi. (Plt., *Tr.* 536-537)

Ο Στρατοφάνης, για να καλοπιάνει την εταίρα, της απευθύνεται γλυκά (*mea voluptas*), της χαρίζει ένα χιτώνα από τη Φρυγία και οι ρόλοι αντιστρέφονται: ο πελάτης παρακαλεί την πόρνη να δεχτεί το δώρο κι όχι η πόρνη τον πελάτη να της το κάνει. Στους στίχους 530-531 της χαρίζει δούλες από τη Συρία (δούλους χαρίζει και ο Πυργοπολυνίκης στο στίχο 205 του *Miles Gloriosus*) και στους στίχους 539-540 αρώματα από την Ανατολή (το εξωτικό στοιχείο είναι απαραίτητο στη δουλειά μιας εταίρας). Ο Στρατοφάνης κάνει ταυτόχρονα πολλά και ακριβά δώρα, αφού η εταίρα φαίνεται να μην ικανοποιείται με τίποτα. Ο Στράβαξ, από την πλευρά του, της χαρίζει πρόβατα και μαλλί, πράγμα που εναρμονίζεται με την καταγωγή του από την εξοχή (Plt., *Tr.* 447), όπως και τα ανατολίτικα δώρα-λάφυρα του Βαβυλώνιου στρατιώτη,

Στρατοφάνη. Οι δύο πελάτες έχουν πέσει στη μεγάλη παγίδα: ανταγωνίζονται μεταξύ τους και χάνουν όλο και περισσότερα. Μοναδική κερδισμένη είναι η εταίρα, αφού στο τέλος θα δεχτεί και τους δύο. Στους *Menaechmi* ο εραστής προσφέρει ακόμα και χρυσό στην εταίρα (Plt., *Men.* 524- 527), ενώ τα κοσμήματα είναι συνηθισμένο δώρο στις εταίρες της κωμωδίας:

Pal. iube sibi aurum atque ornamenta, quae illi instructi mulieri,
dono habere, abire, auferre abs te quo lubeat sibi. (Plt., *Ml. Gl.* 981-982)

Στο συγκεκριμένο χωρίο, ο πελάτης πρόκειται να αποπέμψει την πόρνη και της επιτρέπει να κρατήσει τα κοσμήματα που της είχε δώσει ως μια μορφή αποζημίωσης.

Πάντως, οι πόρνες πληρώνονταν κυρίως σε χρήμα. Η τιμή της επίσκεψης σε πόρνη ήταν συνήθως ένα μικρό ποσό χρημάτων που καθοριζόταν ύστερα από διαπραγματεύσεις με το μαστροπό⁷² και ποίκιλε ανάλογα με την κοπέλα που επιλεγόταν. Μια τέτοια σκηνή διαπραγμάτευσης συναντούμε και στον Πλάυτο:

Cl. si mihi dantur duo talenta argenti numerata in manum
hanc tibi noctem honoris causa gratiis dono dabo.

Arg. Quid si non est? Cl. Tibi non esse credam, illa alio ibit tamen (Plt., *As.* 193-195)

Ένα απόγευμα με την πόρνη κοστίζει δύο τάλαντα και η μαστροπός κάνει λόγο για χαμηλή τιμή. Όταν υπάρχει μαστροπός, η διαπραγμάτευση γίνεται πάντα με αυτήν/αυτόν, ποτέ με την πόρνη. Έτσι, ο μαστροπός γνωρίζει την τιμή, αλλά και αποφεύγει τη διαλλακτικότητα που θα μπορούσε να δείξει μια ερωτευμένη πόρνη. Το κέρδος πηγαίνει σχεδόν αποκλειστικά στο *leno* και οι πόρνες γίνονται συχνά άπληστες κατ' απαίτηση του μαστροπού.⁷³ Ο μαστροπός, από την πλευρά του, σκαρφίζε-ται χίλιους δυο τρόπους π.χ. αρρώστια της κοπέλας ή τάξιμό της σε κάποιον που δίνει πολλά, για να αποσπάσει όσο το δυνατόν περισσότερα από τον πελάτη. Πολύ σημαντική πηγή για τις τιμές των πορνείων αποτελούν οι επιγραφές της Πομπηίας. Στις επιγραφές αυτές εμφανίζονται οι τιμές των δύο ή τριών και πιο σπάνια των πέντε ασσαρίων (για στοματικό έρωτα), τιμή όχι υπερβολικά ακριβή, του ενός ασσαρίου, ενώ η μέγιστη τιμή είναι τα δεκαέξι ασσάρια, τιμή αρκετά υψηλή.⁷⁴ Στην Πομπηία ο στοματικός έρωτας σε γυναίκα κοστίζει 1-4 ασσάρια, ενώ ένας πόρνος τον χρεώνει δωρεάν στις παρθένες, πράγμα που σημαίνει ότι προσπαθεί να τις εδραιώσει ως πελάτισσες, αλλά και ότι απολαμβάνει κι ο ίδιος την πράξη (ίσως δεν προχωρά σε συνουσία, για να μην υποσκάψει τις μελλοντικές προοπτικές της κοπέλας για γάμο).⁷⁵ Πάντως, στη Ρώμη θα ήταν αδιανόητο να επισκεφτεί το πορνείο μια γυναίκα. Η *Pomeroiy* υποστηρίζει ότι οι τιμές των επιγραφών στην Πομπηία είναι υπερβολικά

χαμηλές και μάλλον δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα,⁷⁶ κάτι που θεωρώ αμφίβολο, αφού δε θα συνέφερε ούτε την πόρνη ούτε το μαστροπό να υπάρχουν αναφορές για χαμηλές τιμές σε κοινή θέα, αφού κάτι τέτοιο θα καθιστούσε πιο δύσκολη τη διαπραγμάτευση για τους ίδιους. Υπάρχουν ενδείξεις ότι η τιμή ποίκιλε ανάλογα με τη στάση και στη Ρώμη. Για παράδειγμα, οι *cularae* αμείβονταν με μερικά ασσάρια. Οι πόρνες και οι πόρνοι της Σοβώρας έπαιρναν δύο ασσάρια (όσο κόστιζε και το κοινό κρασί), τιμή εξευτελιστική που αντανάκλα και τη γενικότερη περιφρόνηση για το προσωπικό των πορνείων εκεί. Στις πηγές συναντούμε τον όρο *diobolares* (κορίτσια των δύο οβολών). Στις κωμωδίες του Πλαύτου εμφανίζονται και οι τιμές των τριακοσίων χρυσών Φιλιππικών νομισμάτων (Plt., *Poen.* 713-714), τιμή υπερβολική που μάλλον δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Οι τιμές στα πανδοχεία κυμαίνονταν μεταξύ πέντε και οχτώ ασσαρίων, ενώ οι πιο όμορφες πόρνες αμείβονταν με 8-16 ασσάρια. Όταν ο μαστροπός δέχεται προκαταβολή και τελικά δε θέτει την κοπέλα στη διάθεση του πελάτη, απειλείται με φυλάκιση:

Ant. Ut minam mi argenti reddas, prius quam in nervom abducere. (Plt., *Poen.* 1399)

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η προκαταβολή αφορά ασημένιες μνες.

Γενικά, η λατινική κωμωδία δεν αποτελεί αξιόπιστη πηγή για τις τιμές των πορνών στην αρχαία Ρώμη. Στόχος της δεν είναι να αναπαραστήσει πιστά την ελληνορωμαϊκή πραγματικότητα, αλλά να προειδοποιήσει για τους κινδύνους που συνεπάγεται η σχέση με εταίρα, αλλά και να προκαλέσει γέλιο μέσω του παράδοξου και της υπερβολής. Μεγάλη υπερβολή εμφανίζεται στις τιμές των εταιρών. Οι εταιρές απαιτούν τόσο μετρητά όσο και ακριβά δώρα:

Cy. erus meus, ocellus tuos, ad te ferre me haec iussit tibi

dona quae vides illos ferre, et has quinque argent minas. (Plt., *Tr.* 579-580)

Ο πελάτης δίνει στην εταίρα πέντε αργυρές μνες και ταυτόχρονα της φέρνει τόσα δώρα, που χρειάζονται δούλοι για να τα κουβαλήσουν. Ο πελάτης φαίνεται να κάνει επίδειξη πλούτου στην εταίρα, για να της δείξει πόσα έχει να κερδίσει μένοντας κοντά του. Στην ίδια κωμωδία (στ. 899-900), όταν η εταίρα προσποιείται τη θυμωμένη, ο Στρατοφάνης της φέρνει μια χρυσή μνα για να την εξευμενίσει και στο στίχο 952 ένα αργυρό Φιλιππικό τάλαντο. Πάντως, οι κωμωδίες έρχονται να επιβεβαιώσουν ότι υπήρχε σημαντική απόκλιση στην τιμή μιας εταιράς και μιας πόρνης, με την πρώτη να είναι πολύ πιο ακριβή. Κι αν οι πόρνες των πορνείων αμείβονται αρκετά ακριβά στην κωμωδία, οι πελάτες τους αλλά και η συμπεριφορά των ίδιων παραπέμπει πολύ πε-

ρισσότερο στην περίπτωση εταίρας απ' ό,τι σε πόρνης. Κανονικά, οι πιο ακριβές εταίρες κόστιζαν περίπου ένα δηνάριο, τιμή που ο Μαρτιάλης (9.32) θεωρεί ιδανική.⁷⁷

Όπως και στην αρχαία Ελλάδα, στη Ρώμη υπήρχαν και τα ενοικιαστήρια συμβόλαια, μέσω των οποίων οι εταίρες νοικιάζονταν με τη μέρα, το μήνα ή το χρόνο:

Arg. Mane, mane, audi dic, quid me aequom censes pro illa tibi dare,

annum hunc ne cum quiquam alio sit? Cl. Tene? viginti minas?

atque ea lege: si alius ad me prius attulerit, tu vale. (Plt., *As.* 229- 231)

Η πόρνη δίνεται όχι μόνο σε όποιον υπόσχεται περισσότερα, αλλά και σε όποιον παραδίδει τα χρήματα πιο γρήγορα. Το ποσό των 20 αργυρών μνων (2.000 δρχ.)⁷⁸ που πρέπει να δώσει ο Αργύριππος για να έχει τη Φιλαίνιον για ένα χρόνο είναι μάλλον υπερβολικό και δείχνει την υπερβολή της κωμωδίας.⁷⁹ Η υπερβολή δεν έχει να κάνει, κατά τη γνώμη μου, μόνο με την εξυπηρέτηση του κωμικού στοιχείου, αλλά και με τα μηνύματα που προσπαθεί να περάσει ο Πλαύτος: ο εραστής πρέπει να είναι συναισθηματικά ουδέτερος. Αν ερωτευτεί την πόρνη ή δείξει αδυναμία, θα πέσει θύμα εκμετάλλευσης και θα θέσει σε κίνδυνο την περιουσία του. Μια λύση που προτείνεται είναι η εξής:

Par. Argyrippus exorari spero poterit, ut sinat

sese alternas cum illo noctes hac frui. (Plt., *As.* 917- 918)

Οι ανταγωνιστές- πελάτες μπορούν να μοιραστούν την πόρνη ικανοποιώντας την επιθυμία τους και μειώνοντας το κόστος. Σύμφωνα με τα συμβόλαια, η πόρνη ήταν μέρα- νύχτα στη διάθεση του εραστή και πολλές φορές νοικιάζονταν μαζί της τα ρούχα και τα κοσμήματά της, πράγμα που δεν υποχρέωνε τον πελάτη να αγοράσει τα στολίδια της ερωμένης του, κάτι που, αν αναλογιστούμε τις ανάγκες της εταίρας, θα πρέπει να αποτελούσε σημαντικό έξοδο.⁸⁰

Cur. et aurum et vestem omnem suam esse aiebat. (Plt., *Curc.* 488)

Ο Πλαύτος μας προσφέρει σημαντικότερες πληροφορίες μέσω της παράθεσης ενός ενοικιαστηρίου συμβολαίου, αν και σ' αυτό συναντούμε έντονα τα στοιχεία της κωμικότητας και της υπερβολής (Plt., *As.* 751-807). Σύμφωνα με την πηγή αυτή, στο ενοικιαστήριο συμβόλαιο αναγράφονται: α). το όνομα και το πατρώνυμο του πελάτη β). το όνομα του-της μαστροπού (η συμφωνία γίνεται μαζί του-της και όχι με την πόρνη) γ). η τιμή δ). η διάρκεια ενοικίασης ε). η υποχρέωση της πόρνης για παροχή αποκλειστικότητας στ). οι ποινές σε περίπτωση παραβίασης του συμβολαίου ζ). η υποχρέωση του-της μαστροπού να μην κάνει απροσδόκητες επισκέψεις και να μη μιλά άσχημα η). η περίπτωση αναπλήρωσης των ωρών που χάνει ο πελάτης, σε περί-

πτωση σεξουαλικής αποχής της πόρνης για θρησκευτικής λόγους. Ο πελάτης μοιάζει να έχει απόλυτη εξουσία πάνω της, σα να επρόκειτο για πράγμα, και η πόρνη δεν έχει καμιά ατομική πρωτοβουλία. Όσες εξουσίες είχε πάνω της η μαστροπός, μεταβιβάζονται τώρα στον πελάτη. Εκείνο που έχει μεγαλύτερη σημασία στο ενοικιαστήριο συμβόλαιο είναι η αποκλειστικότητα. Η πόρνη δεν μπορεί να φέρει κανένα αρσενικό στο σπίτι της, οφείλει να βγάλει ανακοίνωση ότι είναι πιασμένη και να μην αλληλογραφεί με κανένα. Στα συμπόσια, πρέπει να κοιτά μόνο τον πελάτη, να πίνει μόνο μαζί του και στην υγεία του (διακρίνεται ο φόβος των Ρωμαίων για την πόση κρασιού από γυναίκες), ενώ δεν πρέπει να αγγίζει κανέναν, ούτε να δίνει ή να παίρνει δαχτυλίδια για να τα κοιτάξει και στο ζάρι οφείλει να επικαλείται μόνο το όνομα του πελάτη- ούτε καν αρσενικούς θεούς. Ο εραστής θα λειτουργεί γι' αυτήν ακόμα και στον ιδιωτικό χώρο της θρησκείας. Η πόρνη δεν πρέπει να μιλά συνθηματικά ούτε να χρησιμοποιεί άλλη γλώσσα, εκτός από αυτή που γνωρίζει ο πελάτης (αυτό είτε σημαίνει ότι έχει διδαχτεί κι άλλη γλώσσα είτε ότι κατάγεται από άλλο τόπο). Επιπλέον, δεν πρέπει να κάνει μορφασμούς, ακόμα κι όταν βήχει ή έχει συνάχι. Πέρα από την κωμική λειτουργία αυτών των λεπτομερειών, φαίνεται ότι οι πόρνες χρησιμοποιούν χίλια δυο τεχνάσματα για να παραβιάζουν το συμβόλαιο που προβλέπει αποκλειστικότητα, πράγμα που επιβεβαιώνεται και στον Τερέντιο (Ter., *Hi. Tim.* 734-735). Οι πόρνες είναι άτομα ανάξια εμπιστοσύνης. Στην παράθεση του συμβολαίου από τον Πλάυτο, διακρίνεται και η ατμόσφαιρα που επικρατεί στα συμπόσια: οι πόρνες συνοδεύουν τους πελάτες, αλλά παράλληλα αναζητούν νέους. Ο πελάτης ελέγχει απόλυτα τη σεξουαλικότητα της πόρνης και την αντιμετωπίζει με καχυποψία. Η λογική του «υπεράνω κάθε υποψίας» που απαιτείται από αυτήν ταιριάζει περισσότερο σε μια *matrona*. Η αποκλειστικότητα είναι κάτι που δεν ταιριάζει στην εταίρα, αφού πρέπει να έχει όσο το δυνατόν περισσότερους πελάτες για να επιβιώσει. Πολλοί πελάτες εμφανίζονται καταπιεστικοί, χωρίς να αφήνουν καμιά ελευθερία κινήσεων στις εταίρες. Ουσιαστικά, οι εταίρες, τις περισσότερες φορές, επιλέγονται και δεν επιλέγουν, αν και στην κωμωδία αυτό μετριάζεται. Ο πελάτης φαίνεται να έχει εξουσία και πάνω στη μαστροπό και η ποινή που της επιβάλλει σε περίπτωση παραβίασης των όρων είναι η στέρηση κρασιού για μερικές μέρες: εμφανίζεται το στερεότυπο της αλκοολικής γριάς μαστροπού. Πάντως, είναι γεγονός πως σε περίπτωση που η εταίρα καταπατούσε το συμβόλαιο, θα μπορούσε να μηνυθεί.⁸¹

Η κωμωδία αναφέρεται και στις τιμές της περίπτωσης κατά την οποία η πόρνη ακολουθεί τον πελάτη, αλλά και σ' αυτή της εξαγοράς της ελευθερίας μιας πόρνης.

Στις *Bacchides* του Πλαύτου (στ. 589-591) ο στρατιώτης Κλεόμαχος ζητά από την πόρνη είτε να τον ακολουθήσει στην Ελάτια είτε να του επιστρέψει τα χρυσά Φιλιππικά που της είχε δώσει ως προκαταβολή. Στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, στις κωμωδίες δεν αναφέρεται η τιμή της επίσκεψης, αλλά αυτή της εξαγοράς μιας πόρνης:

Ph. Solae triginta minae.

Geta triginta? hui percarast, Phaedria. Ph. istaec vero vilis est. (Ter., *Ph.* 557-558)

Σε αντίθεση με το σκλάβο, ο ερωτευμένος πελάτης δε θεωρεί την τιμή των τριάντα μινών ακριβή, τιμή που αναφέρεται και στις κωμωδίες *Mostellaria* (Plt., *Most.* 300) και *Epidicus* (Plt., *Ep.* 703-705). Μάλιστα, τα χρήματα, στην τελευταία περίπτωση, έχουν αποσπαστεί με δόλο από την πατρική περιουσία. Σε οικονομικό επίπεδο, ο έρωτας με πόρνη είναι επικίνδυνος. Άλλες τιμές που αναφέρονται στην κωμωδία είναι αυτές των πενήντα αργυρών μινών (Plt., *Ep.* 364-366) ή των είκοσι (Ter., *Ad.* 191-192), τιμή που παρουσιάζει κι ο Πλαύτος:

Ps. Hunc pudet, quod tibi promisit quaque id promisit die,

quia tibi minas viginti pro amica etiam non dedit. (Plt., *Ps.* 279- 280)

Φαίνεται πως η ημερομηνία της εξόφλησης του ποσού ήταν προκαθορισμένη και συμφωνημένη. Ο εραστής, μέσω του δούλου του, δηλώνει ντροπή που δεν είχε καταφέρει να εξοφλήσει το μαστροπό. Το *pudet* είναι συναίσθημα που ταιριάζει σε ελεύθερο πολίτη, ενώ ο μαστροπός είναι αδιάντροπος. Αξίζει να σημειωθεί ότι η τιμή της εξαγοράς μιας εταίρας στη Νέα Κωμωδία κυμαίνεται από είκοσι έως εξήντα μνες.⁸²

Στην τιμή της εξαγοράς λαμβάνεται υπόψη και η τιμή της αρχικής αγοράς:

Mil. Mi illam ut tramittas, argentum accipias; adest.

nam quid ego apud te vera parcam proloqui?

ego illam volo hodie facere libertam meam,

mihī concubina quae sit. Per. Te absolvam brevi.

argenti quinquaginta mi illa empta est minis;

si sexaginta mihi denumerantur minae,

tuas possidebit mulier faxo ferias;

atque ita profecto, ut eam ex hoc exonerēs agro. (Plt., *Ep.* 463-470)

Ο στρατιώτης πληρώνει μετρητά στο μαστροπό, για να εξαγοράσει την πόρνη, να την έχει για παλλακίδα του (*concubina*) και την απελευθερώσει κάποτε. Η κοπέλα έχει στοιχίσει πενήντα αργυρές μνες κι ο μαστροπός ζητά εξήντα και θέτει ως όρο την απομάκρυνσή της από την πόλη. Παρά το στερεότυπο της απληστίας, το κέρδος του μαστροπού δεν είναι υπερβολικό. Αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι έχει στα χέρια

του μια ελεύθερη κοπέλα, παραβιάζοντας το νόμο, και θέλει να την απομακρύνει όσο το δυνατόν γρηγορότερα, ώστε να μην ανακαλυφθεί. Με τις σκληρές διαπραγματεύσεις και τις παράλογες απαιτήσεις θα έχανε πολύτιμο χρόνο. Όταν μια κοπέλα εξαρτημένη από μαστροπό πωλείται ως δούλη, κοστίζει χίλια νομίσματα (Plt., Mer. 490-491). Τα όρια μεταξύ πορνείας και δουλείας είναι αρκετά λεπτά. Η κοπέλα, στην περίπτωση αυτή, θα πουληθεί ως δούλη, αλλά θα χρησιμοποιηθεί ως παλλακίδα. Σύμφωνα με τη Fantham, η απελευθέρωση μέσω της αγοράς δεν είναι μάλλον ρεαλιστική. Οι κοπέλες παρουσιάζονται πολύ ακριβές για να αγοραστούν: κατά μέσο όρο 30 μνες (9.000 φορές οι δύο οβολοί τη μέρα που έδινε το κράτος για τη συντήρηση ενός φτωχού άντρα). Η τιμή αυτή συμβολίζει περισσότερο την απερισκεψία ενός ξετρελαμένου νεαρού, ενώ η γενναιοδωρία των εραστών δεν εφαρμόζεται στην καθημερινή πρακτική.⁸³

Η τιμή δεν ήταν ενιαία σε όλα τα στάδια της σταδιοδρομίας μιας πόρνης. Όσο γερνούσε μια πόρνη, παρείχε περισσότερες υπηρεσίες σε χαμηλότερη τιμή. Οι πολύ άσχημες ή γερασμένες πόρνες αμείβονταν με λίγους σηστερτίους. Ο Μαρτιάλης (10.75) αναφέρει ότι αρχικά μια πόρνη του ζητούσε 20.000 σηστερτίους, μετά από ένα χρόνο 10.000, έξι μήνες αργότερα 2.000 (ο Μαρτιάλης πρόσφερε 1.000, αλλά εκείνη αρνήθηκε), ενώ μετά από τρεις ή τέσσερις μήνες ζήτησε τέσσερα χρυσά κομμάτια (περίπου 400 σηστερτίους). Στο τέλος, η πόρνη του προσφέρθηκε δωρεάν κι ο Μαρτιάλης δε δέχτηκε, πράγμα που αποτελεί υπερβολή, αφού καμιά πόρνη δε θα διέθετε τον εαυτό της δωρεάν. Τα ποσά που αναφέρονται είναι υπερβολικά, ενώ η τιμή πέφτει κατακόρυφα και σε πολύ σύντομο διάστημα.⁸⁴ Μπορεί ο Μαρτιάλης να είναι υπερβολικός, αλλά το χωρίο δείχνει την περιφρόνηση για τις πόρνες που φτάνουν στην εποχή της παρακμής, αλλά και το χάσμα που υπήρχε ανάμεσα στην αμοιβή των χρόνων της παρακμής και σε αυτών της ακμής.

Γενικά, οι πηγές δίνουν μια μεγάλη ποικιλία τιμών, χωρίς να είναι βέβαιο σε τι αντιστοιχεί η καθεμιά. Παράγοντες που καθορίζουν την τιμή είναι η κοινωνική θέση του πελάτη, η διαπραγματευτική ικανότητα της πόρνης, του μαστροπού ή του πελάτη, οι υπηρεσίες που προσφέρονται, ο τόπος εκπόρνευσης, η ηλικία και η ομορφιά της πόρνης, καθώς και οι προσαρμογές των τιμών από την πλευρά των πορνών, ώστε να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της φορολογίας του Καλιγούλα, πράγμα για το οποίο θα μιλήσουμε παρακάτω.⁸⁵ Οι μη εγγεγραμμένες πόρνες καθόριζαν μια τιμή ανάλογη του κινδύνου στον οποίο ήταν διαρκώς εκτεθειμένες.⁸⁶ Σύμφωνα με τη Flemming, πιο φθηνή ήταν η πόρνη που εκπορνευόταν στο δρόμο, πιο ακριβή η εταίρα και η πόρνη

του πορνείου βρισκόταν κάπου στο ενδιάμεσο. Ωστόσο, αυτές που εκπορνεύονταν στο δρόμο δέχονταν περισσότερους πελάτες και ίσως κέρδιζαν περισσότερα από τις πόρνες των πορνείων. Επιπλέον, δε γνωρίζουμε τις αναλογίες που έπαιρναν οι τελευταίες από τα εισοδήματα που έφερναν στο μαστροπό. Ίσως οι πόρνες των δρόμων αποκτούσαν περισσότερα από αυτές των πορνείων.⁸⁷ Ο McGinn υπολογίζει το καθημερινό κέρδος της πόρνης σε δέκα σηστερτίους, πράγμα που μεταφράζεται στη διπλάσια τιμή ενός εργάτη.⁸⁸ Τα ποσά που πληρώνονταν στις πόρνες ήταν δύσκολο να ανακτηθούν, αφού το δικαίωμά τους στην αμοιβή ήταν αναγνωρισμένο.

Συνθήκες ζωής. Η εποχή της παρακμής

Η έντονη διαφοροποίηση της τιμής ανάμεσα σε μια πόρνη και μια εταίρα συνεπαγόταν και μεγάλη απόκλιση στις συνθήκες ζωής αυτών των δύο κατηγοριών γυναικών. Οι πόρνες ζούσαν σε άθλιες συνθήκες και ήταν ευάλωτες σε ασθένειες και επιδημίες, αφού μαστίζονταν από τη φτώχεια και την πείνα:

Cl. an te id exspectare oportet, si quis promittat tibi
te facturum divitem, si moriatur mater sua?

ecastor nobis periculum magnum et familiae portenditur,

dum eius exspectamus mortem, ne nos moriamur fame. (Plt., *As.* 528- 531)

Η σχέση της εταίρας με τον πελάτη μοιάζει να βασίζεται στην αρχή «ο θάνατός σου, η ζωή μου». Η πόρνη εκπορνεύεται από τη μητέρα της και από την εργασία της εξαρτάται η επιβίωση ολόκληρου του νοικοκυριού που απειλείται συνεχώς από την πείνα. Γι' αυτό και η μαστροπός της ασκεί ιδιαίτερη πίεση.

Οι πόρνες και οι εταίρες ζούσαν συχνά είτε με τη μητέρα και τις αδερφές τους που συμμερίζονταν τον τρόπο ζωής τους και μοιράζονταν τα κέρδη της είτε στο πορνείο με τη φροντίδα και την προστασία του-της *leno*-a είτε στην κατοικία που τους εξασφάλιζε ο εραστής (η δεύτερη περίπτωση αφορά κυρίως την πόρνη, η τρίτη την εταίρα).⁸⁹ Οι φθηνές πόρνες κατοικούσαν στις *insulae* μέσα σε άβολες και άθλιες συνθήκες –συνήθως συγκατοικούσαν με άλλες ομότεχνές τους, για να μπορούν να πληρώνουν το συνεχώς αυξανόμενο νοίκι.⁹⁰ Γενικά, τα σπίτια των φτωχών τάξεων στη Ρώμη χαρακτηρίζονταν από την έλλειψη σταθερότητας, τη σπανιότητα των επίπλων, την ανεπάρκεια φωτισμού και θέρμανσης, τις κακές συνθήκες υγιεινής, την απουσία ύδρευσης, τη συνεχή απειλή πυρκαγιάς.⁹¹ Από την άλλη, πολλές πόρνες ήταν άστεγες και το καλοκαίρι κοιμόντουσαν κάτω από τους θόλους των μνημείων.⁹²

Πέρα από τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης εντός του πορνείου, οι πόρνες ζούσαν σ' ένα περιβάλλον ανασφάλειας και αβεβαιότητας. Οι μαστροποί τις απειλούσαν με πώ-

ληση ή εγκατάλειψη και καρπώνονταν μεγάλο μέρος της αμοιβής ή των δώρων που δεχόντουσαν από τους πελάτες. Παράλληλα, οι πόρνες ζούσαν συνεχώς υπό τον κίνδυνο της βίας ή της απαγωγής. Μάλιστα, η απειλή αυτή υπήρχε από πολύ παλιά: ο Τίτος Λίβιος αναφέρει ότι το 501 π.Χ. νεαροί Σαβίνοι ήρθαν στη Ρώμη και, μετά από μια συμπλοκή, απήγαγαν πόρνες, αν και ίσως αυτό συνέβη στην εποχή του συγγραφέα.⁹³ Για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες αυτές, αλλά και την περιθωριοποίησή τους από το ρωμαϊκό σώμα πολιτών, οι πόρνες τρώγοντας και μένοντας μαζί στα πορνεία, αλλά και αντιμετωπίζοντας τους ίδιους κινδύνους και την ίδια περιφρόνηση, σχημάτιζαν ένα είδος κοινότητας και ένα δίκτυο φιλίας και αλληλοϋποστήριξης. Οι παλιότερες υποδέχονταν θερμά τις νεότερες και τους δίδασκαν τα μυστικά του επαγγέλματος ή τους έδιναν συμβουλές.⁹⁴ Έξω από τα πορνεία, όμως, υπήρχε συχνά μεγάλο ανταγωνισμός, αφού οι πόρνες πάσχιζαν να εξασφαλίσουν σταθερή πελατεία και να καρπωθούν όσο το δυνατόν περισσότερα, ξεχωρίζοντας από τις υπόλοιπες και αποκτώντας φήμη.

Η καλύτερη προοπτική για μια σκλάβη- πόρνη εξαρτημένη από μαστροπό ήταν αυτή της απελευθέρωσης που θα της έδινε τη δυνατότητα να διαχειριστεί η ίδια το σώμα της και τα έσοδά της. Συχνά, στόχος της πόρνης ήταν να βρει κάποιον πελάτη που θα ήταν πρόθυμος να την αγοράσει από το μαστροπό και να την εγκαταστήσει στο σπίτι του ως παλλακίδα, προοπτική που παρείχε ασφάλεια και προστασία σε πόρνες και παλλακίδες και τις έβγαζε από το άγχος της συνεχούς αναζήτησης πελατείας,⁹⁵ ή να την απελευθερώσει:

Ph. argentum accēpi, tradidi lenoni, abduxi mulierem,

curavi propria ut Phaedria poteretur. nam emissast manu. (Ter., *Ph.* 829-830)

Ο πελάτης έχει αγοράσει την πόρνη και αυτή έχει χειραφετηθεί από το μαστροπό, αλλά –θα πρέπει να συμπληρώσουμε– η ελευθερία της είναι σχετική. Η εξαγορά αυτού του είδους δημιουργεί μια σχέση εξάρτησης από τον πελάτη, του οποίου τη ζωή προορίζεται να κάνει όμορφη η πόρνη, μην έχοντας και πάλι τη δυνατότητα να διαχειρίζεται το σώμα της ελεύθερα. Πάντως, ο Πλάυτος παρουσιάζει την πρακτική της απελευθέρωσης ως αρκετά διαδεδομένη και αποδεκτή στους κύκλους των καλών οικογενειών, αν και αυτό δεν πρέπει να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα της καθημερινής ζωής:

Tr. Ausculta modo.

fateor potavisse, amicam liberasse absente te,

faenore argentum sumpsisse; id esse absumptum praedico.

numquid aliud fecit nisi quod summis gnati generibus? (Plt., *Most.* 1138-1141)

Ο νεαρός έχει απελευθερώσει την αγαπημένη του και ο πατέρας του ανησυχεί ιδιαίτερα για τους κινδύνους που συνεπάγεται αυτό για την περιουσία του. Ο Πλάυτος, με το να εμφανίζει τους εραστές να δανείζονται με τόκο, θίγει με υπαινιγμούς το πρόβλημα της τοκογλυφίας στην εποχή του, αλλά και τους κινδύνους που εμπεριέχουν οι σχέσεις με πόρνες, όταν εμπλέκεται το συναίσθημα. Στον *Persa* (στ. 37-38) ο ερωτευμένος πελάτης ζητά δάνειο από ένα φίλο του. Η πρακτική της εξαγοράς απαλλάσσει τον πελάτη από την εξάρτησή του από το μαστροπό, ώστε να αποκτή την πόρνη και του εξασφαλίζει την αποκλειστικότητα. Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για πραγματικό έρωτα σε τέτοιες περιπτώσεις, αφού η εξαγορά συνεπάγεται μια πιο μόνιμη σχέση. Πάντως, οι πόρνες προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν χρήματα για να εξαγοράσουν οι ίδιες την ελευθερία τους. Στη Ρώμη, οι δούλοι πλήρωναν λύτρα και εξαγόραζαν την ελευθερία τους μέσα από την αποταμίευση επιμισθίων και αμοιβών,⁹⁶ αλλά αυτό θα πρέπει να ήταν δύσκολο για τις πόρνες, από τη στιγμή που το μεγαλύτερο μέρος της αμοιβής τους κατέληγε στα χέρια των μαστροπών. Άλλωστε, οι μαστροποί δίσταζαν να χειραφετήσουν τις πόρνες, αφού, σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, είχαν περισσότερα να κερδίσουν, αν δεν τις απελευθέρωναν. Κι επιπλέον, πολλοί μαστροποί συνέχιζαν να εκπορνεύουν τις δούλες τους και μετά τη χειραφέτηση, με την ιδιότητα του πάτρωνα αυτή τη φορά. Τα πράγματα φαίνεται ότι δυσκόλεψαν για τις πόρνες από τον 4 μ.Χ., όταν ορίστηκε ότι το κατώτατο όριο απελευθέρωσης ήταν το 30ό έτος⁹⁷: μέχρι αυτή την ηλικία, οι πόρνες θα είχαν χάσει αρκετό χρόνο, ώστε να συγκεντρώσουν τα χρήματα που θα τους έλυναν τα προβλήματα που συνεπαγόταν η ηλικία της παρακμής.

Η χαμηλότερη τάξη του πορνικού επαγγέλματος καταλαμβάνόταν από τις *quadragintariae*, των οποίων τα φυσικά θέληγτρα δεν ήταν πλέον εμπορεύσιμα. Οι πόρνες έφταναν πρόωρα στην παρακμή και έχαναν τους παλιούς τους πελάτες. Γι' αυτό και η δούλα Σκάφα συμβουλεύει την εταίρα:

Sc. Stulta es plane,

quae illum tibi aeternum putes fore amicum et benevolentem.

moneo ego te: te ille deseret aetate et satietate. (Plt., *Most.* 194-196).

Το δίκτυο φιλίας και αλληλοϋποστήριξης φαίνεται να λειτουργεί και ανάμεσα στις πόρνες και στις σκλάβες. Η σκλάβη υπενθυμίζει στην κυρία της ότι μια πόρνη πρέπει να μεριμνά για τα χρόνια της παρακμής. Ο έρωτας είναι η μεγαλύτερη παγίδα γι' αυτήν, καθώς ελαχιστοποιεί το κέρδος της: έχει μόνο έναν πελάτη και δεν του ζητά

πολλά. Άλλωστε, θα είναι «ανωμαλία» ο πελάτης να μείνει για πάντα με την πόρνη: κάποια στιγμή θα πρέπει να την εγκαταλείψει για να παντρευτεί. Επιπλέον, μια πόρνη που χάνει την ομορφιά της δεν μπορεί πλέον να επιτελέσει στο ακέραιο το ρόλο που απαιτεί από αυτήν η κοινωνία και είναι καταδικασμένη να εγκαταλειφθεί. Η Βακχίς στον «Αυτοτιμωρούμενο» έχει επίγνωση αυτού του γεγονότος (Ter., *Ht. Tim.* 389-391). Σχεδόν ομόφωνα, η Βακχίς θεωρείται κακή εταίρα από τους μελετητές: ο Duckworth την έχει χαρακτηρίσει ως τη μοναδική ιδιοτελή εταίρα του Τερεντίου.⁹⁸ Όμως, εκείνο που διαμορφώνει τη συμπεριφορά της είναι η προοπτική της εγκατάλειψης και της μοναχικότητας στα γεράματα. Οι *matronae* δεν έχουν να τα φοβούνται, αφού ο γάμος τους έχει εξασφαλίσει σταθερότητα, αξιοπρέπεια και ασφάλεια. Αντίθετα, οι εταίρες γνωρίζουν τη δραματική πτώση των εσόδων τους και την εγκατάλειψη από τους εραστές. Η Βακχίς φαίνεται να φροντίζει για τα γεράματά της σ' έναν κόσμο στερημένο από συντάξεις και κοινωνική ασφάλιση.⁹⁹ Ο Τερέντιος μοιάζει να δικαιολογεί τις εταίρες: η αρπακτικότητα γι' αυτές αποτελεί αναγκαιότητα. Και αν η Βακχίς είναι διεφθαρμένη, οι συνθήκες του επαγγέλματός της ευθύνονται γι' αυτό. Στην καθημερινή ζωή, πάντως, για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που συνεπαγόταν η παρακμή, οι γερασμένες πόρνες γίνονταν μαστροποί.

Αν και οι εταίρες φοβόντουσαν την παρακμή εξίσου με τις πόρνες, ζούσαν σε πολύ καλύτερες συνθήκες από αυτές (ήταν, όμως, συντριπτικά λιγότερες)¹⁰⁰ και το μεγάλο όνειρο της πόρνης ήταν να ανελιχθεί στην ιεραρχία της ηδονής και να γίνει εταίρα. Στη σάτιρα και στην κωμωδία, οι εταίρες αποκτούν πολύτιμους λίθους, χρυσά νομίσματα¹⁰¹ ή ακόμα και σπίτια ως δώρα των πελατών¹⁰². Οι εταίρες αποκτούν ειδικευμένους σκλάβους π.χ. μάγειρες (Plt., *Men.* 218) και συνοδεύονται από υπηρέτες, πράγμα που ίσως συνδέεται με την προσπάθειά τους να αυξήσουν το πραγματικό και συμβολικό τους κεφάλαιο και να ενσωματωθούν –κατά το δυνατόν– στην κοινωνία. Οι πελάτες των εταιρών, πλούσιοι και οι ίδιοι, κάλυπταν συχνά όλα τα έξοδα των απαιτητικών και άπληστων ερωμένων τους:

Din. prius quam unum dederis, centum quae poscat parat:
aut periit aurum aut conscissa pallula est
aut empta ancilla aut aliquod vasum argenteum
aut vasum ahenum antiquom aut lectus sculptilis
aut armariola Graeca, aut aliquid semper est
quod praestet debeatque amans scorto suo. (Plt., *Tr.* 52- 57)

Μέσα από τέτοιες απαιτήσεις, πολλές εταίρες της Ρώμης έφτασαν να αποκτήσουν αίγλη, αν και ποτέ δεν το κατόρθωσαν στο επίπεδο που το είχαν καταφέρει οι Ελληνίδες ομότεχνές τους.

Νόμοι για την πορνεία

Κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο, θα ήθελα να αναφερθώ σε βασικούς νόμους που αφορούν στην πορνεία. Πριν το 200 π.Χ., δεν υπάρχουν νομικά κείμενα για την πορνεία.¹⁰³ Η νομοθεσία για τις πόρνες ήταν περισσότερο συμπτωματική και λιγότερο συστηματική,¹⁰⁴ αφού δεν υπήρχε συγκεκριμένος και αυτόνομος νόμος για την πορνεία, αλλά οι ρυθμίσεις γι' αυτήν εντάσσονταν σε γενικότερους νόμους. Η πολιτική για την πορνεία δεν υπήρξε ενιαία: οι νόμοι ήταν ποικίλοι και συχνά αντιφατικοί. Ο νόμος δεν αντικατόπτριζε όλο το φάσμα της κοινωνικής πρακτικής και οι αλλαγές της ακολουθούνταν με καθυστέρηση από τις προσαρμογές των νόμων. Οι τροποποιήσεις των νόμων επιβάλλονταν συχνά από τις συνθήκες, αλλά η νομική ρύθμιση της σεξουαλικής συμπεριφοράς αποτελεί εξαιρετικά δύσκολη διαδικασία. Μέσω του νόμου, δημιουργήθηκε για πρώτη φορά ένα σαφές σύνολο καθηκόντων για τις πόρνες και τους μαστροπούς, αν και το κράτος έδειχνε, στην πραγματικότητα, μικρό ενδιαφέρον γι' αυτές τις κατηγορίες ανθρώπων,¹⁰⁵ αφού δεν είχε να αναμένει και πολλά από αυτούς. Ορισμένοι νόμοι στόχευαν στη διατήρηση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης: η ελίτ ήταν αυτή που κατασκεύαζε τους νόμους και προσπαθούσε να επιβάλει τις αξίες της σε όλους.

Στα νομικά κείμενα, η πόρνη ορίζεται ως “*quae corpore quaestum facit*” (αυτή που βγάζει τα προς το ζην από το κορμί της).¹⁰⁶ Στην ουδέτερη γλώσσα του νόμου, εκείνο που χαρακτηρίζει πρώτα απ' όλα μια πόρνη δεν είναι το γεγονός ότι δέχεται χρήματα, αλλά το ότι δεν κάνει διακρίσεις στις σεξουαλικές της σχέσεις.¹⁰⁷ Εκείνο που ορίζει την πόρνη είναι η πληρωμή, η πολυκοιτία και η συναισθηματική αδιαφορία.¹⁰⁸ Αυτή είναι και η μεγάλη διαφορά της από τις *matronae*:

Sc. matronae, non meretricium est unum inservire amantem. (Plt., Most. 190)

Έχουμε να κάνουμε με τη σημαντικότερη διάκριση μεταξύ *matrona* και *meretrix*. Η *matrona* είναι μονογαμική, ενώ υπάρχει και το ιδανικό της *univira*. Αντίθετα, η πόρνη πρέπει να έχει πολλούς εραστές. Οι νεαρές πόρνες φαίνεται να είναι ευάλωτες στον έρωτα, αλλά ενάντια σ' αυτό τις συμβουλεύουν μαστροποί και δούλες. Παρόμοιες απόψεις εκφράζονται και στην *Cistellaria*:

*Syra Matronae magis conducibilest istuc, mea Selenium,
unum amare et cum eo aetatem exigere quoi nuptast semel.*

verum enim meretrix fortunati est oppidi simillima:

non potest suam rem obtinere sola sine multis viris. (Plt., *Cist.* 78-81)

Η πολυκοιτία και η πίστη στα πλαίσια του γάμου εκφράζονται με όρους συμφέροντος: η πίστη συμφέρει τη *matrona*, η πολυκοιτία την πόρνη. Η *matrona* και η *meretrix* ορίζονται με αντιθετικούς όρους: οι εταίρες παρομοιάζονται με τις πόλεις που για να ακμάσουν χρειάζονται πολλούς άντρες. Η εταίρα ταυτίζεται με την πόλη κι εντάσσεται στο δημόσιο χώρο: ανήκει σε όλους. Με βάση αυτή τη διάκριση συζυγικής πίστης και πολυκοιτίας καθορίζεται και η διαφοροποίηση στη συμπεριφορά και την εξωτερική εμφάνιση:

Pal. quam digne ornata incedit, haud meretrice. (Plt., *Mer.* 872)

Η πόρνη διαφοροποιείται από τη *matrona* στο περπάτημα (περπατά προκλητικά) και στο ντύσιμο (ντύνεται προκλητικά, αλλά και φορά την *toga*, το ένδυμα της πόρνης που τη διακρίνει από τη *matrona*, ο οποία φορά *stola*). Το επάγγελμα της πόρνης υπονομεύει την αξιοπρέπειά της.

Επιστρέφοντας στο ζήτημα του νόμου, θα πρέπει να πούμε ότι ο μαστροπός ορίζεται ως “ *qui lenocinium fecerit* ” (αυτός που ασχολείται με τη μαστροπεία).¹⁰⁹ Εκείνο που συνδέει την πόρνη και το μαστροπό είναι η πώληση σεξουαλικών υπηρεσιών.¹¹⁰ Μαστροποί είναι εκείνοι που είτε ασκούν έλεγχο σε πορνικές δραστηριότητες είτε κερδίζουν απευθείας από αυτές. Συνεπώς, οι ιδιοκτήτες μερών στα οποία απόλυτα ελεύθερες πόρνες αναζητούσαν την πελατεία τους δεν ήταν μαστροποί. Ο Ουλπιανός εξισώνει αυτούς που ελέγχουν λουτρά, πανδοχεία ή ταβέρνες με μαστροπούς, όπως και θεωρεί πόρνες αυτές που προσέχουν τα ρούχα στα λουτρά.

Αλλά ας δούμε μερικούς βασικούς νόμους που σχετίζονται με την πορνεία. Καταργήν, οι *tresviri* και οι *aediles* είχαν αναλάβει την επίβλεψη των πορνών και των πορνείων. Όπως μαρτυρά ο τραυματισμός του *aediles Hostilius Mancinus* (Gellius 4.14), όταν προσπάθησε να μπει σ’ ένα πορνείο, οι *aediles* ήταν επιφορτισμένοι με τα καθήκοντα της επίβλεψης, τουλάχιστον από τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.¹¹¹ Πέρα από την επίβλεψη των πορνείων, οι *aediles* ήλεγχαν αν οι πόρνες φορούσαν τις *togae* τους, πράγμα που ίσως αφορούσε μόνο τη διάρκεια της βασιλείας του Αυγούστου.¹¹² Πάντως, ο αριθμός των *aediles* ήταν ανεπαρκής και οι πόρνες και οι μαστροποί δεν τους υπολόγιζαν πάντα.¹¹³

Ένα από τα καθήκοντα των *aediles* ήταν αυτό της εγγραφής των πορνών σε καταλόγους. Η Evans υποστήριξε ότι η διαδικασία αυτή ξεκίνησε από τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ., ενώ ο McGinn γράφει ότι οι *aediles* επιφορτίστηκαν με αυτό το καθήκον στην

εποχή του Αυγούστου, αφού ο αυτοκράτορας αυτός εξαίρεσε τις πόρνες από τη Lex Iulia de adulteriis και θα έπρεπε να είναι σαφές ποιες θα ήταν αυτές που εξαιρούνταν.¹¹⁴ Οι πόρνες δήλωναν το πραγματικό τους όνομα, την ηλικία τους, τον τόπο γέννησης και το ψευδώνυμο που θα χρησιμοποιούσαν. Ίσως υποχρεώνονταν να δώσουν το πραγματικό τους όνομα, για να στερηθούν τις δυνατότητες επανένταξης, στην περίπτωση που θα άλλαζαν επάγγελμα, αφού, για τους Ρωμαίους, οι συνέπειες της πορνείας στην τιμή της εκπορνευόμενης ήταν μη αναστρέψιμες. Γιατί, όμως, οι πόρνες να χρησιμοποιούν ψευδώνυμο; Δεδομένου ότι οι Ρωμαίες δεν είχαν αυτόνομα ονόματα, αλλά έπαιρναν το όνομα της οικογένειάς τους και το εθνικό, οι πόρνες, με την εισαγωγή τους στο επάγγελμα, έμοιαζαν να απορρίπτουν την προηγούμενη ταυτότητά τους και να αποκτούν μια νέα. Τώρα πια δεν ανήκουν σε καμιά οικογένεια, αλλά εισέρχονται στο δημόσιο χώρο και προσφέρονται σε όλους. Αλλάζοντας όνομα, απέρριπταν τον οίκο τους και του μείωναν το όνειδος της εμπλοκής ενός μέλους του σε πράξεις πορνείας. Αν η κοπέλα που πήγαινε να εγγραφεί ήταν νεαρή κι από οικογένεια πολιτών, ο αξιωματούχος προσπαθούσε να της αλλάξει γνώμη. Αν αποτύγχανε, της εξέδιδε άδεια, εξακρίβωνε την τιμή που σκόπευε να απαιτεί για τις υπηρεσίες της και κατέγραφε το όνομά της, το οποίο δεν αφαιρούταν ποτέ από τον κατάλογο.¹¹⁵ Πάντως, η τιμή δε φαίνεται να ήταν δεσμευτική, αφού όπως έχουμε ήδη δει, οι τιμές ποίκιλλαν και καθορίζονταν από διάφορους παράγοντες. Στους καταλόγους εγγράφονταν και οι μαστροποί και υπήρχαν αυστηρές ποινές για τους αδήλωτους και τις αδήλωτες (μαστίγωση, πρόστιμο ή και εξορία). Παρόλα αυτά, ο αριθμός των μη εγγεγραμμένων ήταν πιθανόν ίσος με αυτόν των εγγεγραμμένων.¹¹⁶ Πολλές πόρνες θα απέφευγαν την εγγραφή, για να γλιτώσουν από το κοινωνικό στίγμα, αλλά και από τη φορολογία. Το ίδιο θα πρέπει να ίσχυε και για τους μαστροπούς –και κυρίως για εκείνους που ανήκαν στις ανώτερες τάξεις και ασκούσαν το επάγγελμα μέσω τρίτων. Η επιτήρηση και η καταγραφή των πορνών ήταν απαραίτητη και για να επιτευχθεί η συλλογή των φόρων που τις αφορούσαν.

Ο φόρος για την πορνεία χρονολογείται στο 40 μ.Χ. κι εντάσσεται σ' ένα ευρύτερο φορολογικό πρόγραμμα του Καλιγούλα, ενώ για την εισαγωγή του ίσως ο αυτοκράτορας εμπνεύστηκε από το φόρο που υπήρχε στην Αθήνα και από τις επίσημες εκμίσθώσεις πορνείων στην πτολεμαϊκή Αίγυπτο.¹¹⁷ Ο φόρος αφορούσε τις πόρνες-ους και τους-τις μαστροπούς, ακόμα κι όταν αυτές οι κατηγορίες επαγγελματιών είχαν αποσυρθεί πλέον από το επάγγελμα. Το ύψος του φόρου ισοδυναμούσε με τα χρήματα που έπαιρναν από έναν πελάτη σε οποιαδήποτε μέρα. Ο McGinn πιθανολογεί ότι

αυτό αφορούσε την κάθε μέρα, πράγμα που θα στερούσε την πόρνη από το 17-25% των εισοδημάτων της,¹¹⁸ κάτι που εγώ βρίσκω υπερβολικό. Αν η φορολογία έφερε στο αυτοκρατορικό ταμείο τεράστια έσοδα, αυτό μάλλον οφείλεται στο μεγάλο αριθμό των φορολογουμένων, αφού ο φόρος αφορούσε ολόκληρη την επικράτεια της αυτοκρατορίας. Αν η φορολογία ήταν τόσο υψηλή, ο θεσμός της πορνείας θα είχε οδηγηθεί πιθανόν σε παρακμή. Όπως επισημαίνει και ο McGinn, αν ισχύει η αρχή ότι η σχέση του μεγέθους της τιμής και της συχνότητας των επαφών είναι αντιστρόφως ανάλογη, τότε ο φόρος έπληττε ακόμα περισσότερο τις εταιρές –και κυρίως τις ελεύθερες.¹¹⁹ Από την άλλη, οι εταιρές είχαν μεγαλύτερη δυνατότητα να αυξήσουν την τιμή τους, ώστε να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της φορολογίας. Αν, όμως, οι πόρνες έκαναν το ίδιο, διακινδύνευαν να χάσουν τους πελάτες τους. Άλλωστε, αν αυτές αύξαναν την τιμή τους, θα αυξανόταν και ο φόρος και ίσως η λύση θα ήταν να δεχτούν περισσότερους πελάτες στην ίδια ή σε ακόμα πιο χαμηλή τιμή.¹²⁰ Σε μια διακήρυξη του 68-69, φαίνεται ότι όποια χρέωνε ένα δηνάριο ή περισσότερα πλήρωνε ένα δηνάριο: το ποσό αυτό αντιστοιχούσε στο ανώτατο που θα μπορούσε να εισπραχθεί. Πάντως, ορισμένες πόρνες θα είχαν καταφέρει να αποφύγουν τους φόρους. Αρχικά, οι φόροι εισπράττονταν από τους *publicani* και τα συμβόλαια μαζί τους είχαν διάρκεια πέντε ετών. Στη συνέχεια, τη συλλογή των φόρων ανέλαβε η πραιτοριανή φρουρά κι αυτό οφείλεται ίσως στο γεγονός ότι οι διαθέσιμοι στρατιώτες εντός της Ρώμης ήταν λίγοι.¹²¹ Οι πραιτοριανοί διασφάλιζαν ότι οι γυναίκες αυτές θα εντοπιζόνταν και θα πλήρωναν.¹²² Έξω από τη Ρώμη παρατηρείται μια ποικιλία στις μεθόδους συλλογής, πράγμα που εναρμονίζεται με τη συνολικότερη οικονομική και φορολογική πολιτική. Με τις μεθόδους αυτές, αποφεύχθηκε η δημιουργία μιας γραφειοκρατίας για τη συλλογή των φόρων και διασφαλίστηκε η δυνατότητα να φτάσει στο κράτος το μεγαλύτερο δυνατό ποσό.¹²³ Στόχος της φορολογίας του Καλιγούλα ήταν η αύξηση των εσόδων της αυτοκρατορίας, αλλά και η μεγιστοποίηση των οφελών από την πορνεία. Ο Καλιγούλας χρειαζόταν χρήματα για να στηρίξει τα πολυδάπανα προγράμματα, με τα οποία σκόπευε να κερδίσει την υποστήριξη των μαζών, και γι' αυτό οι φόροι για την πορνεία εντάχθηκαν σ' ένα ευρύτερο φορολογικό πρόγραμμα.¹²⁴ Η πληρωμή των φόρων ήταν η μοναδική ουσιαστική συμμετοχή των πορνών και των μαστροπών στο κράτος.¹²⁵ Αν και τα έσοδα ήταν τεράστια, με την έλευση του Χριστιανισμού έγιναν προσπάθειες για την κατάργηση του φόρου, πράγμα που επιτεύχθηκε οριστικά και καθολικά μόλις το 498.¹²⁶

Ο νόμος επέβαλε ορισμένους περιορισμούς στην εκπόρνευση. Φαίνεται πως στην εποχή του Πλαύτου και του Τερεντίου απαγορευόταν να εκπορνεύει κανείς ελεύθερη γυναίκα, αν και δεν είναι σαφές αν αυτό επιβαλλόταν από την κοινωνική πρακτική ή ήταν κατοχυρωμένο νομικά:

Aes. neque vendundam censeo

quae liberast; nam ego liberari illam adsero causa manu. (Ter. Ad. 193-194)

Όλοι οι μαστροποί που εκπορνεύουν ελεύθερες κοπέλες στην κωμωδία ανακαλύπτονται και τιμωρούνται από τους συγγενείς της. Στα τέλη του 1^{ου} αι. μ.Χ., απαγορεύτηκε η παιδική πορνεία με διάταγμα του Δομιτιανού, ενώ αργότερα επιβλήθηκαν περιορισμοί στην εκπόρνευση των δούλων με τον Αδριανό να καινοτομεί προς αυτή την κατεύθυνση, περιορίζοντας τη δυνατότητα να πωλούνται οι δούλοι στους μαστροπούς. Αλλά αυτά θα συζητηθούν σε επόμενο κεφάλαιο.¹²⁷

Στην Ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η νομοθεσία επηρεάστηκε από την επικράτηση του Χριστιανισμού,¹²⁸ ο οποίος καταδίκασε το θεσμό της πορνείας. Άλλωστε, ο Χριστιανισμός κατέστησε την αγνότητα ιδανικό και για τα δύο φύλα και όρισε ως πορνεία την επιθυμία για το σώμα οποιουδήποτε άλλου.¹²⁹

¹ <http://www.apologitis.com/gr/ancient/ermafroditos.htm> 27/7/2005.

² Grimal, σελ. 162.

³ McGinn, σσ. 105-106.

⁴ Flemming, σελ. 42.

⁵ ό.π., σελ. 47.

⁶ Rouselle, σελ. 79.

⁷ ό.π., σελ. 110.

⁸ Balsdon, σσ. 186-188.

⁹ Για το ζήτημα της έκθεσης, βλ. Pomeroy, σελ. 165.

¹⁰ Gruen, σελ. 141.

¹¹ Vanoyeke, σελ. 113.

¹² Για την αυλητρίδα πεζήν, βλ. Arnott, σσ. 91-92.

¹³ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-prostitutionnotes2.htm> 25/7/2005.

¹⁴ Για το θεσμό της infamia και το status των infames, βλ. σσ. του παρόντος.

¹⁵ Vanoyeke, σελ. 83.

¹⁶ Balsdon, σσ. 40-41.

¹⁷ Flemming, σελ. 42.

¹⁸ Καρκοπινό, σελ. 93.

-
- ¹⁹ McGinn, σελ. 316.
- ²⁰ Βλ. παρακάτω για το leno Βαλλίων, σελ. 14.
- ²¹ Johnson-Ryan, σελ. 93.
- ²² Flemming, σελ. 43.
- ²³ Salles, σελ. 203.
- ²⁴ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-prostitutionnotes2.htm> 25/7/2005.
- ²⁵ Vanoyeke, σελ. 132.
- ²⁶ ό.π., σελ. 98.
- ²⁷ ό.π., σσ. 99-100.
- ²⁸ Για το ζήτημα της άμβλωσης και της αντισύλληψης, βλ. Pomeroy, σσ. 166-168.
- ²⁹ Grimal, σσ. 164-165.
- ³⁰ Vanoyeke, σελ. 90.
- ³¹ Salles, σελ. 172.
- ³² Cantarella, σελ. 156.
- ³³ Vanoyeke, σελ. 113.
- ³⁴ ό.π., σελ. 169.
- ³⁵ βλ. σσ. 77-84.
- ³⁶ Rouselle, σελ. 147.
- ³⁷ Vanoyeke, σελ. 133.
- ³⁸ McGinn, σελ. 158.
- ³⁹ Καρκοπινό, σελ. 319.
- ⁴⁰ Vanoyeke, σελ. 124.
- ⁴¹ <http://www.bigeye.com/sexeducation/romamempire.html> 26/7/2005.
- ⁴² <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.
- ⁴³ Johnson-Ryan, σσ. 101-103.
- ⁴⁴ Salles, σελ. 286.
- ⁴⁵ Johnson-Ryan, σελ. 93.
- ⁴⁶ Salles, σελ. 211.
- ⁴⁷ Johnson-Ryan, σελ. 93.
- ⁴⁸ <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2002/2002-06-33.html> 26/7/2005.
- ⁴⁹ ό.π.
- ⁵⁰ Vanoyeke, σελ. 137.
- ⁵¹ <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2004/2004-04-40.html> 26/7/2005.
- ⁵² Vanoyeke, σελ. 136.
- ⁵³ Salles, σελ. 288.
- ⁵⁴ Vanoyeke, σελ. 154.
- ⁵⁵ Gilula (1980), σελ. 145.
- ⁵⁶ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-prostitutionnotes2.htm> 25/7/2005.
- ⁵⁷ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.

- ⁵⁸ Gilula (1997), σσ. 356-358.
- ⁵⁹ ό.π., σελ. 358.
- ⁶⁰ Tracy, σελ. 62.
- ⁶¹ ό.π., σσ. 62-63.
- ⁶² McGinn, σελ. 257.
- ⁶³ ό.π., σελ. 256.
- ⁶⁴ Vanoyeke, σσ. 119-120.
- ⁶⁵ ό.π., σελ. 132.
- ⁶⁶ ό.π., σελ. 86.
- ⁶⁷ Salles, σελ. 297.
- ⁶⁸ Vanoyeke, σσ. 96, 106-107.
- ⁶⁹ Τρομάρας, σελ. 27.
- ⁷⁰ Johnson-Ryan, σσ. 105-106.
- ⁷¹ Τρομάρας, σελ. 28.
- ⁷² McGinn, σελ. 324.
- ⁷³ Salles, σσ. 208-209.
- ⁷⁴ Johnson-Ryan, σσ. 102-103.
- ⁷⁵ ό.π., σελ. 109.
- ⁷⁶ Pomeroy, σελ. 201.
- ⁷⁷ Johnson-Ryan, σελ. 92.
- ⁷⁸ βλ. και τους στίχους 634-635.
- ⁷⁹ Στεφανάκης, σελ. 214.
- ⁸⁰ Ας σημειωθεί εδώ ότι και στο γαμήλιο συμβόλαιο αναφέρονταν τα κοσμήματα και ο ρουχισμός της νύφης, αλλά και η αξία κάθε είδους.
- ⁸¹ Vanoyeke, σελ. 102.
- ⁸² Παναγιωτάκης (1996), σελ. 167.
- ⁸³ Fantham (1975), σελ. 64.
- ⁸⁴ Johnson- Ryan, σσ. 98-99.
- ⁸⁵ βλ. σσ. 40-41.
- ⁸⁶ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.
- ⁸⁷ Flemming, σελ. 49.
- ⁸⁸ ό.π., σελ. 50.
- ⁸⁹ Balsdon, σελ. 296.
- ⁹⁰ Vanoyeke, σελ. 81.
- ⁹¹ Balsdon, σελ. 322.
- ⁹² Vanoyeke, σελ. 81.
- ⁹³ Salles, σσ. 213-214.
- ⁹⁴ Flemming, σελ. 43.

-
- ⁹⁵ Για τις αντιλήψεις της σχέσης με παλλακίδα αλλά και για το θεσμό της παλλακείας γενικότερα βλ. Grimal, σσ. 152-157.
- ⁹⁶ Καρκοπινό, σελ. 81.
- ⁹⁷ Pomeroy, σελ. 195.
- ⁹⁸ Gilula (1980), σελ. 152.
- ⁹⁹ ό.π.
- ¹⁰⁰ Johnson- Ryan, σελ. 88.
- ¹⁰¹ ό.π., σσ. 105-106.
- ¹⁰² Grimal, σελ. 172.
- ¹⁰³ McGinn, σσ. 3-4.
- ¹⁰⁴ Flemming, σελ. 50.
- ¹⁰⁵ <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/1999/1999-09-22.html> 27/7/2005.
- ¹⁰⁶ Flemming, σελ. 50.
- ¹⁰⁷ McGinn, σελ. 130.
- ¹⁰⁸ ό.π., σελ. 134.
- ¹⁰⁹ Flemming, σελ. 51.
- ¹¹⁰ McGinn, σελ. 235.
- ¹¹¹ ό.π., σελ. 201.
- ¹¹² ό.π., σσ. 210-211.
- ¹¹³ Vanoyeke, σελ. 108.
- ¹¹⁴ McGinn, σελ. 201.
- ¹¹⁵ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.
- ¹¹⁶ ό.π.
- ¹¹⁷ McGinn, σελ. 251.
- ¹¹⁸ ό.π., σελ. 265.
- ¹¹⁹ ό.π., σσ. 265-266.
- ¹²⁰ ό.π., σελ. 267.
- ¹²¹ ό.π., σελ. 261.
- ¹²² Flemming, σελ. 54.
- ¹²³ McGinn, σελ. 257.
- ¹²⁴ ό.π., σελ. 253.
- ¹²⁵ ό.π., σελ. 44.
- ¹²⁶ ό.π., σσ. 270-274.
- ¹²⁷ βλ. σσ.
- ¹²⁸ <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2006/2006-05-40.html> 30.05.2006.
- ¹²⁹ Rouselle, σελ. 3.

II. ΑΠΟΔΟΧΗ

Πορνεία και καθημερινή ζωή

Η πορνεία υπήρξε ένα φαινόμενο απόλυτα ενσωματωμένο στη ρωμαϊκή κοινωνία. Από το 160 π.Χ., εκδηλώθηκε ένα πάθος για τον ελληνικό πολιτισμό. Η νέα γενιά δε γνώρισε εμφυλίους πολέμους και διψούσε για πολυτέλεια, τέρψεις και ελευθερία. Η ζωή των απολαύσεων κατέκλυσε όλες τις συνοικίες και τις αριστοκρατικές τάξεις.¹ Όπως, όμως, θα δούμε, η έλξη για τον ελληνικό πολιτισμό προβλημάτιζε τους Ρωμαίους, αφού ο ελληνικός τρόπος ζωής θεωρήθηκε απειλή για τη ρωμαϊκή σοβαρότητα, την *gravitas* κι έκανε τον Αύγουστο να λάβει μια σειρά μέτρων, ώστε να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της χαλάρωσης των ηθών, για την οποία εξέφραζαν έντονα παράπονα οι σύγχρονοί του.

Όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο, η ένταξη της πορνείας στην καθημερινή ζωή εκδηλώνεται τόσο στο επίπεδο του τρόπου εξάσκησης επαγγέλματος από την πλευρά των πορνών, όσο και σε αυτό της γλώσσας. Πράγματι, δεν υπήρχε ούτε διαχωρισμός σε καλές και κακές συνοικίες ούτε ειδικοί τόποι για τις Ρωμαίες πόρνες: αυτές αναζητούσαν την πελατεία τους στο κέντρο της πόλης και η επαφή τους με τους Ρωμαίους ήταν καθημερινή π.χ. στα λουτρά.² Όσοι έφταναν στη Ρώμη από την ύπαιθρο ή από άλλες πόλεις αναζητούσαν αυτού του είδους τις απολαύσεις. Η λατινική γλώσσα είναι μια από τις πλουσιότερες στο επίπεδο της πορνογραφικής ορολογίας³ κι αυτό δεν είναι τυχαίο.

Ο ρόλος της πορνείας

Γενικά, στην αρχαιότητα η πορνεία δε συνδέεται με τη μοιχεία και δεν είναι απόλυτα καταδικαστέα,⁴ αν και, από την εποχή του Αυγούστου, ισχύει το αντίστροφο.⁵ Η πορνεία δεν είναι κάτι που αποτρέπεται, αλλά τα άτομα που την εξασκούν διακρίνονται αυστηρά από αυτά της ελίτ.⁶ Εφόσον ό,τι συμβαίνει στο πορνείο δε γίνεται φανερά, δεν απειλεί την κοινωνία⁷ (κι αν για τα *Floralia* υπάρχουν αντιδράσεις, εκείνο που ενοχλεί είναι μάλλον ο δημόσιος και ο ανοιχτός χαρακτήρας τους και όχι η ίδια η ύπαρξή τους). Η επίσκεψη σε πόρνη είναι αποδεκτή από την πλευρά των αντρών: είναι χαρακτηριστικό ότι ο Δομιτιανός έριξε στους θεατές των αγώνων προς τιμήν μιας νίκης του κατά των Γερμανών κέρματα για μια δωρεάν επίσκεψη σε οίκο ανοχής. Ας σημειωθεί εδώ ότι η νίκη στον πόλεμο συνδέεται με τη σεξουαλική κυριαρχία, αλλά και ότι η επίσκεψη σε πόρνη λειτουργεί ως τρόπος εορτασμού.

Ο Κικέρων (*Pro Caelio*, 48) θεωρούσε πως η επίσκεψη σε πόρνη ήταν κάτι που άρμοζε τόσο στις συνήθειες των προγόνων όσο και στα ελευθέρια ήθη της εποχής.⁸ Μια παρόμοια μαρτυρία δίνει και ο Πλάυτος:

Call. sed si sint ea vera, ut nunc mos est, maxime,
quid mirum fecit? quid novom, adulescens homo
si amat, si amicam liberat? (Plt., *Ps.* 433- 435)

Για τον ομιλητή, ο έρωτας με πόρνη και η απελευθέρωσή της δεν πρέπει να προκαλεί ανησυχία, αφού δεν είναι εξαίρεση, αλλά κανόνας. Ο έρωτας με πόρνη είναι κάτι που ταιριάζει στα ήθη της εποχής.

Το πιο εμφανές σημείο της αποδοχής απέναντι στην πορνεία είναι οι αντιλήψεις των Ρωμαίων για την επίσκεψη των νεαρών ανδρών σε πόρνη:

Eut. neu quisquam posthac prohibeto adulescentem filium
quin amet et scortum ducat, quod bono fiat modo; (Plt., *Mer.* 1021- 1022)

Ο *Mercatus* είναι το έργο στο οποίο διαφαίνεται πιο έντονα η σύγκρουση πατέρα-γιου,⁹ η οποία αποτελεί δείκτη αντιστροφής της φυσιολογικής οικογενειακής δομής.¹⁰ Το συγκεκριμένο χωρίο ανήκει στους τελευταίους στίχους της κωμωδίας κι ο Πλάυτος φαίνεται να παίρνει θέση δια στόματος Εύτυχου, ο οποίος απαγορεύει με «νόμο» σε όλους των άνω των 60 ετών άντρες να έχουν σχέση με εταίρες είτε είναι παντρεμένοι είτε όχι (στ. 1015-1020) και τους αποκλείει από την παρέμβαση στις ερωτικές υποθέσεις των γιών τους. Έτσι, διατυπώνεται μια βασική αρχή αναφορικά με τις σχέσεις με πόρνες (αν και τα ηθικά διδάγματα στον Πλάυτο δε μένουν για πολύ στο προσκήνιο)¹¹: η επίσκεψη σε πόρνη είναι αποδεκτή για τους νέους και μη αποδεκτή για τους γέρους. Όμως, ακόμα και ο νέος πρέπει να δρα με μέτρο (*quod bono fiat modo*), ώστε να μη βλάψει ούτε τη φήμη του ούτε την περιουσία του. Το ιδανικό της επίσκεψης σε πόρνη με μέτρο διακρίνεται και στη *Mostellaria*: ο πατέρας είναι διατεθειμένος να ανεχθεί τη σχέση του γιου του με πόρνη και δε θα σταθεί εμπόδιο. Το μοναδικό που τον ενοχλεί -και για το οποίο ο νεαρός θα πρέπει να αισθάνεται ντροπή- είναι η κατασπατάληση της πατρικής κληρονομιάς, σημείο στο οποίο οδηγήθηκε ο νεαρός ακριβώς γιατί δεν ακολούθησε την αρχή του μέτρου (Plt., *Most.* 1164- 1165). Άλλωστε, θα ήταν μάταιο ένας πατέρας να αποτρέψει το γιο του από τέτοιες σχέσεις, αφού η ροπή προς αυτές είναι κάτι που χαρακτηρίζει όλους τους νέους:

Call. At enim nequiquam nevis;
vel tu ne faceres tale in adulescentia.
probum patrem esse oportet qui gnatum suum

esse probiorem quam ipse fuerit postulet.

nam tu quod damni et quod fecisti flagiti
populo viritim potuit dispertirier.

idne tu mirare, si patrisat filius? (Plt., Ps. 436-442)

Οι πατεράδες δεν πρέπει να αντιμετωπίζουν με δυσφορία τους έρωτες των γιων τους με πόρνες- και κυρίως όταν είχαν κάνει κι εκείνοι το ίδιο στη νεότητά τους. Άλλωστε, μια τέτοια συμπεριφορά είναι παροδική και παρέρχεται, όταν έρχεται η σωφροσύνη. Στις *Bacchides* (στ. 406-414), σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει συνήθως, ο σκλάβος δεν υποστηρίζει τον έρωτα του νεαρού για την εταίρα, αλλά τον καταγγέλλει στον πατέρα του, ο οποίος είναι ελαστικός. Για τον πατέρα, η νεαρή ηλικία είναι κάτι που επιβάλλει την επίσκεψη σε πόρνη. Άλλωστε, η σεξουαλικότητα του αγοριού πρέπει να εκδηλώνεται με αυτόν τον τρόπο, πριν το γάμο. Γι' αυτό και το να έχει ένας νέος σχέση με πόρνη δεν είναι αποτρεπτικός παράγοντας για έναν καλό γάμο:

Ph. multo prius scivi quam tu illum habere amicam, Myrrina.
verum id vitium numquam decrevi esse ego adulescentiae.

nam id innatumst. at pol iam aderit se quoque etiam quom oderit. (Ter., *Hec.* 541-543)

Ο πεθερός του Πάμφιλου, Φείδιππος, ήξερε πως ο νεαρός είχε σχέση με εταίρα πριν το γάμο του και την αποδέχτηκε κι αυτό γιατί η επίσκεψη σε πόρνη φαίνεται να επιβάλλεται από τη φύση: η εταίρα είναι μια από τις ελάχιστες διεξόδους που έχει ένας νέος, αν δε θέλει να διαπράξει *stuprum*. Ωστόσο, η σοφία των γηρατειών φέρνει ντροπή για τη στέρηση εγκράτειας. Στο κείμενο προβάλλεται η αντίθεση του *ego* και του *tu*, του άντρα και της γυναίκας. Σε αντίθεση με τη γυναίκα, ο άντρας δε θεωρεί κακή τη σχέση ενός νέου με μια εταίρα. Παρουσιάζοντας το Φείδιππο πιο υποχωρητικό και τη Μυρρίνη πιο δυναμική, ο Τερέντιος αναδεικνύει τη χημεία των ανθρώπινων σχέσεων.¹²

Ο Οράτιος ενθάρρυνε τους νέους να πηγαίνουν με πόρνες¹³ κι ο Δομιτιανός χαρακτήριζε αυτές τις απολαύσεις ένα είδος γυμναστικής του κρεβατιού.¹⁴ Η επίσκεψη σε πόρνες και εταίρες είναι ένα μέσο άντλησης εμπειρίας και διασκέδασης γι' αυτούς που είναι υπερβολικά νέοι για γάμο.¹⁵

Lyd. Quid huc? quis istic habet?

Pist. Amor, Voluptas, Venus, Venustas, Gaudium,

Iocus, Ludus, Sermo, Suavisaviato. (Plt., *Bacch.* 114-116)

Ο νεαρός εραστής, απευθυνόμενος στον παιδαγωγό του, προσωποποιεί τις υπηρεσίες που προσφέρονται από μια πόρνη: ο έρωτας και η ερωτική απόλαυση, η ομορφιά, η

χαρά, οι αστεϊσμοί, τα παιχνίδια, η συζήτηση και η ευχάριστη συντροφιά. Παρουσιάζεται η εταίρα που με τον εκλεπτυσμό της κάνει πιο όμορφη τη ζωή των πολιτών. Μέσω των προσωποποιήσεων, το σπίτι της εταίρας μοιάζει να κατοικείται από ξέγνοιαστες θεότητες και το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ασύνδετο σχήμα που παρατάσσει σε γρήγορο ρυθμό όλες αυτές τις θεοποιημένες υπηρεσίες δείχνει τον ενθουσιασμό του νεαρού και την ασυγκράτητη επιθυμία του να βρίσκεται κοντά στην εταίρα. Η εταίρα, με την ξεγνοιασιά που συνοδεύει τον τρόπο ζωής της, μοιάζει να είναι η κατάλληλη σύντροφος για έναν νεαρό άντρα. Ο Λουκρήτιος εκθειάζει την ελεύθερη κατασίγαση όλων των ενστίκτων,¹⁶ ενώ ο Μαρτιάλης (11.78) αναφέρει πως οι πόρνες μισούν στις σεξουαλικές απολαύσεις τους νεαρούς, πράγμα που θα τους είναι χρήσιμο στο γάμο. Άλλωστε, η παρθένος δεν είναι «καλή δασκάλα».¹⁷ Ο πελάτης μπορούσε να ζητήσει πράγματα από την πόρνη που δε τα ζητούσε από τη σύζυγό του. Αν αναλογιστούμε τη σχετικά ύστερη ηλικία του πρώτου γάμου για τους άντρες, αντιλαμβανόμαστε πόσο σημαντική ήταν η πορνεία ως μια σεξουαλική διέξοδος γι' αυτούς.¹⁸ Για να θεωρηθεί ότι ένα αγόρι εισερχόταν στην ενηλικίωση, θα έπρεπε να είναι ικανό για σεξουαλική επαφή και, κατ' επέκταση, για γάμο.¹⁹ Έτσι, η πόρνη επιβεβαιώνει την ανδρική ταυτότητα του νεαρού αγοριού. Μάλιστα, και η ίδια η εταίρα φαίνεται να απολαμβάνει την εύθυμη ζωή των απολαύσεων:

Ph. non dici potest
 quam cupida eram huc redeundi, abeunti a milite,
 vosque hic videndi, antiqua ut consuetudine
 agitarem inter vos libere convivium.
 nam illi haud licebat nisi praefinito loqui
 quae illi placerent. (Ter., *Hec.* 90-95)

Η εταίρα φαίνεται να περνά όμορφα και να απολαμβάνει και η ίδια τη σχέση με τους πελάτες της. Ρόλος της είναι να δίνει χαρά, αλλά φαίνεται ότι την αντλεί και η ίδια, όταν οι πελάτες είναι καλοί μαζί της. Πάντως, η σχέση με εταίρες πρέπει να τερματίζεται, όταν έρχεται η ώρα να παντρευτεί ο νεαρός. Στην *Hecyra* ο Λάχης ανέχεται τη σχέση του γιου του πριν το γάμο. Η σχέση αυτή θα τον γεμίσει εμπειρίες και θα του επιτρέψει να αφοσιωθεί κάποτε –πλήρης εμπειριών πλέον- στη γυναίκα του. Μάλιστα, ο πατέρας όχι μόνο ανέχεται τη σχέση, αλλά και καλύπτει τα διόλου ευκαταφρόνητα έξοδα. Κάποια στιγμή, όμως, ο γιος πρέπει να διακόψει τη σχέση και να παντρευτεί, όπως προστάζει το συμφέρον του οίκου. Μετά το γάμο, η σχέση με εταίρα ενοχλεί: ο γιος υποκύπτει στις επιταγές της καρδιάς και ξεχνά το καθήκον του, προδί-

δοντας το πρότυπο του Αινεία. Ένας παντρεμένος άντρας είναι άδικο να παραμελεί τη γυναίκα του για μια εταίρα. Με τον τρόπο αυτό θα κλονίσει το γάμο και θα βλάψει ολόκληρο τον οίκο (Ter., *Hec.* 683-692). Στους στίχους 744-747 της ίδιας κωμωδίας, ο Λάχης μιλά στη Βακχίδα με όρους γριάς- μαστροπού που συμβουλεύει: της λέει να εκμεταλλευτεί τα νιάτα της όσο είναι καιρός και να αποφεύγει τους παντρεμένους που δεν είναι σταθεροί εραστές.

Ορισμένες φορές, όμως, η επίσκεψη σε πόρνη είναι αποδεκτή ακόμα και για έναν παντρεμένο:

Ph. audisti ex aliquo fortasse qui vidisse eum diceret
exeuntem aut intro euntem ad amicam. quid tum postea?
si modeste ac raro haec fecit, nonne ea dissimulare nos
magis humanumst quam dare operam id scire qui nos oderit?
nam si is posset ab ea sese derepente avellere
quicum tot consuesset annos, non eum hominem ducerem
nec virum satis firmum gnatae. (Ter., *Hec.* 550-556)

Σε αντίθεση με την πεθερά, ο πεθερός δε θεωρεί κακό το να επισκέπτεται μια πόρνη ο γαμπρός του, αρκεί να μην το κάνει σε υπερβολικά συχνό βαθμό και με τάση επίδειξης –εκείνο που έχει σημασία είναι το φαίνεσθαι και το μέτρο (ο Τερέντιος δέχτηκε την επιρροή της ελληνικής φιλοσοφίας για τις έννοιες των άκρων και της μεσότητας).²⁰ Για το Φεΐδιππο, η πίστη και η αφοσίωση στην εταίρα αποτελεί ένδειξη για τη σταδιακή αφοσίωση του νεαρού στη σύζυγό του. Άλλωστε, ο γάμος δεν είχε προκύψει από έρωτα. Γενικά, η ύπαρξη της ομοφυλοφιλίας και της αντρικής και γυναικείας πορνείας κατέστησαν το γάμο ένα θεσμό που βασιζόταν περισσότερο στο κοινωνικό καθήκον και λιγότερο στην επιθυμία. Αν και η βασική προϋπόθεση για την επικύρωση του γάμου στην αρχαία Ρώμη ήταν η συναίνεση και των δύο συζύγων, η ρωμαϊκή ιδεολογία και πρακτική συνέδεσε το θεσμό αυτό με την εξασφάλιση απογόνων για τον οίκο και το κράτος, αλλά και με την εδραίωση οικογενειακών συμμαχιών. Το ρόλο της ομοφυλοφιλίας και της πορνείας υποκατέστησε, κατά κάποιο τρόπο, η παρθενία με την έλευση του Χριστιανισμού.²¹ Λίγες ήταν οι γυναίκες στη Ρώμη που χώρισαν τους συζύγους τους για μοιχεία, πράγμα που οφείλεται είτε στη διακριτικότητα των μοιχών συζύγων είτε στην τάση τους να έχουν σχέσεις με γυναίκες κατώτερων τάξεων, κάτι που δε θεωρείτο απειλητικό για το γάμο.²² Ορισμένοι θεωρούν αποδεκτή τη σχέση ακόμα κι όταν ο παντρεμένος που επισκέπτεται την πόρνη είναι ηλικιωμένος:

Arg. Scio equidem quam ob rem me, pater, tu tristem

credas nunc tibi;

quia isteac est tecum. atque ego quidem hercle ut verum tibi dicam, pater,

ea res me male habet; at non eo, quia tibi non cupiam quae velis;

verum istam amo. aliam tecum esse equidem facile possum perpeti. (Plt., *As.* 841- 845)

Θα ήταν φυσιολογικό, για ένα γιο, να μη θέλει να συνευρίσκεται με πόρνες ο πατέρας του. Ο γέρος πρέπει να έχει εγκράτεια, να είναι η ενσάρκωση της *gravitas* κι όχι να επισκέπτεται πόρνες. Ο Αργύριππος, όμως, δεν έχει πρόβλημα με μια τέτοια σχέση του πατέρα του: όχι γιατί το θεωρεί ηθικό ούτε γιατί μια τέτοια σχέση θα εξυπηρετούσε κάποιον ευρύτερο κοινωνικό ρόλο, αλλά από υϊκή αφοσίωση που εκφράζεται με την επανάληψη της κλητικής προσφώνησης *pater*. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζει εδώ ο νεαρός είναι ο έρωτάς του για την πόρνη που διεκδικεί ο πατέρας του και η επιθυμία του να την έχει αποκλειστικά δική του. Διαφορετικά, θα αποδεχόταν πλήρως τη σχέση- ή, τουλάχιστον, αυτό ισχυρίζεται για να συγκινήσει τον πατέρα αντίζηλό του.

Σύμφωνα με τη Vanoyeke, η επιρροή των εταιρών προσέδωσε στη Ρώμη ανθρωπισμό, τη στιγμή που, μετά το Β΄ Καρχηδονιακό πόλεμο (218- 201 π.Χ.), κόντευε να επικρατήσει η υποκρισία, η διαφθορά και η σκαιοτήτα. Η σχέση με πόρνες έφερε τη ρήξη με τα παλιά ταμπού που έζωναν τη σεξουαλική ζωή των Ρωμαίων και τους εμφύσησε την ηδυσπάθεια, η οποία οδήγησε στην αγάπη για την καλλιτεχνία και την ειρήνη. Η πορνεία επέτρεψε στη Ρώμη να απελευθερωθεί από το συντηρητισμό.²³ Θεωρώ πως η οπτική αυτή υπερτιμά το ρόλο των πορνών στη ρωμαϊκή ζωή και κοινωνία. Αν η Ρώμη έγινε λιγότερο συντηρητική, αυτό μάλλον οφείλεται στην όλο και μεγαλύτερη εξωστρέφειά της και στην επαφή με άλλους πολιτισμούς, όπως ο ελληνικός. Άλλωστε, ούτε οι συντηρητικές φωνές εξαλείφθηκαν ποτέ από τη Ρώμη, ούτε οι πόρνες απαλλάχθηκαν ποτέ από τα αρνητικά στερεότυπα.

Αναμφισβήτητα, η αναζήτηση σεξουαλικών απολαύσεων είναι απαραίτητη σε μια κοινωνία, αλλά ο σημαντικότερος ρόλος που είχαν να επιτελέσουν οι πόρνες στη ρωμαϊκή κοινωνία ήταν η διασφάλιση της αγνότητας των γυναικών. Στη Ρώμη, η ερωτική πράξη οριζόταν ως καλή ή κακή μόνο με βάση το αντικείμενο με το οποίο συντελούνταν και από τις συνέπειες που επέφερε.²⁴ Η σεξουαλική δραστηριότητα του άνδρα περιοριζόταν από τα δικαιώματα που είχε ένας άλλος άντρας πάνω σε μια γυναίκα.²⁵ Η πορνεία υπήρξε βασική παράμετρος της κοινωνικής τάξης, καθώς εξασφάλιζε τη δημόσια υγεία, την ηρεμία και την αγνότητα των ελεύθερων γυναικών και παιδιών

και η επίσκεψη των νέων σ' αυτές δεν αποτελούσε ντροπή, αφού, μάλιστα, ο έρωτας θεωρείτο μόνο σαρκικός. Η επίσκεψη σε πόρνες αποτέλεσε, τελικά, ένα από τα καλύτερα εχέγγυα της οικογενειακής τιμής και έδειχνε σεβασμό στο αίμα και την τιμή. Στη Ρώμη, η σχέση με πόρνες αποτελούσε αναγκαιότητα, αλλά και ευκολία. Ο Μουσόνιος Ρούφος (Fr. 2) θεωρούσε ότι οι πιο αποδεκτές σχέσεις ήταν αυτές με τις δούλες, ακολουθούσαν αυτές με τις πόρνες και οι λιγότερο αποδεκτές ήταν αυτές με ανύπαντρες ή αδέσμευτες γυναίκες.²⁶ Όποιος είχε σχέση με χήρα ή με αγόρι ή κορίτσι ελεύθερης καταγωγής, καταδικαζόταν για *stuprum* από τα δημόσια δικαστήρια. Στην πρώτη περίπτωση, ο άντρας μπορούσε να καταδικαστεί σε θάνατο και, στην αυτοκρατορική περίοδο, να υποστεί τις τιμωρίες των μοιχών. Στη δεύτερη, δημευόταν η μισή περιουσία και του άντρα και του κοριτσιού, εκτός κι αν η κοπέλα αποδείκνυε ότι είχε βιασθεί.²⁷ *Stuprum* θεωρείτο και η σχέση με χωρισμένη που διατηρούσε τη θέση της *mater familias*. Μ' άλλα λόγια, έγκλημα αποτελούσε το να συνάψει κανείς ερωτική σχέση με μια παντρεμένη γυναίκα, αλλά όχι με μια εταίρα, μια δούλη, μια ηθοποιό, μια μαστροπό ή απελεύθερη μαστροπού (πράγμα που πιθανόν εξηγείται από το γεγονός ότι οι μαστροποί εκπόρνευαν τις δούλες τους), μια πρώην μοιχαλίδα –υπό τον όρο να μη χάσει την περιουσία του. Ο Ρωμαίος μπορούσε να διατηρεί σχέση μ' ένα δούλο, αλλά αποτελούσε βαρύ σφάλμα να κάνει έρωτα με νεαρό πολίτη. Λέγεται ότι ο Αλέξανδρος Σεβήρος θέλησε να απαγορεύσει την αντρική πορνεία, αλλά αποφάσισε ότι αυτό θα ήταν μάταιο και επιζήμιο.²⁸ Η πορνεία υπήρξε ένας τρόπος ελέγχου της ανεξέλεγκτης αντρικής σεξουαλικότητας, αλλά και μια μορφή θεμιτής σεξουαλικής σχέσης, αρκεί να διακρινόταν από τους «τίμιους» τρόπους σχέσης.²⁹ Μέσω της στέρησης της *rudicitia*,³⁰ πόρνες και πόρνοι εξασφάλιζαν την αγνότητα των άλλων πολιτών:

Ph. Quin leno hic habitat. Pal. Nemo hinc prohibet nec vetat,
quin quod palam est venale, si argentum est, emas.
nemo ire quemquam publica prohibet via;
dum ne per fundum saeptum facias semitam,
dum ted abstineas nupta, vidua, virgine,
iuventute et pueris liberis, ama quid lubet. (Plt., *Curc.* 33-38)

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ολόκληρη η ρωμαϊκή ιδεολογία για την πορνεία συνοψίζεται σε λίγες γραμμές. Η κεντρική ιδέα που προβάλλεται στο απόσπασμα είναι ότι η ύπαρξη των πορνών προστατεύει την αγνότητα των παντρεμένων γυναικών, των χήρων, των παρθένων, των νεαρών αγοριών (οι πόρνοι προστατεύουν τα αγόρια από

την ατίμωση που επιφέρει η παθητική ομοφυλοφιλία). Η πόρνη αντιμετωπίζεται ως δημόσιο αγαθό προς αγορά (*venale*). Η πορνεία ορίζεται και ως πράξη οικονομική: μοναδική προϋπόθεση για να έρθει κανείς σε επαφή με την πόρνη είναι το χρήμα (*argentum*). Φράση-κλειδί για το χαρακτηρισμό της πόρνης είναι το *palam venale*, πράγμα που παραπέμπει στην εξαγοράσιμη και χωρίς διακρίσεις σεξουαλική συμπεριφορά της πόρνης. Η πόρνη εμφανίζεται να είναι δημόσιος δρόμος (*publica via*): όλοι περνούν από πάνω της χωρίς προβλήματα και αντιστάσεις, αφού είναι *publica* ανήκει στο δημόσιο χώρο, αλλά, σε αντίθεση με τον άντρα, αποτελεί αντικείμενο και όχι υποκείμενο του χώρου αυτού. Μέσα από τη μεταφορά και την αντίθεση *publica via - semitam*, η σεξουαλικότητα των πορνών έρχεται σε αντίθεση με αυτή των άλλων γυναικών και παιδιών-πολιτών. Οι τελευταίοι εντάσσονται στον ιδιωτικό χώρο και προστατεύονται από τον οίκο και το νόμο. Σε αντίθεση με την περίπτωση των πορνών, η σχέση μαζί τους είναι άκρως επικίνδυνη.

Η σχέση με εταίρα αποτελούσε πολλές φορές ένδειξη κύρους. Τα ενοικιαστήρια συμβόλαια ήταν μια πρακτική μέσω της οποίας οι άντρες της καλής κοινωνίας συνοδεύονταν από ακριβές εταίρες, αυξάνοντας το συμβολικό τους κεφάλαιο και τη φήμη τους.³¹ Υπήρχαν, όμως, κι εκείνοι που θεωρούσαν προτιμότερη τη σχέση με πόρνη, διότι κόστιζε λιγότερο.³² Κι αν η σχέση με σκλάβες ήταν πιο αποδεκτή, αυτό είχε να κάνει με το γεγονός ότι δεν κόστιζε τίποτα. Όμως, οι δούλες δεν ανήκαν κανονικά σε όλους, αλλά μόνο στους αφέντες τους. Ο φτωχός έβρισκε τη διέξοδο για την ικανοποίηση των σεξουαλικών του αναγκών μέσα στο πορνείο.³³

Πορνεία και έρωτας

Η γενική αποδοχή της επίσκεψης σε πόρνη και η έλλειψη άλλων ουσιαστικών σεξουαλικών διεξόδων για τους ανύπαντρους, κατέστησε τη σχέση με εταίρες ιδιαίτερα επιθυμητή για τους Ρωμαίους, αν και αυτό εγκυμονούσε πολλούς κινδύνους, σύμφωνα με τους αυστηρούς ηθικολόγους, πράγμα που υπονοείται, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, και στις κωμωδίες. Στις κωμωδίες, οι πελάτες είναι διατεθειμένοι να κάνουν τα πάντα, προκειμένου να βρεθούν κοντά σε μια γοητευτική εταίρα:

Thr. perii! quanto minus speist, tanto magis amo.

obsecro, Gnatho, in te spes est. Gn. quid vis faciam? Thr. perfice hoc precibus pretio ut haeream in patre aliqua tandem apud Thaidem.

Gn. difficilest. Thr. si quid collubuit, novi te. hoc si effeceris, quodvis donum praemium a me optato: id optatum auferes.

Gn. itane? Thr. sic erit. (Ter., *Eun.* 1053-1058)

Ο Θράσων επιστρατεύει όλα τα μέσα για να αποκτήσει τη Θαΐδα π.χ. ικεσίες, δώρα. Μάλιστα, από τη στιγμή που δεν μπορεί να την έχει κατ' αποκλειστικότητα, συμβιβάζεται και δηλώνει πρόθυμος να τη μοιραστεί. Προκειμένου να βρεθεί κοντά της, φτάνει στο σημείο να ικετεύει και να τάζει σ' έναν παράσιτο, του οποίου τη βοήθεια ζητά. Τις ικεσίες επιστρατεύει και ο γέρος Φιλόξενος στις *Bacchides* (στ. 1176), χάνοντας την *gravitas*. Οι εταίρες έχουν την πολυτέλεια της επιλογής και οι γέροι δε φαίνεται να είναι επιθυμητοί εραστές. Στις κωμωδίες, οι γέροι είναι συχνά πρόθυμοι να υπακούσουν στις διαταγές των εταίρων, διαψεύδοντας τις προσδοκίες των Ρωμαίων για εκδήλωση της *gravitas* και της σωφροσύνης σ' αυτή την ηλικία:

Nic. Ducite nos quo lubet tamquam quidem addictos. (Plt., *Bacch.* 1205).

Οι Ρωμαίοι θεωρούσαν τη σχέση με εταίρα μη αποδεκτή, όταν ο πελάτης ήταν ηλικιωμένος. Ο γέρος Demipho, όμως, έχει άλλη άποψη:

Dem. decurso spatio breve quod vitae relicuomst
voluptate, vino et amore delectavero.
nam hanc se bene habere aetatem nimios aequius.
adulescens quom sis, tum quom est sanguis integer,
rei tuae quaerundae convenit operam dare;
demum igitur quom sis iam senex, tum in otium
te conloces, dum potes ames: id iam lucrumst
quod vivis. (Plt., *Mer.* 547- 554)

Ο γέρος ήρωας της κωμωδίας θέλει να καταστήσει πιο ευχάριστο το υπόλοιπο της ζωής του με ευχαρίστηση, κρασί και αγάπη, δηλαδή με ό,τι μπορεί να του προσφέρει μια εταίρα. Μάλιστα, έχει ανάγκη να δικαιολογήσει αυτή του την επιθυμία, πράγμα που σημαίνει ότι γνωρίζει πως έρχεται σε αντίθεση με τις κρατούσες αντιλήψεις. Θεωρεί, λοιπόν, πως η προχωρημένη ηλικία είναι πιο κατάλληλη για τέτοιου είδους απολαύσεις, αφού, όσο είναι κανείς νέος, θα πρέπει να αφοσιωθεί στη μέριμνα για το μέλλον του. Για τους Ρωμαίους, όμως, η σεξουαλικότητα του νεαρού είναι πιο ανεξέλεγκτη και γι' αυτό μόνο αυτός θα πρέπει να επισκέπτεται πόρνες. Ο Δεμηφών στερείται εγκράτειας και σωφροσύνης και προσπαθεί να αντιστρέψει τα επιχειρήματα των Ρωμαίων προς όφελός του. Στους στ. 92-93 της κωμωδίας *Bacchides*, το πάθος του νεαρού Πιστόκληρου για την εταίρα, τον κάνει να συμπεριφέρεται σα σκλάβος που υπακούει στις οδηγίες της αφέντρας του, κάτι επικίνδυνο για τη φήμη του και το ρόλο του ως άντρα, αλλά και ως ελεύθερου πολίτη. Στους *Menaechmi* ο πόθος για την εταίρα μοιάζει να είναι πολύ δυνατός: ο υποψήφιος πελάτης είναι πρόθυμος να

ικανοποιήσει κάθε επιθυμία της, προκειμένου να τον δεχτεί (Plt., *Men.* 417-418). Στον *Truculentus*, ο στρατιώτης Στρατοφάνης ακολουθεί την ίδια τακτική, φλερτάροντας με τον κίνδυνο να οδηγηθεί στην οικονομική καταστροφή (Plt., *Tr.* 911). Στον *Ευνούχο* ένας άντρας -και μάλιστα στρατιώτης- φαίνεται να πειθαρχεί απόλυτα στην εταίρα, αντιστρέφοντας τους κοινωνικούς ρόλους και θέτοντας σε κίνδυνο την κοινωνική σταθερότητα και ιεραρχία (Ter., *Eun.* 1026). Παρόμοια στάση κρατούν και οι σκλάβοι εραστές:

Tox. do hanc tibi florentem florenti. tu hic eris dictatrix nobis. (Plt., *Prs.* 770)

Στο παιχνίδι κυριαρχίας ανάμεσα στην εταίρα και τον πελάτη φαίνεται πως κερδίζει η εταίρα. Παρόλο που ο πελάτης είναι σκλάβος, ο κίνδυνος της σχέσης με εταίρα εξακολουθεί να υπάρχει, διότι σκοπεύει να σπαταλήσει την περιουσία του κυρίου του για να την αποκτήσει. Στον εξεταζόμενο στίχο, ο εραστής συμπεριφέρεται με τρυφερότητα στην ερωμένη του: της μιλά γλυκά και της προσφέρει λουλούδια. Βέβαια, οι εταίρες δε θα αρκούσαν στα λουλούδια, αλλά θα απαιτούσαν πολύ περισσότερα, τα οποία οι εραστές ήταν συχνά έτοιμοι να δώσουν:

Str. nunc hoc deferam

argentum ad hanc, quam magis amo quam matrem meam. (Plt., *Tr.* 661-662)

Ο εραστής σπεύδει να παραδώσει χρήματα στην εταίρα και εκδηλώνει τη βαθιά του αφοσίωση στο πρόσωπό της, δηλώνοντας ότι την αγαπά περισσότερο και από τη μητέρα του. Όμως, η εταίρα –σε αντίθεση με τη μητέρα (ιδιότητα ιερή για τις γυναίκες και τη Ρώμη)- δεν εντάσσεται ούτε μπορεί να ενταχθεί στον οίκο. Πέρα από τα χρήματα, οι πελάτες προσφέρουν, όπως έχουμε δει, και ακριβά δώρα στις εταίρες:

Thr. o Thais mea,

meum savium, quid agitur? ecquid nos amas

de fidicina istac? (Ter., *Eun.* 455-457)

Ο Θράσων έχει αναγκάσει την εταίρα να αποπέμψει τον άλλο εραστή της, το Φαιδρία, και να αρνηθεί την πολυκοιτία, ένα βασικό χαρακτηριστικό του επαγγέλματός της. Προκειμένου να την κατευνάσει, της απευθύνει το λόγο με μια γλυκιά προσφώνηση (*meum savium*) και της παραδίδει την κιθαρίστρια που της είχε υποσχεθεί να της χαρίσει, αν έδωχνε το Φαιδρία. Πελάτες που δεν έχουν χρήματα προτιμούν να καταφύγουν σε τοκογλύφους, παρά να στερηθούν την ερωμένη τους:

Tr. danista adest, qui dedit argentum faenore,

qui amica est empta quoque opus in sumptus fuit. (Plt., *Most.* 537- 538)

Για να καταφέρει να απελευθερώσει την ερωμένη του, ο νεαρός φτάνει να δανειστεί, πράξη πολύ επικίνδυνη για την περιουσία του, αν λάβουμε υπόψη το πρόβλημα της τοκογλυφίας στα χρόνια του Πλαύτου. Μάλιστα, οι εραστές δε διστάζουν να κλέψουν, προκειμένου να ανταποκριθούν στις οικονομικές απαιτήσεις των εταίρων. Για παράδειγμα, ο Μεναίχμος της κωμωδίας *Menaechmi* φαίνεται να ενδιαφέρεται περισσότερο για την ερωμένη του, παρά για τη σύζυγό του. Γι' αυτό και κλέβει από την τελευταία ένα χιτώνα (Plt., *Men.* 130), αλλά και ένα βραχιόλι, για να το χαρίσει στην εταίρα:

Υπηρέτρια Scin quid hoc sit spinter? Men. Sos. Nescio, nisi aureum.

Υπηρέτρια Hoc est quod olim clanculum ex armario
te surrupuisse aiebas uxori tuae. (Plt., *Men.* 530-532)

Ο Μεναίχμος έχει χαρίσει ένα πανάκριβο δώρο στην εταίρα, ένα χρυσό βραχιόλι, το οποίο έκλεψε από την ίδια του τη γυναίκα. Έτσι, αφαιρεί πλούτο από τον οίκο του και το μεταβιβάζει στον οίκο της εταίρας. Ο ομιλητής δηλώνει άγνοια, διότι η υπηρέτρια, χωρίς να το ξέρει, δεν απευθύνεται στον εραστή της κυρίας της, αλλά στο δίδυμο αδερφό του, ο οποίος είναι εργένης και στο τέλος θα κερδίσει την εταίρα. Ο Μεναίχμος, ο οποίος είναι και ο μοναδικός νεαρός μοιχός στον Πλαύτο, αποτυγχάνει πάντοτε στις συναντήσεις του μαζί της, πράγμα που σημαίνει ίσως ότι, για τον Πλαύτο, η αποδοχή της επίσκεψης σε πόρνη σταματά εκεί όπου αρχίζει ο γάμος.

Σε όλα τα αποσπάσματα που παραθέσαμε παραπάνω, η τρυφερότητα που δείχνουν οι πελάτες, αλλά και η ενδοτικότητα τους στις υπερβολικές απαιτήσεις των εταίρων, υποκινούνται από τον έρωτα γι' αυτές. Ο έρωτας για τις εταίρες υπήρξε ένα από τα αγαπημένα θέματα τόσο των κωμωδιογράφων όσο και των ποιητών. Η εγκατάλειψη του Γάλλου από τη *Volumnia Cytheris* έγινε θέμα της δέκατης εκλογής του Βιργιλίου,³⁴ πράγμα οξύμωρο, αφού, κανονικά, η εταίρα δεν οφείλει να είναι πιστή. Ο Τίβουλλος μιλά για τον αμοιβαίο έρωτα ενός νεαρού και μιας εταίρας. Για χάρη της, ο νεαρός αρνείται τη δόξα που μπορεί να του προσφέρει ο πόλεμος (*Elegiae*, li v. 53-60). Όταν ο νεαρός φτάνει στα πρόθυρα του θανάτου, αναπολεί τις στιγμές μαζί της (*Elegiae*, II I.3,91-94) και, μόλις αναρρώνει, τρέχει κοντά της. Ο ίδιος ποιητής τραγούδησε το πάθος και για μια άλλη εταίρα στο δεύτερο βιβλίο,³⁵ αλλά και για έναν πόρνο (π.χ. *Elegiae*, 1.4 & 1.8).³⁶ Ο αμοιβαίος έρωτας παρουσιάζεται και στην κωμωδία:

Pas. Certo;

et inter nos coniuravimus, ego cum illo et ille mecum:

ego cum viro et ille cum muliere, nisi cum illo aut ille mecum,
neuter stupri causa caput limaret. (Plt., *Mer.* 535-538)

Με τις διαρκείς επαναλήψεις, τονίζεται η αμοιβαία αγάπη: οι εραστές έχουν ορκιστεί πίστη ο ένας στον άλλο. Βέβαια, αυτό είναι επικίνδυνο και για τους δύο: ο εραστής θα πρέπει κάποια στιγμή να παντρευτεί, ενώ, για την εταίρα, η πολυκοιτία αποτελεί αναγκαιότητα. Στη *Mostellaria* (στ. 204- 207) ο πελάτης έχει δώσει ό,τι είχε και δεν είχε για να απελευθερώσει την ερωμένη του κι είναι έτοιμος να οδηγηθεί στην οικονομική καταστροφή για χάρη της. Η εταίρα *Philematium*, από την πλευρά της, μιλώντας σαν *bona meretrix*, αναγνωρίζει την ευεργεσία και θέλει να την ανταποδώσει, παρέχοντας αποκλειστικότητα, όσο επικίνδυνο κι αν είναι αυτό για την ίδια. Κι από τη στιγμή που του ανταποδίδεται η αγάπη, ο πελάτης χαίρεται για τη θυσία του (Plt., *Most.* 204-207). Μια πολύ τρυφερή σκηνή στον Πλάυτο μεταξύ εταίρας και πελάτη είναι και η εξής:

Arg. Ego te? quam si intellegam deficere vita, iam ipse
vitam meam tibi largiar et de mea at tuam addam.

Ph. Cur ergo minitaris mihi, te vitam esse amissurum?
nam quid me facturam putas, si istuc quod dicis faxis?

mihī certum est facere in me omnia eadem quae tu in te faxis.

Arg. Oh melle dulci dulcior tu es. Ph. Certe enim tu vita es mi.

complectere. Arg. Facio lubens. Ph. Utinam sic efferamur. (Plt., *As.* 609-615)

Ο νεαρός είναι βαθιά ερωτευμένος με την εταίρα. Νιώθει ένα μαζί της κι είναι έτοιμος να πεθάνει για χάρη της, πράγμα το οποίο επιθυμεί για τον εαυτό της κι εκείνη, αφού νοιάζεται πραγματικά γι' αυτόν. Ο εραστής της μιλά τρυφερά (*Oh melle dulci dulcior tu es*), πράγμα αναμενόμενο για ένα νεαρό ερωτευμένο που βλέπει την εταίρα να ανταποκρίνεται στα αισθήματά του. Άλλωστε, ο ρόλος της εταίρας είναι να κάνει όμορφη του ζωή του πελάτη. Οι εραστές αγκαλιάζονται, πράγμα που παραπέμπει στο σαρκικό πόθο. Ο έρωτας, πάντως, παρουσιάζεται με όρους καταστροφής και κινδύνου: οι συχνές αναφορές στο θάνατο υπαινίσσονται, ίσως, τους κινδύνους που εγκυμονεί η σχέση και για τους δύο: ο νεαρός θα καταστραφεί οικονομικά, ενώ η εταίρα είναι αναπόφευκτο να εγκαταλειφθεί κάποια στιγμή και να ζήσει στην παρακμή. Τελικά, οι δύο εραστές δεν πρέπει να αφοσιωθούν ο ένας στον άλλο. Τόσο στην ποίηση όσο και στην κωμωδία, οι δούλοι προσπαθούν να κερδίσουν την εύνοια των εταίρων, ενώ ο πελάτης και η εταίρα συνδέονται με σχέση εμπιστοσύνης και η ερωμένη λειτουργεί συχνά ως σύντροφος και μυστικοςύμβουλος (χαρακτηριστική είναι η περί-

πτωση της Βακχίδος στην *Hecyra*), ενώ το ρόλο του συμβούλου αναλαμβάνει συχνά και ο εραστής:

Phr. tibi mea consilia summa semper credidi. (Plt., *Tr.* 388)

Η Φρονήσιουμ είναι μια άπληστη εταίρα που προσπαθεί με τις δολοπλοκίες της να διατηρήσει τρεις εραστές ταυτόχρονα. Ωστόσο, έχει αναπτύξει μια σχέση εμπιστοσύνης μ' έναν από αυτούς, αφού υπάρχει ο υπαινιγμός ότι ο εραστής συμμετέχει στις απάτες που χρησιμοποιεί η εταίρα για να ξεγελάσει τους υπόλοιπους πελάτες. Έτσι, ο ίδιος δε δείχνει αλληλεγγύη προς τους άλλους πολίτες, αλλά στην εταίρα, πράγμα επικίνδυνο για την προστασία των κοινωνικών αξιών. Οι εραστές εκφράζουν συχνά φόβο για το ενδεχόμενο απιστίας από την πλευρά της εταίρας και απελευθερώνουν τις ερωμένες τους, για να αποκτήσουν την αποκλειστικότητα:

Er. “quam facile et quam fortunate evenit illi, obsecro,
mulieri, quam liberare volt amator.” (Plt., *Er.* 243- 244)

Για μια γυναίκα-πόρνη που εξαρτάται από ένα μαστροπό, η απελευθέρωση μοιάζει να είναι η θετικότερη εξέλιξη –τουλάχιστον σ' ένα βραχυπρόθεσμο επίπεδο. Μάλιστα, η πρακτική της απελευθέρωσης φαίνεται να είναι δύσκολο να επιτευχθεί στην πράξη, τόσο γιατί είναι δύσκολο για μια εταίρα να βρει έναν εραστή που θα την ερωτευτεί τόσο, ώστε να αποφασίσει να την απελευθερώσει, όσο και γιατί η απελευθέρωση έχει σημαντικό οικονομικό κόστος για τον πελάτη. Στη Ρώμη, οι ερωτευμένοι πελάτες εξαγρυπνούσαν μπροστά στις πόρτες των εταιρών αναστενάζοντας, εκφράζοντας παράπονα, κάνοντας καντάδες, αναπέμποντας συγκινητικές προσευχές, πρακτική με την οποία ασχολήθηκαν και οι ποιητές στα έργα τους και η οποία συχνά ήταν αποτελεσματική, αφού έκανε τις εταιρές να υποκύπτουν. Όταν ένας νεαρός είναι ερωτευμένος με μια εταίρα, δεν επιθυμεί να παντρευτεί. Στην *Hecyra*, ο νεαρός Πάμφιλος ήταν ερωτευμένος με τη Βακχίδα κι ο πατέρας του τον πίεζε να παντρευτεί, αφού ήθελε να αποκτήσει εγγόνια μέσα από το νόμιμο γάμο του γιου του, αλλά και να καρπωθεί τις ωφέλειες από μια γαμήλια συμμαχία. Για να γίνει όμως αυτό, θα έπρεπε να διακοπεί η σχέση με την εταίρα, αφού αυτή αποσπούσε το γιο από τα υικά του καθήκοντα. Από την πλευρά του, ο νέος ήταν τόσο ερωτευμένος που δεν ήθελε να παντρευτεί. Κι όταν παντρεύτηκε, το έκανε με κίνητρο το καθήκον, ενώ η καρδιά του βρισκόταν ακόμα κοντά στην ερωμένη του. Όταν ήρθε η ώρα για το γάμο, ο Πάμφιλος στεναχωριόταν τόσο που θα τον λυπόταν ακόμα και η (άκαρδη) εταίρα Βακχίς. Ο γάμος που -σε φυσιολογικές συνθήκες- αποτελεί πηγή ευτυχίας, φέρνει τη δυστυχία σε έναν ερω-

τευμένο εραστή (Ter., *Hec.* 114- 133). Αλλά κι όταν παντρεύτηκε, ο Πάμφιλος αδιαφορούσε για τη γυναίκα του:

Par. ut ad pauca redeam, uxorem deducit domum.

nocte illa prima virginem non attigit.

quae consecutast nox eam, nihilo magis. (Ter., *Hec.* 135-137)

Ο νεαρός υπήρξε τόσο ερωτευμένος με τη Βακχίδα, που δεν άγγιξε τη γυναίκα του ούτε καν στην πρώτη νύχτα του γάμου. Όμως, ο ρόλος του πλέον απαιτεί από αυτόν να αποκτήσει νόμιμους απογόνους κι αυτό μπορεί να γίνει εφικτό μόνο με τη σύζυγό του. Στον Τερέντιο, δεν υποβαθμίζεται ο έρωτας για τη σύζυγο, αλλά ο ελεύθερος έρωτας γίνεται πιο εσωτερικός και πιο σεβασμός.³⁷ Οι νέοι ερωτεύονται τις εταίρες κι αυτές παρουσιάζονται συχνά ικανές να αγαπήσουν, να μην περιορίζονται στη σαρκική διάσταση της σεξουαλικής σχέσης και να αποκαλύπτουν στους νεαρούς Ρωμαίους τον έρωτα με διαστάσεις πέρα από την ηδονή. Στην κωμωδία, οι εραστές είναι έτοιμοι να ακολουθήσουν τις ερωμένες τους οπουδήποτε, προκειμένου να είναι μαζί τους:

Ch. Certa res

me usque quaerere illam, quoquo hinc abductast gentium;
neque mihi ulla obsistet amnis nec mons neque adeo mare,
nec calor nec frigus metuo neque ventum neque grandinem;
imbrem perpetiar, laborem sufferam, solem, sitim;
non concedam neque quiescam usquam noctu neque dius

prius profecto quam aut amicam aut mortem investigavero. (Plt., *Mer.* 857-863)

Στην προκειμένη περίπτωση, οι ρόλοι αντιστρέφονται: αντί να ακολουθεί η εταίρα τον εραστή, γίνεται το αντίθετο. Οι διαδοχικές αρνήσεις σε παρατακτική σύνδεση δείχνουν το πάθος του εραστή και τις μεγάλες θυσίες που είναι διατεθειμένος να κάνει, ενώ η παράταξη των καιρικών φαινομένων (*nec calor nec frigus metuo neque ventum neque grandinem;*) τονίζει την αποφασιστικότητά του να ψάξει την ερωμένη του σε όλη τη γη. Ο εραστής προτιμά να πεθάνει, παρά να ζήσει χωρίς την ερωμένη του, ενώ την ίδια πρόθεση έχει και ο Φαιδρίας στο *Φορμίωνα* (Ter., *Ph.* 551-552). Στην ποίηση, οι δημιουργοί εμφανίζονται πρόθυμοι να συνθέσουν έργα για τις ερωμένες τους. Ο Οβίδιος, για παράδειγμα, έγραψε ένα ποίημα-προσευχή στην Ίσιδα (*Amores* 2.13, 2.14), όταν η ερωμένη του, Κορίννα, έμεινε έγκυος κι αναγκάστηκε να καταφύγει σε άμβλωση.³⁸ Για τον Οβίδιο, ο έρωτας ταυτίζεται προπάντων με τον πόθο. Ακόμα και οι εταίρες μπορούν να είναι πιστές και μόνο ο δικός τους έρωτας μπο-

ρεί να οδηγήσει στην αποκάλυψη και την πληρότητα του πάθους.³⁹ Ο Προπέρτιος είχε σχέση με την εταίρα Λυκίνα⁴⁰ και στη συνέχεια με την Κυνθία, η οποία συνήθιζε να φέρεται σα σύζυγος σε κάθε εραστή της και να κάνει σκηνές ζηλοτυπίας (*Elegiae* IV, 8), πράγμα παράδοξο, αφού η εταίρα δεν μπορεί να προσφέρει αποκλειστικότητα και, ακόμα περισσότερο, δεν έχει το δικαίωμα να την απαιτεί. Παρόλο που η Κυνθία υπήρξε σκληρή, ο Προπέρτιος ήταν ανίκανος να βρει τη χαρά σε άλλους έρωτες, δεν μπορούσε να γράψει στίχους που στρέφονταν εναντίον της, ενώ την έβλεπε συχνά στον ύπνο του μετά το θάνατό της (*Elegiae* IV, 7). Ο ίδιος δήλωνε πως δεν αναζητούσε τη δόξα στον πόλεμο, αλλά στον έρωτα και θέλησε να γραφτεί στο επιτάφιο επίγραμμα του ότι υπήρξε δούλος του φτερωτού θεού (*Elegiae* II, 13, 35-36).⁴¹ Οι ποιητές, μάλιστα, εκφράζουν παράπονα για τις περιπτώσεις όπου οι πόρνες απείχαν από τις σεξουαλικές απολαύσεις για θρησκευτικούς κυρίως λόγους.⁴² Γενικά, ο Προπέρτιος έχει θεωρηθεί εφευρέτης του δουλικού έρωτα, αφού παρουσιάζει τον άντρα υπόδουλο και τη γυναίκα κυρίαρχο. Ωστόσο, η Greene υποστηρίζει ότι η ερωμένη στον Προπέρτιο λειτουργεί περισσότερο ως αφηγηματικό υλικό, ως θέμα προσφερόμενο για ποιητική σύνθεση κι ο ρεαλισμός δεν είναι παρά ένα τέχνασμα. Στόχος του έργου δεν είναι να εκφραστεί ο έρωτας για μια συγκεκριμένη εταίρα, αλλά η αντρική επιθυμία εν γένει. Η εταίρα, λοιπόν, γίνεται το μέσο ώστε ο ομιλητής να αρθρώσει και να ενεργοποιήσει τις επιθυμίες του. Η Κυνθία απεικονίζεται και σαν ένα πλάσμα αβοήθητο που έχει ανάγκη την αρσενική κηδεμονία και σα μια γυναίκα με ανεξέλεγκτα πάθη και συναισθήματα που μπορεί να αποτελέσει φορέα διασάλευσης της ηθικής τάξης. Η γυναίκα αυτή είναι τελικά ένα λογοτεχνικό αντικείμενο που διεγείρει τις ερωτικές φαντασιώσεις του εραστή και λειτουργεί ως μέσο για να εξυψωθεί η λογοτεχνική του φήμη. Στην ποίηση, ο εραστής και η ερωμένη γίνονται μυθολογικές φιγούρες σε μια ιστορία, μέσω της οποίας ο ποιητής ελπίζει να κερδίσει φήμη, επιδίωξη που εναρμονίζεται και με την υψηλή καταγωγή του Προπέρτιου. Άλλωστε, ο Προπέρτιος παρουσιάζει το ποιητικό εγώ σα στρατιώτη με ηρωικές αξίες, όπως το θάρρος και η υπομονή, και στο τέλος κυριαρχεί πάνω στη γυναίκα, αφού καταφέρνει να απαλλαγθεί από το πάθος του γι' αυτή, ενώ η αντρική- ενεργητική του ταυτότητα επιβεβαιώνεται κι από το γεγονός ότι έχει το προνόμιο να μπορεί να εκφράζει την επιθυμία του (η Κυνθία είναι πιο επιθυμητή ως φαντασίωση). Η ερωμένη παρουσιάζεται ως αντίπαλος που πρέπει να αντιμετωπιστεί με επιτυχία, για να εκφραστεί η ανδρεία. Ο ποιητής ενδιαφέρεται περισσότερο για την αρσενική δουλοπρέπεια και λιγότερο για τη θηλυκή υπεροχή και η εταίρα δεν κερδίζει τελικά μια ανυψωμένη, αυτόνομη

θέση, αφού μέσω της ποίησης η σεξουαλικότητά της τίθεται υπό έλεγχο. Η Κυνθία εξιδανικεύεται μόνο ως μέσο ενεργοποίησης της φαντασίας του ποιητικού εγώ. Είναι σημαντική μόνο στο βαθμό που ενισχύει την ποιητική ύπαρξη –και κατ' επέκταση τη δημόσια εικόνα- του ποιητή. Ο Προπέρτιος προτείνει μια εναλλακτική εκδοχή του παραδοσιακού ηρωικού- αριστοκρατικού ήθους. Το ερωτικό κυνήγι μετεξελίσσεται σε ηρωική αξία και παραπέμπει στη μαχητική νοοτροπία των ηρώων. Ο ποιητής νικά τους αντιπάλους του, διότι μόνο αυτός έχει τη δύναμη να καταστήσει την ερωμένη του αθάνατη. Ο Προπέρτιος διαπρέπει στον έρωτα, εκεί όπου οι άλλοι άντρες είναι ευάλωτοι και γίνεται ο ήρωας των νεαρών ερωτευμένων. Ο ποιητής γίνεται τελικά ένας δάσκαλος που έχει να μεταδώσει σημαντικές αλήθειες στην κοινότητα κι όχι απλώς να μιλήσει για μια προσωπική ιστορία. Η ποίηση λειτουργεί ως αντίδοτο κι η ελευθερία του ποιητή αντισταθμίζει την υποδούλωση του εραστή. Τελικά, ο ποιητής δεν υπηρετεί την Κυνθία, αλλά το ταλέντο του και την ανάγκη του να διαπρέψει σε σχέση με τους άλλους ποιητές κατακτώντας την αθανασία ως δημιουργός.⁴³

Στις σχέσεις μεταξύ των πελατών κυριαρχεί ο έντονος ανταγωνισμός (οι ελεγειακοί ποιητές περιγράφουν τις αψιμαχίες μπροστά στις πόρτες των εταιρών)⁴⁴, αλλά δε λείπουν και οι συμβιβασμοί:

Gn. cogita modo. tu hercle cum illa, Phaedria,
ut lubenter vivis (etenim bene lubenter victitas),
quod des paullumst et necesses multum accipere Thaidem;
ut tuo amori suppeditari possit sine sumptu tuo ad
omnia haec, magis opportunus nec magis ex usu tuo
nemost. principio et habet quod det et dat nemo largius.
fatuos est, insulsus, tardus, stertit noctes et dies,
neque istum metuas ne amet mulier. facile pellas ubi velis. (Ter., *Eun.* 1073-1080)

Σύμφωνα με το Γνάθωνα, ο Φαιδρίας ζει μια πολύ ευχάριστη ζωή με τη Θαΐδα (ένας από τους βασικούς ρόλους των εταιρών ήταν να ομορφύνουν τη ζωή των πολιτών). Όμως, θα πρέπει να συμβιβαστεί με την ιδέα ότι η εταίρα ζητά πάντα περισσότερα, για να μένει με έναν πελάτη. Από τη στιγμή που δεν είναι ανεξάρτητος οικονομικά και της κάνει δώρα χωρίς τη γνώση και την αποδοχή του πατέρα του, θα πρέπει να συμβιβαστεί και να τη μοιραστεί με κάποιον άλλον. Κι από τη στιγμή που ο πελάτης έχει ανάγκη να ξέρει ότι η εταίρα είναι ερωτευμένη μαζί του και μόνο μαζί του –έστω κι αν ο ίδιος δεν είναι ο μοναδικός της πελάτης- η μοιρασιά της με το μη ερωτεύσιμο Θράσωνα φαντάζει ιδανική. Μάλιστα, ο Φαιδρίας μπορεί να αποπέμψει το Θράσωνα

οποιαδήποτε στιγμή το θελήσει. Ο πελάτης που καταφέρνει να κερδίσει τον έρωτα μιας εταίρας, φαίνεται να μπορεί να ασκεί έλεγχο στους πελάτες της, πράγμα επιζήμιο γι' αυτήν. Βέβαια, μεταξύ του Φαιδρία και της Θαΐδος υπάρχουν και σχέσεις εξάρτησης, αφού ο πατέρας του έχει γίνει πάτρωνάς της. Στο τέλος, η Θαΐς θα μείνει με το Θράσωνα και θα βρίσκονται με το Φαιδρία όποτε το επιθυμούν, τέλος που η Gilula βρίσκει αρκετά πειστικό.⁴⁵ Σε αντίθεση, πάντως, με όσα προβάλλουν η ποίηση και η κωμωδία, οι νέοι σπάνια ερωτεύονταν τις εταίρες και η σχέση μαζί τους υπήρξε περισσότερο σχέση αισθησιασμού.⁴⁶

Πολύ συχνά, πάντως, οι πελάτες προσέφεραν την προστασία τους στις ερωμένες τους, πράγμα πολύ χρήσιμο για τις μη εγγεγραμμένες πόρνες. Νομίζω ότι, πέρα από τα συναισθηματικά κίνητρα των πελατών, η πρακτική αυτή ήταν και οικονομικά συμφέρουσα για τους ίδιους, αφού δημιουργούσε σχέσεις εξάρτησης κι έκανε τις εταίρες να έχουν μικρότερες οικονομικές απαιτήσεις. Επιπλέον, οι μη εγγεγραμμένες πόρνες δεν πλήρωναν φόρο και, συνεπώς, δε χρειαζόταν να αυξήσουν τις τιμές τους για να εξοικονομήσουν χρήματα για την καταβολή του. Άλλωστε, αν ένας πελάτης είχε σχέση με μια παντρεμένη ή μια κοπέλα ανώτερης τάξης που ασκούσε κρυφά το επάγγελμα της πόρνης, δε θα συνέφερε ούτε τον ίδιο να μαθευτεί ότι εκείνος είχε σχέση μαζί της και δεν αποκάλυψε τις δραστηριότητές της. Πάντως, η σταθερή σχέση των πορνών –και κυρίως των *amicae*, αφού αυτές προοριζόνταν για τη σύναψη πιο μόνιμων σχέσεων αναλαμβάνοντας και το ρόλο ενός πιο ουσιαστικού συντρόφου- με κάποιον διασφάλιζε την προστασία τους από βίαιους πελάτες, ρόλο που, για τις πόρνες των πορνείων, αναλάμβαναν οι μαστροποί:

Bac. sed ego apud me te esse ob eam rem, miles cum veniat, volo,
quia, cum tu aderis huic mihi que haud faciet quisquam iniuriam:
tu prohibetis, et eadem opera tuo sodali operam dabis;
et ille advieniens tuam med esse amicam suspicabitur. (Plt., *Bacch.* 58-61)

Στην κωμωδία, η αποδοχή του θεσμού της πορνείας δεν περιορίζεται μόνο στην επίσκεψη σε πόρνες, αλλά και στον έρωτα γι' αυτές:

Pal. is amabat meretricem acre Athenis Atticis,
et illa illum contra; qui est amor cultu optumus. (Plt., *Ml. Gl.* 100-101)

Η σχέση με εταίρα παρουσιάζεται ως το πιο γλυκό είδος ερωτικής σχέσης. Καταρχήν, είναι κάτι που ταιριάζει στη νεανική ηλικία και ομορφαίνει τη ζωή του νεαρού. Επιπλέον, τον βγάζει από τους κακούς δρόμους, στους οποίους θα μπορούσε να τον οδηγήσει η παρορμητικότητά του. Πάντως, η σχέση είναι πραγματικά γλυκιά, όταν υπάρ-

χει ανταπόδοση: μια εταίρα που αγαπά τον εραστή της δε θα έχει ως απώτερο σκοπό να τον καταστρέψει εντελώς. Στις *Bacchides*, οι ηλικιωμένοι πατεράδες δεν είναι θυμωμένοι με τους γιους τους που έχουν σχέση με εταίρες, αφού ο έρωτας γι' αυτές χαρακτηρίζεται ως πράξη σοφής: *si amant, sapienter faciunt* (Plt., *Bacch.* 1164-1165). Το πρόβλημα σ' αυτή την κωμωδία αρχίζει από τη στιγμή που στη γοητεία των εταιρών αρχίζουν να υποκύπτουν και οι γέροι. Στην *Asinaria* ο πατέρας εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στους δούλους του που βοηθούν το γιο του στην ερωτική του υπόθεση,⁴⁷ αφού με τον τρόπο αυτό τον βγάζουν από άλλους επικίνδυνους δρόμους (Plt., *As.* 57-59), αλλά και ο ίδιος είναι πρόθυμος να προσφέρει τη βοήθειά του στο παιδί του για τον ίδιο σκοπό:

Dem. nam me hodie oravit Argyrippus filius,
uti sibi amanti facerem argenti copiam;
et id ego percupio obsequi gnato meo. (Plt., *As.* 74-76)

Έχουμε να κάνουμε με μια από τις σπάνιες περιπτώσεις όπου ο πατέρας βοηθά το γιο στη σχέση του, εφοδιάζοντάς τον με χρήματα. Ίσως αυτό είναι πιο υγιές, από τη στιγμή που δεν αναγκάζει το γιο να καταφύγει σε τοκογλύφους και να επιτείνει, έτσι, την οικονομική ζημία. Ωστόσο, η παρουσία ενός τόσο επιεικούς πατέρα στην κωμωδία δεν μπορεί παρά να αποδειχθεί προβληματική. Πράγματι, στο τέλος της κωμωδίας ο ηλικιωμένος άντρας θα ζητήσει από το γιο του να του παραχωρήσει την πόρνη για μια νύχτα, για να ταπεινωθεί στη συνέχεια, όταν θα τον ανακαλύψει η γυναίκα του. Η αποδοχή του έρωτα εκφράζεται ακόμα πιο έντονα, όταν το αντικείμενο του πόθου είναι μια *bona meretrix*:

Ch. satis credo. nil est Thaide hac, frater, tua
dignius quod ametur. ita nostrae omnist fautrix familiae. (Ter., *Eun.* 1051-1052)

Από τη στιγμή που η εταίρα ευεργετεί τον οίκο (η Θαΐς είχε βοηθήσει να αποκαλυφθεί η ελεύθερη καταγωγή της ερωμένης του Χαιρέα, με αποτέλεσμα να γίνει εφικτός ο γάμος των δύο παιδιών), παύει να θεωρείται επικίνδυνη, αφού έχει αποδείξει έμπρακτα ότι ευνοεί τις τίμιες σχέσεις, και ο έρωτας γι' αυτήν είναι πλέον απόλυτα αποδεκτός. Μάλιστα, στους στίχους 1037-1040 μαθαίνουμε πως ο πατέρας των δύο νεαρών ανδρών έχει γίνει πάτρωνας της Θαΐδος (αν και ο ίδιος δε γνώριζε για τη σχέση της με τον άλλο γιο του). Γενικά, το να ερωτεύεται κανείς μια πόρνη παρουσιάζεται ως κάτι λογικό. Από τη στιγμή που δε διαπράττεται *stuprum*, η εκδήλωση του πάθους για την πόρνη θεωρείται *sapienter*:

Mil. Amat ab lenone hic. Han. Facere sapienter puto. (Plt., *Poen.* 1092)

Στην κωμωδία αυτή εμφανίζεται η σχέση με κοπέλα που ανήκει σε πορνείο. Πάντως, η μόνιμη σχέση με μια τέτοια κοπέλα δε θα πρέπει να ήταν συχνό φαινόμενο στην καθημερινή ζωή.⁴⁸

Οι εταίρες και η περίπτωση των *bonae meretrices*

Θα πρέπει, πάντως, να διευκρινιστεί ότι στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, ο έρωτας στην κωμωδία δεν αφορά μια απλή πόρνη, αλλά μια εταίρα. Γενικά, το επάγγελμα των εταιρών θεωρείτο πιο σεβαστό από αυτό των πορνών. Οι εταίρες κατάφεραν να αναρριχηθούν στην ιεραρχία της ηδονής και να αποκτήσουν επαφές με σημαντικούς πολίτες. Ζώντας σε καλύτερες συνθήκες κι έχοντας τα περιθώρια να μορφώνονται, να ζουν και να συμπεριφέρονται με κάποια λεπτότητα και να είναι πιο επιλεκτικές στις σεξουαλικές τους σχέσεις, κατάφεραν να αποκτήσουν μια πιο σεβαστή θέση στη συνείδηση των Ρωμαίων και να ενσωματωθούν μερικώς στην κοινωνία. Για να παραμείνουν, όμως, σε αυτή τη θέση έπρεπε να δείχνουν συνεχώς τη διάκρισή τους από τις περιφρονημένες πόρνες, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στο επόμενο κεφάλαιο.

Το χαρακτηριστικό που κυριαρχούσε στη θετική αξιολόγηση των εταιρών ήταν η χάρη (κι αυτό αφορούσε κυρίως τις Σύριες και τις Ελληνίδες):

Pam. factis ut credam facis,
antiquamque adeo tuam venustatem obtines
ut voluptati obitus, sermo, adventus tuos, quoquomque adveneris
semper siet. (Ter., *Hec.* 857-860)

Σύμφωνα με τον Barsby, το φλερτ της σκηνής αυτής ανάμεσα στον Πάμφιλο και τη Βακχίδα δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια γοητευτική σκηνή ανάμεσα σ' ένα νέο άντρα και μια εταίρα.⁴⁹ Άλλωστε, ο Πάμφιλος έχει περάσει δύσκολες στιγμές κοντά της και δείχνει δυσπιστία απέναντί της: την πιστεύει εξαιτίας των πράξεων (*factis*) και δεν αρκείται στα λόγια της. Κι αν η Βακχίδα είναι όντως μια αξιόπιστη εταίρα, λειτουργεί ως εξαίρεση. Επιπλέον, ο Πάμφιλος έχει παντρευτεί και δεν επιτρέπεται να ξαναγυρίσει κοντά της. Τα μεγάλα προσόντα της εταίρας είναι η χάρη και η ευχάριστη ομιλία που χαρίζουν ευχαρίστηση σε όποιον τη συναντά. Ο Πάμφιλος μοιάζει να μιλά με όρους πρώην εραστή που νιώθει νοσταλγία. Άλλωστε, για πολλούς Ρωμαίους, οι εταίρες είναι πιο εκλεπτυσμένες από τις *matronae*.⁵⁰

Στην πραγματικότητα, οι πόρνες και οι εταίρες της Ρώμης βρίσκονταν αντιμέτωπες με ένα πλήθος αρνητικών στερεοτύπων, για τα οποία θα μιλήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο. Οι Ρωμαίοι κωμωδιογράφοι, όμως, δεν τις έβλεπαν όλες ως αδίστακτα τέρα-

τα που είχαν ως στόχο να καταστρέψουν και να διαφθείρουν τους πολίτες, αλλά παρουσίασαν και την περίπτωση της *bona meretrix*, έστω κι αν αυτή φαίνεται να αποτελεί εξαίρεση στον κανόνα. Η Θαΐς, για παράδειγμα, είναι πρόθυμη να βοηθήσει έναν πολίτη να παντρευτεί την εκλεκτή της καρδιάς του:

Ch. nunc ego te in hac re mi oro ut adiutrix sies;

ego me tuae commendo et committo fide;

te mihi patronam capio, Thais, te obsecro.

emoriar si non hanc uxorem duxero. (Ter., *Eun.* 885-888)

Ο Χαιρέας δεν είναι πελάτης της Θαΐδος. Ωστόσο, της απευθύνεται με ικεσίες κι αυτό είναι κάτι που δείχνει τη στενή σχέση της πόρνης με τους άντρες, αλλά και το ρόλο της ως συμβούλου και βοηθού. Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση μιας *bona meretrix*, είναι, ίσως, η Φιλωτίς, ένα προτατικό πρόσωπο της *Hecyra*. Η Φιλωτίς είναι μια ευαίσθητη εταίρα που πληγώνεται, όταν οι εραστές δεν της δείχνουν πίστη (αν και οι Ρωμαίοι δεν είναι υποχρεωμένοι να δείχνουν πίστη σε καμιά γυναίκα) και παντρεύονται (αν και αυτή είναι η φυσική κατάληξη μιας τέτοιας σχέσης). Σε απάντηση σε αυτά τα παράπονά της, η γριά Σύρα τη συμβουλεύει να είναι ανελέητη απέναντι στους εραστές και να αρπάζει από αυτούς τα πάντα, αλλά η Φιλωτίς έχει ενδιασμούς στην αντιμετώπιση όλων των πελατών με ενιαίο, σκληρό τρόπο και φαίνεται να διακρίνεται από ένα αίσθημα δικαιοσύνης (Ter., *Hec.* 58-75). Σύμφωνα με το Σακελλαρίου, η Φιλωτίς είναι η τυπική εταίρα της κωμωδίας: της αρέσει η εύθυμη ζωή και η ανεξαρτησία και χαρακτηρίζεται από τον αυθορμητισμό, αλλά και τη διαισθητικότητα.⁵¹ Με όρους *bona meretrix* μιλά και δρα και η Βακχίς:

Bac. faciam quod pol, si esset alia ex hoc quaestu, haud faceret, scio,

ut de tali causa nuptae mulieri se ostenderet.

sed nolo esse falsa fama gnatum suspectum tuom,

nec leviozem vobis, quibus est minime aequom, eum viderier

immerito nam meritus de mest quod queam illi ut commodem. (Ter., *Hec.* 756-760)

Η Βακχίς δείχνει να ενδιαφέρεται πραγματικά για τον πρώην εραστή της και προσπαθεί να σώσει το γάμο του. Η ίδια έχει κερδίσει πολλά από τον Πάμφιλο, όσο καιρό εκείνος ήταν πελάτης της, και δρα ως ευεργετούμενος που ανταποδίδει την ευεργεσία. Όμως, η καλή της συμπεριφορά αποτελεί εξαίρεση και δεν αρμόζει στο επάγγελμά της. Κανονικά, θα έπρεπε να φροντίσει για το συμφέρον της, αφού, αν χαλούσε ο γάμος, θα είχε ελπίδες να ξανακερδίσει το χαμένο πελάτη (διακρίνεται ο ανταγωνισμός εταίρας και *matrona*). Όπως επισημαίνει και ο Σακελλαρίου, στην αρχή της κωμωδίας

η Βακχίς εμφανίζεται να είναι εριστική και απαιτητική, αλλά αργότερα παρουσιάζεται ανιδιοτελής, μεγαλόψυχη και με επίγνωση της θέσης της.⁵² Οι απόψεις για το χαρακτήρα της δίστανται: άλλοι μελετητές τη θεωρούν bona κι άλλοι mala. Στην *He-cyra* ο Τερέντιος ίσως βάζει μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στο είναι και στο φαίνεσθαι. Για παράδειγμα, εμφανίζει τη Σωστράτη ως μια κακή πεθερά, αλλά η εξέλιξη της υπόθεσης διαψεύδει αυτήν την εικόνα. Μέσω της Βακχίδος και της Σωστράτης, ο Τερέντιος παρουσιάζει τα αρνητικά στερεότυπα που αποδίδονται σε διάφορους γυναικείους χαρακτήρες, για να τα ανατρέψει στη συνέχεια. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως ο συγγραφέας στη συγκεκριμένη περίπτωση στρέφεται ενάντια στη χωρίς διακρίσεις απόδοση στερεοτύπων.

Γενικά, η παρουσία των εταιρών στη ρωμαϊκή τέχνη είναι πολύ έντονη. Οι ποιητές έγραψαν όχι μόνο ερωτικά ποιήματα για τις πόρνες, αλλά και έργα που αφορούσαν το ίδιο το πορνικό επάγγελμα. Το πιο διάσημο έργο αυτού του είδους είναι η *Ars Amatoria* του Οβιδίου, το οποίο μιλά για την επιτυχημένη εταίρα και τον επιτυχημένο εραστή. Στο έργο αυτό ο ποιητής δίνει συμβουλές στις εταιρές τόσο για τη διατήρηση της ομορφιάς τους όσο και για την κατάλληλη συμπεριφορά τους. Ο εραστής θα πρέπει να κάνει πολλές φιλοφρονήσεις στην ερωμένη του και να κρύβει τη ζήλια του.⁵³ Η εταίρα, από την πλευρά της, θα πρέπει να εμφανίζεται στο δημόσιο χώρο όσο το επιτρέπει η ευπρέπεια, να αποφεύγει τους θηλυπρεπείς και τους απατεώνες εραστές, να μην εκφράζει με τρόπο πληθωρικό τα αισθήματά της, να μην απαντά πολύ γρήγορα στα ερωτικά γράμματα, να επιμένει για την αμοιβή της, να βασανίζει όσο πρέπει τον εραστή της, να ξεγλιστρά από την αυστηρή επιτήρηση και να συναντά άλλους, να χρησιμοποιεί αόρατο μελάνι για τις ερωτικές επιστολές, να βρίσκει κατάλληλες δικαιολογίες για να καλύψει τις απιστίες της, να ναρκώνει με σκόνη τον κουραστικό εραστή, αλλά και να δείχνει τη στοργή της στους πελάτες της, να καθυστερεί λίγο στα ραντεβού της και να συμπεριφέρεται κόσμια στις συγκεντρώσεις.⁵⁴ Μάλιστα, ο Οβίδιος δίνει και συμβουλές για το πώς θα γίνονταν εφικτά όλα αυτά. Οι περισσότερες από τις συμβουλές του Οβιδίου παραπέμπουν στη συμπεριφορά μιας mala meretrix, αλλά αυτό μάλλον δεν πρέπει να μας εκπλήσσει. Όλα αυτά είναι θεμιτά για μια εταίρα, αφού την καθιστούν επιτυχημένη επαγγελματία.

Η τέχνη της επιτυχημένης εταίρας εμφανίζεται και στο χώρο του επιγράμματος. Ο Μαρτιάλης (9.32), με το χαρακτηριστικό κωμικό και καυστικό λόγο του, δηλώνει πως προτιμά την εταίρα νέα, πνευματώδη, έμπειρη, επιδέξια, ριψοκίνδυνη, εύκολα προσβάσιμη, ελαφρά ντυμένη και πρόθυμη να ικανοποιεί κάθε φαντασίωση του εραστή

και να εκφράζει έντονα τη σεξουαλικότητά της. Επιπλέον, δεν πρέπει να είναι άπληστη στη ρύθμιση της τιμής των υπηρεσιών της, αλλά να δέχεται μια αμοιβή δίκαιη και συμφωνημένη.⁵⁵

Meretrices και matronae. Οι ελευθερίες των πορνών

Τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο, εκείνο που ορίζει και χαρακτηρίζει την εταίρα είναι η διάκρισή της από τις matronae σε πολλαπλές εκφάνσεις της ζωής και της συμπεριφοράς της. Μέσω του επαγγέλματός τους και της ιδεολογίας των Ρωμαίων γύρω από αυτό οι εταίρες κατάφεραν να απολαύσουν κάποια «προνόμια», τα οποία δεν απέκτησαν οι υπόλοιπες γυναίκες. Θα πρέπει, όμως, να διευκρινιστεί εξ αρχής ότι η ελευθερία που απολάμβαναν οι εταίρες ήταν περισσότερο αποτέλεσμα της αδιαφορίας της πόλεως και του οίκου για τις ίδιες και την ηθική τους.

Στις κωμωδίες, ο έρωτας αφορά με πολύ μεγαλύτερη συχνότητα και ένταση τις εταίρες κι όχι τις matronae. Ο έρωτας για μια εταίρα εκφράζεται με πολύ μεγαλύτερη ορμή. Για τη σύζυγό του, νιώθει κανείς σεβασμό κι ευθύνη. Ο Grimal, ερμηνεύοντας την απουσία του παθιασμένου έρωτα μεταξύ των συζύγων στη ρωμαϊκή κωμωδία, αναφέρει ότι ο άντρας οφείλει να διδάξει στη γυναίκα του την pudicitia κι όχι το πάθος της Αφροδίτης.⁵⁶ Σε ιδεολογικό, τουλάχιστον, επίπεδο, αν στη matrona δίδεται η τρυφερότητα, η εταίρα απολαμβάνει τη σαρκική πληρότητα.⁵⁷ Άλλωστε, για τους Ρωμαίους, ο έρωτας πρέπει να είναι παροδικός, όπως, άλλωστε, και οι σχέσεις με τις εταίρες και τις πόρνες. Ακόμα και τα δώρα είναι, σε νομικό επίπεδο, αναγνωρισμένα μόνο για τις εταίρες και όχι για τις συζύγους.⁵⁸ Γυναίκες, όπως οι εταίρες, που εντάσσονται στην κατηγορία των infames όχι μόνο μπορούν να ερωτεύονται ελεύθερα, αλλά και να εκδηλώνουν δημόσια των έρωτά τους. Η δική τους σεξουαλικότητα παραπέμπει περισσότερο σε αυτή των αντρών κι αυτό συνεπάγεται ανάλογες ελευθερίες. Αν μια γυναίκα δεν εντάσσεται στην προαναφερθείσα κατηγορία, το σεξ στα πλαίσια του γάμου είναι το μοναδικό που της επιτρέπεται. Αντίθετα, οι πόρνες είναι απαλλαγμένες από την κατηγορία για μοιχεία, πράγμα που ορίστηκε και επίσημα από το Διοκλητιανό –και πιθανόν υπήρχε από την εποχή του ίδιου του Αυγούστου. Γυναίκες που παρεκκλίνουν από τους ρόλους τους εξισώνονται με πόρνες. Ο Κάτων, για παράδειγμα, αποστρεφόταν τις γυναίκες που τριγύριζαν στους δρόμους και συζητούσαν με τους άντρες.⁵⁹

Μεγαλύτερη ελευθερία απολαμβάνουν οι πόρνες και στο ζήτημα της διαχείρισης του σώματος. Από τις απαρχές της ρωμαϊκής ιστορίας, ένας σύζυγος είχε το δικαίωμα να αποπέμψει τη σύζυγό του όχι μόνο στην περίπτωση της μοιχείας, αλλά και σε αυτή

της άμβλωσης ή της απόπειρας άμβλωσης. Η έκτρωση και η αντισύλληψη είναι απόλυτα αποδεκτή μόνο για τις πόρνες και μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την άδεια του ερωτικού συντρόφου. Εξάλλου, μια εγκυμοσύνη θα έβλαπτε το επάγγελμα και τα οικονομικά μιας τέτοιας γυναίκας. Η πόρνη είναι ελεύθερη να χειριστεί τέτοιου είδους ζητήματα όπως εκείνη κρίνει. Άλλωστε, η δικής της σεξουαλικότητα δεν ενδιαφέρει από την άποψη της αναπαραγωγής. Εξίσου ελεύθερες είναι οι πόρνες και στην πόση κρασιού. Ο Βαλέριος Μάξιμος (*Factorum ac Dictorum Memorabilium*, VI, 3, 9-12) αναφέρει ότι ο Ιγνάτιος Μέτελλος ξυλοκόπησε τη σύζυγό του μέχρι θανάτου, επειδή είχε τολμήσει να πει κρασί, και κανείς δεν τον κατηγόρησε γι' αυτό. Ο φόβος των Ρωμαίων για το κρασί σχετίζεται με την πίστη τους ότι το ποτό αυτό έχει αμβλωτικές και αντισυλληπτικές ιδιότητες, αλλά και ότι διεγείρει τη σεξουαλική επιθυμία. Γενικά, ό,τι είναι αποδεκτό για μια πόρνη αναφορικά με τη διαχείριση του σώματος, για μια σύζυγο μπορεί να είναι λόγος διαζυγίου –ή ακόμα και θανάτωσης.

Σχετική με την ελευθερία στη διαχείριση του σώματος και στην εκδήλωση της σεξουαλικότητας είναι και η διάκριση των πορνών από τις *matronae* στο ζήτημα της εξωτερικής εμφάνισης. Οι πόρνες εντάσσονται στο δημόσιο χώρο και, όταν βρίσκονται σε αυτόν, είναι οι μόνες γυναίκες –μαζί με τις άλλες που ανήκουν στους *infames* που μπορούν να επιδεικνύουν την ομορφιά τους. Σε αντίθεση με τις *matronae*, οι πόρνες έχουν το δικαίωμα να στολίζονται και να βάζονται έντονα, αλλά και να φορούν αποκαλυπτικά ενδύματα. Στους πρώιμους δημοκρατικούς χρόνους, ολόκληρο σχεδόν το σώμα της γυναίκας ήταν καλυμμένο⁶⁰ και στο δημόσιο χώρο ορατά ήταν μόνο τα χέρια και το πρόσωπό της. Μόλις στην εποχή του Αυγούστου έγινε επιτρεπτό στις *matronae* να κυκλοφορούν με το κεφάλι ακάλυπτο, κάτι που προηγουμένως αποτελούσε μεγάλη απρέπεια. Η *matrona* φορά τη μακριά *stola*, ενώ η πόρνη την κοντή *toga*, ένδυμα με το οποίο παραπέμπει περισσότερο στο αρσενικό. Η Ρωμαία γυναίκα ανήκει κανονικά στον οίκο και στο δημόσιο χώρο το σώμα της πρέπει να είναι κρυφό, απροσπέλαστο από το δημόσιο βλέμμα. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι *infames* ήταν μάλλον οι μοναδικές γυναίκες που είχαν το δικαίωμα να επισκέπτονται τα κοινά λουτρά. Επιπλέον, ενώ στα έργα τέχνης οι *matronae* εμφανίζονται ντυμένες με τήβεννο και πέπλο, οι πόρνες απεικονίζονται γυμνές, πράγμα που συμβαίνει και με τους άντρες.⁶¹ Αν η ρωμαϊκή κοινωνία υπήρξε σκοποφοβική, η εφαρμογή αυτής της αρχής ήταν περιορισμένη για τις πόρνες.

Η ελευθερία των πορνών δεν περιοριζόταν, πάντως, στη διαχείριση του σώματος, αλλά και του πνεύματος. Οι εταίρες έπαιζαν άρπα και κιθάρα, χόρευαν τολμηρά κι

όχι με ρυθμική γυμναστική και είχαν γνώσεις λογοτεχνίας –και κυρίως ερωτικής ποιήσης. Γυναίκες με πνευματικά ενδιαφέροντα κινδύνευαν να χαρακτηριστούν ως πόρνες- ίσως γιατί παραβίαζαν τα όρια του ιδιωτικού. Οι εταίρες συμμετείχαν περισσότερο από τις *matronae* στην κοινωνική ζωή π.χ. σε συζητήσεις στα συμπόσια, στην παρακολούθηση θεαμάτων, αν και αυτό μετριάζεται με την πάροδο του χρόνου και την όλο και μεγαλύτερη χειραφέτηση των γυναικών. Στους πρώιμους χρόνους, πάντως, μια γυναίκα μπορούσε να απειληθεί με αποπομπή από τον οίκο, αν παρίστατο σε δημόσιους αγώνες και παραστάσεις χωρίς την άδεια του συζύγου της.⁶²

Η διάκριση από τις *matronae* είναι εμφανέστατη και στο επίπεδο της θρησκείας. Είναι ενδιαφέρον ότι στους ιδρυτικούς μύθους της Ρώμης εκείνη που αντιμετωπίζεται ως ξένη κι απειλητική είναι η *matrona* (π.χ. ο μύθος της αρπαγής των γυναικών των Σαβίνων) και όχι η πόρνη που αναλαμβάνει την ανατροφή των ιδρυτών της πόλης.⁶³ Σε θρησκευτικό επίπεδο, η *matrona* ταυτίζεται με το γάμο και την πίστη στο σύζυγό της και η πόρνη με την πολυκοιτία. Οι πόρνες είχαν ξεχωριστές γιορτές κι ορισμένες έμοιαζαν να παρωδούν τις αντίστοιχες των *matronae*. Στις τελετουργίες, οι άντρες συνδέονται περισσότερο με τις πόρνες και λιγότερο με τις *matronae*: η σχέση ανάμεσα στην πόρνη και στον άντρα δε χρειάζεται διαμεσολάβηση. Ωστόσο, στον κόσμο της θρησκείας οι σεξουαλικότητες πόρνης και *matrona* είναι μεν αντίθετες, αλλά και συμπληρωματικές.⁶⁴

Η ρωμαϊκή θρησκεία με την τελετουργική κατηγοριοποίηση πορνών και *matronae* και οι Ρωμαίοι συγγραφείς με τα ηθικοπλαστικά τους κείμενα προσπάθησαν να διακρίνουν πλήρως τις πόρνες από τις *matronae*. Ωστόσο, η διάκριση μεταξύ *matrona* και *meretrix* ήταν πολύ πιο ρευστή από όσο ήθελαν οι Ρωμαίοι.⁶⁵

Στις ρωμαϊκές πηγές, οι γυναίκες εμφανίζονται, πολλές φορές, να έλκονται από τις πόρνες και να προσπαθούν να τις μιμηθούν.⁶⁶ Αν και ο Οβίδιος απέτρεψε τις *matronae* από το να διαβάσουν το έργο του *Ars Amatoria*, το οποίο προοριζόταν για τις εταίρες και τους εραστές τους, πολλές γυναίκες της καλής κοινωνίας αντιμετώπισαν αυτή την παραίνεση ως πρόκληση⁶⁷ και όχι μόνο το διάβασαν, αλλά και άντλησαν συμβουλές. Επιπλέον, ο ιππόδρομος υπήρξε τόπος φλερτ όχι μόνο για τις πόρνες, αλλά και για τις *matronae* που προσπαθούσαν να γοητεύσουν τους άντρες που τους ενδιέφεραν. Οι πόρνες, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ήταν απαλλαγμένες από τις κατηγορίες για *stuprum* και για μοιχεία. Γι' αυτό και πολλές γυναίκες εγγράφηκαν ανοιχτά τους καταλόγους των πορνών, πράγμα που τους επέτρεπε να συνάπτουν σχέσεις με όποιον ήθελαν χωρίς κυρώσεις. Μάλιστα, το 19 μ.Χ., η σύζυγος του ανθύπατου της

Ναρβωνικής Γαλατίας, Βιστιλία, αποχώρησε από τις τάξεις της συγκλητικής αριστοκρατίας, για να εγγραφεί ως πόρνη. Βέβαια, σε τέτοιες περιπτώσεις οι matronae δε μιμούνταν τις πόρνες, επειδή ήθελαν να αποκτήσουν την κοινωνική τους θέση, αλλά γιατί προσπάθησαν να απελευθερώσουν μια καταπιεσμένη σεξουαλικότητα. Οι matronae ανήκαν στον οίκο και σ' ένα συγκεκριμένο άντρα, ενώ οι πόρνες σε όλους και σε κανέναν -γι' αυτό και δε λογοδοτούσαν για τη συμπεριφορά τους.

Γενικά, η ρωμαϊκή κοινωνία και ιδεολογία παραχώρησε τόσες ελευθερίες στις πόρνες όσες χρειαζόνταν να έχουν, προκειμένου να επιτύχουν στο επάγγελμά τους και στο ρόλο που η κοινωνία είχε ορίσει γι' αυτές. Η πολυκοιτία, η καλλιέργεια πνευματικών ενδιαφερόντων και η ελεύθερη διαχείριση του σώματος ήταν απαραίτητες στο επάγγελμα της πόρνης και της εταίρας και η αποδοχή τους υπήρξε ένας τρόπος ιδεολογικής νομιμοποίησης της πορνείας. Στοιχεία νομιμοποίησης μπορεί να ανιχνεύσει κανείς και στο επίπεδο του νόμου.

Πόρνες και νόμος. Η νομιμοποίηση της πορνείας

Βασικό χαρακτηριστικό της ανοχής στο νόμο είναι η αδιαφορία για τις ίδιες τις πόρνες. Άλλωστε, αν οι πόρνες ήταν απόλυτα προστατευμένες από το νόμο, το σύστημα της πορνείας με την υπάρχουσα μορφή θα κατέρρεε. Πάντως, παρά τους περιορισμούς που επέβαλε στις πόρνες η ένταξής τους στην κατηγορία των infames, οι πόρνες μπορούσαν σε γενικές γραμμές να παντρεύονται, να κάνουν παιδιά, να αγοράζουν και να πουλούν, να κάνουν διαθήκες κι όλα αυτά να επιβεβαιώνονται από το νόμο.⁶⁸

Μέχρι την επιβολή ορισμένων απαγορεύσεων, όλοι οι Ρωμαίοι ήταν –σε θεωρητικό επίπεδο- ελεύθεροι να εκπορνεύουν και να εκπορνεύονται και ήταν νόμιμο να εκπορνεύει κανείς την κόρη ή τη δούλη του. Η σχέση με τη σκλάβα κάποιου άλλου δεν τιμωρούταν, όταν ο αφέντης της την εκπόρνευε. Τα πορνεία μπορούσαν να κληροδοτηθούν, ενώ η ενοικίαση ενός χώρου για να λειτουργήσει ως πορνείο υπήρξε ένας νόμιμος τρόπος απόκτησης εισοδήματος και η προμήθεια δηλώνονταν στους aediles.⁶⁹ Φαντάζομαι, πάντως, πως πολίτες της καλής κοινωνίας που εμπλέκονταν σε τέτοιες δραστηριότητες απέφευγαν να το κάνουν φανερά, τόσο για να διασφαλίσουν τη φήμη τους όσο και για να αποφύγουν τη φορολογία. Με τη Lex Iulia de adulteriis, οι πόρνες, οι ηθοποιοί (τα όρια πορνείας και ηθοποιίας ήταν πολύ λεπτά), οι μαστροποί και οι απελεύθερές τους εξαιρέθηκαν από την κατηγορία για μοιχεία –ακόμα κι όταν ήταν παλλακίδες- μαζί με τους εραστές τους. Η εξαίρεση των μαστροπών εξηγείται είτε από αναλογία προς τις πόρνες είτε επειδή οι περισσότερες ήταν πρώην πόρνες.⁷⁰

Η ρήτρα αυτή του αυγούστειου νόμου κατέστησε πιο εύκολη την εξάσκηση του επαγγέλματος των πορνών κι επιβεβαίωσε ότι οι άντρες μπορούσαν να έχουν επιτρεπόμενες σεξουαλικές σχέσεις έξω από το γάμο.⁷¹ Έτσι, οι νόμοι για τη μοιχεία νομιμοποίησαν, κατά κάποιον τρόπο, την πορνεία. Ο ρωμαϊκός νόμος αναγνώριζε τις πόρνες ως επαγγελματική κατηγορία.⁷² Το δικαίωμα της πόρνης στην αμοιβή και τα δώρα ήταν αναγνωρισμένο, γι' αυτό και τα δώρα που γίνονταν σε πόρνες ήταν δύσκολο να ανακτηθούν. Άλλωστε, η πόρνη οριζόταν ως meretrix (νικήτρια). Μια μορφή νομιμοποίησης της πορνείας υπήρξε και η φορολογία του Καλιγούλα. Μέσω της εισπραχτής φόρων, ο αυτοκράτορας όχι μόνο αναγνώρισε την αμοιβή των πορνών,⁷³ αλλά και συμμετείχε στα κέρδη τους, πράγμα που δείχνει τη σημασία της πορνείας σε οικονομικό επίπεδο,⁷⁴ και τα χρησιμοποίησε για το κράτος, δηλαδή για έναν ανώτερο σκοπό.⁷⁵ Κι αν ο φόρος υπήρξε αντιδημοτικός, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι θεωρήθηκε πολύ υψηλός και οι αντιδράσεις κορυφώνονταν, κάθε φορά που οι φοροεισπράκτορες καταχρώντο την εξουσία τους και αποσπούσαν περισσότερα από όσα προέβλεπε ο νόμος ή ασκούσαν βία κατά τη συλλογή των φόρων.⁷⁶ Οι φόροι από την πορνεία υπήρξαν πολύ προσοδοφόροι για την αυτοκρατορία και σ' αυτό, σύμφωνα με το McGinn, συνηγορεί και το γεγονός ότι αν και ο Κλαύδιος κατάργησε πολλούς από τους φόρους και τα οικονομικά μέτρα που είχε λάβει ο Καλιγούλας, δεν έκανε το ίδιο και με τη φορολόγηση των πορνών.⁷⁷ Θα πρέπει, όμως, νομίζω, να αναρωτηθούμε για το αν η πράξη του υποκινήθηκε από το γεγονός ότι οι φόροι που καταργήθηκαν αφορούσαν πολίτες και γι' αυτό ήταν αντιδημοτικοί. Πάντως, με την εισαγωγή του φόρου ο Καλιγούλας ήταν ο πρώτος που εκμεταλλεύτηκε οικονομικά την ύπαρξη της πορνείας και η κίνησή του αυτή υποκινήθηκε ίσως και από την επιδίωξή του να νομιμοποιήσει την πορνεία.⁷⁸

Φαίνεται πως ο νόμος προσπαθούσε, μέσω ορισμένων παραχωρήσεων, να δώσει κίνητρα σε απελεύθερες και σκλάβες, ώστε να ασκήσουν το επάγγελμα της πορνείας. Πιο συγκεκριμένα, οι απελεύθερες που εργάζονταν ως πόρνες ήταν απαλλαγμένες από την υποχρέωση να προσφέρουν υπηρεσίες στον πρώην αφέντη τους, αν και συχνά αυτό ήταν απαραίτητο για να συμπληρώσουν το εισόδημά τους και να εξασφαλίσουν τα προς το ζην.⁷⁹ Επίσης, αν μια απελεύθερη παντρευόταν τον πάτρωνά της, δεν μπορούσε να τον χωρίσει χωρίς τη συγκατάθεσή του, ενώ η πόρνη ήταν ελεύθερη να το κάνει.⁸⁰ Κι ενώ, κανονικά, οι νομικές και ηθικές συνέπειες της πορνείας θεωρούνταν μη αναστρέψιμες, ο Σεβήρος απάλλαξε από τους περιορισμούς του νόμου τις γυναίκες που ασκούσαν το επάγγελμα της πορνείας, όσο καιρό ήταν σκλάβες. Η

σκλάβοι- πόρνη που αποκτούσε την ελευθερία της, αποκτούσε θέση ίση με αυτή των υπόλοιπων απελευθέρων, ανεξάρτητα από το προηγούμενο επάγγελμά της. Οι παραχωρήσεις αυτές φαίνονταν απαραίτητες για τη λειτουργία του θεσμού της πορνείας στη Ρώμη, αφού ουσιαστικά η εκπόρνευση ήταν απόλυτα αποδεκτή μόνο για τις σκλάβες και, σε μικρότερο βαθμό, για τις απελευθέρους.

Αλλά και η ένταξη των πορνών στην κατηγορία των *infames* και οι διάφοροι περιορισμοί που επιβλήθηκαν σε αυτές άφηναν περιθώρια ελιγμών. Για παράδειγμα, ενώ οι πόρνες και οι μαστροποί δεν είχαν το δικαίωμα να καταθέτουν μηνύσεις εναντίον πολιτών και θεωρούνταν αναξιόπιστοι μάρτυρες στα δικαστήρια, μπορούσαν να εισακουστούν σε περιπτώσεις που αφορούσαν το δημόσιο συμφέρον π.χ. να ασκήσουν ποινική δίωξη, όταν η κατηγορία αφορούσε σε καταχρήσεις στον εφοδιασμό των σιτηρών⁸¹ –και συνεπώς να θεωρηθούν πολίτες, έστω και δεύτερης κατηγορίας. Επιπλέον, ενώ οι πόρνες δεν μπορούσαν να παντρευτούν πολίτες, πράγμα που, σύμφωνα με το Mommsen, ορίστηκε για πρώτη φορά από τον Αύγουστο, στην πραγματικότητα, οποιοσδήποτε άντρας με εισόδημα μικρότερο των 100.000 σηστερτίων και οποιαδήποτε γυναίκα με μικρότερο των 50.000, μπορούσε να επιλέξει ελεύθερα το γαμήλιο σύντροφό της.⁸² Επίσης, ο νόμος του Αυγούστου άφησε σε πόρνες και μαστροπούς τα περιθώρια να παντρεύονται με απελευθέρους.

Όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, το πιο χαρακτηριστικό γνώρισμα της *infamia* ήταν η αδυναμία των ανθρώπων που εντάσσονταν σε αυτήν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους, σε περίπτωση άσκησης βίας από άλλους. Ωστόσο, οι πόρνες προστατεύονταν ως ένα βαθμό από τέτοια φαινόμενα μέσω των *tresviri*. Και παρόλο που η προστασία των πορνών δεν ήταν κατοχυρωμένη, ορισμένες κατάφεραν να δικαιωθούν στα δικαστήρια σε περιπτώσεις όπου θερμόαιμοι πελάτες βιαιοπράγησαν. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του *aedilis Hostilius Mancinus* και της πόρνης, ίσως ελεύθερης καταγωγής,⁸³ *Manilia*. Ο κατήγορος της έκανε μήνυση με το αιτιολογικό ότι είχε δεχτεί μια πέτρα που εκσφενδονίστηκε από το σπίτι της. Η *Manilia*, όμως, άσκησε έφεση και υποστήριξε ότι ο *Mancinus* προσπάθησε να εισβάλει στο σπίτι της με μια εύθυμη συντροφιά κι εκείνη του πέταξε την πέτρα για να τον απωθήσει. Τελικά η πόρνη αθωώθηκε, αφού υποστηρίχθηκε ότι βρισκόταν σε νόμιμη άμυνα (*Gellius*, 4.14).⁸⁴ Σε αντίθεση με τους μαστροπούς, μια ανεξάρτητη εταίρα βρήκε προστασία στα δικαστήρια και δικαιώθηκε, ενώ τιμωρήθηκε ο ορμητικός υποψήφιος πελάτης. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως αν ο *Mancinus* πήγαινε στο σπίτι της με την ιδιότητα του δημόσιου λειτουργού, η πόρνη δε θα είχε το δικαίωμα να συμπε-

ριφερθεί έτσι. Ίσως, τελικά, εκείνο που ενόχλησε ήταν ότι ένας aedilis προσπάθησε να επισκεφτεί μια πόρνη και, μάλιστα, έκανε κατάχρηση της εξουσίας του. Όπως και να έχει, πάντως, στην υπόθεση αυτή αναγνωρίζεται το βίαιο και καταπιεστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο οι πόρνες ασκούσαν το επάγγελμά τους. Τελικά, οι γυναίκες αυτές δεν ήταν τόσο απόβλητες, ώστε να μην μπορούν να απολαύσουν καμιά προστασία ή αποκατάσταση.⁸⁵ Υπάρχουν ενδείξεις ότι τα δικαστήρια επέβαλαν ποινές σε περιπτώσεις βιασμού πορνών, αλλά αυτό δεν είναι βέβαιο. Ανεξάρτητα, όμως, από την ύπαρξη ή μη ποινικής δίωξης σε τέτοιες υποθέσεις, ίσως οι πόρνες είχαν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν την αυτοάμυνα⁸⁶ και ο Σενέκας (*Controversiae*, 1.2, esp. 1.2.6) υποστήριξε ότι θα ήταν δίκαιο μια πόρνη που είχε σκοτώσει ένα βιαστή να διεκδικήσει αυτοάμυνα.⁸⁷ Σε μια ρητορική άσκηση αναφέρεται η περίπτωση μιας πόρνης, η οποία εργαζόταν σ' ένα πορνείο, σκότωσε ένα στρατιώτη που προσπάθησε να τη βιάσει και αθώωθηκε από την κατηγορία για ανθρωποκτονία.⁸⁸ Ωστόσο, το είδος του κειμένου στο οποίο παρουσιάζεται αυτή η περίπτωση δείχνει πως το δικαίωμα αυτό της πόρνης δεν ήταν κατοχυρωμένο και η δικαίωσή της ή μη εναποτίθετο στη διακριτική ευχέρεια του δικαστή.

Όσον αφορά στα δικαιώματα στη διάθεση της περιουσίας και σε κληρονομίες, οι πόρνες και οι μαστροποί είχαν μάλλον το δικαίωμα να κάνουν διαθήκες. Πόρνες που είχαν κηδεμόνα μπορούσαν να κληροδοτήσουν τα παιδιά τους –ή ακόμα και έναν εραστή τους. Στην εποχή του Τερεντίου φαίνεται πως με το θάνατο μιας πόρνης, η περιουσία της περνούσε αυτομάτως στα χέρια του πλησιέστερου άρρενα συγγενή της:

Cr. eius morte ea ad me lege redierunt bona.

sed quos perconter video. salvete. Mys. obsecro,

quem video? estne hic Crito sobrinus Chrysidis? (Ter., *An.* 799- 801)

Εκείνο που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην κωμωδία αυτή είναι ότι ενώ ο συγγενής της Χρυσίδος δεν είχε φροντίσει να της συμπαρασταθεί στη φτώχεια της, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί αυτή στην πορνεία, με το θάνατό της ήρθε να διεκδικήσει την περιουσία της. Φαίνεται, όμως, πως η κοινή γνώμη δεν ήθελε να μεταβιβαστεί η περιουσία της πόρνης στα χέρια ενός αδιάφορου συγγενή, αλλά σε ανθρώπους που είχαν σταθεί δίπλα της:

Cr. an nondum etiam? haud auspicato huc me appuli;

nam pol, si id scissem, numquam huc tetulissem pedem.

semper ei dictast esse haec atque habitast soror;

quae illius fuere possidet: nunc me hospitem

litis sequi quam id mihi sit facile atque utile
aliorum exempla commonent. simul arbitror
iam aliquem esse amicum et defensorem ei; nam fere
grandicula iam profectast illinc: clamitent
me sycophantam, hereditatem persequi
mendicum. tum ipsam despoliare non lubet. (Ter., *An.* 807- 816)

Φαίνεται πως αν η πλησιέστερη συγγενής της πόρνης ήταν γυναίκα, η περιουσία της μεταβιβαζόταν σε αυτήν. Παρόλο που η Γλυκέρα δεν είναι πραγματική αδερφή της Χρυσίδος, οι πολίτες θα απαιτούσαν να περάσει στα δικά της χέρια η περιουσία της εταίρας. Ίσως ο Κρίτων έχει μετανιώσει που δεν είχε σταθεί δίπλα στη Χρυσίδα και δε θέλει να γίνει η αιτία να οδηγηθεί εξαιτίας του κι άλλη μια κοπέλα στην πορνεία. Η Γλυκέρα είναι όμορφη, έχει ζήσει κοντά σε μια εταίρα κι έχει δεχτεί την επιρροή της. Συνεπώς, θα μπορούσε εύκολα να ολισθήσει στο δρόμο της πορνείας, αν στερείτο τα απαραίτητα, για να κάνει έναν καλό γάμο, χρήματα. Όσον αφορά στη λήψη κληροδοτημάτων, παρόλο η *Lex Iulia et Papia* του 9 μ.Χ. έθεσε περιορισμούς στις πόρνες, μια πόρνη που παντρευόταν απελεύθερο είχε κανονικά κληρονομικά δικαιώματα. Εφόσον η πόρνη δεν παραβίαζε τις γαμήλιες απαγορεύσεις, μπορούσε να ωφεληθεί από την αυγούστεια νομοθεσία φέρνοντας στον κόσμο τον απαραίτητο αριθμό παιδιών –αν και ο γάμος και η τεκνοποιία ήταν ασυνήθιστα για μια πόρνη.⁸⁹ Αν η πόρνη παντρευόταν έναν απελεύθερο και δεν είχαν αποκτήσει παιδιά, κληρονομούσε το 1/10 της περιουσίας του. Σύμφωνα με νόμο του Αδριανού, οι γυναίκες μπορούσαν να κληρονομήσουν τα παιδιά τους, ακόμα κι όταν αυτά δεν άφηναν διαθήκη, αρκεί να ήταν νεκρός ο πατέρας και να μην ξαναπαντρευόταν –εάν υπήρχε γάμος- η μητέρα. Η πρόβλεψη αυτή δεν αφορούσε μόνο τις *matronae*, αλλά και τις πόρνες. Αλλά και γενικότερα, η πόρνη είχε ίσως κληρονομικά δικαιώματα, αλλά αυτό δεν ήταν επίσημα κατοχυρωμένο από το νόμο.⁹⁰ Σε κάποιο βαθμό, ο νόμος προστάτευε τα κληροδοτήματα σε πόρνες. Στην εποχή του Πλαύτου, ένας νεαρός, του οποίου ο πατέρας είχε πεθάνει, μπορούσε να αφήσει την περιουσία του σε μια πόρνη:

Ph. Utinam nunc meus emortuos pater ad me nuntietur,
ut ego exheredem meis bonis me faciam atque haec sit heres. (Plt., *Most.* 233-234)

Έχουμε να κάνουμε με την πιο επικίνδυνη έκφραση αφοσίωσης σε μια πόρνη: ο νέος είναι τόσο ερωτευμένος, που παρακαλεί να πεθάνει ο πατέρας του και να κληροδοτήσει όλα τα υπάρχοντά του στην πόρνη. Όταν ο έρωτας για μια πόρνη είναι άμετρος κι απόλυτος, μπορεί να οδηγήσει στην καταστροφή του οίκου. Οι εραστές φαίνονταν

πρόθυμοι να καταστήσουν κληρονόμους τους εταίρες και γι' αυτό ο νόμος αργότερα περιόρισε το ποσό που μπορούσε να κληροδοτηθεί στο $\frac{1}{4}$ της συνολικής περιουσίας, χωρίς, ωστόσο, να στερήσει εντελώς από τις πόρνες την ευκαιρία για απόκτηση πλούτου μέσω της εκδήλωσης γενναιοδωρίας από την πλευρά του εραστή. Δεδομένου ότι ένας μη Ρωμαίος πολίτης δεν μπορούσε κανονικά να κληρονομήσει ένα Ρωμαίο,⁹¹ το μέτρο αυτό της *Quarta* αναγνώρισε μερικώς στις πόρνες την ιδιότητα του πολίτη. Άλλωστε, οι περιορισμοί στα κληρονομούμενα ποσά δεν αφορούσαν μόνο τις πόρνες, αφού και οι υπόλοιπες γυναίκες, με τη *Lex Voconia* του 196 π.Χ., δεν μπορούσαν να κληρονομήσουν περισσότερα από 200.000 ασάρια.⁹²

Πορνεία, μυθολογία και θρησκεία

Η νομιμοποίηση της πορνείας είναι έκδηλη και στον τομέα της θρησκείας και της μυθολογίας. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οι πόρνες είχαν ξεχωριστές τελετουργίες και δε συμμετείχαν κανονικά σε αυτές των *matronae*. Ωστόσο, όπως έχει επισημάνει και η Staples, φαινομενικά ανεξάρτητες λατρείες και τελετουργικά, μπορούν ιδωμένες ως σύνολο να μας βοηθήσουν να ερμηνεύσουμε τη ρωμαϊκή θρησκεία ως ένα σύστημα,⁹³ στο οποίο οι πόρνες δεν είναι εξοβελισμένες, αλλά συμμετέχουν αρκετά ισότιμα, αν και αυτόνομα. Η ύπαρξη των πορνικών γιορτών δείχνει μια έστω και μετριασμένη ενσωμάτωση των πορνών στον κοινωνικό κορμό, αφού η συμμετοχή τους στη θρησκεία πιστοποιούσε τη θέση τους ως Ρωμαίες.⁹⁴ Μάλιστα, στις τελετουργίες αυτές σημαντική θέση είχαν οι πόρνες και όχι οι πόρνοι και οι μαστροποί. Το υπόβαθρο για τη συμμετοχή των πορνών στη θρησκεία δημιούργησε ο ρόλος τους στη μυθολογία.

Η πορνεία παρουσιάζεται να είναι συνυφασμένη με την ίδρυση της πόλης, αφού η παρουσία των πορνών είναι έντονη στους ιδρυτικούς μύθους της Ρώμης. Η τροφός του Ρωμύλου και του Ρέμου, Άκκα Λαρεντία, ήταν πόρνη, αφού *lupa* (λύκαινα) σημαίνει και πόρνη. Εξάλλου, η λύκαινα ήταν το ιερό ζώο του Άρη, ο οποίος συνδεόταν έντονα με τη θεά του έρωτα και προστάτιδα των πορνών, Αφροδίτη. Ο σύζυγος της Άκκα Λαρεντία, βοσκός Φαύστουλος, βρήκε τα δύο μωρά που τα βύζαινε η λύκαινα και τα παρέδωσε στη γυναίκα του. Η λέξη *lupa* συνδέει τις δύο ξεχωριστές παραδόσεις για τη λύκαινα και την πόρνη (η Άκκα Λαρεντία αποκαλούνταν *lupa*, επειδή κοιμόταν τριγύρω, σύμφωνα με το Λίβιο (*Ab Urbe Condita* 1.4.7)).⁹⁵ Πραγματική μητέρα του Ρωμύλου και του Ρέμου ήταν, ωστόσο, μια Εστιάδα, την οποία βίασε ο Άρης (Ovidius, *Fasti* 3.11). Επειδή, όμως, η απώλεια της παρθενίας μιας Εστιάδος αποτελούσε «ανωμαλία», οι Ρωμαίοι τίμησαν με τελετουργίες την τροφό και όχι τη μητέρα των παιδιών. Επιπλέον, η τροφός τους δε θα μπορούσε να είναι *matrona*, α-

φού η ίδρυση της πόλης αποτελεί προϋπόθεση για τη σαφή ανάθεση έμφυλων ρόλων και τη συνακόλουθη ύπαρξη αυτής της κατηγορίας γυναικών.⁹⁶ Αντίθετα, η πόρνη βρίσκεται εκεί πριν την ίδρυση της πόλης και συμμετέχει σ' αυτή τη διαδικασία. Ο έρωτας παρουσιάζεται συνυφασμένος με την ίδρυση της πόλης: άλλωστε, και το όνομα Roma είναι αναγραμματισμός της λέξης Amor. Σύμφωνα με μια δεύτερη εκδοχή, η Άκκα Λαρεντία είχε δώδεκα γιους κι, όταν πέθανε ο ένας, ο Ρωμύλος προσφέρθηκε να πάρει τη θέση του και, σε μια τρίτη, η γυναίκα αυτή του άφησε τεράστια περιουσία. Σ' έναν άλλο μύθο και χωρίς να είναι σαφές αν πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο ή για συνωνυμία, η Άκκα Λαρεντία αποτελεί, μαζί με ένα γεύμα, το τρόπαιο στον αγώνα ζαριών μεταξύ του Ηρακλή και του σκευοφύλακα του ναού του. Ο τελευταίος έριχνε με το ένα χέρι για τον εαυτό του και με το άλλο για το θεό, ο οποίος τελικά νίκησε και η εταίρα κλείστηκε στο ναό του. Αξίζει να σημειωθεί ότι, και στο επίπεδο της παράδοσης, η συνάντηση με εταίρα συνδέεται με την ερωτική απόλαυση, το φαγητό και τα ζάρια. Ο Ηρακλής υποσχέθηκε στην Άκκα Λαρεντία ότι θα πληρωνόταν από τον πρώτο άντρα που θα συναντούσε, καθώς θα επέστρεφε στο σπίτι της. Πράγματι, η εταίρα συνάντησε τον πλούσιο Ταρουτίλο και, μετά το θάνατο του, η Άκκα Λαρεντία κληροδότησε την περιουσία της στο ρωμαϊκό λαό (Cicero, *Epistulae ad Brutum* 1.15.8), αλλά ζήτησε να γιορτάζονται κάθε χρόνο προς τιμήν της τα Larentalia. Ανάλογοι μύθοι υπήρχαν και στην αρχαία Ελλάδα, όπου εταίρες έκαναν ευεργεσίες με τον όρο να τους αποδίδονται τιμές.

Μιλώντας για την Άκκα Λαρεντία, ο Πλούταρχος (*Romulus* 4-5) έκανε λόγο για δύο ξεχωριστές γυναίκες: την τροφό του Ρωμύλου και του Ρέμου που γιορταζόταν τον Απρίλιο και την ερωμένη του Ηρακλή που τιμάτο το Δεκέμβριο. Πάντως, η γιορτή για την οποία διαθέτουμε στοιχεία είναι αυτή της 23^{ης} Δεκεμβρίου,⁹⁷ όταν ο Flamen Quirinalis (ο Quirinus ήταν ο θεοποιημένος Ρωμύλος) έκανε θυσία στον τάφο της/των Άκκα Λαρεντία (αν πρόκειται για δύο ξεχωριστά πρόσωπα, η πλούσια εταίρα εξαφανίστηκε στο ίδιο σημείο όπου θάφτηκε η τροφός του ιδρυτή της Ρώμης). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι τάφοι βρίσκονταν στο Βήλαβρο, δηλαδή σε ένα σημείο όπου κυριαρχούσαν τα πορνεία. Η τελετουργία των Larentalia ήταν πολύ σημαντική, αφού η Άκκα Λαρεντία λατρευόταν σα μητέρα του ίδιου του κράτους και η λατρεία της παρέπεμπε στην ιδιωτική γιορτή που τιμούσε τη μνήμη των προγόνων.⁹⁸ Αν και, στην πραγματικότητα, η Άκκα Λαρεντία δεν αποθεώθηκε, είναι γεγονός ότι μια πόρνη έγι-
νε αντικείμενο δημόσιας λατρείας, αλλά όχι και μια matrona.⁹⁹

Μια άλλη εταίρα που, σύμφωνα με τη μυθολογία, άφησε την περιουσία της στο ρωμαϊκό λαό ζητώντας να τελούνται ετήσιοι αγώνες προς τιμήν της ήταν η Φλώρα. Ο Οβίδιος ταυτίζει τη Φλώρα με τη νύμφη Χλωρίδα, την οποία ο Ζέφυρος παντρεύτηκε και της παραχώρησε όλες τις εξουσίες αναφορικά με την ανοιξιάτικη άνθιση.¹⁰⁰ Η Φλώρα πρόσφερε στην Ήρα ένα λουλούδι, του οποίου το άγγιγμα και μόνο μπορούσε να χαρίσει σε μια γυναίκα τη γονιμότητα. Έτσι, η Ήρα έγινε μητέρα του Άρη (Mars), ο οποίος έδωσε το όνομά του στον πρώτο μήνα της άνοιξης. Δεδομένου ότι ο Άρης ήταν πατέρας του Ρωμύλου και του Ρέμου, η σχέση της Ρώμης με τις πόρνες υπάρχει ακόμα και πριν την ίδρυση της πόλης. Η Φλώρα προστάτευε την απόλαυση, την ηδονή, την ανθοφορία και τη γονιμότητα και η γιορτή της εορταζόταν κυρίως από τις πόρνες, τις γυναίκες που συνδέονταν εξ ορισμού με την απόλαυση.

Ο ναός της Φλώρα βρισκόταν δίπλα σε αυτόν της Ceres, του Liber και της Libera. Τα Cerialia σηματοδοτούσαν την έναρξη διαδοχικών γιορτών αφιερωμένων στη γεωργία και τα Floralia τη λήξη τους. Υπεύθυνοι και για τις δύο γιορτές ήταν οι πληβείοι aediles, εκείνοι δηλαδή που ήταν υπεύθυνοι και για τις πόρνες. Η γιορτή της Φλώρα, τα Floralia, καθιερώθηκε το 173 π.Χ. και εορταζόταν κάθε χρόνο από τις 28 Απριλίου έως τις 3 Μαΐου με νυχτερινές τελετές και φωταψίες (ο Δίων ο Κάσσιος (58.19) αναφέρεται στη χρήση 5.000 δάδων)¹⁰¹, για να τιμηθούν τα γενέθλια της μυθικής εταίρας. Στα Floralia είχε την τιμητική της μια πόρνη και οι γυναίκες του επαγγέλματός της έβρισκαν το ιδανικό τους. Οι πόρνες επιδεικνύονταν στη σκηνή και υποδείκνυαν τη διεύθυνση, την τιμή και το έμβλημά τους. Επιπλέον, διαφήμιζαν τις επιδόσεις τους, παρήλαυναν, έκαναν μιμήσεις και προκλητικές κινήσεις, χόρευαν δημόσια χωρίς πέπλο, ενώ γδύνονταν μετά από απαίτηση του κοινού, γύμνια που θεωρείτο ευοίωνη, αφού συνδεόταν, σε συμβολικό επίπεδο, με τη γονιμότητα των φυτών, των ζώων και των ανθρώπων. Άλλωστε και οι χωρικοί χόρευαν γυμνοί στα Liberalia, γιορτή συνδεμένη με τα Floralia. Χαρακτηριστικό της τελετουργίας της Φλώρα ήταν οι αισχρολογίες, τα άσεμνα αστεία και η μέθη: οι Ρωμαίοι δεν ενδιαφέρονταν να ελέγξουν τη σεξουαλικότητα των πορνών και γι' αυτό τις επέτρεπαν να πιούν. Στον Ιππόδρομο σφάζονταν λαγοί και ζαρκάδια και στους θεατές μοιράζονταν κουκιά και λούπινα, φαγητό λαϊκό. Τη γιορτή παρακολουθούσε πολύς κόσμος ντυμένος με ανοιχτόχρωμα ρούχα, τα οποία συμβόλιζαν την ανθοφορία της άνοιξης. Από την καθιέρωση κιόλας της γιορτής ο μίμος αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της¹⁰² και τα Floralia λειτουργούσαν με όρους ηθοποιού και κοινού.¹⁰³ Οι γυναίκες-ηθοποιοί εμφανίζονταν ημίγυμνες στη γιορτή. Άλλωστε, στη ρωμαϊκή συνείδηση, η ηθοποιία

συνδεόταν με την πορνεία και στην κατηγορία των *infames* εντάσσονταν και πόρνες και ηθοποιοί. Είναι, επίσης, γεγονός ότι μόνο οι γυναίκες που εντάσσονταν σε αυτή την κατηγορία μπορούσαν να εμφανιστούν γυμνές χωρίς ενδοιασμούς, αφού το σώμα τους έμοιαζε να ανήκει στο δημόσιο χώρο. Η Vanoyeke υποστηρίζει ότι τη γιορτή παρακολουθούσαν άντρες και γυναίκες κάθε τάξης,¹⁰⁴ πράγμα που σημαίνει ότι η πορνεία δε λειτουργούσε ως ταμπού σε θρησκευτικό επίπεδο. Πάντως, θεωρώ αμφίβολη την πιθανότητα να επέτρεπαν οι άντρες –και κυρίως αυτοί των ανώτερων τάξεων- στις συζύγους τους να παρακολουθήσουν μια τέτοια γιορτή. Η δομή των *Floralia* ήταν αντίθετη προς αυτή της γιορτής της *Ceres*, η οποία χαρακτηριζόταν από σοβαρότητα (π.χ. στη γιορτή κυριαρχούσε το λευκό ένδυμα, χρώμα που παρέπεμπε στην αγνότητα και στη σοβαρότητα και ταίριαζε στις *matronae*). Σε αντίθεση με τη γιορτή της *Ceres* που δημιουργούσε μια σοβαρή τελετουργική απόσταση μεταξύ αντρών και γυναικών, οι άντρες στα *Floralia* συμμετείχαν σε ίσους όρους με τις γυναίκες. Άλλωστε, η σεξουαλικότητα των πορνών έμοιαζε πολύ περισσότερο με αυτή των αντρών. Πάντως, τα τελετουργικά της *Ceres* και της Φλόρα ήταν αλληλοσυμπληρούμενα ως προς τη θηλυκή σεξουαλικότητα.¹⁰⁵ Τα *Floralia* υπήρξαν μια γιορτή εξαιρετικά δημοφιλής. Για τον Οβίδιο, η λατρεία της Φλόρα δίδασκε την απόλαυση της ομορφιάς της νιότης και ο ίδιος ζήτησε από τις πόρνες να προσευχηθούν στην Αφροδίτη, ώστε να χαρίσει ομορφιά κι εύνοια στο λαό (*Fasti*, V, στ. 351-354).¹⁰⁶ Είναι, επίσης, χαρακτηριστικό ότι ο Κάτων δεν κατάφερε να καταργήσει τη γιορτή, παρά τη μεγάλη επιρροή του. Η στάση του ίδιου απέναντι στην πορνεία υπήρξε ιδιαίτερα αμφίθυμη. Παρόλο που τασσόταν υπέρ του θεσμού αυτού και εγκατέστησε πορνεία στα κτήματά του για τους δούλους του, κατέκρινε τα *Floralia*. Ίσως, τελικά, εκείνο που τον ενοχλούσε ήταν η ανάληψη ενός δημόσιου θρησκευτικού ρόλου από την πλευρά των πορνών, αλλά και η τόσο έντονη έκφραση της σεξουαλικότητάς τους σε μια κρατική γιορτή. Στα *Floralia* δεν τιμώνταν τόσο οι πόρνες όσο ο θεσμός της πορνείας.¹⁰⁷ Σταδιακά, η γιορτή της άνοιξης ονομάστηκε ημέρα των ιεροδούλων.

Οι πόρνες λάτρευαν, επίσης, την Ερυκίνη Αφροδίτη, θεά που συνδεόταν με το στρατό, αλλά και την πορνεία. Ας μην ξεχνάμε ότι η Αφροδίτη υπήρξε και σύζυγος του θεού του πολέμου, εκτός από θεά του έρωτα. Ο όρος «Ερυκίνη» προέρχεται από το βουνό Έρυξ της Σικελίας, όπου η θεά λατρευόταν από πολύ παλιά. Η λατρεία της θεάς αυτής απαντάται σε πολλούς λαούς (π.χ. στους Καρχηδόνιους), και υπήρξε ιδιαίτερα ανθεκτική στο χρόνο. Στο ναό της Αφροδίτης στο όρος Έρυξ υπηρετούσαν ιεροδούλες: οι γυναίκες εκπορνεύονταν με τους ιερείς, διότι πίστευαν στη δύναμη της

ιερογαμίας.¹⁰⁸ Καθώς η καταστρεπτική ήττα του 217 π.Χ. θεωρήθηκε αποτέλεσμα θρησκευτικής αμέλειας, οι Ρωμαίοι έκαναν ικεσίες ώστε να εξευμενιστούν οι θεοί και αφιέρωσαν δύο ναούς στην Ερυκίνη Αφροδίτη. Αλλά και μετά την εισαγωγή της Ερυκίνης Αφροδίτης στη Ρώμη, η λατρεία συνέχισε να ανθεί στη Σικελία και οι Ρωμαίοι συνέβαλαν σε αυτό. Κάθε φορά που επισκέπτονταν το νησί, άφηναν κατά μέρος την παραδοσιακή τους αυστηρότητα συζητώντας εύθυμα με τις γυναίκες και κάνοντας θυσίες στο ναό, προκειμένου να γίνουν αρεστοί στη θεά.¹⁰⁹ Μάλιστα, όρισαν ότι δεκαεπτά πόλεις της Σικελίας θα πλήρωναν φόρο σε χρυσό στην Αφροδίτη και διακόσιοι στρατιώτες θα φύλαγαν το ιερό της, ενώ ο Τιβέριος κι ο Κλαύδιος έκαναν έργα στο ναό. Η εισαγωγή της λατρείας στη Ρώμη στερείται τελετουργικής συνθήκης: δε μεταφέρθηκε ούτε άγαλμα ούτε άλλο σύμβολο της θεάς,¹¹⁰ όπως είχε γίνει με τη λατρεία της Κυβέλης. Η υιοθέτηση της λατρείας της Ερυκίνης Αφροδίτης μάλλον δεν ήταν προβληματική για τους Ρωμαίους, αφού ο Αινείας είχε συνδεθεί με αυτή τη θεά και οι Ρωμαίοι ανήγαν την καταγωγή τους στην Αφροδίτη. Κι από τη στιγμή που η Αφροδίτη ενοποιούσε ξεχωριστές τελετουργικές κατηγορίες –η θεά λατρευόταν και από τις *matronae*– μπορούσε να ενώσει και τελετουργικά διαφορετικής προέλευσης.¹¹¹ Στις συνειδήσεις, πάντως, επικρατούσε η Ερυκίνη Αφροδίτη,¹¹² η οποία εισήγαγε στη Ρώμη τη λατρεία του παθιασμένου έρωτα και γιορταζόταν από τις πόρνες. Ο πρώτος ναός της Ερυκίνης βρισκόταν στο Καπιτώλιο κι ο δεύτερος, χτισμένος από το Λ. Πόρκιο Λικίνιο που εκπλήρωσε με αυτό τον τρόπο το τάμα που είχε κάνει στη διάρκεια του Λιγουριανού Πολέμου, στην Κολλίνη πύλη. Η επέτειος και των δύο ναών γιορταζόταν στις 23 Απριλίου, το μήνα της Αφροδίτης. Χαρακτηριστικά της γιορτής ήταν η τελετουργική αβεβαιότητα και η πόση κρασιού,¹¹³ κάτι που χαρακτήριζε και τις άλλες πορνικές γιορτές. Οι πόρνες προσέφεραν στην Αφροδίτη στεφάνια από σχοίνα πλεγμένα με τριαντάφυλλα, μέντα και μύρτο (η μυρτιά ήταν το ιερό φυτό της Αφροδίτης) και της ζητούσαν να τους χαρίσει ομορφιά και επιτυχία στην τέχνη των χαδιών και της πνευματώδους συζήτησης. Μάλιστα, οι πόρνες συμμετείχαν και σ' ένα διαγωνισμό ομορφιάς και οι πιο άσχημες μουντζουρώνονταν με καπνιά, πράγμα ταπεινωτικό, γι' αυτό και οι γερασμένες πόρνες φρόντιζαν να πηγαίνουν πριν την ανατολή του ηλίου. Ο Πλαύτος μιλά για τη γιορτή αυτή:

Ad. Quia apud aedem Veneris hodie est mercatus meretricius.

eo conveniunt mercatores, ibi ego me ostendi volo. (Plt., *Poen.* 339- 340)

Στην κωμωδία αυτή, δύο κοπέλες ελεύθερης καταγωγής, οι οποίες έχουν αγοραστεί από ένα μαστροπό, ετοιμάζονται να κάνουν την πρώτη τους εμφάνιση στο πορνικό

επάγγελμα και λυπούνται γι' αυτό: το *volō* λειτουργεί μάλλον ειρωνικά. Η επιλογή των πορνών (μέσω του διαγωνισμού ομορφιάς) μοιάζει με εμπόριο (*metrcatus meretricius- mercatores*) και οι πόρνες γίνονται αντικείμενο προς πώληση. Όλα αυτά, όμως, εντάσσονται σε μια επίσημη κρατική γιορτή –στα χωρία που παραθέτουμε οι θρησκευτικές αντιλήψεις των ελληνικών προτύπων αναμειγνύονται με τις εγχώριες.¹¹⁴ Φαίνεται, πάντως, πως η γιορτή γοήτευε τους Ρωμαίους:

Ad. Fuit hodie operae pretium cuivis qui amabilitati animum adiceret,
oculis epulas dare, delubrum qui hodie ornatum eo visere venit.
deamavi ecastor illi hodie lepidissima munera meretricum,
digna dea venustissima Venere, neque contempsi eius opes hodie.
tanta ibi copia venustatum aderat, in suo quique loco sita munde.
aras tus, murrinus, omnis odor complebat haud sordere visust
festus dies, Venus, nec tuom fanum: tantus ibi clientarum erat numerus,
quae ad Calydoniam venerant Venerem. Ant. Certo enim, quod quidem ad nos duas
attinuit, praepotentes pulchre pacisque potentes, soror, fuimus,
neque ab iuventute inibi inridiculo
habitae, quod pol, soror, ceteris omnibus factumst. (Plt., *Poen.* 1174-1183)

Είναι ενδιαφέρον ότι ο διάλογος γίνεται από δύο κοπέλες ελεύθερης καταγωγής που έχουν συμμετάσχει στη γιορτή των Αφροδισίων ως υποψήφιες πόρνες. Τα λόγια τους –και κυρίως αυτά της Adelphasium- έχουν αρκετά ουδέτερο τόνο, αφού οι ίδιες βρίσκονται σε μια μεταβατική κατάσταση: δεν είναι ούτε *matronae* για να καταδικάσουν τη γιορτή ούτε *meretrices* για να την υπερασπιστούν με θέρμη. Πάντως, οι δύο κοπέλες έχουν γοητευτεί από τη γιορτή και πιστεύουν ότι αξίζει την παρακολουθήσει κανείς. Μάλιστα, επιδοκιμάζουν τις προσφορές των εταιρών κι αφήνουν να εννοηθεί ότι εκείνη την ημέρα οι πόρνες αποτελούν πρόσωπα σεβαστά. Υπάρχει ο υπαινιγμός ότι στη γιορτή συμμετείχαν και πόρνες που κατάγονταν από άλλες περιοχές. Η Anteras-tilis, πάντως, μιλά σαν να έχει γίνει ήδη εταιρά. Ελπίζει να έχουν κερδίσει με την αδερφή της την εύνοια της θεάς, επιδίωξη που μια τέτοια μέρα θα είχε η εταιρά. Η κοπέλα χαίρεται γιατί οι δύο αδερφές δεν αποτέλεσαν αντικείμενο χλευασμού από τους άντρες. Άραγε αυτό συμβαίνει γιατί αναγνώρισαν στις κοπέλες το προσόν της ομορφιάς ή γιατί οι νεαρές αυτές δεν είχαν αποκτήσει ακόμα την εταιρική προκλητικότητα;

Μια άλλη γιορτή που συνδέθηκε με την πορνεία ήταν τα *Vinalia* που εορτάζονταν στις 19 Αυγούστου και στις 23 Απριλίου. Τα *Vinalia* συνδέονταν με το κρασί και ή-

ταν αφιερωμένα είτε στην Ερυκίνη Αφροδίτη είτε στο Δία. Σύμφωνα με το μύθο, ο Ετρούσκος βασιλιάς Μαγέντιος είχε υποσχεθεί να βοηθήσει τον Τούρνο σ' έναν πόλεμο εναντίον του Αινεία, αν του παραχωρούσε το κρασί της χρονιάς. Ο Αινείας, με τη σειρά του, πρόσφερε το κρασί της χρονιάς στο Δία και τα *Vinalia* τιμούσαν τη νίκη του. Ο Πλούταρχος (*Quaestiones Romanae* 45) αναφέρει ότι η προσφορά του κρασιού έλαβε χώρα στο ναό της Αφροδίτης. Πάντως, ούτε οι αρχαίοι συγγραφείς ούτε οι επιγραφικές μαρτυρίες υποστηρίζουν το ενδεχόμενο η γιορτή να ήταν αφιερωμένη στο Δία και την Αφροδίτη ταυτόχρονα, πράγμα που σημαίνει είτε ότι δεν υπήρχε επίσημη τελετουργική σύνδεση είτε ότι η σύνδεση ήταν τόσο αυτονόητη, που δε χρειαζόταν νομιμοποίηση.¹¹⁵ Επίκληση, όμως, γινόταν και στους δύο θεούς, ενώ η προσφορά κρασιού λάμβανε χώρα έξω από το ναό της Αφροδίτης και οι μαστροποί επέλεγαν πόρνες.¹¹⁶ Πάντως και τα *Vinalia* ήταν μια γιορτή συνδεμένη με τον έρωτα, αλλά και τη στρατιωτική νίκη. Για άλλη μια φορά, οι πόρνες της Ερυκίνης συμμετείχαν σε μια γιορτή πρωταρχικής σημασίας για τον αυτοπροσδιορισμό των Ρωμαίων.

Πόρνες συμμετείχαν μάλλον και στη γιορτή της *Fortuna Virilis*, όρος ο οποίος κάνει επίκληση στην ανδρική συμμετοχή. Άλλωστε, σε όλες τις γιορτές των πορνών οι άντρες όχι μόνο ήταν παρόντες, αλλά και είχαν σημαντική συμμετοχή. Η γιορτή λάμβανε χώρα στα ανδρικά λουτρά, όπου οι συμμετέχουσες έμπαιναν γυμνές και χρησιμοποιούσαν λιβάνι κι ένα μείγμα από παπαρούνα, γάλα και μέλι, για να κρύψουν τις σωματικές τους ατέλειες, πρακτική που οι πόρνες γνώριζαν πολύ καλά και της οποίας στόχος θα ήταν μάλλον η ενίσχυση τόσο της φυσικής προστασίας της γυναίκας, όσο και της λατρείας.¹¹⁷ Η Staples υποστηρίζει ότι αν και, σε θεωρητικό επίπεδο, η γιορτή ήταν ανοιχτή σε όλες τις τελετουργικές κατηγορίες γυναικών, σε αυτήν συμμετείχαν ίσως μόνο γυναίκες μιας τάξης οικονομικά, κοινωνικά και νομικά μη προνομιούχας,¹¹⁸ όπως οι πόρνες, υπόθεση με την οποία συμφωνώ, αφού η ρωμαϊκή ιδεολογία δε θα επέτρεπε σε μια *matrona* –και ειδικά ανώτερης τάξης- να αφήσει το σώμα της εκτεθειμένο σε κοινή θέα. Οι περισσότεροι μελετητές υποστηρίζουν ότι τη στιγμή εκείνη οι *matronae* λάτρευαν τη *Venus Vertikordia*, η οποία αποτελούσε μάλλον την τελετουργική συνέχεια της *Venus Fortuna Virilis*.¹¹⁹ Πάντως, φαίνεται πως όλες οι τελετουργικές κατηγορίες γυναικών συμμετείχαν στο πλύσιμο του αγάλματος της *Venus Vertikordia*, στην προσφορά λιβανιού στη *Fortuna Virilis* και ίσως στο τελετουργικό μπάνιο που λάμβανε χώρα στα λουτρά.¹²⁰ Η γυναίκα που επιδιόταν στη λατρεία ταυτιζόταν τελετουργικά με τη θεά.¹²¹

Οι πηγές κάνουν λόγο και για τη γιορτή των Οργίων, η οποία ήταν αφιερωμένη στην Bona Dea. Στη γιορτή αυτή εκπορνεύονταν και γυναίκες αριστοκρατικής καταγωγής. Αρχικά, η λατρεία τελούταν στους αγρούς με τη μορφή συλλογικών γάμων, όπου ο καθένας παντρευόταν εκείνη που ποθούσε. Στη διάρκεια της γιορτής, οι γυναίκες υπό τον ήχο σάλπιγγας έπιναν κρασί, έστριβαν τα μαλλιά τους κι έβγαζαν ουρλιαχτά δείχνοντας τον πόθο τους. Η Bona Dea τιμάτο ως γενεσιουργός δύναμη της φύσης. Η πόρνη εξισωνόταν με τη θεά, ευνοούσε τη γονιμότητα, μεταβίβαζε την αθανασία και απέπνεε σεβασμό.¹²² Το παράδοξο σε όλα αυτά είναι ότι η Bona Dea ήταν μια αγνή θεά. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως η πληροφορία για την εκπόρνευση των γυναικών αριστοκρατικής καταγωγής ίσως δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά είναι προϊόν της φοβίας των Ρωμαίων για μυστικές τελετές, όπως ήταν αυτές της Bona Dea.

Με την πορνεία ήταν συνδεδεμένα και τα Αδώνια, γιορτή κατά την οποία όλες οι συμμετέχουσες ήταν υποχρεωμένες να εκπορνευτούν, εκτός κι αν έκοβαν τα μαλλιά τους.¹²³ Δεδομένου, ότι τόσο η απώλεια της κόμης όσο και η εκπόρνευση θεωρούνταν ατιμωτικές, ίσως οι matronae προτιμούσαν να μην παρευρεθούν στη γιορτή.

Πέρα από τις γιορτές που αφορούσαν αμιγώς τις πόρνες, οι γυναίκες αυτές συμμετείχαν και σε άλλες λατρείες, στις οποίες ήταν μνημένες και οι matronae. Η πιο χαρακτηριστική από αυτές ήταν ίσως η λατρεία της Ίσιδας, η οποία εισήχθη στη Ρώμη τον 1^ο αι. π.Χ. Στις τελετουργίες της Ίσιδας, ο ερωτισμός ερχόταν να συναντήσει τον ασκητισμό,¹²⁴ ενώ η ίδια η θεά ήταν πόρνη για δέκα χρόνια, πράγμα που έκανε τις γυναίκες του αγοραίου έρωτα να την αγαπούν ιδιαίτερα. Άλλωστε, η Ίσιδα ήταν μια θεά ιδιαίτερα δημοφιλής ανάμεσα στις γυναίκες που λειτουργούσαν αυτοβούλως, πέρα από περιορισμούς¹²⁵ και ίσως γι' αυτό το λόγο οι συντηρητικοί Ρωμαίοι ανησυχούσαν ιδιαίτερα για την επιρροή της λατρείας της.¹²⁶ Η Ίσιδα ήταν μια θεά που υποσχόταν μια μέλλουσα ζωή ευτυχημένη και χωρίς κοινωνικές διακρίσεις κι αυτό έδινε ελπίδα σε άτομα περιθωριοποιημένα, όπως ήταν οι πόρνες, ενώ κάτι ανάλογο συνέβαινε και στην Ελλάδα με την επιδίωξη των πορνών να μνηθούν στα Ελευσίνια Μυστήρια.¹²⁷ Πάντως, και ο Χριστιανισμός θεωρούσε ότι οι πόρνες μπορούσαν να σωθούν και να λυτρωθούν, αλλά θα έπρεπε να αλλάξουν επάγγελμα και τρόπο ζωής. Η προϋπόθεση αυτή καθιστούσε τη λατρεία της Ίσιδας πολύ περισσότερο ελκυστική γι' αυτή την κατηγορία γυναικών.

Οι Ρωμαίοι ηθικολόγοι, όπως ο Ιουβενάλης κάνουν λόγο για γιορτές στις οποίες η διάκριση μεταξύ matrona και meretrix μοιάζει να καταρρέει. Το Δεκέμβριο, στη γιορ-

τή του Liber και της Bona Dea, οι Ρωμαίες κυρίες, οι πόρνες και οι Εστιάδες παρουσιάζονται να συγκεντρώνονται στην κατοικία του κυριότερου μαγιστράτου της Ρώμης και να ασκούν μυστηριώδεις τελετουργίες. Οι γυναίκες αυτές επιδίδονται σε ερωτικούς ανταγωνισμούς και προσπαθούν να παρασύρουν περαστικούς οποιασδήποτε τάξης, για να επιδοθούν στην ηδονή. Την ίδια στιγμή, νεαροί ευγενείς καλούν τις πιο φημισμένες πόρνες του Αβεντίνου. Θεωρώ πως οι πληροφορίες αυτές δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, αλλά πηγάζουν από την καχυποψία των Ρωμαίων απέναντι στις μυστηριακές τελετές, αλλά και στη μίξη πορνών και matronae στον τομέα της θρησκείας. Στην αυτοκρατορική εποχή, οι γιορτές που αντιμετωπίζονται ως οι πιο αδιάντροπες είναι αυτές που εκτυλίσσονται με τη μεγαλύτερη μυστικότητα, όπως τα μυστήρια της Bona Dea και ο Ιουβενάλης (Π. 83-89) κάνει λόγο για τη μετατροπή της γιορτής σε γιορτή ομοφυλόφιλων.¹²⁸ Άλλωστε, στη λατρεία της Bona Dea έχουμε μάλλον το διαχωρισμό ανάμεσα στο αρσενικό και το θηλυκό και όχι στις διάφορες κατηγορίες του θηλυκού.¹²⁹ Στην τελετουργία αυτή, η οποία είχε μεγάλη σημασία για την ευημερία του κράτους,¹³⁰ το φύλο μοιάζει να έπαιξε σημαντικότερο ρόλο από τη σεξουαλικότητα. Πάντως, δεδομένου ότι η Bona Dea ήταν μια αγνή θεά και από τη γιορτή απουσίαζε η μυρτιά, το ιερό φυτό της Αφροδίτης, για να δείξει ίσως ότι οι γυναίκες ήταν απαλλαγμένες από την επιδίωξη σεξουαλικής ικανοποίησης,¹³¹ ο ρόλος των πορνών στις τελετουργίες αυτές θα πρέπει να ήταν δευτερεύων.¹³²

Πέρα από τις γιορτές για τις πόρνες, φαίνεται πως υπήρχε γιορτή και για τους πόρνους. Ένα εορτολόγιο που χρονολογείται στον 1^ο αι. μ.Χ. παρουσιάζει μια γιορτή για τους πόρνους τοποθετημένη στη μέρα που ακολουθούσε αυτή των πορνών.¹³³ Κατά τη γνώμη μου, αν υπήρχε τέτοια γιορτή, δε πρέπει να είχε μεγάλη απήχηση. Πέρα από τις αντιλήψεις για την παθητική ομοφυλοφιλία που περιθωριοποιούσαν τους πόρνους περισσότερο από τις πόρνες, οι πόρνοι δεν είχαν παρουσία στη ρωμαϊκή μυθολογία, ώστε να δικαιολογείται η συμμετοχή τους στη θρησκεία, αλλά και το φύλο τους και η σεξουαλικότητά τους δεν ήταν τέτοια ώστε να θεωρούνται ευνοϊκά για την ενίσχυση της γονιμότητας, η οποία αποτελούσε έναν από τους βασικούς στόχους των πορνικών εορτών.

Η συμμετοχή των πορνών στη θρησκεία δε σταματά στις γιορτές, αλλά επεκτείνεται και στην αποκάλυψη θρησκευτικών σκανδάλων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αποκάλυψη του βακχικού σκανδάλου το 186 π.Χ.¹³⁴ από τη Faecenia Hispala, την ερωμένη του νεαρού αριστοκράτη P. Aebutius. Από τη στιγμή που μνήθηκαν και οι άντρες, η βακχική λατρεία δεν είχε κανένα ηθικό φραγμό. Η παράδοση της

αποκάλυψης του σκανδάλου από μια πόρνη, δείχνει μια απόλυτη αντιστροφή των ρόλων: οι matronae παρεκτρέπονται, ενώ μια πόρνη διασφαλίζει την ηθική και την αγνότητα αποκαλύπτοντας το σκάνδαλο, κατάσταση η οποία αποτελεί δείγμα ηθικής κατάπτωσης. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Faecenia Hispala αποτέλεσε το πρότυπο που κατασκεύασε η ελίτ για τις πόρνες. Εξαιτίας της αποκάλυψης του σκανδάλου, της δόθηκε το δικαίωμα να αποκτήσει ιδιοκτησία, να αλλάξει νομική θέση, να παντρευτεί έναν ελεύθερο πολίτη και να μη μπορεί κανείς να της κάνει κακό. Ο Λίβιος (39.9.5-7) την περιγράφει με όρους bona meretrix και υποστηρίζει πως η σχέση της με το νεαρό δεν έβλαψε ούτε τη φήμη του ούτε την περιουσία του.¹³⁵ Η γυναίκα αυτή όχι μόνο επένδυσε συναισθηματικά στη σχέση, αλλά και ωφέλησε οικονομικά τον αριστοκράτη εραστή της, αφού τον κατέστησε μοναδικό κληρονόμο της. Γενικά, το πρότυπο της Faecenia Hispala μοιάζει να εξορκίζει τους βασικούς φόβους των Ρωμαίων γύρω από την κακή επιρροή των πορνών.

Ανάμιξη των ανώτερων τάξεων. Η γοητεία της πορνείας

Φυσικά, ο Aebutius δεν ήταν ο μοναδικός αριστοκράτης που είχε σχέση με εταίρα. Στις πρωτογενείς λογοτεχνικές πηγές, άτομα της καλής κοινωνίας συναναστρέφονται με πόρνες και μαστροπούς. Άλλωστε, και στη ρωμαϊκή κωμωδία οι πελάτες των εταιρών είναι κυρίως έφηβοι εύπορων οικογενειών. Αριστοκράτες συντηρούσαν στα σπίτια τους τα παιδιά της ηδονής, ενώ τα συμπόσια με την παρουσία εταιρών αποτελούσαν μια από τις κυριότερες απολαύσεις των πλουσίων στην αυτοκρατορική περίοδο. Κρατικοί λειτουργοί και στρατηγοί εμφανίζονταν δημόσια με πόρνες –ίσως για να αποκτήσουν μεγαλύτερο κύρος, ενώ αυτοκράτορες και πολιτικοί άντρες είχαν σχέσεις με εταίρες. Για παράδειγμα, η απελεύθερη μίμος και εταίρα Volumnia Cytheris ήταν ερωμένη του Βρούτου του Τυραννοκτόνου, του Μάρκου Αντωνίου, του Κορνήλιου Γάλλου κ.ά. Ο Αντώνιος, γοητευμένος από τον ελληνικό τρόπο ζωής, περιβαλλόταν από πόρνες και υποχρέωσε όσους τον συναντούσαν να αποδίδουν στην Cytheris τις ίδιες τιμές με αυτόν.¹³⁶ Μάλιστα, ο λαός ήταν ενθουσιασμένος με τις παρεκτροπές του, για τις οποίες ο Πλούταρχος κάνει λόγο στο βίο του Αντωνίου (9).¹³⁷ Ο κυβερνήτης της Σικελίας, Ουέρης και ο ύπατος Πλαύτιος Λατερανός περιστοιχίζονταν από πόρνες, χορεύτριες και τραγουδίστριες, γεγονός που καυτηριάζει ο Ιουβενάλης (VIII, 146-178). Σχέσεις με πόρνες είχε και ο Αύγουστος, σύμφωνα με το Σουητώνιο (*Aug*, LXIX), ο Καλιγούλας, ο Νέρων, ο οποίος επισκεπτόταν μεταμφιεσμένος τα πορνεία (Τάκιτος, *Annales* XIII.25), ο Κλαύδιος (τις εταίρες του τις προμήθευε η ίδια η γυναίκα του), ο Κόμμοδος, ο Βέρος, ενώ ο Νέρβας και ο Τραϊανός συνοδεύονταν από

πόρνους και πόρνες. Ο Βιτέλιος εξανάγκασε τον Ασιατικό να γίνει ερωμένος του κι, όταν αυτός το έσκασε, τον επανάφερε,¹³⁸ ενώ ζήτησε να τον σερβίρουν πόρνες –και μάλιστα γυμνές- στα συμπόσια. Στον Πομπήιο, όπως μας πληροφορεί ο Πλούταρχος στο βίο του (Π.2) άρεσε να θυμάται ότι η εταίρα Φλώρα άφηνε στο σώμα του τα ίχνη των δοντιών της.¹³⁹ Ο Νέρων απαιτούσε να τον σερβίρουν εταίρες στη ναυμαχία, στο Μεγάλο Ιππόδρομο και στο Πεδίο του Άρεως. Μάλιστα, έντυσε την ωραιότερη πόρνη με δορά ταύρου, για να αναπαραστήσει το ζευγάρι της Πασιφάης και του Μινώταυρου και το θέαμα παρακολούθησαν 100.000 θεατές.

Η ανάμιξη της καλής κοινωνίας δεν περιορίζεται στην απλή σχέση με πόρνες. Μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας, αλλά και της συγκλητικής και ιππικής τάξης εμφανίζονται να εκπορνεύονται και να διαβάζουν πορνογραφικά εγχειρίδια.¹⁴⁰ Από τα τέλη της δημοκρατίας μέχρι τον 1^ο αι. μ.Χ., Ρωμαίες κυρίες παρουσιάζονται να εκπορνεύονται στα λουτρά για φειδωλά ποσά, αν και οι κατηγορίες αυτές έχουν να κάνουν περισσότερο με την ανησυχία των Ρωμαίων για πτώση των ηθών, αλλά και με την προσπάθεια να δυσφημιστούν τα άτομα που παρουσιάζονται να πρωταγωνιστούν σε τέτοιες ιστορίες. Για παράδειγμα, γυναίκες, όπως η Σεμπρονία, η Ποππαία η Πρεσβυτέρα και η Κλωδία (Cicero, *Pro Caelio* XIII, 32) έγιναν, σύμφωνα με τις πηγές, πόρνες. Λέγεται ότι η κόρη του ίδιου του Αυγούστου, Ιουλία, εκπορνευόταν κοντά στο άγαλμα του Μαρσύα και χρησιμοποιούσε τη σανίδα των δημόσιων εξεδρών ως πορνεία (Σενέκας, *De beneficiis* VI. 32. 1). Αλλά και καλλιτέχνες, ποιητές και φιλόσοφοι, παρουσιάζονται να εκπορνεύονται, προκειμένου να αποκτήσουν την εύνοια του Νέρωνα.¹⁴¹ Η Μεσσαλίνα, ακολουθώντας τις συμβουλές του μίμου Μνηστήρα, υποτίθεται ότι εκπορνευόταν στο παλάτι και κατόπιν στον οίκο του Κυρηναίου που τον αγόρασε στο όνομα της υπηρέτριάς της με κίνητρο τη λαγνεία. Στο δωμάτιό της υπήρχαν ερωτικές παραστάσεις και χρησιμοποιούσε το Δωδεκάτεχνον του Πάξανου για τις δώδεκα καλύτερες στάσεις.¹⁴² Μόλις ο Κλαύδιος κοιμόταν, η Μεσσαλίνα, ντυμένη και μακιγιαρισμένη σαν εταίρα, πήγαινε στον οίκο ανοχής κι αντικαθιστούσε την πόρνη Λυκίσκη, με την οποία έμοιαζε καταπληκτικά. Πελάτες έβρισκε μόνη της ή τους εξασφάλιζε ο μαστροπός Γνάθων, στον οποίο παρέδιδε και τα κέρδη της, κρατώντας για τον εαυτό της ένα δηνάριο ώστε να μπορεί να μετρά τους πελάτες που είχαν περάσει από το κρεβάτι της, ενώ εμφανιζόταν λυπημένη, κάθε φορά που επρόκειτο να φύγει από το πορνείο, σύμφωνα με τον Ιουβενάλη (VI. 115-132). Ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος (*Naturae Historiae* 10.172) αναφέρει ότι σ' έναν αγώνα η Μεσσαλίνα ξεπέρασε μια σκλάβια- πόρνη κερδίζοντας είκοσι πέντε εραστές.¹⁴³ Εραστές της ήταν

υπείς, συγκλητικοί, στρατιωτικοί, αλλά και ο ίδιος ο γαμπρός της, ενώ διέταξε να δολοφονούν άντρες που αρνούσαν να κάνουν έρωτα μαζί της.¹⁴⁴

Πολλά μέλη της καλής κοινωνίας εμπλέκονταν και σε πράξεις μαστροπείας. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το οικονομικό κέρδος ερχόταν σε σύγκρουση με την τιμή.¹⁴⁵ Πάντως, ήταν αποδεκτό άτομα των ανώτερων τάξεων να κατέχουν πορνεία, αρκεί να μην τα διαχειρίζονταν τα ίδια.¹⁴⁶ Πλούσιες γυναίκες απελευθέρωναν τις δούλες τους και τις εκμεταλλεύονταν ή τις εκπόρνευαν μέσα στα ίδια τους τα σπίτια, με πελάτες να είναι συχνά οι σύζυγοι ή οι γιοι τους. Λέγεται ότι ο διοικητής της Παννονίας, Γάιος Καλβίσιος Σαβίνος εκπόρνευε τη σύζυγό του, Κορνηλία, καταμεσής των λεγεώνων του, ότι ο Κάτων εγκατέστησε πορνεία για τους δούλους του στα κτήματά του και ότι η Κλωδία μετέτρεψε τους κήπους του κτήματός της στον Τίβερη σε οίκο ανοχής. Οι πηγές παρουσιάζουν τη Μεσσαλίνα να εγκαθιστά πορνείο στο παλάτι και να εκπορνεύει, σε συνεργασία με τους άντρες τους, γυναίκες ανώτερης καταγωγής. Μαστροποί έφτασαν να γίνουν και αυτοκράτορες, όπως ο Καλιγούλας και ο Νέρων. Ο πρώτος έχτισε δωματιάκια στα πρότυπα της Σοβώρας και του Βήλαβρου μέσα στο ανάκτορο κι εξέδιδε συζύγους επιφανών προσώπων και γόνους ευγενών σε ακριβές τιμές. Οι ονοματοθέτες τριγύριζαν στις πλατείες για να προσελκύσουν πελάτες κι ένας ταμίας βρισκόταν στην είσοδο και δάνειζε με τόκο όσους δεν είχαν χρήματα. Σε μια πινακίδα τοποθετημένη σε εμφανές μέρος, αναγράφονταν τα ονόματα των πελατών, οι οποίοι, μάλιστα, χαρακτηρίζονταν ευεργέτες της αυτοκρατορικής εξουσίας.¹⁴⁷ Ο McGinn θεωρεί ότι οι αναφορές για εγκαθίδρυση πορνείου εκ μέρους του Καλιγούλα στηρίζονται σε πραγματικά γεγονότα. Με την εγκαθίδρυση ενός πορνείου αυτού του είδους, αλλά και με τη φορολόγηση των πορνών, η νομιμοποίηση της πορνείας έφτασε στο απόγειό της.¹⁴⁸ Ο Νέρων, από την πλευρά του, διοργάνωσε μια γιορτή, στα πλαίσια της οποίας χτίστηκαν οίκοι ανοχής γύρω από τη λίμνη που βρισκόταν στο μέσο του Πεδίου του Άρεως. Εκεί τοποθετήθηκαν οι πόρνες της πόλης που έπαιρναν άσεμνες πόζες, ενώ γυναίκες καλών οικογενειών προσποιούνταν τις ιδιοκτήτριες καπηλειών ή πόρνες, χωρίς να έχουν το δικαίωμα να αρνηθούν σ' εκείνους που τις διάλεγαν. Ο Τιβέριος εγκατέστησε στην εξοχική του κατοικία, στο Κάπρι, ένα μέρος γεμάτο πάγκους για κρυφές αισχροτήτες και διακόσμησε ορισμένα δωμάτια με λάγνους πίνακες και γλυπτά με πρότυπα στάσεων. Μάλιστα, σκέφτηκε να φτιάξει δωμάτια σε δάση και άλση αφιερωμένα στην Αφροδίτη, για να εκπορνεύονται εκεί νέοι και νέες φορώντας κοστούμια Συλβάνων και Νυμφών (Τάκτιος, *Annales* VI.I)¹⁴⁹ Ο Κόμμοδος,

τέλος, διαμόρφωσε τις επαύλεις του στα προάστια, ώστε να λειτουργήσουν ως πορνεία.

Έχοντας τόσο στενή επαφή με άτομα της καλής κοινωνίας, πολλές πόρνες απέκτησαν τη δύναμη να κατευθύνουν νομοθέτες και να λειτουργούν ως σύμβουλοι και παραινέτες σημαντικών πολιτικών αντρών. Σύμφωνα με τον Καρζή, πολλοί πολιτικοί άντρες, προκειμένου να αποκτήσουν ψήφους, δωροδοκούσαν το collegium Iupanarium (σύλλογος μαστροπών), ώστε οι μαστροποί να δωροδοκούν, με τη σειρά τους, τους άντρες που επισκέπτονταν τα πορνεία.¹⁵⁰ Πάντως, ο συγγραφέας δεν τεκμηριώνει την πληροφορία αυτή ούτε παρέχει πληροφορίες γι' αυτό το σύλλογο, τον οποίο δεν αναφέρει καμιά από τις πρωτογενείς ή δευτερογενείς πηγές που έχω μελετήσει. Ορισμένες πόρνες άφησαν επιγραφές με τις πολιτικές τους προτιμήσεις,¹⁵¹ πράγμα που εντάσσεται, ίσως, στην προσπάθειά τους να χρησιμοποιήσουν την επιρροή τους και να ενταχθούν στο δημόσιο χώρο. Η Πραικία, μισοελευθέρια και μισοπόρνη, η οποία, σύμφωνα με τον Πλούταρχο (Λεύκουλλος, 6) χαρακτηριζόταν από χάρη, αφοσίωση και ενεργητικότητα, άσκησε μεγάλη πολιτική επιρροή, μέσω του εραστή της Κέθηγου.¹⁵² Η Πραικία προωθούσε τις πολιτικές βλέψεις των φίλων της κι ευνόησε τον Πομπήιο. Τέλος, η Φουλβία, γυναίκα αριστοκρατικής καταγωγής που ζούσε σαν εταίρα, ήταν ερωμένη του Κούριου, ο οποίος ενεπλάκη στη συνωμοσία του Κατιλίνα, για την οποία η Φουλβία προειδοποιούσε με υπαινιγμούς. Μάλιστα, προέτρεψε τον Κούριο να προδώσει τους συνωμότες.

¹ Vanoyeke, σελ. 115.

² Για τις καθημερινές ασχολίες των Ρωμαίων, βλ. Καρκοπινό, σελ. 312 κ.έ.

³ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-prostitutionnotes2.htm> 25/7/2005.

⁴ Gilula (1980), σελ. 149.

⁵ Βλ. Κεφ. IV. για τη σύνδεση μοιχείας και πορνείας.

⁶ Flemming, σελ. 57.

⁷ ό.π., σελ. 45.

⁸ Vanoyeke, σελ. 88.

⁹ Albrecht, σελ. 188.

¹⁰ Fantham, (1975), σσ. 46-47.

¹¹ Παναγιωτάκης, (2004), σελ. 31.

¹² Σακελλαρίου, (1999), σελ. 29.

¹³ Grimal, σελ. 181.

¹⁴ Vanoyeke, σελ. 144.

¹⁵ Fantham (1975), σελ. 50.

- ¹⁶ Vanoyeke, σελ. 121.
- ¹⁷ Johnson-Ryan, σελ. 82.
- ¹⁸ McGinn, σελ. 214.
- ¹⁹ Staples, σσ. 88-89.
- ²⁰ Albrecht, σελ. 244.
- ²¹ Rouselle, σελ. 136.
- ²² Pomeroy, σελ. 159.
- ²³ Vanoyeke, σσ. 156-159.
- ²⁴ Grimal, σελ. 13.
- ²⁵ Rouselle, σελ. 63.
- ²⁶ Flemming, σελ. 60.
- ²⁷ Rouselle, σσ. 79-80.
- ²⁸ McGinn, σελ. 270.
- ²⁹ ό.π., σελ. 344.
- ³⁰ Για το ζήτημα της pudicitia βλ. <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2007/2007-02-23.html> 10.02.2007.
- ³¹ Salles, σελ. 194.
- ³² Flemming, σελ. 44.
- ³³ ό.π., σελ. 45.
- ³⁴ Pomeroy, σσ. 198-199.
- ³⁵ Grimal, σσ. 206-213.
- ³⁶ Kenney- Clausen, σελ. 550.
- ³⁷ Grimal, σελ. 227.
- ³⁸ Balsdon, σελ. 252.
- ³⁹ Grimal, σελ. 192.
- ⁴⁰ ό.π., σελ. 214.
- ⁴¹ ό.π., σσ. 214-232.
- ⁴² Balsdon, σελ. 322.
- ⁴³ Greene, σσ. 37-64.
- ⁴⁴ Grimal, σελ. 167.
- ⁴⁵ Gilula (1980), σελ. 163.
- ⁴⁶ Salles, σελ. 201.
- ⁴⁷ Πολύ συχνά, στις κωμωδίες, ο δούλος βοηθά το νεαρό κύριό του στη σχέση του με την εταίρα και συνήθως αυτός είναι που προσφέρει λύσεις στα αδιέξοδα.
- ⁴⁸ Fantham (1975), σσ. 52-53.
- ⁴⁹ Barsby, vol. II, σελ. 142.
- ⁵⁰ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.
- ⁵¹ Σακελλαρίου, (1999), σελ. 36.
- ⁵² ό.π., σσ. 34-36.
- ⁵³ Grimal, σσ. 186, 189.

- ⁵⁴ Balsdon, σσ. 298-299.
- ⁵⁵ Johnson-Ryan, σσ. 95-96.
- ⁵⁶ Grimal, σσ. 125-126.
- ⁵⁷ ό.π., σελ. 202.
- ⁵⁸ McGinn, σελ. 341.
- ⁵⁹ Balsdon, σελ. 40.
- ⁶⁰ ό.π., σελ. 329.
- ⁶¹ <http://www.bigeye.com/sexeducation/romamempire.html> 26/7/2005.
- ⁶² Καρκοπινό, σελ. 129.
- ⁶³ Staples, σελ. 68.
- ⁶⁴ ό.π., σσ. 89-90.
- ⁶⁵ <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2006/2006-05-40.html> 30.05.2006.
- ⁶⁶ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.
- ⁶⁷ Την πληροφορία αυτή τη βρίσκουμε και στο *Tristia*, 2.247-8, βλ. και Balsdon, σσ. 113-114.
- ⁶⁸ <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/1999/1999-09-22.html> 27/7/2005.
- ⁶⁹ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.
- ⁷⁰ McGinn, σελ. 198.
- ⁷¹ ό.π., σσ. 203, 214.
- ⁷² Flemming, σελ. 50.
- ⁷³ McGinn, σελ. 19.
- ⁷⁴ Flemming, σελ. 56.
- ⁷⁵ McGinn, σελ. 255.
- ⁷⁶ ό.π.
- ⁷⁷ ό.π., σελ. 250.
- ⁷⁸ ό.π., σελ. 256.
- ⁷⁹ Pomeroy, σελ. 201.
- ⁸⁰ McGinn, σελ. 94.
- ⁸¹ ό.π., σελ. 60.
- ⁸² ό.π., σελ. 84.
- ⁸³ ό.π., σελ. 327.
- ⁸⁴ Grimal, σελ. 168.
- ⁸⁵ McGinn, σελ. 61.
- ⁸⁶ ό.π., σελ. 327.
- ⁸⁷ ό.π.
- ⁸⁸ ό.π., σελ. 61.
- ⁸⁹ ό.π., σελ. 112. Για τα οφέλη των γυναικών που αποκτούσαν πολλά παιδιά βλ. Pomeroy, σελ. 163.
- ⁹⁰ McGinn, σελ. 96.
- ⁹¹ Staples, σελ. 119.
- ⁹² Cantarella, σελ. 122.

- ⁹³ Staples, σελ. 157.
- ⁹⁴ McGinn, σσ. 24, 344.
- ⁹⁵ Staples, σελ. 64.
- ⁹⁶ ό.π., σελ. 68.
- ⁹⁷ ό.π., σσ. 65-66.
- ⁹⁸ ό.π., σσ. 66-67.
- ⁹⁹ ό.π., σελ. 68.
- ¹⁰⁰ Vanoyeke, σελ. 108.
- ¹⁰¹ Staples, σελ. 93.
- ¹⁰² Albrecht, σελ. 112.
- ¹⁰³ Staples, σελ. 158.
- ¹⁰⁴ Vanoyeke, σελ. 218.
- ¹⁰⁵ Staples, σελ. 57.
- ¹⁰⁶ Vanoyeke, σελ. 110.
- ¹⁰⁷ Staples, σελ. 92.
- ¹⁰⁸ Vanoyeke, σελ. 151.
- ¹⁰⁹ Staples, σελ. 120.
- ¹¹⁰ ό.π.
- ¹¹¹ ό.π., σελ. 121.
- ¹¹² Grimal, σελ. 70.
- ¹¹³ Staples, σσ. 122-123.
- ¹¹⁴ Albrecht, σελ. 220.
- ¹¹⁵ Staples, σσ. 123-124.
- ¹¹⁶ Vanoyeke, σελ. 110.
- ¹¹⁷ Staples, σελ. 112.
- ¹¹⁸ ό.π., σελ. 111.
- ¹¹⁹ ό.π., σελ. 110.
- ¹²⁰ ό.π.
- ¹²¹ ό.π., σελ. 112.
- ¹²² Vanoyeke, σελ. 111.
- ¹²³ ό.π., σελ. 211.
- ¹²⁴ Pomeroy, σελ. 222.
- ¹²⁵ ό.π., σελ. 225.
- ¹²⁶ Για τις αντιδράσεις αυτές βλ. Cantarella, σελ. 223.
- ¹²⁷ Salles, σελ. 74.
- ¹²⁸ Vanoyeke, σσ. 153-154.
- ¹²⁹ Staples, σελ. 30.
- ¹³⁰ ό.π., σελ. 39.
- ¹³¹ ό.π., σελ. 100.

¹³² Για τις τελετουργίες της Bona Dea, βλ. Staples σσ. 11-44.

¹³³ Edwards (1997), σελ. 82.

¹³⁴ Για το σκάνδαλο βλ. Cantarella, σελ. 127.

¹³⁵ McGinn, σελ. 88.

¹³⁶ Vanoyeke, σελ. 117.

¹³⁷ Grimal, σελ. 323.

¹³⁸ Vanoyeke, σελ. 144.

¹³⁹ Grimal, σελ. 279.

¹⁴⁰ Vanoyeke, σελ. 149.

¹⁴¹ ό.π., σελ. 144.

¹⁴² ό.π., σελ. 149.

¹⁴³ McGinn, σελ. 170.

¹⁴⁴ Vanoyeke, σελ. 148.

¹⁴⁵ McGinn, σελ. 330.

¹⁴⁶ ό.π., σελ. 332.

¹⁴⁷ Salles, σελ. 299.

¹⁴⁸ McGinn, σελ. 254.

¹⁴⁹ Vanoyeke, σελ. 141.

¹⁵⁰ Καρζής, σελ. 237.

¹⁵¹ Pomeroy, σελ. 201.

¹⁵² Vanoyeke, σελ. 118.

III. ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗ

Ζητήματα αρνητικής αξιολόγησης της επίσκεψης σε πόρνη

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι η επίσκεψη σε πόρνη ήταν γενικά αποδεκτή –και κυρίως για τους νέους. Όμως, ήταν επιλήψιμο το να επισκέπτεται κανείς πόρνες σε υπερβολικά συχνό βαθμό. Η ρωμαϊκή κοινωνία απαιτούσε από τους άντρες –και κυρίως τους παντρεμένους– να επισκέπτονται με μέτρο τις πόρνες (Ter., *Hec.* 541-543). Μια γυναίκα δε θα ήθελε για γαμπρό της κάποιον που σύχναζε σε πορνεία ή σε σπίτια πορνών:

Ph. sed nunc mi in mentem venit

de hac re quod locuta's olim, quom illum generum cepimus.

nam negabas nuptam posse filiam te tuam pati

cum eo qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris. (Ter., *Hec.* 536-539)

Η Μυρρίνη, η οποία εκφράζει την οπτική γωνία της γυναίκας, απαιτούσε από τον υπονήφιο γαμπρό της να μην έχει καμιά σχέση με πόρνες, θεωρώντας ότι αυτό θα αποδείκνυε την ικανότητά του να μείνει πιστός στη σύζυγό του. Γενικά, οι Ρωμαίοι περιφρονούσαν την υπερβολική σεξουαλική δραστηριότητα –και συνεπώς τη σε υπερβολικά συχνό βαθμό επίσκεψη σε πόρνη, αφού θεωρούσαν ότι αυτή μείωνε την ενέργεια και αποχάνωνε τον πολίτη-στρατιώτη.¹ Συγγραφείς του 1^{ου} αι. είχαν υιοθετήσει την άποψη του Επίκουρου ότι η σεξουαλική επαφή ήταν βλαβερή, αν και υπήρχε διαφωνία για το βαθμό της βλάβης, και το 2^ο αι. συνιστούσαν το μέτρο στη σεξουαλική επαφή. Το σεξ θεωρείτο, από τη σκοπιά της υγείας και της διατήρησης της ευεξίας, πιο επικίνδυνο για τους άντρες –και κυρίως η εκσπερμάτωση: όσοι διεξήγαν διεφθαρμένη ζωή, γίνονταν πιο αδύναμοι, διότι έχαναν πολύ σπέρμα, το οποίο έπρεπε να αναπληρωθεί. Εκείνο που ανησυχούσε περισσότερο στη σεξουαλική επαφή δεν ήταν η επιθυμία, αλλά η κόπωση. Μάλιστα, οι γιατροί συνιστούσαν την ετεροφυλοφιλική επαφή, διότι προκαλούσε λιγότερη κούραση. Ο νέος έπρεπε να είναι εγκρατής, αφού η ανεξέλεγκτη σεξουαλική ζωή μπορούσε να καταστήσει το άτομο νωθρό, οξύθυμο και μελαγχολικό.² Αν και ο νέος θα έπρεπε να πειραματιστεί σεξουαλικά πριν το γάμο, ορισμένοι υποστήριζαν ότι η πρόωγη και υπερβολική σεξουαλική δραστηριότητα θα έκανε κακό στην ανάπτυξη του σώματος και του μυαλού.³ Σε πολλές πηγές συναντάμε την αντίληψη ότι η σεξουαλική επιθυμία αποτρέπει το άτομο από τις εξευγενισμένες απολαύσεις του μυαλού και το αποπροσανατολίζει από την αφοσίωση στη διανοητική και πολιτική ζωή. Σε ρωμαϊκές πηγές, οι σκλάβοι εμφανίζονται να

επιδιώκουν τέτοιου είδους απολαύσεις κι επιπλήττονται από τους κυρίους τους ή από γνωστούς τους:

Har. nam qui liberos ilico se arbitrantur,
ex conspectu eri si sui se abdiderunt,
luxantur, lustrantur, comedunt quod habent, ei nomen diu
servitutis ferunt.
nec boni ingeni quicquam in is inest,
nisi ut improbis se artibus teneant.
cum his mihi nec locus
nec sermo convenit neque is umquam nobilis fui. (Plt., Ps. 1105-1112)

Σύμφωνα με τον Άρπαξ, είναι απαράδεκτο για έναν δούλο να επισκέπτεται πορνεία: τέτοιες πράξεις είναι επικίνδυνες, αφού οδηγούν στην κατάρρευση των ιεραρχιών. Ο Άρπαξ πιστεύει ότι πραγματικός δούλος είναι αυτός που υποκύπτει στα πάθη του και δε μεριμνά για το συμφέρον του αφέντη του. Τέτοιοι άνθρωποι δεν αξίζουν ούτε καν τη συναναστροφή με άλλους. Πάντως, στον Πλαύτο υπάρχει και η περίπτωση των νεαρών που πηγαίνουν με πόρνες και οι δούλοι τους τους συμβουλεύουν για το αντίθετο, πράγμα που δείχνει την πτώση των ηθών. Στα ρωμαϊκά κείμενα, η απόλαυση έρχεται σε αντίθεση με την αρετή⁴:

Simo “eho quid Pamphilus?” “quid? symbolam
dedit, cenavit”. gaudebam. item alio die
quaerebam: comperibam nil ad Pamphilum
quicquam attinere. enimvero spectatum satis
putabam et magnum exemplum continentiae;
nam qui cum ingeniis conflictatur eius modi
neque commovetur animus in ea re tamen,
scias posse habere iam ipsum suae vitae modum.
quom id mihi placebat tum uno ore omnes omnia
bona dicere et laudare fortunas meas,
qui gnatum haberem tali ingenio praeditum.
quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes
ultro ad me venit, unicam gnatam suam
cum dote summa filio uxorem ut daret.

placuit: despondi. hic nuptiis dictus dies. (Ter., An. 88-102)

Στο απόσπασμα αυτό διακρίνεται η αντίληψη ότι το να επισκέπτεται κανείς το σπίτι μιας πόρνης χωρίς να έχει σχέση μαζί της, δεν είναι επιλήψιμο. Η αποχή από τις σε-

ξουαλικές σχέσεις με πόρνη θεωρείται δείγμα μεγάλης εγκράτειας. Εκείνο που εξυψώνει ακόμα περισσότερο τη θέση του νεαρού είναι ότι η στάση του έρχεται σε αντίθεση με την πρακτική των άλλων. Ο Πάμφιλος διαθέτει μεγάλο αυτοέλεγχο και αυτονομία και δείχνει ότι μπορεί να διαχειριστεί τις υποθέσεις του σαν ώριμος άντρας. Έτσι, θεωρείται ότι θα γίνει σωστός οικογενειάρχης και του γίνεται πρόταση για έναν πολύ καλό γάμο. Για το Στωϊκό Μουσόνιο Ρούφο (fr. 12), η επίσκεψη σε πόρνη αποτελούσε ένδειξη έλλειψης αυτοελέγχου, αλλά η άποψή του ήταν μειοψηφική.⁵ Για τους περισσότερους Ρωμαίους, έλλειψη αυτοελέγχου έδειχνε η μεγάλη συχνότητα και όχι η απλή επίσκεψη. Οι Ρωμαίοι απαιτούσαν τόσο από την πόρνη όσο και από τον πελάτη να δείχνουν διακριτικότητα.

Στην *Hecyra*, η σχέση ενός νεαρού παντρεμένου με πόρνη αποδοκιμάζεται. Στους στίχους 683-692, ο πατέρας δηλώνει ότι όσο ο γιος του ήταν ανύπαντρος, εκείνος ανεχόταν τη σχέση του με μια εταίρα και κάλυπτε τα έξοδα, ώστε ο νεαρός να αποκτήσει εμπειρίες και να αφοσιωθεί αργότερα στη σύζυγό του. Όταν, όμως, ένας νέος παντρεύεται, πρέπει να διακόπτει τις σχέσεις αυτού του είδους και να αφοσιώνεται στον οικό του. Είναι άδικο ένας άντρας να παραμελεί τη σύζυγό του για μια εταίρα, αφού θα κλονίσει το γάμο του και θα βλάψει τον οικό του. Ο πατέρας και ο πεθερός του νέου, δηλαδή οι αρχηγοί του οίκου, αποφασίζουν να προσεγγίσουν την εταίρα και να της ζητήσουν να διακοπεί η σχέση:

Ph. quid agas? meretricem hanc primum adeundam censeo.

oremus, accusemus, gravius denique

minitemur si cum illo habuerit rem postea. (Ter., *Hec.* 716-718)

Η κλιμάκωση *oremus- accusemus- gravius denique minitemur* δείχνει ότι οι δύο άντρες είναι διατεθειμένοι να χρησιμοποιήσουν κάθε μέσο, προκειμένου να διακοπεί η σχέση, αν και οι απειλές προβάλλονται ως η ύστατη λύση. Οι δύο άντρες είναι πεπεισμένοι ότι η Βακχίς ευθύνεται για την αποξένωση του ζευγαριού και εν μέρει έχουν δίκιο: όσο καιρό εκείνη είχε σχέση με τον Πάμφιλο, ο νεαρός βίασε τη μέλλουσα γυναίκα του, χωρίς να γνωρίζει την ταυτότητά της (αν και το γεγονός αυτό δεν έχει γίνει ακόμη γνωστό στους συνομιλητές). Έτσι, η εταίρα έχει αποτύχει στο σημαντικότερο ρόλο της, στην αποτροπή των βιασμών και πρέπει να τιμωρηθεί χάνοντας τον εραστή της. Στους στίχους 744-747, η Λάχης μιλώντας με διπλωματικότητα στη Βακχίδα, της λέει ότι ανέχθηκε τη σχέση της με το γιο του, όσο καιρό ήταν ανύπαντρος. Πάντως το γεγονός ότι ο Λάχης κάνει λόγο για ανοχή και όχι για αποδοχή, δείχνει ίσως ότι δεχόταν τη σχέση, απλώς γιατί δεν μπορούσε να κάνει διαφορετικά. Μάλιστα, της λέει να

εκμεταλλευτεί τα νιάτα της όσο είναι καιρός, και να ψάξει για ανύπαντρους πελάτες, οι οποίοι είναι πιο σταθεροί εραστές. Πολλές φορές, όσοι μιλούν για το κόστος του παράνομου σεξ υπονοούν την άσκοπη σπατάλη σπέρματος, από τη στιγμή που δεν είναι δυνατό να αποκτηθούν νόμιμοι απόγονοι.⁶ Ίσως εκείνο που ενοχλεί τον πατέρα του νεαρού στην κωμωδία δεν είναι η απιστία του γιου απέναντι στη σύζυγο, αλλά το γεγονός ότι η σχέση με εταίρα αποτελεί ακριβή πολυτέλεια και τον αποσπά από το καθήκον του να κάνει νόμιμα παιδιά στο σπίτι.⁷ Πάντως, ο νεαρός νομίζει ότι η γυναίκα του είναι έγκυος από άλλον και γι' αυτό την παραμελεί. Στην κωμωδία, οι σύζυγοι που ερωτοτροπούν ταπεινώνονται. Στις ελεγείες της, η Σουλπικία παραπονιέται, γιατί ο αγαπημένος της προτιμά τις πόρνες, πράγμα που δείχνει την οπτική των πλούσιων γυναικών απέναντι στις σχέσεις με πόρνες ([Tibullus], 3.16).⁸ Στην κωμωδία, οι παντρεμένες γυναίκες δεν αντιμετωπίζουν με απάθεια τις σχέσεις των συζύγων τους. Ο Πλαύτος, πάντως, δε δείχνει ενδιαφέρον για την ψυχολογία των γυναικών. Ουσιαστικά, η *matrona* εμφανίζεται στη σκηνή, μόνο όταν ο σύζυγος της κάνει απιστίες.⁹ Αν και, σε θεωρητικό επίπεδο, ο σύζυγος μπορούσε να απατά τη γυναίκα του, πηγαίνοντας με πόρνες, η σύζυγος δε φαινόταν διατεθειμένη να το ανεχθεί. Στο στίχο 720 του *Mercatus* απειλεί με διαζύγιο, πράγμα που σημαίνει ότι η επίσκεψη σε πόρνη θα μπορούσε να αποτελέσει λόγο χωρισμού. Στην *Hecyra* φαίνεται πως η επίσκεψη σε πόρνη θα μπορούσε να οδηγήσει τη σύζυγο στην εγκατάλειψη του συζυγικού οίκου:

Lach. te ipsum. et facis iniuriam:
 confingis falsas causas ad discordiam,
 ut cum illa vivas, testem hanc quom abs te amoveris;
 sensitque adeo uxor. nam ei causa alia quae fuit
 quam ob rem abs te abiret? (Ter., *Hec.* 692-696)

Οι εταίρες απειλούν το γάμο: προσπαθούν να πείσουν τους εραστές τους να εγκαταλείψουν τις συζύγους τους και να ζήσουν μαζί τους. Ορισμένες φορές, οι *matronae* δεν ανέχονται τις σχέσεις των συζύγων τους με εταίρες και τους εγκαταλείπουν. Μάλιστα, ο πεθερός στηρίζει αυτή την ενέργεια της νύφης του, πράγμα που σημαίνει ότι η κοινή γνώμη απαιτούσε πίστη από τους συζύγους. Στους στίχους 851-853 της *Asinaria*, προβάλλεται ο διπλός κίνδυνος της σχέσης ενός παντρεμένου με εταίρα: η διαφθορά, από τη στιγμή που ο σύζυγος διασκεδάζει μαζί με το γιο του στο σπίτι μιας εταίρας, και η σπατάλη χρήματος. Θα πρέπει, πάντως, να επισημανθεί ότι οι κωμωδίες του Πλαύτου εμπεριέχουν πολλές αναφορές στη γυναικεία πολυτέλεια και επίδειξη. Επιπλήττεται η αλαζονεία των γυναικών που έχουν μεγάλη προίκα και υποβιβάζονται.

ζουν τους συζύγους τους σε δούλους.¹⁰ Συχνά, τέτοιες είναι οι γυναίκες που απατούν οι άντρες τους πηγαίνοντας με πόρνες, αφού αυτές θα τους κοστίσουν λιγότερο. Η Artemona φαίνεται να απαιτεί από το γιο της να την προστατεύσει από τις απιστίες του συζύγου της. Η δυσαρέσκειά της εκφράζεται πολύ έντονα στους ακόλουθους στίχους:

Art. ille opere foris faciendo lassus noctu ad me advenit;

fundum alienum arat, incultum familiarem deserit.

is etiam corruptus porro suom corrumpit filium. (Plt., *As.* 873-875)

Στο συγκεκριμένο χωρίο, υπάρχει υπαινιγμός στο ζήτημα της κόπωσης που προκαλεί η σεξουαλική δραστηριότητα (*lassus noctu ad me advenit*). Η *matrona* δηλώνει την ανάγκη της για σεξουαλική ικανοποίηση και χάνει την αξιοπρέπειά της. Σύμφωνα με το Nixon, στον Πλάυτο σπάνια εμφανίζονται αληθινοί κύριοι και κυρίες και, όταν το κάνουν, κινδυνεύουν να περάσουν στην αντίπερα όχθη.¹¹ Εκείνο που φαίνεται να ενοχλεί πάνω απ' όλα τη *matrona* είναι η απιστία του συζύγου και η σεξουαλική αδιαφορία για την ίδια. Επιπλέον, με την επίσκεψη σε πόρνη ο σύζυγος διαφθείρει τον εαυτό του και αποτελεί κακό παράδειγμα για το γιο του, άποψη που προβάλλεται και στο στίχο 867 της ίδιας κωμωδίας.

Στην αρχαία Ελλάδα, η επίσκεψη σε πόρνη ήταν απολύτως αποδεκτή για τους μεγαλύτερους σε ηλικία παντρεμένους άντρες που είχαν αποκτήσει ήδη παιδιά.¹² Αυτό, όμως, δεν ίσχυε στη Ρώμη: στη λατινική κωμωδία, όσοι μεγαλύτεροι σε ηλικία άντρες εμπλέκονται σε σχέσεις με πόρνες, γελοιοποιούνται. Στη Ρώμη, η προχωρημένη ηλικία του επισκέπτη σε πόρνη είναι επιλήψιμη:

Nic. Tun, homo pudite, amator istac fieri aetate audes? Phil. Qui non?

Nic. Quia flagitium est. (Plt., *Bacch.* 1163-1164)

Ένας ηλικιωμένος άντρας που επισκέπτεται πόρνες δίνει το δικαίωμα σ' έναν άλλο πολίτη να του μιλά άσχημα και προσβλητικά. Ο Πλάυτος αντιμετωπίζει με αντιπάθεια τους έρωτες ηλικιωμένων:¹³ ένας τέτοιος άντρας χάνει τη σοβαρότητά του και στερείται εγκράτειας αποτελώντας κακό παράδειγμα για το γιο του. Οι δύο πατεράδες που διασκεδάζουν με τις εταίρες στο τέλος του έργου είναι ίσως χήροι.¹⁴ Ωστόσο, αυτό δεν τους δικαιολογεί: από τη στιγμή που είναι ηλικιωμένοι, πρέπει να απέχουν από τέτοιου είδους απολαύσεις κι αυτό φαίνεται να το αναγνωρίζουν και οι ίδιοι: η εταίρα που καταφέρνει να πείσει έναν ηλικιωμένο να πάει μαζί της τον καθιστά ανήθικο (Plt., *Bacch.* 1201). Η επίσκεψη σε πόρνη από έναν ηλικιωμένο το στερεί από το σεβασμό που του δείχνουν κανονικά οι νέοι:

Eut. Etiam loquere, larva?

itidem ut tempus anni, aetatem aliam aliud factum concedet;

nam si istuc ius est, senecta aetate scortari senes,

ubi locist tes summa nostra publica? (Plt., *Mer.* 983-986)

Ο νέος αποκτά το δικαίωμα να προσβάλει έναν ηλικιωμένο που επισκέπτεται πόρνες. Έτσι, καταρρέουν οι ηλικιακές ιεραρχίες. Η επίσκεψη σε πόρνη ταιριάζει μόνο στους νέους: όπως σε κάθε εποχή πρέπει να επιτελούνται διαφορετικά έργα, έτσι θα πρέπει να συμβαίνει και με τις δραστηριότητες των ανθρώπων σε διαφορετικές ηλικίες (οι παροιμιακές εκφράσεις χρησιμοποιούνται συχνά από τον Πλάυτο)¹⁵. Όταν ο άντρας μεγαλώνει, πρέπει να δείχνει εγκράτεια και να παραχωρεί τη θέση του ως εραστή στους νέους. Οι ηλικιωμένοι όχι μόνο δεν πρέπει να επισκέπτονται πόρνες, αλλά ούτε καν να συζητούν για τέτοια ζητήματα:

Pleus. Me tibi istuc aetatis homini facinora puerilia

obicere, neque te decora neque tuis virtutibus;

ea te expetere ex opidus summis mei honoris gratia

mihique amanti ire opitulatum atque ea te facere facinora,

quae istaec aetas fugere facta magis quam sectari solet:

eam pudet me tibi in senecta obicere sollicitudinem. (Plt., *Ml. Gl.* 618-623)

Ο πορνικός έρωτας είναι κάτι που συνδέεται με τη νεανική επιπολαιότητα. Ο νέος νιώθει ντροπή που εμπλέκει ένα γέρο στις ερωτικές του υποθέσεις (*eam pudet me tibi in senecta obicere sollicitudinem*), αφού οι ηλικιωμένοι δεν πρέπει να ασχολούνται με τέτοια ζητήματα. Τελικά, η επίσκεψη σε πόρνη ορίζεται ως αποδεκτή ή μη με βάση τη θέση του πελάτη, αφού εκείνο που ενδιαφέρει είναι η δική του ηθική κι όχι αυτή της πόρνης.

Όσον αφορά στη γενικότερη αξιολόγηση της επίσκεψης σε πόρνη, αυτή παρουσιάζεται να βλάπτει την περιουσία του πελάτη:

Pist. Quid ego metuam rogitas? adulescens homo

penetrem me huius modi in palaestram, ubi damnis desudascitur? (Plt., *Bacch.* 65-66)

Η εταίρα προκαλεί φόβο (*metuam*), καθώς είναι ικανή να καταστρέψει οικονομικά ένα νέο. Το πορνείο παρομοιάζεται με *palaestram* (διαφαίνεται η αντιμετώπιση του σεξ ως ένα είδος γυμναστικής του κρεβατιού) και υπονοείται ο φόβος για την κόπωση που προκαλεί η ερωτική πράξη. Ενώ, όμως, ο ιδρώτας σ' ένα γυμνάσιο οδηγεί στην ευεξία, ο ιδρώτας που σπαταλάται για μια πόρνη καταλήγει στη χρεοκοπία. Στους *Menaechmi* (στ. 414-416), ο Messenio προσπαθεί να αποτρέψει τον κύριό του από το να μπει στο σπίτι μιας εταίρας, αφού η ενέργεια αυτή μπορεί να έχει μια και μοναδική

κατάληξη: την οικονομική καταστροφή του εραστή. Για τους Ρωμαίους, η οικονομική σχέση με τις πόρνες έπρεπε να κυριαρχείται από τη λογική. Η πολυτέλεια συνδεόταν συχνά με τη λαγνεία και οι ηθικολόγοι κατέκριναν εκείνους που ξόδευαν μεγάλα ποσά για τις πόρνες. Σ' ένα λόγο του, ο Π. Σκιπίων Αφρικανός κατέκρινε κάποιον, διότι διέθεσε ποσά μεγαλύτερα και από την αξία του κτήματός του για μια πόρνη. Μάλιστα, ανέφερε ότι για χάρη της σπατάλησε το 1/3 της περιουσίας που κληρονόμησε από τον πατέρα του (Aulus Gellius, *Noctes Atticae* vii, 11).¹⁶ Η κατασπατάληση της πατρικής περιουσίας εμφανίζεται και στην κωμωδία:

Ch. ratione pessuma a me ea quae ipsus optuma
omnis labores invenisset perferens,
in amoribus diffunditari ac didier.
convicium tot me annos iam se pascere;
quod nisi puderet, ne luberet vivere. (Plt., *Mer.* 56-60)

Η επίσκεψη σε πόρνη συνδέεται με την έλλειψη εγκράτειας τόσο σε ηθικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Ο νεαρός κάνει σκληρή αυτοκριτική και νιώθει τύψεις απέναντι στον πατέρα του, αφού η περιουσία του που έχει αποκτηθεί με κόπο και τιμιότητα κατασπαταλάται για έναν άτιμο σκοπό. Η σχέση του νεαρού με μια πόρνη ζημιώνει και τη φήμη του πατέρα του, αφού δίνει την εντύπωση ότι αυτός έχει αποτύχει να αναθρέψει το γιο του σωστά. Η ντροπή του νεαρού είναι τόσο μεγάλη που φτάνει να σκεφτεί ακόμα και την αυτοκτονία. Στη *Mostellaria* (στ. 1164-1165), ο πατέρας είναι διατεθειμένος να ανεχτεί την επίσκεψη σε πόρνη και δηλώνει πως δεν πρόκειται να την εμποδίσει. Εκείνο που τον ενοχλεί είναι η κατασπατάληση της πατρικής κληρονομιάς και θεωρεί πως η μεγαλύτερη τιμωρία για το γιο του θα είναι η ντροπή για το γεγονός αυτό. Και σε οικονομικό επίπεδο, λοιπόν, προβάλλεται το μέτρο ως προϋπόθεση για την αποδοχή της επίσκεψης σε πόρνη. Από τα τέλη της Δημοκρατίας, το παιδί απέκτησε το δικαίωμα να αποκτά και να διαχειρίζεται περιουσία, χωρίς να στερείται το δικαίωμα να κληρονομή από τον πατέρα του. Προηγουμένως, η περιουσία ανήκε αποκλειστικά στον *pater familias*, γι' αυτό κι εκείνος εμφανιζόταν να ανησυχεί ιδιαίτερα για τις σχέσεις του γιου του με πόρνες:

Simo Si de damnosis aut si de amatoribus
dictator fiat nunc Athenis Atticis,
nemo anteveniat filio, credo, meo:
ita nunc per urbem solus sermoni omnibust,
eum velle amicam liberare et quaerere

argentum ad eam rem. hoc alii mihi renuntiant;
atque id iam pridem sensi et subolebat mihi,
sed dissimulabam. (Plt., Ps. 415-422)

Η απελευθέρωση μιας πόρνης αποτελεί την πιο ακραία πράξη σπατάλης για ένα νεαρό και φαίνεται να μην αποτελεί συνηθισμένο φαινόμενο. Μια τέτοια πράξη προκαλεί το χλευασμό από ολόκληρη την κοινότητα και βλάπτει τη φήμη της οικογένειας. Οι πράξεις του γιου είχαν προκαλέσει τέτοια ντροπή στον πατέρα που δεν τολμούσε καν να μιλήσει γι' αυτό, πριν γίνει γνωστό σε ολόκληρη την πόλη. Αντίθετα, στο *Mercurius* ο πατέρας αναγκάζεται να ταπεινωθεί, προκειμένου να αποτρέψει την οικονομική καταστροφή:

Ch. obiurgare pater haec noctes et dies,
perfidiam, iniustitiam lenonum expromere;
lacerari valide suam rem, illius augerier.
summo haec clamore; interdum mussans conloqui;
abnuere, negitare adeo me natum suom.
conclamitare tota urbe et praedicere,
omnes tenerent mutuitanti credere.
amorem multos inlexe in dispendium;
intemperantem, non modestum, iniurium
trahere, exhaurire me quod quirem ab se domo; (Plt., Mer. 46-55)

Ο πατέρας αντιδρά, διότι νιώθει να κινδυνεύει η περιουσία του. Το να μειώνεται η περιουσία ενός πολίτη και να αυξάνεται αυτή ενός μαστροπού αντιμετωπίζεται ως κάτι άδικο. Προκειμένου να σώσει την περιουσία του, ο πατέρας φτάνει στο σημείο να απαρνηθεί το ίδιο του το παιδί, αλλά και να ταπεινωθεί παρακαλώντας φίλους και τοκογλύφους να μη δανείσουν χρήματα στο γιο του. Αν και στην εποχή του Πλαύτου είχαν ληφθεί μέτρα για την προστασία των δανειζόμενων, το πρόβλημα της τοκογλυφίας παρέμενε έντονο. Ο Πλαύτος παρουσιάζει την αναξιοπιστία των δανειστών, την πίεση στους οφειλέτες και την αναποτελεσματικότητα του νόμου.¹⁷ Γενικά, στη ρωμαϊκή κωμωδία, οι πατεράδες λαμβάνουν σκληρά μέτρα, όταν αντιλαμβάνονται ότι οι γιοι τους κινδυνεύουν από μια εταιρά π.χ. τους στέλνουν στην εξοχή. Σε μια ρητορική άσκηση, αναφέρεται η περίπτωση ενός πατέρα που αποκλήρωσε το γιο του, τον οποίο είχε αποκτήσει με πόρνη, επειδή παντρεύτηκε κι εκείνος πόρνη.¹⁸ Γενικά, οι Ρωμαίοι προτιμούσαν να δηλώνουν απόγονοι όχι της Αφροδίτης, η οποία σχετιζόταν με το ερωτικό πάθος και τις συνέπειές του, αλλά του Αινεία, ο οποίος συνδέθηκε με την *Pietas*, δηλαδή την ευσέβεια, την υϊκή αγάπη, την αίσθηση του υπερβατικού καθήκο-

ντος, την αφοσίωση στα αγαπημένα πρόσωπα του οίκου.¹⁹ Γι' αυτό και στις κωμωδίες επαινούνται κι επιβραβεύονται οι γιοι που καταφέρνουν να ξεπεράσουν το πάθος τους για τις ερωμένες τους, δείχνουν την αφοσίωσή τους στον οίκο τους και υποτάσσονται στη βούληση του *pater familias*.

Πέρα από τον κίνδυνο της κατασπατάλησης της περιουσίας, η επίσκεψη σε πόρνη θεωρείται επιζήμια και για τη φήμη του πελάτη. Η έλξη που ασκούν οι πόρνες είναι τόσο μεγάλη, που θα μπορούσε να παρασύρει ακόμα και το Λυκούργο, το νομοθέτη της Σπάρτης, ο οποίος θεωρείτο σύμβολο εγκράτειας και λιτότητας (Plt., *Bacch.* 111-112). Η σπίλωση του ονόματος του πελάτη φαίνεται να εξαπλώνεται σα μίασμα και να αφορά όλους τους συγγενείς και τους φίλους του:

Lyd. ut celem patrem

Pistoclere, tua flagitia aut damna aut desidiabula?
neque mei neque te tui intus pudiumst factis quae facis,
quibus tuom patrem meque una, amicos, adfinis tuos
tua infamia fecisti gerulifigulos flagiti. (Plt., *Bacch.* 375-381)

Η επίσκεψη σε πόρνη αντιμετωπίζεται ως πράξη ανήθικη και προκαλεί ντροπή στον οίκο και στους συμμάχους του. Ο Λύδος, ως παιδαγωγός του Πιστόκληρου, νιώθει υπεύθυνος απέναντι στον αφέντη του για την ηθική του νεαρού και σπεύδει να τον ενημερώσει:

Lyd. Ad illam quae tuom

perdidit, pessum dedit tibi filium unice unicum.

Phil. Heia, Lyde, leniter qui saeviunt sapiunt magis.
minus mirandumst, illaec aetas si quid illorum facit,
quam si non faciat. feci ego istaec itidem in adulescentia.

Lyd. Ei mihi, ei mihi, istaec illum perdidit assentatio.

nam absque te esset, ego illum haberem rectum ad ingenium bonum:

nunc propter te tuamquae pravos factus est fiduciam

Pistoclerus. (Plt., *Bacch.* 406-414)

Για το Λύδο, η εταίρα διαφθείρει και καταστρέφει τον εραστή. Παρουσιάζεται η αντιστροφή των ρόλων: ο σκλάβος δεν υποστηρίζει, όπως συμβαίνει συνήθως, τον εραστή, αλλά τον καταγγέλλει στον πατέρα του, ο οποίος, παραδόξως, είναι πολύ ελαστικός. Σύμφωνα με αυτόν, η νεαρή ηλικία είναι κάτι που επιβάλλει την επίσκεψη σε πόρνη. Ο Φιλόξενος φαίνεται να υπονοεί ότι αν κάποιος επισκέπτεται πόρνες όσο βρίσκεται σε νεαρή ηλικία, δε θα το κάνει αργότερα. Ωστόσο, ο ίδιος με το παράδειγμά του θα διαψευστεί: στο τέλος της κωμωδίας θα επισκεφτεί κι εκείνος τις Βακχίδες.

Στον *Epidicus* (στ. 213-221), εμφανίζεται η πόρνη που με την αρπακτικότητα της είναι έτοιμη να καταστρέψει την τύχη και την περιουσία –και συνεπώς τη ζωή- του πελάτη της. Η καταστροφή αυτή αφορά και την κεφαλή του οίκου, τον πατέρα. Έχοντας τέτοιους σκοπούς, η εταίρα μοιάζει να «σκοτώνει» τον εραστή, αφού τον βγάζει από την παλιά ηθική ζωή του και τον οδηγεί στη διαφθορά. Οι εραστές παρουσιάζονται να έχουν επίγνωση της καταστροφής της ηθικής τους:

Ph. O Venus venusta,

haec illa est tempestas mea, mihi quae modestiam omnem

detexit, tectus qua fui; tum mihi Amor et Cupido

in pectus perpluit meum, neque iam umquam optigere possum:

madent iam in corde parietes, periure haec oppido aedis. (Plt., *Most.* 161-165)

Ο Φιλολάχης επικαλείται την Αφροδίτη, τη θεά που συνδέεται με την αγάπη και τον έρωτα. Η πόρνη αντιμετωπίζεται σαν καταιγίδα που πέφτει γρήγορα, στερεί το νεαρό από τη σεμνότητα και, συνεπώς, τον διαφθείρει (*haec... fui*). Από την άλλη, η καταστροφή στην οποία οδηγεί τον εραστή και τον οίκο του ο έρωτας για την πόρνη είναι αργή και ανεπαίσθητη κι όταν τη συνειδητοποιεί ο νεαρός, είναι πλέον αργά. Ο Truculentus συνοψίζει τα δεινά, στα οποία μπορεί να οδηγήσει η σχέση με πόρνη:

Tr. Erilis noster filius apud vos Strabax

ut pereat, ut eum inlicitis in malam fraudem et probrum. (Plt., *Tr.* 297-298)

Οι εταίρες ασκούν κακή επιρροή στους πελάτες τους: τους οδηγούν σε πράξεις μοχθηρές, προκειμένου να αποκτήσουν τα χρήματα για να τις έχουν, στη διαφθορά και στον εξευτελισμό, αφού οι εραστές προχωρούν σε πράξεις που δεν ταιριάζουν στην κοινωνική τους θέση. Ο Truculentus απευθύνεται σε β' πληθυντικό πρόσωπο, διότι με άσχημο τρόπο δε συμπεριφέρεται μόνο η εταίρα, αλλά και όλα τα μέλη του νοικοκυριού της. Συνεπώς, όσοι συναναστρέφονται συνεχώς με εταίρες, είναι βουτηγμένοι στη διαφθορά. Τα δεινά που προκαλούν οι σχέσεις με πόρνες παρουσιάζονται και στον ακόλουθο στίχο:

Cyam. privavit bonis, luce, honore atque amicis. (Plt., *Tr.* 574)

Μέσα σε μια φράση, προβάλλονται σε ασύνδετο σχήμα όλοι οι κίνδυνοι που εγκυμονεί για τον εραστή η σχέση με εταίρα: ο εραστής, λοιπόν, θα χάσει διαδοχικά την περιουσία του, την τιμή του, την κοινωνική του θέση και τους φίλους του. Για όλους αυτούς τους λόγους, ο Κάτουλλος στο ποίημα 37 κατήγγειλε τους νέους που επισκέπτονταν πόρνες,²⁰ αν και η άποψή του ήταν μειωσιφική. Ο Δίων ο Χρυσόστομος

(7.133) καταδίκασε την έλλειψη συναισθηματισμού ανάμεσα στην πόρνη και τον πελάτη.²¹ Ο έρωτας και η απαγωγή πορνών θεωρήθηκαν ένδειξη διαφθοράς:

Dim. Disperii! Ctesiphonem audivi filium
una fuisse in raptione cum Aeschino.
id misero restat mihi mali si illum potest,

qui aliquoi reist, etiam eum ad nequitiam adducere. (Ter., *Ad.* 355-358)

Ο Δημέας κατακρίνει τη συμμετοχή του γιου του στην αρπαγή μιας πόρνης. Όμως, η πράξη του δεν κατακρίνεται επειδή θεωρείται κλοπή, αλλά ως ένδειξη διαφθοράς. Η διαφθορά που προκαλεί η σχέση με πόρνη λειτουργεί σαν ντόμινο και οδηγεί σ' αυτόν το δρόμο και τους φίλους και συγγενείς του εραστή. Ο Δημέας φοβάται μήπως και ο άλλος γιος του αρχίσει να συναναστρέφεται με πόρνες. Μια άλλη πράξη που συνδέθηκε με τη διαφθορά ήταν η εξαγορά της ελευθερίας πορνών. Η πρακτική αυτή θεωρείτο ελληνική συνήθεια που ξέφευγε από τις συνήθειες των προγόνων, άποψη που εν μέρει ερχόταν σε αντίθεση με την οπτική του Κάτωνα, αλλά και με τους ιδρυτικούς μύθους της Ρώμης. Στη *Mostellaria*, ο Grumio κατηγορεί το συνάδελφό του σκλάβο Τρανίωνα, διότι ζει σαν τους Έλληνες (*pergraecamini*) εις βάρος του αφέντη του: πίνει, αγοράζει κι απελευθερώνει πόρνες, στηρίζει παράσιτους, διοργανώνει δαπανηρές γιορτές (Plt., *Most.* 22-24). Στην ίδια κωμωδία, το *pergraecari* συνδέεται με την πόση κρασιού, το φλερτ, τη μουσική διασκέδαση (Plt., *Most.* 64-65). Στον Πλάυτο, η σύνδεση πορνείας και ελληνικού τρόπου ζωής προβάλλεται πολύ έντονη. Άλλωστε, τα έργα του τοποθετούνται σ' ελληνικό σκηνικό. Πάντως, και η Ρώμη χαρακτηρίστηκε πρωτεύουσα της διαφθοράς, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού πορνών.²² Μέσα σε αυτή τη «νοσηρή» κατάσταση, μοναδική «θεραπεία» φαινόταν να είναι ο γάμος. Στον *Epidicus* (στ. 188-192), η σχέση του νεαρού με μια εταίρα παρουσιάζεται να βασανίζει τον πατέρα του, ο οποίος χρησιμοποιεί το γάμο σα λύση, προκειμένου να απομακρύνει το γιο του από αυτή. Με το γάμο, ο νεαρός θα μπορεί να έχει σχέση με μια γυναίκα, χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη φήμη ή την περιουσία του, αλλά και θα εξασφαλίσει στον οίκο νέους συμμάχους (την οικογένεια της νύφης) και νόμιμους απογόνους. Ο Μικίων στους *Adelphoe* (στ. 149-153) δηλώνει χαρούμενος, διότι ο νεαρός είναι έτοιμος να παντρευτεί, ενώ προηγουμένως επισκεπτόταν πολλές εταίρες, εξαιτίας του νεανικού πάθους του.

Όσον αφορά στις απόψεις της ελίτ, η επίσκεψη σε πόρνη από ένα μέλος της καλής κοινωνίας ήταν συχνά αξιοκατάκριτη και οι άνθρωποι των ανώτερων τάξεων δεν ήθελαν να αναφέρονται καν στα επαγγέλματα των *infames*. Οι καθώς πρέπει περιφρο-

νούσαν τους οίκους ανοχής κι απέφευγαν να πηγαίνουν εκεί, πράγμα που δεν είναι άσχετο με το γεγονός ότι στα πορνεία υπήρχαν πόρνες και όχι εταίρες. Για τα μέλη της ελίτ, σημασία είχε το φαίνεσθαι και πελάτες αυτής της κατηγορίας εισέρχονταν πολλές φορές μεταμφιεσμένοι τους οίκους ανοχής ή αρνούσαν να μπουν, αφού σε τέτοια μέρη ενθαρρυνόταν η μίξη ατόμων διαφορετικής τάξης. Η διαμονή σε πανδοχείο θεωρείτο ατιμωτική για σώφρονα άνθρωπο, αφού ο νόμος εξίσωνε τα πανδοχεία με πορνεία. Αν ένα μέλος της ελίτ σύχναζε σε πανδοχεία ή ταβέρνες, εναντιωνόταν στην κοινωνική διαχωριστική γραμμή και διακινδύνευε να δεχτεί ηθική κριτική, αφού υπονόμει την προσδοκία να επιβεβαιώσει την ηθική και κοινωνική ανωτερότητά του.²³ Σε μια δίκη, οι διάδικοι δεν μπορούσαν να υποχρεωθούν να εμφανιστούν σ' έναν κακόφημο τόπο, όπως το πορνείο, κι αν δεν υπάκουαν σε μια τέτοια αξίωση, μπορούσαν να μην τιμωρηθούν.²⁴ Επιπλέον, ένας αυστηρός στρατηγός θα μπορούσε να απαγορεύσει την παρουσία πορνών και μαστροπών στα στρατόπεδα,²⁵ αφού τα άτομα αυτά θα αποσπούσαν τους στρατιώτες από το καθήκον τους. Η επίσκεψη σε πόρνη αντιπροσώπευε την αντίθεση προς αυτό που έπρεπε να κάνει ένας αληθινός κι ενάρετος άντρας αφοσιωμένος στο κοινό καλό και θεωρείτο απειλή για τη σταθερότητα της ρωμαϊκής κοινωνίας.²⁶ Ο Φουκώ παρατήρησε ότι όσο περνούσαν τα χρόνια, τόσο λιγότερη ανοχή θεωρείτο ότι έπρεπε να δείχνεται απέναντι στη δημόσια εκδήλωση της σεξουαλικότητας, αφού πιστευόταν ότι οι άντρες που δεν μπορούσαν να ελέγχουν τους εαυτούς τους, δε θα μπορούσαν να ελέγξουν και τους άλλους.²⁷ Στόχος, λοιπόν, ήταν να ελεγχθεί η εικόνα των αντρών της ελίτ, οι οποίοι θα έπρεπε να είναι πολύ διακριτικοί στις σχέσεις τους με πόρνες και από τους οποίους προέρχονται κυρίως οι πηγές μας. Ο αυτοέλεγχος απέναντι στις αισθησιακές απολαύσεις λογιζόταν ως δείκτης εξευγενισμού και αρρενωπότητας, ενώ η υπερβολική ανοχή προς αυτές ήταν ασύμβατη με την κοινωνία του καθήκοντος. Ο άντρας της ελίτ δεν έπρεπε να αφοσιώνεται στην ικανοποίηση των δικών του αναγκών, αλλά στην εξυπηρέτηση των αναγκών της τάξης του και του κοινωνικού συνόλου.

Πιο επιρρεπείς στις απολαύσεις αυτού του είδους θεωρούνταν οι γυναίκες, οι φτωχοί και οι σκλάβοι, αυτοί, δηλαδή, που θα έπρεπε να ελεγχθούν από τους άντρες της ελίτ. Οι Ρωμαίοι αποστρέφονταν τις γυναίκες που είχαν σχέσεις με πόρνους. Ο Μαρτιάλης (4.28) αναφέρεται στην περίπτωση μιας γυναίκας που παρέχει τα πάντα σ' έναν πόρνο και την προειδοποιεί ότι θα καταλήξει να στέκεται γυμνή, πράγμα που, ίσως, σημαίνει ότι θα έπαιρνε και η ίδια το δρόμο της πορνείας.²⁸ Η σπάνια περίπτωση μιας γυναίκας-πελάτη είναι απόλυτα κατακριτέα, αφού μια τέτοια γυναίκα προδί-

δει την pudicitia. Στο *Satyricon* (126), ο Πετρώνιος κάνει λόγο για γυναίκες που επιδιώκουν να συνευρίσκονται με σκλάβους πόρνους. Μάλιστα, η υπηρέτρια μιας τέτοιας γυναίκας προτιμά τις σχέσεις με ιππείς.²⁹ Έχουμε να κάνουμε με την απόλυτη αντιστροφή της κοινωνικής ιεραρχίας: η πρώτη γυναίκα προδίδει όχι μόνο την pudicitia, αλλά και την κοινωνική της τάξη.

Στερεότυπα ενάντια στις πόρνες. Η καταδίκη του έρωτα

Με την ηθική καταδίκη της συχνής επίσκεψης σε πόρνη συνδέονταν οι γενικότερες αντιλήψεις για τις γυναίκες αυτές. Το επάγγελμα της πόρνης ήταν αυτό που τη διαφοροποιούσε από τη μάζα των φτωχών και την καθιστούσε απωθητική.

Στις ρωμαϊκές συνειδήσεις, η πόρνη συνδεόταν με τη λαγνεία:

Simo hominum ab labore proclive ad lubidinem,
accepit condicionem, dehinc quaestum occipit. (Ter., *An.* 78-79)

Η πορνεία προβάλλεται ως η εύκολη λύση για μια φτωχή γυναίκα. Η πόρνη συνδέεται με τη ροπή στη λαγνεία, αν και ο ομιλητής αναγνωρίζει ότι αυτό είναι χαρακτηριστικό όλων των ανθρώπων κι όχι μόνο των πορνών (ο Τερέντιος χρησιμοποιεί συχνά τις λέξεις “homo” και “humanus”, ακολουθώντας το πρότυπο του Μενάνδρου που χρησιμοποιούσε τις λέξεις «άνθρωπος» και «ανθρώπινος»)³⁰. Από τη στιγμή, πάντως, που υπάρχουν κι άλλες επαγγελματικές διέξοδοι για μια φτωχή γυναίκα, η οποία στην προκειμένη περίπτωση ασκούσε το επάγγελμα της υφάντριας, η φτώχεια της δεν αποτελεί καλή δικαιολογία για την είσοδό της στην πορνεία και γι’ αυτό της αποδίδεται το στερεότυπο της προτίμησης της ηδονής. Γενικά, οι πόρνες και οι εταίρες συνδέονταν με την υπερβολικά έντονη σεξουαλική συμπεριφορά, η οποία ήταν επιλήψιμη ακόμα και για τους άντρες! Εκείνο που δυσαρεστούσε ήταν ότι με το επάγγελμά τους προσέφεραν ευχαρίστηση στις αισθήσεις. Στα αρχαία ρωμαϊκά κείμενα, οι infames συνδέονται με σεξουαλικά αποκλίνουσες συμπεριφορές και οι πόρνες εμφανίζονται διεστραμμένες με τους πλούσιους γέρους.

Το βασικό χαρακτηριστικό των πορνών που προκαλούσε αποστροφή ήταν η διάθεση του σώματός τους σε οποιονδήποτε. Η πόρνη ταυτιζόταν με την έλλειψη αυτονομίας. Το πιο εμφανές χαρακτηριστικό αυτής της έλλειψης ήταν η εξάρτηση της πόρνης από το μαστροπό,³¹ δηλαδή από έναν άνθρωπο άτιμο κι όχι από έναν τίμιο σύζυγο. Αν και, φαινομενικά, οι πόρνες απολάμβαναν την ίδια σεξουαλική ελευθερία με τους άντρες, υπήρχε μια σημαντική διαφορά: οι άντρες ήταν εκείνοι που επέλεγαν, ενώ οι γυναίκες αυτές που επιλέγονταν, πράγμα ακόμα πιο εμφανές, όταν η πόρνη ήταν σκλάβα.³² Οι πόρνες αντιμετώπιζονταν περισσότερο ως εμπορεύματα παρά ως

εργαζόμενες, περισσότερο ως προϊόντα παρά ως παραγωγοί. Τελικά, οι γυναίκες αυτές θεωρούνταν σεξουαλικά αντικείμενα και όχι υποκείμενα.³³ Ουσιαστικά, η πόρνη αποτελούσε αντικείμενο προς πώληση, ένα αγαθό που το νοίκιαζε κανείς και μόλις το βαριόταν, το πετούσε:

Ph. itan tandem, quaeso, itidem ut meretricem ubi abusu' sis
mercedem dare lex iubet ei atque amittere?
an, ut ne quid turpe civis in se admitteret
propter egestatem, proxumo iussast dari,
ut cum uno aetatem degeret? (Ter., *Ph.* 413-417)

Η χρηματική αποζημίωση δεν αρμόζει σε μια *virgo*, αλλά σε μια πόρνη, η οποία αντιμετωπίζεται ως ενοικιαζόμενο αγαθό. Με την αναφορά στον αθηναϊκό θεσμό της επικλήρου, φαίνεται ότι προορισμός της κοπέλας είναι η μονογαμία και ο γάμος, ο οποίος θα τη σώσει από τον κίνδυνο της πορνείας, από τον οποίο απειλείται εξαιτίας της φτώχειας της... Ακόμα και στα συμπόσια, ο ρόλος της εταίρας ήταν διακοσμητικός και θα έπρεπε να σιωπά,³⁴ αν και αυτό θα πρέπει να αφορούσε στις σοβαρές κι όχι στις ανάλαφρες συζητήσεις, αφού η εταίρα κανονικά λειτουργούσε ως ευχάριστος συζητητής. Όλα αυτά δεν είναι άσχετα με τη σύνδεση πορνείας και δουλείας: το γεγονός ότι οι γυναίκες αυτές δεν μπορούσαν να ελέγξουν οι ίδιες τα σώματά τους, τις εξίσωνε με δούλες. Και στο γεγονός ότι οι εταίρες είχαν μεγαλύτερη ελευθερία στον τομέα της επιλογής πελάτη, οφείλεται ίσως ότι η θέση τους ήταν καλύτερη από αυτή των πορνών.

Οι εταίρες και οι πόρνες παρουσιάζονταν απαλλαγμένες από συναισθηματισμούς και να ενθαρρύνονται μεταξύ τους ώστε να μην ερωτευτούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο διάλογος Φιλωτίδος και Σύρας στους στίχους 58-75 της *Hecyra*, στον οποίο διακρίνεται η αλληλεγγύη μεταξύ των εταίρων. Από τη στιγμή που οι πελάτες δεν είναι δυνατόν να δείχνουν πίστη στις εταίρες, όπως θα ήθελε η Φιλωτίς, η Σύρα τη συμβουλεύει να αρπάζει ό,τι μπορεί από τους πελάτες, χωρίς οίκτο και συναισθηματισμούς. Όπως η εταίρα δίνεται αδιακρίτως σε όλους, πρέπει να συμπεριφέρεται και το ίδιο άσχημα σε όλους. Η σχέση πόρνης και πελάτη χαρακτηρίζεται από την αμοιβαία εξαπάτηση: ο πελάτης συμπεριφέρεται γλυκά στην εταίρα, για να πληρώσει όσο το δυνατόν λιγότερα και η εταίρα το ανταποδίδει, για να χρεώσει όσο το δυνατόν περισσότερα. Για τη Σύρα, όλοι οι εραστές είναι εχθροί, είτε πιθανοί είτε πραγματικοί.³⁵ Κι όταν η νεαρή εταίρα εκφράζει τους ενδοιασμούς της να αντιμετωπίσει όλους τους πελάτες με ενιαίο τρόπο, η Σύρα παρομοιάζει τη σχέση εταίρας-

πελάτη με αυτή των εχθρικών στρατευμάτων: θα λέγαμε ότι πρόκειται για ένα παιχνίδι κυριαρχίας με όρους «ο θάνατός σου, η ζωή μου». Η Σύρα παραπονιέται γιατί δεν έχει την ομορφιά της Φιλωτίδος κι εκείνη δε σκέφτεται με τον τρόπο της Σύρας. Πιθανόν, η Σύρα ήταν και η ίδια εταίρα που ενεργούσε με τον τρόπο της Φιλωτίδος και τώρα βιώνει την παρακμή και την εγκατάλειψη: όσο γερνά η εταίρα, η αίσθησή της για το δίκαιο αλλάζει. Η Σύρα δίνει έμφαση στην οικονομική αποκατάσταση, η Φιλωτίς στην ηθική και η καλοσύνη της έγκειται στην απόρριψη της φιλοσοφίας της γερασμένης εταίρας. Εκείνο, όμως, που ευθύνεται για τη διαφορετική συμπεριφορά των δύο γυναικών δεν είναι ο χαρακτήρας, αλλά η ηλικία και οι εμπειρίες της καθημιάς.³⁶ Ίσως ο Τερέντιος προσπαθεί να δείξει ότι οι εταίρες δεν είναι κακές εκ φύσεως. Τη διαφθορά τους φέρνουν, με το πέρασμα του χρόνου, οι εμπειρίες που βιώνουν στα πλαίσια του επαγγέλματός τους. Τελικά, ο έρωτας αποτελεί κίνδυνο για την εταίρα: αν αφοσιωθεί αποκλειστικά σ' έναν πελάτη θα καταλήξει, σχεδόν αναπόφευκτα, στην παρακμή. Στις κωμωδίες του Πλάουτου και του Τερέντιου, μόλις ο εραστής έχει δώσει τα πάντα και δεν έχει πλέον άλλα να προσφέρει, η ερωμένη του τον εγκαταλείπει:

Din. nam mihi haec meretrix quae hic habet, Phronesium,
 suom nomen omne ex pectore exmovit meo,
 phronesim, nam phronesis est sapientia.
 nam me fuisse huic fateor summum atque intumum,
 quod amantis multo pessimum est pecuniae;
 eadem postquam alium repperit qui plus daret,
 damniosiorem meo exinde immovit loco,
 quem antehac odiosum sibi esse memorabat mala,
 Babyioniensem militem. (Plt., Tr. 76-84)

Ο Δηνίρχος κάνει ένα λογοπαίγνιο (*Phronesium- Phronesim*), για να δείξει ότι οι εταίρες ξεμυαλίζουν τους πελάτες τους και τους απογυμνώνουν από τη φρόνηση. Οι πελάτες καταστρέφονται οικονομικά κοντά στις πόρνες και η καταστροφή αυτή είναι τόσο μεγαλύτερη όσο πιο στενή είναι η σχέση μαζί τους. Απαλλαγμένες από κάθε συναισθηματισμό, οι εταίρες δεν επιλέγουν τους πελάτες τους με κριτήριο τη συμπάθεια, αλλά το χρήμα. Μάλιστα, φτάνουν στο σημείο να δεχτούν ως πελάτες τους εύπορους βαρβάρους (*Babyioniensem militem*), εγκαταλείποντας τους πολίτες εραστές τους. Σύμφωνα με την Gilula, η Phronesium είναι ίσως το καλύτερο παράδειγμα ανήθικης και ανειλικρινούς εταίρας.³⁷ Σαν επαγγελματίας, πάντως, δεν κάνει τίποτα πε-

ρισσότερο από αυτά που ταιριάζουν στην τάξη της. Άλλωστε, στο τέλος του έργου, η εν λόγω εταίρα χάνει μόνο έναν εραστή της: αυτόν που δεν κατάφερε να κρατήσει κοντά της και τον εξώθησε σε βιασμό –και μάλλον γι’ αυτό την «τιμωρεί» ο Πλαύτος, αφού στάθηκε ανίκανη να επιτελέσει το καθήκον της αποτροπής των βιασμών απέναντι στην κοινωνία, όπως πρόσταζε η ρωμαϊκή ιδεολογία. Στον *Eunuchus* (στ. 447-450) του Τερέντιου, η εταίρα παρουσιάζεται ως σύμβολο απόλυτης απληστίας. Δέχεται την αγάπη του εραστή και του συμπεριφέρεται όμορφα, όντας απόλυτα πειθήνια όσο καιρό δέχεται και δώρα από αυτόν. Ο φόβος της δεν είναι μήπως χάσει τον εραστή, αλλά μήπως στερηθεί τα δώρα του (στο απόσπασμα διακρίνεται ο ανταγωνισμός μεταξύ των εταιρών). Η σχέση εταίρας και πελάτη είναι καθαρά οικονομική.

Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά στερεότυπα που αποδίδονταν στις πόρνες, ήταν αυτά της απληστίας και της αρπακτικότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις παραστάσεις της ρωμαϊκής κωμωδίας, ο χιτώνας των εταιρών ήταν βαθυκίτρινος, για να υποδηλώνει την απληστία και τη φιλοχρηματία τους.³⁸ Η εικόνα της άπληστης εταιράς που είναι διατεθειμένη να κάνει τα πάντα, προκειμένου να οδηγήσει τον πελάτη της στην οικονομική καταστροφή και να πλουτίσει η ίδια, κυριαρχεί στις κωμωδίες του Πλαύτου και του Τερέντιου, όπως άλλωστε και στη Νέα Κωμωδία. Στον *Heautontimorumenos* (στ. 225-227), ο εραστής της Θαΐδος (η οποία, σύμφωνα με τον Τρομάρα, αποτελεί τον αντίποδα της *bona meretrix* Θαΐδος του *Ευνούχου*)³⁹, Clitipho τη χαρακτηρίζει δεσποτική, αυταρχική, σπάταλη και καυχησιάρια. Η σχέση με εταίρα θα μπορούσε να εξελιχθεί σ’ έναν εθισμό επικίνδυνο για την περιουσία του νεαρού και η ιδανική λύση θα ήταν ο γάμος.⁴⁰ Πράγματι, στο τέλος της κωμωδίας ο νεαρός θα παντρευτεί και η αδιάντροπη, άπληστη και επιθετική εταίρα θα τιμωρηθεί, χάνοντας τον εραστή της. Στον *Epidicus* (στ. 213-221), διακρίνεται η ανησυχία για το μεγάλο αριθμό πορνών και την ένταξή τους στο δημόσιο χώρο. Ο Επίδικος, ο οποίος αντιπροσωπεύει το κωμικό στοιχείο της κωμωδίας,⁴¹ παρομοιάζει τις εταιρές με ψαράδες που έχουν μαζί τους δίχτυα (τεχνάσματα-στολίδια), για να αιχμαλωτίσουν τους εραστές- ψάρια στο λιμάνι. Οι εταιρές φαίνεται να δουλεύουν πολύ μεθοδικά:

Er. amanti amoenitas malost, nobis lucrost. (Plt., *Men.* 356)

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το περιβάλλον στο οποίο δρα η εταίρα είναι πολύ προσεγμένο και τίποτα δε θυμίζει σ’ αυτό τις άθλιες συνθήκες των πορνείων. Μέσα σ’ ένα τέτοιο περιβάλλον, ο εραστής είναι διατεθειμένος να ξοδέψει περισσότερα, να χάσει, και να κερδίσει η εταίρα: η ζημία του εραστή και το κέρδος της εταίρας παρουσιάζονται ως αλληλένδετα. Με το *nobis*, ο κόσμος της εταίρας διακρίνεται αυστηρά από

αυτόν του εραστή. Η μέθοδος που ακολουθούν οι εταίρες διακρίνεται και στους ακόλουθους στίχους:

Ast. Amator similest oppidi hostilis. Din. Quo argumento?

Ast. Quam primum exrughari potis, tam id optimum est amicae. (Plt., *Tr.* 170-171)

Η σχέση εταίρας και εραστή παραπέμπει στο παιχνίδι εξουσίας του πολέμου. Η εταίρα καταστρέφει οικονομικά τον πελάτη της και μάλιστα το κάνει γρήγορα, τόσο γιατί ο νεοαποκτηθείς εραστής είναι πρόθυμος να δώσει περισσότερα, όσο και γιατί η εταίρα πρέπει να πάρει όσο περισσότερα μπορεί από τον πελάτη στο συντομότερο δυνατό χρόνο, ώστε να αναζητήσει έναν καινούριο «θύμα». Η εταίρα εισέρχεται στο δημόσιο χώρο των αντρών και υιοθετεί την επεκτατική πολιτική ενός επιτυχημένου στρατηγού. Οι στρατιωτικές εικόνες που χρησιμοποιεί ο Πλάυτος εντάσσονται στο κλίμα της εποχής με τους άθλους του στρατού και την επέκταση της Ρώμης προς όλες τις κατευθύνσεις, με τη συγκέντρωση εξουσίας και πλούτου στα χέρια ορισμένων Ρωμαίων και τις ανησυχίες που προκάλεσε αυτό, με τον ανταγωνισμό για τους θριάμβους και τα στρατιωτικά κατορθώματα και την κριτική που ασκήθηκε, με τις διαμάχες για τον έλεγχο πάνω στα πολεμικά λάφυρα. Οι πανούργοι χαρακτήρες του Πλαύτου, όπως οι εταίρες, οι μαστροποί και οι δούλοι χρησιμοποιούν παρομοιώσεις από το χώρο της στρατιωτικής επιτυχίας, των θριάμβων, των λαφύρων, του στρατιωτικού δόλου και μέσω αυτών ο Πλάυτος ασκεί έμμεσα την κριτική του. Η εταίρα θα προσπαθήσει να πείσει το νεαρό να συνεργαστεί μαζί της κάνοντας λόγο για διαγούμισμα, πράγμα που αντανakλά την ανησυχία των Ρωμαίων για την αυθαίρετη διάθεση των λαφύρων από τους Ρωμαίους στρατηγούς,⁴² αλλά και για την αρπακτικότητα των πορνών (ας μην ξεχνάμε ότι η πόρνη είναι *lupa*, όρος που ανταποκρίνεται στο στερεότυπο της αρπακτικότητας) και την ανηθικότητα, στην οποία μπορούν να οδηγήσουν τους εραστές τους. Στην *Asinaria* (στ. 133), εμφανίζεται το μοτίβο της άπληστης εταίρας που καταστρέφει τους νέους κι αυτό αφορά τόσο την περιουσία, όσο και τη φήμη του εραστή. Η ανησυχία για το οικονομικό κόστος της σχέσης με εταίρα προβάλλεται και στον *Eunuchus*:

Par. sed eccam ipsa egreditur, nostri fundi calamitas;

nam quod nos capere oportet haec intercipit. (Ter., *Eun.* 79-80)

Στις ρωμαϊκές πηγές, οι εταίρες παρομοιάζονται συχνά με αρπακτικά πουλιά ή με βρικόλακες (Plt., *Bacch.* 372) που αρπάζουν την περιουσία των πολιτών. Οι εταίρες έχουν ξεφύγει από το ιδανικό της λιτότητας και έχουν γνωρίσει τη διαφθορά από το χρυσάφι. Ας μην ξεχνάμε ότι στην κωμωδία οδηγούν τους εραστές στο χείλος της κα-

ταστροφής, απαιτώντας την κάλυψη όλων των εξόδων τους και μια πολυτελή ζωή με σπίτια, συμπόσια, υφάσματα, δούλους και πολύτιμους λίθους. Στη Ρώμη, όπου το ιδανικό της *gravitas* κυριαρχούσε, η επίδειξη πλούτου από την πλευρά των πορνών κέντριζε τα χρηστά ήθη κι ο Πλαύτος έδωσε έμφαση σε αυτή την πλευρά της ζωής τους.

Στην εποχή του Χριστιανισμού, ο Αυγουστίνος (*De fide et operibus* 18.33) χαρακτήρισε τις πόρνες ως το χειρότερο είδος ανθρώπων,⁴³ άποψη που δεν απέχει πολύ από αυτά που πίστευαν οι προγενέστεροι Ρωμαίοι. Στην κωμωδία, σε περιπτώσεις όπου οι εταίρες ενδιαφέρονται για μικρότερες αδερφές, τα ευγενικά κίνητρα αναμειγνύονται με την ιδιοτέλεια, στερεότυπο που αποδίδεται συχνά στις πόρνες και τους μαστροπούς.⁴⁴ Οι εταίρες ταυτίζονταν με την υποκρισία που εκδηλωνόταν σε κάθε πτυχή της ζωής τους. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Οβίδιος παρομοίασε τις ανοργασμικές γυναίκες με εταίρες που προσποιούνται (*Ars Amatoria* III 797 κ.ε.)⁴⁵. Άλλα στερεότυπα που συνθέτουν τον κακό χαρακτήρα των πορνών είναι το θράσος (Ter., *Eun.* 994) και το πάθος για εκδίκηση. Όταν δεν ικανοποιούνται οι απαιτήσεις της, η εταίρα γίνεται εκδικητική:

Bac. satis pol proterve me Syri promissa huc induxerunt,
decem minas quas mihi dare pollicitust quodsi nunc me
deceperit, saepe obsecrans me ut veniam, frustra veniet;
aut quom venturam dixero et constituero, quom is certe
renuntiarit, Clitipho quom in spe prendebit animi,

decipiam ac non veniam, Syrus mihi tergo poenas pendet. (Ter., *Ht. Tim.* 723-728)

Η εταίρα αντιμετωπίζει με περιφρόνηση το δούλο του εραστή της. Η οικονομική εξαπάτηση την εξαγριώνει και στήνει μια μηχανορραφία για να τον εκδικηθεί. Αλλά και γενικότερα, οι πόρνες και οι εταίρες παρουσιάζονται ως πλάσματα χωρίς ηθικούς διασταγμούς. Στους *Menaechmi* (στ. 193) προβάλλεται η άποψη ότι η εταίρα φέρεται ευγενικά στον πελάτη, μόνο όταν υπάρχει προοπτική κέρδους, ενώ στο στίχο 377 της ίδιας κωμωδίας, οι εταίρες υιοθετούν έναν αντρικό ρόλο, το ρόλο του κυνηγιού, της αποπλάνησης. Φαίνεται πως στο παιχνίδι προσέλκυσης πελατών, ο άντρας παύει να είναι υποκείμενο και μετατρέπεται σε αντικείμενο, αντίληψη που διακρίνεται και στον *Truculentus*:

Din. quasi in piscinam rete qui iaculum parat,
quando abiit rete pessum, adducit lineam;
si inierit rete piscis, ne effugiat cavet:

dum huc dum illuc rete circumvortit, impedit
piscis usque adeo donicum eduxit foras. (Plt., Tr. 35-39)

Ο Δηνίαρχος χρησιμοποιεί μια εικόνα από τον κόσμο της αλιείας. Η πόρνη ενεργεί σαν ένας επιτυχημένος ψαράς που ξέρει πώς να χρησιμοποιεί το δίχτυ (τα τεχνάσματα που χρησιμοποιεί αυτή και οι ομότεχνές της), ώστε να μην ξεφύγει κανένα ψάρι (πελάτης). Κι όπως τα ψάρια, έτσι και οι πελάτες οδηγούνται στην καταστροφή. Αξίζει, πάντως, να σημειωθεί ότι, ενώ στον Πλαύτο και τον Τερέντιο οι εταίρες είναι πανέξυπνες, για πολλούς συγγραφείς αποτελούν την πιο υποβαθμισμένη κατηγορία γυναικών σε διανοητικό επίπεδο. Τα γλυκά λόγια των εταιρών έρχονται σε αντίθεση με τις πράξεις τους:

Din. In melle sunt linguae sitae vestrae atque orationes,
facta atque corda in felle sunt sita atque acerbo aceto:
eo dicta lingua dulcia datis, corde amara facitis. (Plt., Tr. 178-180)

Η ψυχосύνθεση και ο τρόπος δράσης της εταιράς περιγράφεται ως ένας κόσμος αντιθέσεων. Η εταιρά χρησιμοποιεί τα γλυκά λόγια για να παγιδεύσει τους εραστές της κι έπειτα με τα καμώματά της τους γεμίζει πίκρα. Οι εταίρες είναι έτοιμες για κάθε λογής απάτες, πολλαπλασιάζουν τις γιορτές και τα γενέθλια και δε σταματούν να ζητούν, ενώ στη ρωμαϊκή κωμωδία χρησιμοποιούν κάθε είδους τεχνάσματα:

Men. condigne autem haec meretrix fecit, ut mos est meretriciosus:
quia rogo, palla ut referatur rursus ad uxorem meam,
mihi se ait dedisse. (Plt., Men. 906-908)

Στο εξεταζόμενο χωρίο, διακρίνεται η προκατάληψη ενάντια στις πόρνες, οι οποίες προσπαθούν να μη χάσουν τα δώρα που τους έχουν γίνει, λένε ψέματα και ειρωνεύονται τους πελάτες τους. Αξίζει, πάντως, να σημειωθεί ότι στην προκειμένη περίπτωση η εταιρά λέει την αλήθεια: έχει παραδώσει το χιτώνα στο δίδυμο αδερφό του Μεναίχμου, νομίζοντας ότι πρόκειται για τον ίδιο (άλλωστε, το έργο βασίζεται στην ιδέα του σωσία). Η προκατάληψη εναντίον των εταιρών διακρίνεται και στον *Eunuchus* (στ. 507-527), όπου ο Χρέμης παρουσιάζει την εταιρά μοχθηρή, πανούργα και έτοιμη να κάνει κακό, πλέκοντας τις απάτες της αργά και μεθοδικά. Οι εταίρες βρίσκουν χίλιες δυο προφάσεις, ώστε να πείσουν τους υποψήφιους πελάτες να μείνουν κοντά τους. Μάλιστα, ρωτούν να μάθουν για τα περιουσιακά στοιχεία των υποψήφιων εραστών και είναι έτοιμες να παρουσιαστούν ακόμα και ως χαμένες αδερφές τους, για να αρπάξουν την περιουσία τους. Πάντως, η καχυποψία του Χρέμη δε θα δικαιωθεί από την εξέλιξη της κωμωδίας, αφού ο σκοπός της Θαΐδος δεν είναι πονηρός. Πράγματι

έχει στα χέρια της μια κοπέλα και θέλει να τη βοηθήσει, ώστε να βρει την οικογένειά της. Όμως, το επάγγελμά της κάνει τους πάντες να την υποπτεύονται. Η εξαπάτηση – ή η ανταπόδοση της εξαπάτησης- μιας εταίρας προκαλεί μεγάλη ικανοποίηση π.χ. οι στίχοι 997-1001 του *Eunuchus*, όπου ο σκλάβος αντιμετωπίζει τις εταίρες ως άτομα που κάνουν κακό και αξίζουν την ανταπόδοση, ενώ την ίδια άποψη φαίνεται πως έχει και ο αφέντης του:

Ch. an id flagitiumst si in domum meretriciam
deducar et illis crucibus, quae nos nostramque adulescentiam
habent despiciatam et quae nos semper omnibus cruciant modis,
nunc referam gratiam atque eas itidem fallam ut ab eis fallimur?
an potius haec patri aequomst fieri ut a me ludatur dolis?

quod qui rescierint culpent; illud merito factum omnes putent. (Ter., *Eun.* 382-387)

Με το να επισκέπτεται κανείς μια πόρνη αδικεί τόσο τον εαυτό του όσο και την οικογένειά του. Οι εταίρες δε σέβονται τους νεαρούς, τους βασανίζουν με πάρα πολλά τεχνάσματα και τους αξίζει η ανταπόδοση. Κι ενώ η κατασπατάληση της πατρικής περιουσίας για χάρη μιας εταίρας είναι άξια ηθικής καταδίκης, η επίσκεψη στο σπίτι της και η εξαπάτησή της είναι πράξεις άξιες επαίνου. Συνεπώς, εκείνο που λειτουργεί ως κριτήριο για την ηθική αξιολόγηση του νεαρού δεν είναι η επίσκεψη σε μια mala meretrix, αλλά ο τρόπος με τον οποίο θα τη χειριστεί. Η αρνητική αμοιβαιότητα που χαρακτηρίζει τη σχέση εταίρας και εραστή περιγράφεται με όρους δικαιοσύνης.

Με την αντίληψη ότι οι πόρνες είναι πανούργες συνδέεται και το στερεότυπο της ενασχόλησης των πορνών και των μαστροπών με τη μαγεία, ώστε να παγιδεύουν ή να κάνουν κακό σε αντιζήλους τους ή σε εραστές που δεν ανταποκρίνονται στις προσδοκίες τους, αλλά και της ανάμειξής τους σε συνομοσίες. Σύμφωνα με το Σαλλούστιο, στη συνωμοσία του Κατιλίνα συμμετείχαν ορισμένες γυναίκες που ήταν πόρνες στα νιάτα τους και υποστήριξαν την επανάσταση, διότι αυτός ήταν ο μοναδικός τρόπος που τους είχε απομείνει ώστε να κερδίσουν χρήματα (Sall., *Bellum Catilinae*. 24.3).⁴⁶ Πίσω από τέτοιες κατηγορίες βρίσκεται πιθανόν ο φόβος των Ρωμαίων για την επιρροή που ασκούσαν οι πόρνες, αλλά και για την ανάμειξη των γυναικών σε υποθέσεις που αφορούσαν το δημόσιο χώρο. Η σύνδεση μαγείας και έρωτα είχε ισχυρή παράδοση και στόχος της υποτίθετο πως ήταν η αποχαύνωση του παραδοσιακά ενεργητικού και δυναμικού αρσενικού.⁴⁷

Μεγάλο μίσος για τις εταίρες δείχνουν οι παντρεμένες γυναίκες, αφού τις θεωρούν απειλή για το γάμο:

Bac. eo, etsi scio pol eis fore meum conspectum invisum hodie.

nam nupta meretrici hostis est, a viro ubi segregatast. (Ter., *Hec.* 788-789)

Στο απόσπασμα διαφαίνεται ο ανταγωνισμός εταίρας και *matrona*, αφού η πρώτη επιδιώκει να κλέψει από τη δεύτερη το σύζυγό της, αντίληψη που διακρίνεται και στην *Casina*:

Cl. Non matronarum officiumst, sed meretricium,
viris alienis, mi vir, subblandirier. (Plt., *Cas.* 585-586)

Η *matrona* προβάλλεται ως το απόλυτο αντίθετο της πόρνης μέσω διαρκών αντιθέσεων (*Non matronarum- sed meretricium, viris alienis- mi vir*). Η *matrona*, σε αντίθεση με την πόρνη, κάνει διάκριση ανάμεσα στο δικό της σύζυγο και στους συζύγους άλλων. Μάλιστα, όχι μόνο δεν έχει σχέση μαζί τους, αλλά ούτε καν τους συμπεριφέρεται γλυκά. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Ρωμαίοι φοβόντουσαν μήπως οι *matronae* αρχίσουν να μιμούνται τις εταίρες, προκειμένου να κρατήσουν κοντά τους τους συζύγους τους. Η *matrona* αντιμετωπίζει την πόρνη ως απειλή για το γάμο της, φόβος που κινδυνεύει να επιβεβαιωθεί στην *Hecyra*:

Par. habet, sed firmae haec vereor ut sint nuptiae.

Ph. ita di dequae faxint, si in remst Bacchidis. (Ter., *Hec.* 101-102)

Η Φιλωτίς, η οποία προηγουμένως μιλούσε σαν *bona meretrix*, τώρα γίνεται *mala*, αφού επιβουλεύεται το γάμο ενός πολίτη, ώστε να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα μιας άλλης εταίρας. Στο απόσπασμα διακρίνεται η αλληλεγγύη μεταξύ των εταίρων. Κανονικά, μια εταίρα δε βοηθά πρώην πελάτες της που έχουν παντρευτεί:

Bac. faciam quod pol, si esset alia ex hoc quaestu, haud faceret, scio,
ut de tali causa nuptae mulieri se ostenderet.

sed nolo esse falsa fama gnatum suspectum tuom,

nec leviozem vobis, quibus est minime aequom, eum viderier

immerito nam meritus de mest quod queam illi ut commodem. (Ter., *Hec.* 756-760)

Η Βακχίς, μιλώντας σαν *bona meretrix*, δείχνει να ενδιαφέρεται πραγματικά για τον πρώην εραστή της, να του ανταποδίδει την ευεργεσία και να προσπαθεί να σώσει το γάμο του. Κανονικά, θα έπρεπε να επιδιώξει την ικανοποίηση των συμφερόντων της, αφού, αν χαλούσε ο γάμος, θα είχε ελπίδες να ξανακερδίσει το χαμένο πελάτη. Πάντως, η πρωτοβουλία δεν είναι της Βακχίδος, αφού αποφασίζει να προσεγγίσει τη σύζυγο του πρώην εραστή μετά από απαίτηση του πατέρα του. Σύμφωνα με την Gilula, η Βακχίς είναι μια *mala meretrix* κι αποφασίζει να βοηθήσει τον πεθερό του πρώην εραστή για λόγους πολιτικής, αφού μια κοινωνικά ευάλωτη εταίρα δεν πρέπει να α-

ποκτά δυναμικούς εχθρούς.⁴⁸ Στους στίχους 772-776, ο Φείδιππος εκφράζει τη δυσπιστία του απέναντι στις εταίρες, αφού πιστεύει πως αυτές είναι ανελέητες και δεν αξίζουν την προστασία των θεών. Για να τον πείσει για το αντίθετο, η Βακχίς δηλώνει πρόθυμη να συμβάλλει στην επιστροφή της συζύγου του πρώην εραστή της σ' αυτόν, αν και αυτό θα κάνει τις ομότεχνές της να την περιφρονήσουν. Φαίνεται πως οι εταίρες έχουν καταρτίσει έναν κώδικα δεοντολογίας για το επάγγελμά τους κι όποια δεν τον ακολουθεί, εξοβελίζεται. Η Βακχίς προσπαθεί να διαφοροποιηθεί από αυτές και να κερδίσει την εύνοια των πολιτών. Στους στίχους 822-840, η εταίρα αφηγείται πως κάποτε ο Πάμφιλος έφτασε στο σπίτι της με ένα δαχτυλίδι, το οποίο έκλεψε από μια κοπέλα που είχε βιάσει, και το χάρισε στην ερωμένη του (διαφαίνεται η αντίληψη ότι οι εταίρες είναι άτιμες, από τη στιγμή που δέχονται άτιμα δώρα, όπως είναι αυτά που βρέθηκαν στα χέρια του πελάτη μετά από βιασμό και κλοπή). Τελικά, η Βακχίς ανακαλύπτει πως το δαχτυλίδι ανήκε στη γυναίκα του πρώην εραστή της και πως το παιδί της ήταν δικό του, αφού η κοπέλα είχε μείνει έγκυος από το βιαστή της. Έτσι, η Βακχίς, σε αντίθεση με ό,τι θα έκαναν οι άλλες εταίρες, γίνεται η αφορμή για την επανένωση του ζευγαριού. Κι αν η Βακχίς χάνει τον εραστή της, θεωρώ πως τιμωρείται όχι γιατί δε συμπεριφέρθηκε σωστά, αλλά γιατί απέτυχε να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των Ρωμαίων, αποτρέποντας τους βιασμούς των *virgines* –και ίσως γι' αυτό ο Τερέντιος βάζει την ίδια να γίνεται το μέσο, ώστε αποκαλυφθεί η αδικία και να αποκατασταθεί η κοπέλα.

Για τους Ρωμαίους, οι πόρνες ήταν άτομα που στερούνταν εξ ορισμού την τιμή (Ter., *An.* 754-756), αντίληψη που διακρίνεται και στο ακόλουθο χωρίο:

Cr. In hac habitasse platea dictumst Chrysidem,
quae sese inhoneste optavit papere hic ditias

potius quam honeste in patria pauper viveret. (Ter., *An.* 796-798)

Το επάγγελμα της πόρνης την έχει καταστήσει άτιμη κι αυτό δε μετριάζεται από τον πλούτο της. Άλλωστε, η επίδειξη πλούτου από την πλευρά των εταιρών αποτελούσε από μόνη της σκάνδαλο. Στους στίχους 734-735 της *Hecyra*, φαίνεται πως το επάγγελμα της πορνείας στιγματίζει ακόμα και την εταίρα με καλή συμπεριφορά. Το γεγονός και μόνο ότι η Βακχίς είναι εταίρα αρκεί για να προκαλέσει την καχυποψία. Στον Τερέντιο, είναι εμφανείς οι ρωμαϊκές προκαταλήψεις και παρουσιάζεται το πώς η θέση ή ο χαρακτήρας ενός ατόμου μπορεί να επηρεάσει τη σχέση του με το σύνολο και να το οδηγήσει στην απομόνωση και την αυτογνωσία. Προϋπόθεση της τιμής για τη Ρωμαία γυναίκα είναι η *rudicitia*, ενώ η πολυκοιτία έχει στερήσει την πόρνη από

αυτό το χαρακτηριστικό. Μαζί με τους ηθοποιούς και τους μονομάχους, οι πόρνες και οι μαστροποί θεωρούνταν σύμβολα της ντροπής και το επάγγελμά τους αντιμετωπιζόταν το πιο άτιμο από αυτά των infames. Είναι χαρακτηριστικό ότι ένας από τους βασικούς στόχους της ρωμαϊκής νομοθεσίας για την πορνεία ήταν να αποτρέψει τις matronae από το να γίνουν ή να συμπεριφερθούν σαν πόρνες. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η εκπόρνευση μιας γυναίκας ελεύθερης καταγωγής ήταν κατακριτέα, ακόμα κι όταν η πενία την είχε οδηγήσει σε αυτό το επάγγελμα, αφού οι νομομαθείς αντιμετώπιζαν τη φτώχεια όχι ως αίτιο, αλλά ως απλή πρόφαση.⁴⁹ Οι Ρωμαίοι θεωρούσαν άτιμες όλες ανεξαιρέτως τις πόρνες, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις περιπτώσεις γυναικών που εξαναγκάστηκαν να εκπορνευτούν από τους συζύγους, τους πατέρες ή τους αφέντες τους. Μάλιστα, η ατιμία αφορούσε όχι μόνο την πόρνη, αλλά ολόκληρο τον οίκο της:

Gid. namque hodie earum mutarentur nomina

facerentque indignum genere quaestum corpore. (Plt., *Poen.* 1139-1140)

Από τη στιγμή που η γυναίκα ανήκει κανονικά στον οίκο, η εκπόρνευσή της ατιμάζει ολόκληρη την οικογένειά της. Η αλλαγή του ονόματος της κοπέλας που προτίθεται να εισέλθει στον κόσμο της πορνείας αποτελεί πράξη συμβολική: η εταίρα αρνείται το όνομα του οίκου της και την προηγούμενη ταυτότητά της και υιοθετεί αυτόνομο όνομα, όπως και οι άντρες, εισερχόμενη στο δημόσιο χώρο. Ουσιαστικά, οι Ρωμαίες δεν είχαν δικά τους ονόματα, αλλά τα αντλούσαν από τα ονόματα των ανδρών του οίκου τους. Η χρήση ψευδώνυμου από τις πόρνες μοιάζει να στοχεύει στην απομάκρυνση του μιάσματος της ατιμίας από τον οίκο.

Οι Ρωμαίοι συνέδεαν τις πόρνες με τη βρωμιά και την ακαθαρσία, πράγμα που διαφαίνεται και στους όρους scortum, scortillum, spurca. Στις ρωμαϊκές πηγές, ο οίκτος αναμειγνύεται με την περιφρόνηση και οι πόρνες της Σοβώρας χαρακτηρίζονται άθλιες, απόβλητα, πειναλέες, κατάλληλες μόνο για σκλάβους, αρρωστιάρες, αξιοθρήνητες, αληθινοί σκελετοί.⁵⁰ Ο Μαρτιάλης έχει αφήσει ένα επίγραμμα (6.66), σύμφωνα με το οποίο ένας δημοπράτης φιλούσε συνέχεια το κορίτσι, για να δείξει ότι ήταν καθαρό και τελικά δεν το πούλησε.⁵¹ Το στερεότυπο της βρωμιάς εμφανίζεται και στον Τερέντιο:

Par. nam ut omittam quod ei amorem difficillumum et
carissimum, a meretrice avara virginem
quam amabat, eam confeci sine molestia
sine sumptu et sine dispendio. tum hoc alterum

(id verost quod ego mi puto palmarium),
 me repperisse quo modo adulescentulus
 meretricum ingenia et mores posset noscere
 mature, ut quom cognorit perpetuo oderit.
 quae dum foris sunt nil videtur mundius
 nec magis compositum quicquam nec magis elegans,
 quae cum amatore quom cenant ligurriunt.
 harum videre illuviem sordes inopiam,
 quam inhonestae solae sint domi atque avidae cibi,
 quo pacto ex iure hesterno panem atrum vorent,
 nosse omnia haec salus est adulescentulis. (Ter., *Eun.* 926-940)

Και σε αυτό το απόσπασμα διακρίνεται το στερεότυπο της απληστίας: οι εταίρες και οι πόρνες προσπαθούν να αποσπάσουν χρήματα, ακόμα κι όταν ο έρωτας δεν αφορά τις ίδιες, αλλά προστατευόμενες τους. Ο σκλάβος έχει καταφέρει να αποκαλύψει στο νεαρό ότι ο χαρακτήρας και τα ήθη των εταιρών θα πρέπει να προκαλούν μίσος. Προκειμένου να κερδίσουν πελάτες, οι εταίρες ζουν μέσα στην προσποίηση και δεν αποκαλύπτουν τον πραγματικό τους χαρακτήρα. Στην πραγματικότητα όμως, αξίζουν την περιφρόνηση και ζουν μέσα στην αθλιότητα και τη βρωμιά, η οποία είναι τόσο φυσική όσο και συμβολική, αφού το στερεότυπο της βρωμιάς σχετίζεται τόσο με τις άθλιες συνθήκες μέσα στις οποίες ζούσαν οι πόρνες όσο και με τις γενικότερες αντιλήψεις γι' αυτές, αφού οι γυναίκες που ασκούν το πορνικό επάγγελμα θεωρούνται μολυσμένες. Λέγεται ότι ο Αλέξανδρος Σεβήρος έκανε ρύθμιση ώστε τα χρήματα από τα έσοδα της φορολόγησης των πορνών να χρησιμοποιούνται για τη συντήρηση των δημόσιων κτιρίων, αντί να μολύνουν τους δημόσιους θησαυρούς. Ο Σενέκας (*Controversia* 1.2) αναρωτιέται αν μια κοπέλα που έχει απαχθεί, οδηγηθεί σε πορνείο και επιστρέψει στην οικογένειά της μπορεί να συμμετάσχει στην οικογενειακή ή τη δημόσια λατρεία.⁵² Από τη στιγμή που η κοπέλα έχει έρθει σε επαφή με το πορνείο, η αγνότητά της χάνεται σε συμβολικό επίπεδο. Από τους ανθρώπους που έρχονταν σε επαφή με τέτοιους τόπους, η μόλυνση αφορούσε μόνο τη γυναίκα κι όχι τον άντρα, αφού ο τελευταίος θεωρείτο συναισθηματικά ουδέτερος. Επιπλέον, από τη στιγμή που ο άντρας «δίνει» στη σεξουαλική πράξη, δεν κινδύνευε από κηλίδωση του αίματος.⁵³ Το μίasma από την επαφή μιας *virgo* με τον οίκο ανοχής έθετε σε κίνδυνο τη λατρεία κι όχι τον άντρα που θα την παντρευόταν. Άλλωστε, μια τέτοια κοπέλα ήταν δύσκολο να ενταχθεί σε μια από τις θηλυκές τελετουργικές κατηγορίες. Πάντως, στην

κωμωδία γυναίκες ελεύθερης καταγωγής που έχουν ανατραφεί μέσα σε πορνεία επιστρέφουν κι επανεντάσσονται χωρίς προβλήματα στην οικογένειά τους, αρκεί να έχουν διατηρήσει την αγνότητά τους. Αυτό σημαίνει ότι στον κόσμο της κωμωδίας η επαφή με το πορνείο δε θεωρείται μiasma.⁵⁴ Για τους Ρωμαίους κωμωδιογράφους, εκείνο που μολύνει τη γυναίκα είναι η πολυκοιτία κι όχι η συναναστροφή με γυναίκες που σχετίζονται σεξουαλικά με πολλούς άντρες.

Στις ρωμαϊκές συνειδήσεις και πηγές, οι πόρνες συνδέονταν με το σκοτάδι, την αρρώστια και το θάνατο.⁵⁵ Ο θάνατος των πορνών προκαλεί χαρά στους άλλους:

Simo fere in diebus paucis quibus haec acta sunt
Chrysis vicina haec moritur. Sosia: o factum bene!
beasti; ei metui a Chryside. (Ter., *An.* 104-106)

Η εταίρα είναι τόσο επικίνδυνη που οι ήρωες χαίρονται για το θάνατό της. Έτσι, η σχέση με τους εραστές φαίνεται να αποδίδεται και κυριολεκτικά με τη φράση «ο θάνατός σου, η ζωή μου».

Καθώς τα αρνητικά στερεότυπα και οι κακές συνθήκες ζωής που συνδέονται με τον κόσμο του αγοραίου έρωτα αφορούσαν κυρίως τις πόρνες, οι εταίρες, για να βελτιώσουν τη δική τους θέση, τους έδειχναν περιφρόνηση:

Ad. an te ibi vis inter istas versarier
prosedas, pistorum amicas, reliquias alicarias,
miseras schoeno delibutas servolicolas sordidas,
quae tibi olant stabulum statumque, sellam est sessibulum merum,
quas adeo hau quisquam umquam liber tetigit neque duxit domum,
servolorum sordidulorum scorta diobolaria? (Plt., *Poen.* 265-270)

Τα λόγια αυτά εκστομίζει μια αγνή κοπέλα, υποψήφια εταίρα και οι αντιλήψεις που εκφράζει εναρμονίζονται με το διπλό της ρόλο: της *virgo*, η οποία νιώθει περιφρόνηση για τις πόρνες, και της εταίρας που προσπαθεί να διαφοροποιηθεί από τις απλές *lupae*, στην προσπάθειά της να αναρριχηθεί στην ιεραρχία του επαγγέλματος, του οποίου η διαστρωμάτωση ορίζεται με βάση την τιμή, τη θέση των πελατών και την ομορφιά της κοπέλας. Οι πόρνες φαίνεται να έχουν μολυνθεί ακόμα περισσότερο από το επάγγελμα και οι εταίρες αποφεύγουν να πάνε στα Αφροδίσια νωρίς, για να μην αναμειχθούν μαζί τους. Καθώς και οι εταίρες βιώνουν την περιφρόνηση, προσπαθούν μέσω της επίδειξης πλούτου και της συμπεριφοράς τους να διαφοροποιηθούν από τις πόρνες και να αποκτήσουν μια καλύτερη θέση στην κοινωνία:

Gymn. Intro abeo,

nam meretricem astare in via solam postibuli sanest. (Plt., *Cist.* 330-331)

Ως εταίρα, η *Gymnasium* προσπαθεί να διατηρήσει μια υψηλή θέση στην ιεραρχία της ηδονής. Το να θεωρηθεί πόρνη θα ήταν μια πολύ κακή εκδοχή για την ίδια, αφού αυτό θα υποτιμούσε τη φήμη της, την τιμή της και την υψηλή πελατεία της. Όντας στο περιθώριο, προσπαθεί να κρατήσει τον εαυτό της σε όσο πιο υψηλή θέση μπορεί, μιμούμενη τις *matronae* που κυκλοφορούν πάντα με συνοδεία στο δρόμο και διαφοροποιώντας τον εαυτό της από τις πόρνες που στέκονται μόνες εκεί. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι εταίρες προσπαθούν να κατασκευάσουν μια ιεραρχία του περιθωρίου και να καταλάβουν τις ανώτερες θέσεις. Πάντως, η Ρώμη δε γνώρισε ποτέ εταίρες με την αίγλη μιας Φρύνης ή μιας Λαΐδας που κυριαρχούσαν στα συμπόσια και συνδέονταν με πολιτικούς και καλλιτέχνες. Οι εταίρες της Ρώμης είχαν λιγότερες ελευθερίες από τις ομόλογές τους στην αρχαία Ελλάδα, πράγμα που συνδέεται τόσο με τις αντιλήψεις της συντηρητικής ρωμαϊκής κοινωνίας για τις γυναίκες που είχαν σεξουαλικές σχέσεις έξω από τα πλαίσια του γάμου και μάλιστα με περισσότερους από έναν άντρες, όσο και με το γεγονός ότι οι Ρωμαίοι, με τις ελευθερίες που είχαν παραχωρήσει στις γυναίκες τους –σε σχέση πάντα με ό,τι συνέβαινε στην αρχαία Ελλάδα– καθιστούσαν συχνά περιττή την έντονη παρουσία των εταίρων στην κοινωνική ζωή.

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο ότι στον κόσμο της ποίησης και της κωμωδίας οι νέοι ερωτεύονται συχνά τις πόρνες κι ότι η επίσκεψη σε αυτές είναι αποδεκτή. Άλλωστε, οι νέοι επισκέπτονταν τις πόρνες για να ικανοποιήσουν τις σεξουαλικές τους ανάγκες και στη Ρώμη η σεξουαλική πράξη καθαυτή θεωρείτο ότι είχε να κάνει με την ικανοποίηση ενός ενστίκτου και δεν αξιολογούταν από ηθική σκοπιά ούτε θετικά ούτε αρνητικά. Για πολλούς Ρωμαίους, ο κίνδυνος άρχιζε εκεί όπου παρουσιαζόταν ο έρωτας. Με όλα τα ελαττώματα που τους αποδίδονταν, οι εταίρες παρουσιάζονταν έτοιμες να καταστρέψουν την περιουσία και τη βούληση των πελατών που έκαναν το σφάλμα να τις ερωτευτούν. Μάλιστα, συχνά οι νεαροί προβάλλονταν να οδηγούνται στην καταστροφή χωρίς να το συνειδητοποιούν. Στη ρωμαϊκή κωμωδία, ακόμα και στις πιο ειλικρινείς εκδηλώσεις του έρωτα προς μια εταίρα παραμονεύει ο κίνδυνος, αφού ο πελάτης φτάνει να εξαρτάται από την ερωμένη του:

Din. si iratum scortumst forte amatori suo,
bis perit amator, ab re atque ab animo simul;
sin alter altri propitiust, idem perit:
si raras noctes ducit, ab animo perit

Στο κείμενο εκφράζεται η βαθιά περιφρόνηση για τις εταίρες, πράγμα που υποδηλώνει και η χρήση του χυδαίου όρου *scortumst*, αλλά και η ανησυχία για την τύχη των νεαρών που τις ερωτεύονται. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο εραστής μοιάζει να βρίσκεται σ' ένα συνεχές αδιέξοδο. Αν έχει συχνά την εταίρα κοντά του, η ψυχική του διάθεση χαρακτηρίζεται από την ευφορία και τη γαλήνη, αλλά η οικονομική του κατάσταση εκτίθεται σε διαρκή κίνδυνο, αφού για να κρατήσει κοντά του την εταίρα, θα πρέπει να της δίνει συνεχώς. Αν τη συναντά σπάνια, η περιουσία του ξεφεύγει από τον κίνδυνο, αλλά η ψυχική του ηρεμία διασαλεύεται. Αν η εταίρα είναι θυμωμένη με τον εραστή κι εκείνος δεν μπορεί να την έχει καθόλου, ζει μέσα στη δυστυχία, αλλά και διακινδυνεύει να καταστραφεί οικονομικά, αφού θα πρέπει να φανεί πολύ γενναιοδωρος, ώστε να κατευνάσει την ερωμένη του. Μπροστά σ' αυτό το αδιέξοδο μια μόνο είναι η λύση, η οποία δε δίνεται παρά στο τέλος του έργου, φέρνοντας, θα λέγαμε, την κάθαρση: ο Δηνίάρχος παντρεύεται και έχει πλέον τη δυνατότητα και να είναι ευτυχισμένος κοντά σε μια γυναίκα και να προστατεύει την περιουσία του, αφού η νέα σχέση είναι ανέξοδη. Γενικά, ο έρωτας θεωρείτο επικίνδυνος κι ο γάμος δε βασιζόταν σ' αυτόν, αλλά στο σεβασμό και στην ευθύνη. Η εταίρα στερείτο τιμής και αγνότητας και ήταν ακατάλληλη σύζυγος:

Simo ac meretricios amores nuptiis conglutinas? (Ter., An. 913)

Η Γλυκούλα, στην οποία αναφέρεται εδώ ο Σίμων είναι «αδερφή» μιας πόρνης κι αντιμετωπίζεται κι εκείνη ως τέτοια. Ακατάλληλη σύζυγος δεν είναι μόνο η εταίρα, αλλά και κάθε μέλος του οίκου της. Ο γάμος θα γίνει αποδεκτός, μόνο όταν αποδειχθεί ότι η κοπέλα κατάγεται από ελεύθερη οικογένεια. Ο Duckworth έχει μιλήσει για καινοτομία του Τερέντιου, από τη στιγμή που ο νεαρός Χαρίνος θέλει να νυμφευτεί μια Αθηναία από καλή οικογένεια,⁵⁶ αλλά η ισχύς του επιχειρήματός του μετριάζεται, αν αναλογιστούμε το γεγονός ότι η ελεύθερη καταγωγή της κοπέλας αποκαλύπτεται μόνο στο τέλος του έργου. Ακόμα και στην ποίηση, όπου ο λυρισμός και η εξιδανίκευση του έρωτα είναι διαρκώς παρόντα, οι εραστές απογοητεύονται και συνειδητοποιούν πολλές φορές ότι οι εταίρες δεν αξίζουν τον έρωτά τους. Ένας ήρωας του Τίβουλλου αρνείται την τιμή και τη δόξα που θα μπορούσε να κερδίσει στον πόλεμο (*Elegiae* v 57-60), προτιμώντας να επιστρέψει στην ερωμένη του, αλλά εκείνη δεν του έχει μείνει πιστή κι ο εραστής αναχωρεί τελικά για την εκστρατεία. Για τον Τίβουλλο, ποτέ η εταίρα δε θα αλλάξει ήθη, ποτέ δε θα μείνει πιστή σ' έναν μόνο άντρα, αφού δεν είναι ικανή να ερωτευτεί, αλλά την ενδιαφέρει μόνο ο πλούτος.⁵⁷ Βέ-

βαια, η απιστία και η πολυκοιτία αποτελούσε αναγκαιότητα και μέσο επιβίωσης για μια εταίρα. Οι εταίρες είχαν γαλουχηθεί με τις αρχές της συναισθηματικής ουδετερότητας και της αδιαφορίας για την ηθική. Γι' αυτό και οι Ρωμαίοι συγγραφείς υποστήριζαν ότι η σχέση με τις εταίρες θα έπρεπε να είναι αμιγώς οικονομική και σαρκική: όποιος υπερέβαινε αυτά τα όρια, ζημιωνόταν. Ο Οβίδιος αναφέρει ότι οι δύο εταίρες που είχαν υπάρξει ερωμένες του Τίβουλλου πήγαν στην κηδεία του κι άρχισαν να φιλονικούν για το ποια αγαπούσε περισσότερο ο ποιητής (*Amores* III.9).⁵⁸ Οι εταίρες μοιάζουν να μη σέβονται ούτε τους νεκρούς, αλλά ακόμα και σε στιγμές κηδείας επιδίδονται σε ανταγωνισμούς και προσπαθούν να αυξήσουν το κύρος τους ως ερωμένες. Ο κίνδυνος της σχέσης με εταίρα παρουσιάζεται και στο έργο του Προπέρτιου. Η ελευθερία της Κυνθίας επιβεβαιώνεται μόνο από την πολλαπλότητα των περιπετειών της,⁵⁹ πράγμα που την καθιστά άτιμη. Από μια τέτοια άτιμη γυναίκα ο ποιητής γνωρίζει την ταπείνωση, αφού η παθιασμένη ερωμένη του ξυλοκοπάει σε στιγμές ζηλοτυπίας τον ίδιο και τις ερωμένες του και απαιτεί πίστη από έναν άντρα-πολίτη (*Elegiae* IV.8). Από τη στιγμή που ο ποιητής δεν πλησίασε την εταίρα μόνο και μόνο για να αντλήσει ηδονή, βιώνει τον έρωτα σαν κατάρα. Όταν γράφει τα τελευταία του ποιήματα, οι σχέσεις του με την Κυνθία έχουν αραιώσει κι ο ίδιος νιώθει λυτρωμένος από το πάθος (*Elegiae* III.24, 15-18). Παρόλο που η Κυνθία ήταν άπιστη, όταν ο ποιητής πήγαινε με άλλες γυναίκες ένιωθε ντροπή, διότι όχι μόνο είχε ορκιστεί πίστη σε μια εταίρα, αλλά και είχε γίνει επίορκος.⁶⁰ Άλλωστε, ακόμα και σε λατινικές κωμωδίες όπου ο εραστής μένει πιστός μέχρι το τέλος, εννοείται ότι αυτό δε θα είναι αιώνιο, αφού η ρωμαϊκή κοινωνία και οι ανάγκες του οίκου απαιτούσαν από αυτόν να παντρευτεί. Για τους Ρωμαίους, από τη στιγμή που τόσο ο άντρας όσο και η εταίρα μπορούν να σχετίζονται με πολλούς ερωτικούς συντρόφους, στη μεταξύ τους σχέση η πίστη δεν έχει καμιά θέση. Το πάθος οδηγεί στην καταστροφή και βλάπτει την *auctoritas* και την *gravitas* που θα έπρεπε να χαρακτηρίζουν το Ρωμαίο. Ο Grimal έχει υποστηρίξει ότι στις κωμωδίες του Πλαύτου ο νέος δε νιώθει τίποτα περισσότερο από ένα βίαιο πόθο κι η εταίρα ενδιαφέρεται μόνο για την εκπλήρωση των επαγγελματικών της καθηκόντων.⁶¹ Θεωρώ ότι στις κωμωδίες του συγγραφέα αυτού υπάρχουν εκδηλώσεις αληθινού έρωτα, ο οποίος συχνά ανταποδίδεται –κυρίως όταν η εταίρα δεν είναι ανεξάρτητη, αλλά ο Πλαύτος δίνει μεγαλύτερη έμφαση στις επικίνδυνες πλευρές ενός τέτοιου έρωτα.

Πορνεία και μαστροπεία

Όσον αφορά στους μαστροπούς, η ρωμαϊκή κοινωνία τους τοποθετούσε είτε στην ίδια θέση με τις πόρνες είτε σε ακόμα χειρότερη από αυτές. Οι μαστροποί συνδέονταν με τη χυδαιότητα, δεν προστατεύονταν από το νόμο και γελοιοποιούνταν στις κωμωδίες:

Prol. hic neque periurus leno est nec meretrix mala
neque miles gloriosus. (Plt., *Capt.* 57-58)

Μαζί με τον καυχησιάρη στρατιωτικό, ο οποίος συνήθως είναι πελάτης της πόρνης, ο ψευδομάρτυρας μαστροπός και η ανήθικη πόρνη προβάλλονται ως οι πιο τυπικοί χαρακτήρες της λατινικής κωμωδίας. Μάλιστα, η παρουσία τους είναι τόσο έντονη που ο Πλάυτος έχει ανάγκη να διευκρινίσει την απουσία τους από τη συγκεκριμένη κωμωδία. Πάντως, στόχος της κωμικής γραφής του Πλαύτου αποτελούν και οι τρεις κατηγορίες ανθρώπων που σχετίζονται με τον αγοραίο έρωτα: οι πόρνες, οι μαστροποί και οι πελάτες. Ωστόσο, ο χαρακτήρας που σκιαγραφείται πιο αρνητικά απ' όλους είναι ο μαστροπός. Ο μαστροπός όχι μόνο είναι *malus* εξ ορισμού, αλλά και δε δείχνει μεταμέλεια γι' αυτό (Plt., *Prs.* 479). Στις κωμωδίες *Poenulus* (στ. 87-90) και *Rudens* (στ. 40-41), ο μαστροπός προβάλλεται ως το χειρότερο είδος ανθρώπου, *si leno est homo*. Στις κωμωδίες αυτές, εκείνο που είναι πιο επιλήψιμο είναι ότι ο *leno* δε σέβεται ούτε τα αγνά κορίτσια ελεύθερης καταγωγής κι είναι έτοιμος να εμπορευτεί την τιμή νεαρών γυναικών που δεν του ανήκουν, την τιμή κοριτσιών από οικογένειες πολιτών. Οι άντρες μαστροποί βρίσκονταν σε μεγαλύτερη ανυποληψία από τις γυναίκες μαστροπούς και τις πόρνες.⁶² Άλλωστε, αν οι γυναίκες που εμπλέκονταν σε τέτοιες δραστηριότητες ατίμαζαν τον οίκο τους, οι άντρες ατίμαζαν και την πόλη. Στους *Menaechmi*, όταν ο Μεναίχμος βρίζει τον υποψήφιο πεθερό του (στ. 864), νομίζει ίσως ότι απευθύνεται σε μαστροπό κι ότι η σύζυγος που του προξενεύει είναι πόρνη.⁶³ Οι πολίτες απέφευγαν τη δημόσια συναναστροφή με τους μαστροπούς και οι δούλοι ένιωθαν αποστροφή γι' αυτούς:

Sync. ita me di ament, vel in lautumiis vel in pistrino mavelim
agere aetatem praepeditus latere forti ferreo,
quam apud lenonem hunc servitutum colere. (Plt., *Poen.* 827-829)

Όπως συμβαίνει συχνά στον Πλάυτο, τα λόγια του ομιλητή ταιριάζουν στην κοινωνική του θέση.⁶⁴ Η χειρότερη μοίρα για ένα δούλο είναι να δουλεύει σε λατομείο ή μύλο και συχνά οι αφέντες χρησιμοποιούν αυτή την προοπτική ως απειλή. Για το

Syncerastus, όμως, ο οποίος μιλά σαν άλλος Αχιλλέας, το να δουλεύεις για ένα μαστροπό είναι ακόμα χειρότερο.

Για τους Ρωμαίους, οι μαστροποί ήταν πάνω απ' όλα έμποροι της ατιμίας και δεν άξιζαν περισσότερο από τα ζώφια.⁶⁵ Είναι χαρακτηριστικό ότι ο *Curculio* στους στίχους 494-511 της ομώνυμης κωμωδίας τοποθετεί τους μαστροπούς και τους τοκογλύφους στα χειρότερα είδη επαγγελματιών και τους εξισώνει με τη διαφθορά. Από τη στιγμή που οι μαστροποί πουλούσαν, απελευθέρωναν κι εξουσίαζαν άτομα που ουσιαστικά δεν τους ανήκαν, αλλά κι επειδή καθιστούσαν αντικείμενο εμπορίου την τιμή γυναικών και παιδιών, θεωρείτο ότι στερούνταν σεξουαλικής τιμής. Σε αντίθεση με τους άλλους αφέντες, οι μαστροποί είχαν προδώσει την τιμή των σκλάβων τους και κέρδιζαν από τη σεξουαλική τους ατίμωση,⁶⁶ ενώ ιδιαίτερη αποστροφή υπήρχε και γι' αυτόν που εκπόρνευε την κόρη του, αφού εμπορευόταν την τιμή μιας γυναίκας που εντασσόταν στον ίδιο του τον οίκο. Ο μαστροπός θεωρείτο σύμβολο της διαφθοράς της Ανατολής και ως άτιμος στερείτο πολιτικών δικαιωμάτων. Ο Προπέρτιος αποκαλεί τις μαστροπούς πουλιά της συμφοράς για τα ενωμένα ζευγάρια, αφού τυφλώνουν τους συνετούς συζύγους και δέχονται ακόμα και τους βαρβάρους ως πελάτες τους,⁶⁷ ενώ σ' ένα ρητορικό λόγο ο αντίπαλος κατηγορείται ως πόρνος πριν το γάμο του και ως *leno-maritus* μετά από αυτόν.⁶⁸

Όπως και οι εταίρες και οι πόρνες, οι μαστροποί συνδέονταν με τη φιλαργυρία και την απληστία:

Arg. Qui modus dandi? nam numquam tu quidem expleri potes;

modo quom accepisti, haud multo post aliquid quod poscas paras. (Plt., *As.* 167-168)

Η μαστροπός δεν είναι ποτέ ικανοποιημένη με τα δώρα που της δίνονται. Προκειμένου να αποκτήσει όσα περισσότερα είναι δυνατό, είναι διατεθειμένη να οδηγήσει τον πελάτη στην οικονομική καταστροφή. Μάλιστα, οι ίδιοι οι μαστροποί παραδέχονται τη φιλαργυρία τους:

Ant. non pudet

vinitatis? Dor. minime, dum ob rem. (Ter., *Ph.* 525-526)

Ο μαστροπός είναι διατεθειμένος να κάνει τα πάντα, προκειμένου να κερδίσει χρήματα, χωρίς να νιώθει ντροπή. Άλλωστε, η ντροπή είναι αίσθημα που μπορεί να νιώσει ένας πολίτης κι όχι ένας *infamis* μαστροπός. Για τους Ρωμαίους, οι μαστροποί είναι ανέντιμοι στις διαπραγματεύσεις, έχουν ροπή στην κλοπή και αρνούνται τα χρέη τους. Κάθε συναλλαγή μαζί τους θεωρείτο ανάξια για ένα Ρωμαίο πολίτη. Λόγω της σύνδεσης των ταβερνών και των πανδοχείων με τα πορνεία, οι ταβερνιάρηδες δεν εί-

χαν καλή φήμη, ενώ οι πανδοχείς ταυτίζονταν με την κλοπή, τη φιλαργυρία, τη μαστροπεία.

Σύμφωνα με τις ρωμαϊκές πηγές, οι μαστροποί είναι όχι μόνο ανέντιμοι στις οικονομικές συναλλαγές, αλλά και ανελέητοι, γελοίοι και επίορκοι. Στη ρωμαϊκή κωμωδία, τους αποδίδονται κάθε λογής ελαττώματα:

Thrach. fraudis, sceleris, parricidi, peiuri plenissimus,
legerupa, inpudens, inpunus, inverecundissimus:

uno verbo apsolvam, lenost: quid illum porro praedicem? (Plt., *Rud.* 651-653)

Ο μαστροπός φαίνεται να στερείται την τιμή και την αιδώ. Το ασύνδετο σχήμα συσσωρεύει ένα πλήθος κατηγοριών που αποδίδονται στους μαστροπούς, ενώ τα συσσωρευμένα στερητικά δείχνουν τους λόγους για τους οποίους στερείται τις προϋποθέσεις για να ενταχθεί στην κοινότητα των πολιτών. Στο *leno* αποδίδεται ένα πλήθος εγκλημάτων: απάτες, κακουργήματα, πατροκτονίες, ψευδορκίες, πράγμα που δείχνει ότι ήδη από την εποχή του Πλαύτου οι μαστροποί θα πρέπει να θεωρούνταν αναξιόπιστοι μάρτυρες στα δικαστήρια και θα γίνονταν εύκολος στόχος κατηγοριών και διώξεων. Η θέση και το ήθος των μαστροπών είναι χειρότερα ακόμα και από αυτά των σκλάβων και επιτρέπουν στους δούλους να τους μιλούν άσχημα:

Tox. Oh, lutum lenonium,
commixtum caeno sterculinum publicum,
impure, inhoneste, iniure, inlex, labes popli,
pecuniae accipiter avide atque invide,
procax, rapax, trahax- trecentis versibus
tuas impuritas traloqui nemo potest-
accipin argentum? accipe sis argentum, impudens,
tene sis argentum, etiam tu argentum tenes?
possum te facere ut argentum accipias, lutum?
non mihi censebas copiam argenti fore,
qui nisi iurato mihi nil ausu's credere? (Plt., *Prs.* 406-416)

Ο μαστροπός αντιμετωπίζεται ως ρύπος, ο οποίος απλώνεται σε ολόκληρη την κοινότητα και στιγματίζει. Σε ασύνδετο σχήμα συσσωρεύονται όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους μαστροπούς: οι άνθρωποι αυτοί είναι αισχροί, διαβόητοι, παράνομοι, μισητοί κακοποιοί, ενώ με την επανάληψη του *argentum* δίνεται έμφαση στην απληστία τους. Αν και ο μαστροπός πλέκει διαρκώς απάτες και μηχανοραφίες, είναι καχύποπτος με όλους. Είναι, πάντως, γεγονός ότι στην κωμωδία οι μαστροποί πέφτουν συνεχώς θύματα εξαπάτησης και η καχυποψία τους είναι μάλλον

δικαιολογημένη. Οι μαστροποί έχουν επίγνωση της θέσης τους και των αρνητικών στερεοτύπων που τους αποδίδονται:

San. leno sum, fateor, pernicies communis adulescentium,
peiuru', pesti'; (Ter., *Ad.* 188-189)

Για άλλη μια φορά, προβάλλονται σε ασύνδετο σχήμα τα τυπικά στερεότυπα που χαρακτηρίζουν το μαστροπό: ο μαστροπός είναι επίορκος κι απειλεί ολόκληρη την κοινότητα των πολιτών –και κυρίως τους νέους.

Οι μαστροποί ήταν συχνά βίαιοι κι επέβαλλαν σωματικές τιμωρίες στις πόρνες που δεν ανταποκρίνονταν στις προσδοκίες τους. Άλλωστε, από τη στιγμή που οι πόρνες ήταν δούλες τους, είχαν ως αφέντες τους το δικαίωμα να το κάνουν. Μαρτυριούνται περιπτώσεις γυναικών που προσπάθησαν ανεπιτυχώς να το σκάσουν από το πορνείο και υπέστησαν μαστιγώσεις, απομόνωση, ομαδικούς βιασμούς ή ακόμα και θανατώσεις.⁶⁹ Στη λατινική κωμωδία, ο πιο φημισμένος για τη βίαιη συμπεριφορά του μαστροπός είναι ίσως ο Ieno Βαλλίων. Ως αφέντης έχει τη δυνατότητα να κακομεταχειριστεί τις πόρνες και τις γεμίζει απειλές. Χαρακτηριστικός είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζει τη Φοινίκιουμ:

Bal. nisi hodie mi ex fundis tuorum amicorum omne huc penus adfertur,
cras Phoenicium poeniceo corio invisēs pergulam. (Plt., *Ps.* 228-229)

Από τη στιγμή που η Φοινίκιουμ έχει αναλάβει τους πλούσιους πελάτες, ο Βαλλίων έχει μεγαλύτερες απαιτήσεις από αυτήν και η αποτυχία της συνεπάγεται βαρύτερες κυρώσεις. Οι όροι της ελίτ συναντούν την ταπείνωση: το *Phoenicium poeniceo corio* παραπέμπει στην πορφύρα και τους ανώτερης τάξης πελάτες της πόρνης, αλλά και στην προέλευσή της και στο χρώμα που θα πάρει το δέρμα της, αν αποτύχει στην αποστολή της. Κι από τη στιγμή που η Φοινίκιουμ είναι πόρνη πολυτελείας, η τοποθέτησής της στην *pergula* (απειλή που συναντούμε και στους στίχους 212-214) συνεπάγεται μεγαλύτερη ταπείνωση. Η *pergula* εξισώνει την κοπέλα που στέκεται εκεί με τις άσχημες ή γερασμένες πόρνες, χαμηλώνει την τιμή της, υποβιβάζει τη θέση της στην ιεραρχία της ηδονής κι εκμηδενίζει τις ελπίδες της να αποκτήσει κάποτε την ανεξαρτησία της. Ο Βαλλίων χρησιμοποιεί όρους που παραπέμπουν στην εξουσία ενός βασιλιά, αλλά από τη στιγμή που διαφθείρει γυναίκες και βιαιοπραγεί, είναι τύραννος. Οι μαστροποί απειλούσαν συχνά τις πόρνες με πούλημα ή με εγκατάλειψη:

Bal. quam libertam fore mihi credam et quam venalem, hodie experiar.

facite hodie ut mihi munera multa huc ab amatoribus conveniant.

nam nisi mihi penus annuos hodie convenit, cras populo prostitutam vos. (Plt., *Ps.* 176-178)

Ο Βαλλίων, με την απληστία που τον διακρίνει, έχει υπερβολικές απαιτήσεις από τα κορίτσια, περιμένοντας να κερδίσει σε μια νύχτα τις προμήθειες ενός χρόνου. Προσπαθεί να κινητοποιήσει την εργατικότητα των πορνών μ' ένα σύστημα απειλών κι ανταμοιβών. Όποια καταφέρει να φέρει πολλά έσοδα στο πορνείο, θα απελευθερωθεί, ενώ όσες δεν το κάνουν, θα πουληθούν ως σκλάβες. Ο Βαλλίων κατέχει και άντρες και γυναίκες και στους στίχους 767-788, ένας νεαρός πόρνος θρηνεί για τη μοίρα του στα χέρια του μαστροπού, αφού φοβάται πως δε θα έχει πελάτες και ο Ιενο θα τον τιμωρήσει αυστηρά. Το αγόρι φαίνεται να ειδικεύεται στο στοματικό έρωτα, ειδικευση που ίσως αποτελεί μέσο τιμωρίας,⁷⁰ αφού θεωρείτο ιδιαίτερα ατιμωτικό το να χρησιμοποιεί κάποιος το στόμα του για τη σεξουαλική ικανοποίηση ενός άλλου.⁷¹ Οι οδηγίες που δίνει ο Βαλλίων στο προσωπικό του πορνείου και οι απειλές του δείχνουν την εξουσία που είχαν οι μαστροποί πάνω στους πόρνους και στις πόρνες.⁷²

Γενικά, ο θεσμός της μαστροπείας περιόριζε τη σεξουαλική ελευθερία των πορνών που εντάσσονταν σε οίκους ανοχής.⁷³ Μια πόρνη εξαρτημένη από ένα μαστροπό δεν μπορούσε να αποφασίσει η ίδια για τη ρύθμιση της τιμής, τον αριθμό των πελατών της, την εγκατάλειψη ή τον τρόπο εξάσκησης του επαγγέλματός της:

Simia non ego te ad illum duco dentatum virum

Macedoniensem, qui te tunc flentem facit: (Plt., Ps. 1040-1041)

Η πόρνη θρηνεί, γιατί ο μαστροπός αφέντης της την έχει υποχρεώσει να ακολουθήσει ένα Μακεδόνα στρατιώτη παρά τη θέλησή της. Από την προοπτική αυτή τη σώζει ο εραστής της, Χαρίνος, μέσω της σκλάβας του. Αλλά κι όταν δεν υπήρχε μαστροπός, οι πόρνες αναγκάζονταν να δημιουργήσουν σχέσεις εξάρτησης με κάποιους πελάτες τους, οι οποίοι έθεταν τους δικούς τους όρους και περιόριζαν την ελευθερία των κοριτσιών, πράγμα που διακρινόταν πιο έντονα στην περίπτωση ενοικιαστηρίων συμβολαίων:

Ph. non dici potest

quam cupida eram huc redeundi, abeunti a milite,

vosque hic videndi, antiqua ut consuetudine

agitarem inter vos libere convivium.

nam illi haud licebat nisi praefinito loqui

quae illi placerent. (Ter., Hec. 90-95)

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η νοικιασμένη εταίρα στερείται αυτονομίας. Αποτελεί ένα αγαθό του πελάτη κι οφείλει να τον υπακούει και να μη λαμβάνει καμιά πρωτο-

βουλία. Η εξουσία που έχει ο πελάτης πάνω της είναι τέτοια που δεν της επιτρέπει ούτε γνώμη να εκφέρει.

Meretrices και matronae. Η πόρνη ως απειλή για την ηθική των παντρεμένων γυναικών και των virgines

Στα στερεότυπα που τους αποδίδονται, στις αντιλήψεις για τις σχέσεις τους με τους Ρωμαίους πολίτες, στην αντιμετώπισή τους από τους μαστροπούς και τους πελάτες τους διακρίνεται η περιφρόνηση για τις γυναίκες αυτές και η θέασή τους ως απειλή. Η μεγαλύτερη, όμως, απειλή που αντιπροσώπευαν οι πόρνες αφορούσε στην ηθική των παντρεμένων γυναικών και των παρθένων. Η ρωμαϊκή κοινωνία παραχώρησε ελευθερίες στις πόρνες που δεν τις είχαν οι γυναίκες, οι οποίες εντάσσονταν στους οίκους των πολιτών, αλλά φρόντισε να τις τοποθετήσει σε μια θέση υποδεέστερη από αυτήν των άλλων γυναικών –τουλάχιστον σε ιδεολογικό και συμβολικό επίπεδο. Και για να μη βρεθεί σε μια τέτοια θέση μια matrona, θα έπρεπε να δείχνει με κάθε τρόπο τη διαφοροποίησή της από τις πόρνες. Σε αντίθεση με τη meretrix, η matrona θα έπρεπε να διακρίνεται για τη συντηρητική νοοτροπία, την αγνότητα, την οικονομία, τη σεμνή και μετρημένη ομιλία, την πίστη και την αφοσίωση στο σύζυγο, την ικανότητα να υφαίνει, ενώ η ομορφιά και η χάρη δεν ήταν το παν γι' αυτήν. Η κατηγορία της πορνικής συμπεριφοράς ήταν αρκετή για να στιγματίσει ανεπανόρθωτα έναν οίκο ή μια ολόκληρη πολιτεία. Τον 4^ο αι. π.Χ., ο Θεόπομπος έλεγε ότι οι γυναίκες της Ετρουρίας έδειχναν υπερβολική φροντίδα για το σώμα τους, συμμετείχαν σε συμπόσια μαζί με τους άντρες κι έπιναν κρασί, ενώ μεγάλωναν τα παιδιά τους χωρίς να ανησυχούν για το ποιος ήταν ο πατέρας (*Δειπνοσοφισταί* 12.517D-518B), πράγμα που η Cantarella αμφισβητεί.⁷⁴ Θεωρώ ότι ο Θεόπομπος, στα πλαίσια της ρητορικής της διαφορετικότητας, αναφέρεται σ' αυτή την ελευθεριάζουσα συμπεριφορά των γυναικών -που στη Ρώμη και στην Ελλάδα θα ταίριαζε μόνο σε πόρνες ή infames- ως ένα μέσο υποτίμησης. Στη Ρώμη, η matrona θα έπρεπε να διαφοροποιείται από την πόρνη σε κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής. Οι γυναίκες δεν πήγαιναν στα κοινά λουτρά, αφού εκεί σύχναζαν οι πόρνες που αναζητούσαν την πελατεία τους και στα συμπόσια δειπνούσαν καθισμένες, ενώ οι εταιίρες, όπως και οι άντρες, ξάπλωναν στα ανάκλιτρα. Η πόρνη ήταν το θηλυκό αντίστροφο της mater familias, της matrona και της Εστιάδος και η κοινωνική της θέση ήταν κατώτερη από αυτές, αφού στερείτο την αγνότητα, η οποία αποτελούσε αναγκαία προϋπόθεση για να εμπνεύσει το σεβασμό μια γυναίκα. Η μεγαλύτερη προσβολή για μια matrona θα ήταν να χαρακτηριστεί πόρνη ή να κατηγορηθεί ότι συναναστρεφόταν με γυναίκες αυτού του είδους:

Per. Cave siris cum filia
mea copulari hanc neque conspicerē. iam tenes?
in aediculam istanc sorsum concludi volo.
divortunt mores virgini longe ac lupae.

Ap. Docte et sapienter dicis. numquam nimi' potest
pudicitiam quisquam suae servare filiae. (Plt., *Ep.* 400-405)

Η σπάνια περίπτωση της διαμονής μιας πόρνης στον οίκο ενός πολίτη πρέπει να γίνεται με τρόπο ώστε αυτή να είναι συνεχώς απομονωμένη. Η πόρνη αντιμετωπίζεται ως μίσμα που απλώνεται παντού: ακόμα και η συνάντηση του βλέμματος μαζί της μπορεί να μολύνει μια *virgo*, η οποία φαίνεται να είναι ευάλωτη στο πρότυπο της πόρνης και η επαφή μαζί της θέτει σε κίνδυνο τη διατήρηση της *pudicitiam*, του βασικού χαρακτηριστικού που διακρίνει τη *virgini* από τις *lupae*. Η διάκριση *matrona* και πόρνης ήταν τόσο έντονη που δεν επιτρεπόταν καν να εκστομίσει κανείς το χυδαίο όρο *scortum* μπροστά σε μια Ρωμαία γυναίκα.

Στην αρχαία Ελλάδα, οι πόρνες όφειλαν διά νόμου να φέρουν κοσμήματα,⁷⁵ ενώ κάτι ανάλογο υπήρχε και στη Ρώμη με την υποχρέωσή τους να φορούν την *toga*, ένα κοντό ένδυμα που ερχόταν σε αντίθεση με τη *stola*, το λευκό μακρύ χιτώνα των *matronae* και των σεβαστών απελεύθερων γυναικών.⁷⁶ Από τη στιγμή που η *matrona* ανήκε στον οίκο της και σ' ένα μόνο άνδρα, το σώμα της στο δημόσιο χώρο έπρεπε να είναι κρυφό, απρόσβλητο από το δημόσιο βλέμμα, ενώ το αντίθετο ίσχυε για το σώμα της πόρνης. Ωστόσο, υπάρχουν ενδείξεις ότι στο μακρινό παρελθόν την *toga* φορούσαν άντρες και γυναίκες, πράγμα που ο McGinn αμφισβητεί.⁷⁷ Η ύπαρξη της *toga* επιβεβαιώνεται στην Ύστερη Δημοκρατία και η πρωιμότερη επιβεβαιωμένη μαρτυρία γι' αυτήν εντοπίζεται στην αυστηρή επίπληξη του Κικέρωνα προς τον Αντώνιο.⁷⁸ Η ενδυματολογική διάκριση μεταξύ *matrona* και πόρνης, υπήρξε μάλλον προϊόν εθίμου, για να παγιωθεί κι επίσημα με τη *Lex Iulia de adultteriis*, η οποία ενίσχυσε τη σύνδεση των πορνών με την *toga*, απαγορεύοντάς τους να φορούν τη *stola* (υποθέτω πως τη φορούσαν κάποιες είτε για να αντλήσουν κύρος είτε γιατί ήταν *matronae* και η πορνεία γι' αυτές αποτελούσε δευτερεύουσα και κρυφή απασχόληση) και εξουσιοδοτώντας τους *aediles* να επιβάλλουν την ένδυση με την *toga*, ενώ δεν είναι σαφές αν η υποχρέωση αυτή των πορνών αφορούσε την παρουσία τους μόνο στο δημόσιο χώρο ή αν επεκτεινόταν και στον ιδιωτικό.⁷⁹ Ο Τιβέριος προσπάθησε να επιβάλλει ακόμα πιο αυστηρά τις ενδυματολογικές διακρίσεις, αλλά με το πέρασμα του χρόνου παρατηρείται μια χαλάρωση, εξαιτίας της έλλειψης αποτελεσματικού μηχανισμού επιβολής,

πρόβλημα που διακρίνεται έντονα στις αρχές του 3^{ου} αι. Πάντως, υπάρχει αφθονία στοιχείων για την ποικιλία των ενδυμάτων των πορνών, πράγμα που ίσως μαρτυρά ότι δε φορούσαν όλες την toga.⁸⁰ Ούτως ή άλλως, η προκλητική τους ένδυση τις διαφοροποιούσε από τις matronae. Ένα άλλο διακριτικό ένδυμα των πορνών ήταν το pallium, με το οποίο αντικαθιστούσαν την toga κι όσοι άντρες έφευγαν για την εξοχή.⁸¹ Από τη στιγμή που οι Ρωμαίες γυναίκες, κυκλοφορούσαν αρκετά ελεύθερα στη Ρώμη, θα έπρεπε να διακρίνονται από τις υπόλοιπες σεξουαλικές κατηγορίες κι αυτό το ρόλο εξυπηρετούσε η stola. Η stola matronalis ενέπνεε βαθύ σεβασμό γι' αυτή που τη φορούσε και οι άντρες άνοιγαν το δρόμο σε όποια γυναίκα περνούσε με αυτό το ένδυμα.⁸² Η toga, από την άλλη πλευρά, αποτελούσε διακριτικό ατιμίας και ντροπής και δεν ήταν ούτε ακριβή ούτε όμορφη. Η ένδυση των πορνών δεν ξεχώριζε εύκολα από αυτή των σκλάβων⁸³ κι αυτό ίσως συνδέεται τόσο με τη συμβολική όσο και με την πραγματική σύνδεση πορνείας και δουλείας. Η toga συνδέθηκε με την πολυκοιτία και την ένταξη στο δημόσιο χώρο που για μια γυναίκα συνεπαγόταν τη σεξουαλική ταπείνωση, ενώ για έναν άντρα την τιμή και την επικύρωση της ιδιότητας του πολίτη. Κι αν οι ερωτικές σχέσεις με τις πόρνες ήταν απολύτως ελεύθερες, αυτό συνέβαινε διότι οι γυναίκες αυτές αποτελούσαν σύμβολα σεξουαλικής ντροπής.⁸⁴ Με την επιβολή της toga, την απαγόρευση στις πόρνες να φορούν τις vittae, οι οποίες αποτελούσαν σύμβολα τιμής και αγνότητας, αλλά και με τη διαφοροποίηση πόρνης και matrona στην κόμμωση, το βάψιμο και τα κοσμήματα, καθώς και με την εγγραφή των πορνών σε καταλόγους, αναξωογονήθηκαν οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών γυναικών που είχαν αμβλυνθεί στη διάρκεια της Ύστερης Δημοκρατίας, προκαλώντας έντονη ανησυχία στους αυστηρούς Ρωμαίους.⁸⁵ Πολλοί ποιητές θεωρούσαν τα κοσμήματα δείγματα ξεπεσμού και τα κατέκριναν από οικονομική και ηθική άποψη –ίσως γιατί αυτά συνδέονταν με τις πόρνες, ενώ ο Δομιτιανός απαγόρευσε στις πόρνες και τις εταίρες τη χρήση φορητών κλινών–ίσως γιατί αυτό ήταν ένα μέσο ενίσχυσης του κύρους των πλούσιων matronae.

Στην κωμωδία, από τις Ρωμαίες που χαρακτηρίζονταν από την pudicitia εμφανίζεται η παρθένος, η σύζυγος, η χήρα και από τις υπόλοιπες, η μουσικός, η εταίρα, η παλλακίδα, η μαστροπός. Από τους γυναικείους ρόλους, οι σκλάβες, οι παρθένοι, οι matronae, οι αδικημένες κόρες, οι εταίρες, οι παλλακίδες, οι παραμάνες, οι μαστροποί έφεραν διαφορετικές μάσκες, πράγμα που πιθανόν συνεπαγόταν διαφορετικούς χαρακτήρες. Πράγματι, εκείνο που διέκρινε τις matronae και τις virgines από τις υπόλοιπες

γυναίκες ήταν ο ηθικός χαρακτήρας που τους εξασφάλιζε η αγνότητα και η αφοσίωση σ' ένα μόνο άντρα που δεν ήταν άλλος από το σύζυγό τους:

Par. haec, ita uti liberali esse ingenio decet,
pudens, modesta, incommoda atque iniurias
viri omnis ferre et tegere contumelias.
hic animus partim uxoris misericordia
devinctus, partim victus huius iniuriis
paullatim elapsust Bacchidi atque huc transtulit
amore, postquam par ingenium nactus est. (Ter., *Hec.* 164-170)

Εκείνο που διακρίνει τη *matrona* από την *εταίρα* είναι η αξιοπρέπεια, το φιλότιμο, η υποταγή, η ανοχή απέναντι στις ιδιοτροπίες του άντρα, χαρακτηριστικά τα οποία θα την κάνουν να κερδίσει την καρδιά του συζύγου της. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ότι ο Πάμφιλος έχει βρει πλέον το ταίρι του, αλλά και με τις αυξημένες απαιτήσεις της Βακχίδος μετά το γάμο του, θα κάνει το νεαρό να αποξενωθεί από αυτήν. Άλλωστε, ο Πάμφιλος νιώθει έλεος για τη γυναίκα του και οργή για τις αδικίες που έχει υποστεί από τη Βακχίδα. Από τη στιγμή που η *εταίρα* ξεφεύγει από τους ρόλους που της επιβάλλει το φύλο της, είναι καταδικασμένη να μη μείνει κανείς άντρας για πάντα κοντά της. Η Βακχίς φαίνεται να είχε επίγνωση αυτού του αναπόφευκτου γεγονότος και ενέργησε σαν επιτυχημένη επαγγελματίας –ή ακόμα και σαν γυναίκα που θέλησε να εκδικηθεί έναν εραστή που της είχε ορκιστεί πίστη και τελικά παντρεύτηκε. Γνωρίζοντας ότι σύντομα θα έχανε τον Πάμφιλο οριστικά, προσπάθησε να κερδίσει από αυτόν όσα περισσότερα μπορούσε, πριν την εγκαταλείψει οριστικά. Πάντως, η *Hecyra* είναι ίσως η μοναδική κωμωδία, στην οποία εμφανίζεται η συμπάθεια μεταξύ συζύγων.⁸⁶ Στη ρωμαϊκή κοινωνία, το κυρίαρχο γυναικείο πρότυπο ήταν πάντα αυτό της *matrona*, της συζύγου και μητέρας που παραμελούσε τον εαυτό της για χάρη της εκπλήρωσης των οικογενειακών της καθηκόντων, ενώ η *εταίρα* συνδεόταν με την ιδιοτέλεια και με τη διαρκή περιποίηση του εαυτού της κι όχι του οίκου της. Αυτό που αποτελούσε πηγή ατίμωσης για τις πόρνες ήταν η διαθεσιμότητά τους προς όλους (τη στιγμή που κυριαρχούσε το ιδανικό της *univira*):

Dor. voluit facere contra huic aegre: “heus,” inquit “puere, Pamphilam accerse ut delectet hic nos.” illa “minime gentium. in convivium illam?”. (Ter., *Eun.* 624-626)

Η Θαΐς υποπτεύεται πως η Παμφίλη είναι ελεύθερης καταγωγής κι ελπίζει να την αποκαταστήσει, για να αποκτήσει έναν πάτρωνα στην Αθήνα. Παρόλο που είναι μια

πλούσια εταίρα, νιώθει πως το επάγγελμά της την καθιστά ευάλωτη και χρειάζεται την προστασία ενός πολίτη. Γνωρίζει πως αν αφήσει την κοπέλα να συμμετάσχει σε συμπόσιο, η ίδια θα αντιμετωπιστεί ως μαστροπός ενός κοριτσιού ελεύθερης καταγωγής. Η Θαΐς έχει επίγνωση της θέσης της και της ατίμωσης που επιφέρει η διάθεση του σώματος μιας κοπέλας για την ικανοποίηση πολλών αντρών –ακόμα κι όταν αυτό αφορά τη μουσική και όχι τη σεξουαλική πράξη. Άλλωστε, προορισμός μιας αγνής κι ελεύθερης καταγωγής κοπέλας είναι ο γάμος, ο οποίος βασίζεται στο συζυγικό αίσθημα κι όχι στη σάρκα. Τα κορίτσια μεγάλωναν με το ιδανικό της castitas, η οποία δε θα συνεπαγόταν τη μελλοντική τους αποχή από τη σαρκική επαφή, αλλά την αποφυγή της συνεχούς αναζήτησής της.⁸⁷ Η γυναίκα οριζόταν ως σεβάσμια μέσω της αντίθεσής της με την εταίρα που διέθετε το σώμα της σε οποιονδήποτε. Είναι χαρακτηριστικό ότι την πρώτη νύχτα του γάμου ο σύζυγος πλησίαζε τη γυναίκα του μέσα στο σκοτάδι, για της δείξει σεβασμό και να μην της συμπεριφερθεί όπως σε μια πόρνη.⁸⁸ Γυναίκες που είχαν παράνομες σχέσεις κινδύνευαν να κατηγορηθούν ως πόρνες. Οι πόρνες και οι πόρνοι ήταν μολυσμένοι, διότι στη σεξουαλική επαφή διαπερνούσαν και το αίμα τους σπλωνόταν. Αν οι matronae ήταν αγνές, οι εταίρες και οι πόρνες ήταν ακάθαρτες.⁸⁹ Κι αν οι matronae απαγορευόταν να πίνουν κρασί (υποτίθεται ότι ο Ρωμύλος είχε εξισώσει την πόση του με μοιχεία και την τιμωρούσε με θάνατο), αυτό συνέβαινε διότι το ποτό αυτό κινδύνευε να απομακρύνει τις αρετές που άρμοζαν σε μια σύζυγο από τις γυναίκες αυτές. Η πόρνη επιτρεπόταν να πίνει κρασί, διότι το επάγγελμά της την είχε στερήσει έτσι κι αλλιώς από τις αρετές αυτές. Επιπλέον, η πόρνη στερείτο τα προσόντα για να γίνει μητέρα ενός Ρωμαίου και δεν ενδιέφερε αν χρησιμοποιούσε το κρασί, για να προκαλέσει αποβολή ή ως αντισυλληπτική μέθοδο. Η άμβλωση ήταν αποδεκτή μόνο για τις matronae που είχαν ήδη κάνει παιδιά και οι γιατροί αρνούσανται συνήθως να βοηθήσουν γυναίκες που ήθελαν να προχωρήσουν σε έκτρωση, χωρίς την άδεια του συζύγου τους, μόνο και μόνο για να ικανοποιήσουν τη φιλαρέσκειά τους και να μην καταστρέψουν την ομορφιά του σώματός τους με την εγκυμοσύνη και τον τοκετό.⁹⁰ Το κρασί βρισκόταν έξω από την επικράτεια των γυναικών και μόνο γυναίκες που υπερέβαιναν με τη σεξουαλική τους συμπεριφορά τη διάκριση μεταξύ των δύο φύλων μπορούσαν να πίνουν, αλλά περιφρονούνταν γι' αυτό. Οι σκλάβες και οι πόρνες συνδέονταν με το στερεότυπο της αγάπης για το κρασί κι αυτό δεν ήταν άσχετο με τα σεξουαλικά στερεότυπα που αποδίδονταν σ' αυτές τις κατηγορίες γυναικών. Η έντονη σεξουαλικότητα θεωρείτο ότι μόλυνε αυτές τις γυναίκες και οι ιέρειες τις απέφευγαν. Ο συνοδός των ιερειών απομάκρυνε τις πόρνες,

ώστε να μη μολύνουν την όρασή τους οι πρώτες, αφού ακόμα και η συνάντησή τους με πόρνες προκαλούσε ντροπή. Αν οι Εστιάδες συμβόλιζαν την καθαρότητα, οι πόρνες ήταν σύμβολα ακαθαρσίας και το μίasma από αυτές απειλούσε να απλωθεί ακόμα και με την οπτική επαφή. Παρόλο που οι ιέρειες εντάσσονταν κι αυτές στο δημόσιο χώρο, δεν υπερέβαιναν τα όρια της σεξουαλικής συμπεριφοράς που άρμοζε στο φύλο τους και συνδέονταν με την αγνότητα.⁹¹

Από τη στιγμή που οι πόρνες θεωρείτο ότι απειλούσαν την αγνότητα των *matronae*, η ρωμαϊκή κοινωνία προσπάθησε να επιτύχει με διάφορους μηχανισμούς την όσο το δυνατόν σπανιότερη επαφή των δύο αυτών κατηγοριών γυναικών. Ένας από αυτούς τους μηχανισμούς υπήρξε και η θεσμοθέτηση διαφορετικών εορτών για τις πόρνες και τις *matronae*.⁹² Για παράδειγμα, ενώ οι *matronae* λάτρευαν τη *Venus Vertikordia*, οι πόρνες ήταν αφιερωμένες στην Ερυκίνη Αφροδίτη, της οποίας όμως ο ναός μεταφέρθηκε στην Κολλίνη Πύλη, σ' ένα από τα πιο απομακρυσμένα σημεία της πόλης, μακριά από το Καπιτώλιο, για να μη σκανδαλίζονται οι Ρωμαίες παρθένες και παντρεμένες γυναίκες. Συνεπώς, οι μολυσματικές πτυχές του πορνικού επαγγέλματος αφορούσαν ακόμα και στον τομέα της θρησκείας. Οι *matronae* των κατώτερων τάξεων είχαν κι αυτές ανεξάρτητες τελετουργίες και προσπαθούσαν με τη σειρά τους να διακριθούν από τις πόρνες. Κι αν και η Άκκα Λαρεντία ήταν σεβαστό μυθολογικό πρόσωπο, δεν έχαιρε ευρείας εκτίμησης και δεν αποτελούσε γυναικείο πρότυπο.⁹³ Ειδικές γιορτές είχαν και οι *univirae*, οι γυναίκες που είχαν παντρευτεί μόνο μια φορά, πράγμα που φανερώνει τη σημασία της μονογαμίας για τις γυναίκες και της πολυκοιτίας ως αίτιο περιθωριοποίησης των πορνών. Τα τελετουργικά των πορνών θεωρούνταν κατώτερα και η απομόνωσή τους σε ξεχωριστές γιορτές δείχνει ότι η σεξουαλικότητα είχε μεγαλύτερη σημασία από το φύλο για τη θεώρηση κάποιου ως ελεύθερου Ρωμαίου.⁹⁴ Ενώ η ύπαρξη τελετουργιών για τις *matronae* δείχνουν την αναγνώρισή τους ως ελεύθερες Ρωμαίες και ως κατάλληλες συζύγους για τους Ρωμαίους πολίτες, στην περίπτωση των γιορτών για τις πόρνες υπήρχε αμφιθυμία.

Αξίζει στο σημείο αυτό να ανοίξουμε μια παρένθεση, για να δείξουμε ότι η περιθωριοποίηση των πορνών αφορούσε ακόμα και το επίπεδο της θρησκείας, δηλαδή το μοναδικό ίσως τομέα που πιστοποιούσε με λιγότερες αμφισημίες την ένταξη των πορνών στην κατηγορία των Ρωμαίων. Πολλοί ήταν εκείνοι που αντέδρασαν απέναντι στην ίσως πιο δημοφιλή πορνική γιορτή, τα *Floralia*: ο Τερτυλλιανός (*De spectalibus*, 18.3) κατέκρινε τη γιορτή αυτή,⁹⁵ ενώ ο Κάτων ο Νεότερος αποχώρησε από το θέατρο για να μη βλέπει το θέαμα.⁹⁶ Πάντως, τις απόψεις αυτές δε θα πρέπει να

συμμεριζόταν η μεγάλη πλειοψηφία των Ρωμαίων, καθώς, πέρα από τον τελετουργικό και λατρευτικό μανδύα, η γιορτή αποτελούσε μια από τις ελάχιστες διασκεδάσεις σε μια αρχαία κοινωνία. Φαίνεται, πάντως, πως η επίσημη πολιτική όριζε πως ακόμα και στη θρησκεία, η πορνεία θα έπρεπε να λειτουργεί περιθωριακά. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο ναός της Ερυκίνης Αφροδίτης μεταφέρθηκε στην Κολλίνη Πύλη, έξω από τα τείχη της πόλης, έτσι ώστε να μην έρχονται σε επαφή οι έφηβοι και οι παντρεμένες γυναίκες με τα πάθη της Αφροδίτης. Για το Minucius Felix, η ηδονή ήταν πιο αποχαλινωμένη στους ναούς από ό,τι στα δωμάτια των πορνείων.⁹⁷ Η Ερυκίνη Αφροδίτη χαρακτηρίστηκε ως θεά των «αδιάντροπων γυναικών», ως «η Αφροδίτη με τους ωραίους γλουτούς», ως «εκείνη που ανοίγει ωραία τα πόδια της»,⁹⁸ ενώ η Ίσιδα, η αγαπημένη των πορνών, αντιμετωπίστηκε ως θεά μαστροπός.⁹⁹ Κι επειδή η λατρεία της ήταν ξενόφερτη κι επέτρεπε την επαφή meretrices και matronae, οι τελετουργίες της θεωρήθηκαν αφορμή για την εκδήλωση απαράδεκτης ελευθεριότητας, επιτρέποντας την πραγματοποίηση μοιχικών και πορνικών πράξεων μέσα στους ναούς της.¹⁰⁰ Βασικό χαρακτηριστικό της θρησκευτικής περιθωριοποίησης αποτελούσε και το γεγονός ότι οι πόρνες δεν μπορούσαν να γίνουν ιέρειες,¹⁰¹ πράγμα που δε θα μπορούσε να είναι άσχετο και με την αντίληψη ότι οι γυναίκες αυτές ήταν μολυσμένες. Από τις ιερατικές δραστηριότητες αποκλείονταν ίσως και τα παιδιά των πορνών,¹⁰² ενώ η θρησκευτική περιθωριοποίηση συνεχίστηκε και στην περίοδο του Χριστιανισμού, αφού στα τέλη του 4^{ου} αι. απαγορεύτηκε στις πόρνες να γίνονται μοναχές, ρύθμιση που ακυρώθηκε πιθανόν από τον Ιουστινιανό.

Παρόλο που τις ημέρες των εορτασμών, οι πόρνες αποτελούσαν πρόσωπα σεβαστά, μπορούμε να ανιχνεύσουμε ορισμένες ενδείξεις περιφρόνησης στην αντιμετώπισή τους, η οποία αφορούσε κυρίως τις γερασμένες πόρνες, πράγμα που κρίνω ότι έχει διττή σημασία: οι γυναίκες αυτές είχαν χάσει την ομορφιά τους και δεν μπορούσαν πλέον να επιτελέσουν ένα βασικό ρόλο στην κοινωνία, να ομορφύνουν δηλαδή τη ζωή των πολιτών, ενώ η προχωρημένη ηλικία τους δεν ήταν συμβατή με τη σεξουαλική δραστηριότητα –πόσω μάλλον όταν η σεξουαλικότητα εκδηλωνόταν δημόσια. Στα Αφροδίσια, οι άσχημες και γερασμένες πόρνες γνώριζαν αποδοκιμασίες και μαυρίζονταν με καπνιά:

Ad. an tu eo pulchra videre, obsecro,
si tibi illi non os oblitumst fuligne? (Plt., *Poen.* 1193- 1194)

Η υποψήφια εταίρα φαίνεται να προσπαθεί να αντλήσει κύρος μέσω της αντίθεσής της με τις άσχημες πόρνες. Η πρακτική του μουτζουρώματος με καπνιά θα πρέπει να

αποτελούσε μεγάλη ταπείνωση για τις πόρνες, αφού αυτές δε γίνονταν σεβαστές ούτε καν την ημέρα που γιόρταζαν, ενώ αμφισβητούνταν οι μοναδικές θετικές ιδιότητες που αναγνωρίζονταν σε αυτή την κατηγορία γυναικών, η ομορφιά και η χάρη. Πρακτικές αυτού του είδους έρχονταν να επιβεβαιώσουν ότι οι πορνικές γιορτές ήταν αφιερωμένες στο θεσμό της πορνείας και όχι στις πόρνες ως άτομα. Οι γιορτές των *matronae* δημιουργούσαν σοβαρές τελετουργικές αποστάσεις μεταξύ αντρών και γυναικών, ενώ τα χαρακτηριστικά και τα δρώμενα των τελετουργιών στις οποίες συμμετείχαν πόρνες τις διέκριναν αυστηρά από τις σεβαστές Ρωμαίες. Για παράδειγμα, στη γιορτή των *Floralia* οι ηθοποιοί και οι πόρνες εμφανίζονταν γυμνές κι έκαναν άσεμνες χειρονομίες, πράγμα που δε θα δεχόταν ποτέ να κάνει μια *matrona*. Η διαδικασία αυτή έδειχνε την ολική έλλειψη τιμής για τις πόρνες και η ατιμία τους ερχόταν να επιβεβαιωθεί ακόμα και σε θρησκευτικό επίπεδο.¹⁰³

Η αυστηρή διάκριση των πορνών από τις *matronae*, δεν αφορούσε μόνο στο συμβολικό επίπεδο των στερεοτύπων, των προσδοκιών των Ρωμαίων από τις διάφορες κατηγορίες γυναικών, της εξωτερικής εμφάνισης, της συμμετοχής σε ξεχωριστές γιορτές, αλλά και σε επίπεδο πραγματικό. Είναι χαρακτηριστικό ότι ένας άντρας μπορούσε να χωρίσει τη σύζυγό του, αν την έβλεπε να συνομιλεί με κακόφημη απελεύθερη. Κάθε *matrona* που παρέκκλινε από τον παραδοσιακό της ρόλο και συμπεριφερόταν σαν εταίρα χορεύοντας, τραγουδώντας, παίζοντας λύρα, φορώντας προκλητικά ρούχα κι έχοντας πολλές παράλληλες σχέσεις αποτελούσε αντικείμενο σκανδάλου, αφού στη ρωμαϊκή συνείδηση η πολυκοιτία συνδεόταν με την πορνεία. Ο χορός συνδεόταν επίσης με το πορνικό επάγγελμα και μια γυναίκα με χρηστό χαρακτήρα δε θα έπρεπε να χορεύει όμορφα,¹⁰⁴ πράγμα που, για τις πόρνες, ήταν μεγάλο προσόν. Επιπλέον, η γυναίκα που έπινε αντιμετωπιζόταν με περιφρόνηση, αφού η πράξη αυτή άρμοζε σε πόρνες. Κι επειδή τα φαινόμενα αυτά εντάθηκαν στην Ύστερη Δημοκρατία προκαλώντας την αγανάκτηση των Ρωμαίων ηθικολόγων, ο Αύγουστος απαγόρευσε σε μέλη των ανώτερων τάξεων να γίνονται ή να συμπεριφέρονται σαν πόρνες ή μαστροποί, πράγμα που υποδηλώνει τη σύνδεση σεξουαλικής συμπεριφοράς και κοινωνικής θέσης. Σύμφωνα με τις πηγές, γυναίκες που, μιμούμενες τις εταίρες, ερωτοτροπούσαν, γίνονταν αντικείμενο περιφρόνησης –κι αυτό αφορούσε κυρίως τις Εστιάδες. Οι *matronae* που συμπεριφέρονταν με αυτό τον τρόπο αρνούσαν την *rudicitia* και εισέρχονταν στο χώρο της πολυκοιτίας που επέφερε την ατίμωση. Ακόμα πιο επικίνδυνη ήταν η περίπτωση των διεφθαρμένων Εστιάδων, καθώς από τη δική τους αγνότητα εξαρτιόταν η ευημερία ολόκληρου του κράτους. Οι διεφθαρμένες Ε-

στιάδες και matronae υπερέβαιναν τα όρια των σεξουαλικών κατηγοριοποιήσεων και η παρεκτροπή τέτοιων γυναικών επέβαλλε την ανάγκη τελετουργικού εξαγνισμού.¹⁰⁵ Κι από τη στιγμή που το σύμβολο της πολυκοιτίας ήταν η toga, ιδιαίτερη ανησυχία υπήρχε για τη matrona που ενδύοταν την toga, ατιμάζοντας τον εαυτό της, πράξη που ο Τερτυλλιανός αποκάλεσε δημόσια δολοφονία της αγνότητας (*De Pallio* 4.9).¹⁰⁶ Μια matrona που εμφανιζόταν δημόσια χωρίς τη stola της τιμωρούταν pro stupro, αντιμετωπιζόταν, δηλαδή, σα μοιχαλίδα. Στο δημόσιο χώρο οι γυναίκες θα έπρεπε να είναι απλησίαστες και να επιβεβαιώνουν με κάθε τους κίνηση (π.χ. την ομιλία τους, το περπάτημά τους, την εμφάνισή τους) ότι δεν ήταν πόρνες. Οι matronae δεν έπρεπε να κυκλοφορούν μόνες στο δρόμο, αφού μια τέτοια συμπεριφορά χαρακτήριζε την πόρνη. Ακόμα και οι συνοδοί τους θα έπρεπε να βρίσκονται σε τέτοια ηλικία που θα απομάκρυνε τους επίδοξους διαφθορείς, αφού ο ρόλος τους ήταν να λειτουργούν ως φύλακες και εγγυητές της αρετής,¹⁰⁷ λειτουργία που επιτελούσε και η stola.¹⁰⁸ Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η stola ήταν σημάδι ότι η γυναίκα ανήκε σε έναν πολίτη, ενώ η toga έδειχνε ότι ανήκε σε όλους. Αν μια κοπέλα ήταν ντυμένη σαν πόρνη και κάποιος φλέρταρε είτε την ίδια είτε τη συνοδό της, ο νόμος δεν τον τιμωρούσε. Η πράξη του καταδικαζόταν μόνο σε ηθικό επίπεδο, ενώ πραγματικά υπεύθυνη θεωρείτο η γυναίκα. Οι γυναίκες που φορούσαν τα ενδύματα των πορνών υποβάθμιζαν τους εαυτούς τους σεξουαλικά και κοινωνικά, έδειχναν την πρόθεσή τους να μη διατηρήσουν την αγνότητά τους και ουσιαστικά εξίσωναν τους εαυτούς τους με πόρνες. Αν κάποιος πρόσβαλλε σεξουαλικά μια τέτοια γυναίκα, αυτή δεν αποζημιωνόταν, αφού είχε προδώσει η ίδια την τιμή της και δεν μπορούσε να κατηγορήσει για σεξουαλική παρενόχληση. Η Lex Iulia de adulteriis επέβαλε αυστηρά τις ενδυματολογικές διακρίσεις και προσπάθησε να αποθαρρύνει τις γυναίκες των ανώτερων τάξεων από το να συμπεριφερθούν σαν πόρνες. Οι γυναίκες που αποτύγχαναν να διατηρήσουν την ηθική μονογαμική τους συμπεριφορά εξοβελίζονταν στη θέση των πορνών.¹⁰⁹ Γενικά, οι γυναίκες που υιοθετούσαν χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των πορνών αντιμετωπιζόνταν από το νόμο και την κοινωνία ως τέτοιες.

Η περιθωριοποίηση στο νόμο

Προκειμένου να αποθαρρύνει τις matronae, αλλά και τους άντρες πολίτες από το να συμπεριφερθούν σαν πόρνες-οι ή μαστροποί, ο ρωμαϊκός νόμος υιοθέτησε μια σειρά μέτρων που περιθωριοποιούσαν αυτές τις κατηγορίες ανθρώπων. Γενικά, η πολιτική των Ρωμαίων απέναντι στην πορνεία δεν ήταν σαφής, αφού προσπαθούσαν να επιτύχουν μέσω του νόμου μια ισορροπία ανάμεσα στην ανοχή απέναντι στην πορ-

νεία και στην υποβάθμιση των πορνών.¹¹⁰ Η περιθωριοποίηση των πορνών προϋπήρχε των νόμων που τις περιθωριοποιούσαν κι ο νόμος ήρθε να την παγιώσει. Άλλωστε, η περιθωριοποίηση διακρίνεται και στο έργο του Πλάτου, ο οποίος αποτελεί την αρχαιότερη πηγή της λατινικής λογοτεχνίας για τις πόρνες. Αλλά ας δούμε τους βασικότερους νόμους που μπορούν να λειτουργήσουν ως δείκτες για την κατανόηση της περιθωριοποίησης των πορνών.

Μερικοί από τους χαρακτηριστικότερους νόμους αναφορικά με την πορνεία, ήταν αυτοί που θέλησαν να επιβάλουν περιορισμούς στους ανθρώπους που επιτρεπόταν να εκπορνευτούν. Η Vanoyeke υποστηρίζει ότι η Lex Scantinia του 226 π.Χ. απαγόρευσε την ανδρική πορνεία,¹¹¹ αλλά αυτό δεν είναι σίγουρο, καθώς το περιεχόμενο του νόμου μας είναι ασαφές. Με το πέρασμα του χρόνου, επιβλήθηκαν πολύ αυστηρές ποινές για τις παντρεμένες γυναίκες που γίνονταν πόρνες, αφού οι γυναίκες αυτές θεωρούνταν άκρως επικίνδυνες, από τη στιγμή που υποτιμούσαν το ρόλο που τους απέδιδε η κοινωνία και αμφισβητούσαν τους κοινωνικούς διαχωρισμούς και τις ιεραρχίες. Οι aediles ήλεγχαν ώστε να μην εξασκεί το επάγγελμα της πόρνης καμιά παντρεμένη γυναίκα και μπορούσαν να ψάξουν σε οποιοδήποτε μέρος, αρκεί να μην αναμειγνύονταν σε οποιαδήποτε ανηθικότητα. Παρόλο που το επάγγελμα της πόρνης ήταν πολύ ατιμωτικό, γυναίκες της καλής κοινωνίας εγγράφονταν ως πόρνες, για να ξεφύγουν από τις νομικές κυρώσεις που επιβάλλονταν στις μοιχαλίδες. Αν και οι περισσότεροι μελετητές αντιμετωπίζουν αυτή την πρακτική ως παράδοξη λόγω της ατίμωσης που επέφερε,¹¹² με την εγγραφή οι γυναίκες αυτές γλίτωναν από την τιμωρία της εξορίας. Άλλωστε, οι μοιχαλίδες έχαναν την τιμή τους, αφού ο νόμος τις υποχρέωνε να φορέσουν τις togae, τις αντιμετώπιζε δηλαδή ως πόρνες. Από ένα σημείο κι έπειτα, η εγγραφή των πορνών λειτουργούσε ως μέσο που επιβεβαίωνε ότι καμιά matrona δε θα εξασκούσε αυτό το επάγγελμα. Πάντως, οι γυναίκες που εγγράφηκαν για τέτοιους λόγους στους καταλόγους των πορνών δε θα πρέπει να ήταν πολλές και η αναφορά τέτοιων περιπτώσεων στις πηγές μοιάζει περισσότερο με διαμαρτυρία για την αίγλη των επαγγελματιών των infames.¹¹³ Το γεγονός ότι ο νόμος καθοριζόταν από τις ανώτερες τάξεις, τον έκανε να ασχολείται με την πορνεία μόνο περιπτωσιολογικά. Με προβούλευμα του 19 μ.Χ., ύστερα από την εγγραφή της ιππικής καταγωγής, Βιστιλίας, στους καταλόγους των πορνών, ώστε να αποφύγει την κατηγορία για μοιχεία, ορίστηκε ότι καμιά γυναίκα της οποίας ο παππούς, ο πατέρας ή ο σύζυγος ήταν ιπέας ή συγκλητικός δεν μπορούσε να εκπορνεύεται ή να δηλώνει πόρνη. Πάντως, βασικός στόχος του νόμου ήταν να φράξει τη διέξοδο της εγγραφής στους πορνικούς καταλό-

γους για τις μοιχαλίδες και συνεπώς στόχος ήταν η ποινικοποίηση της μοιχείας και όχι της πορνείας. Γενικά, οι νόμοι του Αυγούστου για τη μοιχεία επέτειναν τον έλεγχο πάνω στην πορνεία. Ο Αύγουστος προσπάθησε να διαμορφώσει έναν κώδικα ηθικής συμπεριφοράς για τις παντρεμένες γυναίκες και στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και η τιμωρία του Οβιδίου, αφού ένας από τους λόγους εξορίας του ήταν η συγγραφή του *Ars Amatoria*,¹¹⁴ έργο το οποίο στερούσε τις *matronae* από τα πρότυπα χρηστής συμπεριφοράς. Τα έργα του Οβιδίου απομακρύνθηκαν από τις δημόσιες βιβλιοθήκες κι ο ίδιος εξέφρασε μεταμέλεια από τον τόπο εξορίας του- ίσως για να του επιτραπεί να επιστρέψει. Ο Τιβέριος έλαβε, επίσης, μέτρα ώστε να αποτρέψει τις γυναίκες –και κυρίως αυτές των καλών οικογενειών- από το να εγγράφονται στους καταλόγους των πορνών. Απαγόρευσε στις γυναίκες των συγκλητικών και των υπέων να εκπορνεύονται και στους συγκλητικούς να γίνονται μαστροποί, επιβάλλοντας ως τιμωρία την εξορία, πράγμα που μάλλον θα ήταν πολύ αποτελεσματικό, αφού στερούσε τις μοιχαλίδες από το μοναδικό κίνητρο που θα είχαν για να γίνουν ή να δηλώσουν πόρνες, την αποφυγή της εξορίας. Η καταγραφή των πορνών υπήρξε ένα μέσο για να αποτρέψει τις πόρνες από τις προσπάθειες κοινωνικής αναρρίχησης, αλλά και για να αποθαρρύνει τις γυναίκες των ανώτερων τάξεων από το να εμπλακούν στην πορνεία. Με πρακτικές καθολικής εφαρμογής, όπως ήταν η εγγραφή, οι πόρνες αντιμετώπιζονταν μ' έναν ενιαίο τρόπο, χωρίς να έχει σημασία ο τρόπος με τον οποίο η καθεμία εξασκούσε το επάγγελμά της και η θέση στην οποία τοποθετούσε τον εαυτό της στην ιεραρχία της ηδονής. Η πρακτική της καταγραφής των πορνών, σύμφωνα με το McGinn, αποθάρρυνε και τις γυναίκες των κατώτερων τάξεων από το να δηλώσουν πόρνες, ώστε να μη χειροτερεύσουν την ήδη περιθωριακή θέση τους.¹¹⁵ Πάντως, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως πίσω από την απαγόρευση στις γυναίκες των ανώτερων τάξεων και μόνο να εγγράφονται ως πόρνες, δεν κρύβεται μόνο το ενδιαφέρον για τον έλεγχο της ελίτ, αλλά και η αναγνώριση της αναγκαιότητας της πορνείας ως μέσο επιβίωσης για γυναίκες των κατώτερων τάξεων. Η κόρη συγκλητικού που εκπορνευόταν ή γινόταν ηθοποιός ήταν η μοναδική της τάξης της που μπορούσε να παντρευτεί έναν απελεύθερο ατιμωρητί, πράγμα που συνεπαγόταν έναν, κατά κάποιο τρόπο, υποβιβασμό.¹¹⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την παράδοση, η ανέγερση του ναού της Αφροδίτης το 295 π.Χ. πραγματοποιήθηκε με τα έσοδα από το πρόστιμο που επιβλήθηκε σε παντρεμένες γυναίκες που εμπορεύονταν το σώμα τους,¹¹⁷ πράγμα που καταδεικνύει το φόβο που προκαλούσε η υιοθέτηση πορνικής συμπεριφοράς από την πλευρά των *matronae*, αλλά και την ανάγκη των Ρωμαίων για τον έλεγχο της γυναι-

κείας σεξουαλικότητας και μέσω της στερέωσής του στα θεμέλια μιας θείας παρέμβασης. Το προβούλευμα του 19 μ.Χ. όρισε επίσης ότι κανένα κορίτσι ελεύθερης καταγωγής μικρότερο των 20 ετών και κανένα αγόρι μικρότερο των 25 δεν είχε δικαίωμα να εξασκεί αυτό το επάγγελμα.¹¹⁸ Η παρεκτροπή των ανθρώπων της ανώτερης τάξης υπήρξε μάλλον η αφορμή και όχι η αιτία για την επιβολή αυτών των απαγορεύσεων. Άλλωστε, από τη στιγμή που νομοθετούσε η ελίτ, θα ήταν αναμενόμενο η νομοθεσία να επηρεάζεται από ό,τι συνέβαινε στο άμεσο περιβάλλον της. Η ελίτ φιλοδοξούσε να αποτελεί παράδειγμα για όλους και η ηθική που κατασκεύασαν αυτοί οι νόμοι αφορούσαν στη συνολική αναμόρφωση της κοινωνίας κι όχι μόνο στη βελτίωση της ηθικής των ανώτερων τάξεων. Στις κωμωδίες του Πλαύτου και του Τερέντιου, οι μαστροποί που είναι έτοιμοι να εκπορνεύσουν κοπέλες ελεύθερης καταγωγής χάνουν τα χρήματά τους από την αγορά τους, ακόμα κι αν δεν έχουν οδηγήσει ακόμη τις κοπέλες στο δρόμο του αγοραίου έρωτα, πράγμα δε θα πρέπει να συνέβαινε στην πραγματική ζωή.¹¹⁹ Πάντως, ο μαστροπός δε θα είχε και πολλά περιθώρια για τη διεκδίκηση των χρημάτων, αφού ο νόμος και τα δικαστήρια μεροληπούσαν εναντίον του. Αν και η κωμωδία δεν αναπαριστά πάντα πιστά την πραγματικότητα, σίγουρα καταφέρνει να μεταδώσει το κλίμα της εποχής. Η Ύστερη Αρχαιότητα προσπάθησε να καταστείλει τη μαστροπεία και οι Χριστιανοί αυτοκράτορες έλαβαν μέτρα ενάντια στους πατέρες που εκπόρνευαν τις κόρες τους. Οι περιορισμοί στην εκπόρνευση, πάντως, δεν αφορούσαν μόνο τους ανθρώπους ελεύθερης καταγωγής, αλλά και τους σκλάβους κι ο Αδριανός ήταν ο πρώτος που έλαβε σχετικά μέτρα. Πιο συγκεκριμένα, επέβαλε περιορισμούς στην πώληση δούλων σε ιδιοκτήτες πορνείων, φροντίζοντας, όμως, να μην καταρρεύσει η υπάρχουσα δομή των ατόμων που ασχολούνταν με τον αγοραίο έρωτα. Γενικά, στην αυτοκρατορική περίοδο θεσπίστηκαν νόμοι που προσπάθησαν να εμποδίσουν τους αγοραστές σκλάβων από το να τους εκπορνεύσουν. Για παράδειγμα, ο δανειστής που εκπόρνευε μια σκλάβα, η οποία του είχε δοθεί ως εγγύηση, θα έπρεπε μετά την εξόφληση του χρέους να καταβάλει αποζημίωση στον οφειλέτη, αφού είχε γίνει η αιτία να μειωθεί η αξία της σκλάβας, πράγμα που δείχνει τη σύνδεση της χρηματικής αξίας –και συνεπώς του συμφέροντος του αφέντη– με τη σεξουαλική συμπεριφορά της σκλάβας,¹²⁰ τη στιγμή που για τις ελεύθερες Ρωμαίες η τιμή ήταν συνάρτηση της σεξουαλικότητας. Αν κάποιος πουλούσε τη σκλάβα του, θα μπορούσε να θέσει ως όρο να μην εκπορνευτεί ποτέ αυτή, ορίζοντας και την ποινή για ενδεχόμενη παραβίασή του. Αν ο αγοραστής παραβίαζε τους σχετικούς όρους, η σκλάβα επέστρεφε στον αρχικό πωλητή ή απελευθερωνόταν, με τον τελευταίο να γί-

νεται πάτρωνάς της ή καταβαλλόταν χρηματική αποζημίωση, πράγμα που επικυρωνόταν κι από ένα δικαστή. Ο Βεσπασιανός όρισε ότι η συνθήκη αυτή αφορούσε κάθε μεταπώληση του σκλάβου, εφόσον είχε καθοριστεί από την πρώτη πώληση, κι ο αγοραστής που την παραβίαζε τιμωρούνταν, ακόμα κι αν δεν είχε ενημερωθεί από τον τελευταίο πωλητή για την ύπαρξη ή το περιεχόμενό της. Αν ο αρχικός πωλητής συνέχιζε να εκπορνεύει ο ίδιος τη σκλάβο, αυτή γινόταν απελεύθερη κι εκείνος έχανε τα δικαιώματά του ως πάτρωνας. Ο αγοραστής μπορούσε να μεταπωλήσει τη σκλάβο θέτοντας κι ο ίδιος τέτοιους όρους, ακόμα κι όταν δεν υπήρχαν στην πρώτη πώληση. Αν η παραβίαση είχε γίνει από τον αγοραστή, στα δικαστήρια προσέφευγε ο πωλητής, ενώ, σύμφωνα με πρόβλεψη του Καρακάλλα και του πατέρα του, Σεπτίμιου Σεβήρου, αν ο αρχικός πωλητής πουλούσε τα δικαιώματά του πάνω στην εκπορνευόμενη σκλάβο, θα αντιμετωπιζόταν σαν να την είχε εκπορνεύσει ο ίδιος. Συχνά, πάντως, οι συνθήκες παραβιάζονταν και κυρίως όταν παρίστατο οικονομική ανάγκη. Οι νόμοι αυτοί προστάτευαν μάλλον τον οίκο κι όχι την κοινωνία, αφού οι σκλάβοι δεν μπορούσαν να φέρουν στον κόσμο νόμιμα παιδιά, ώστε να υπάρχει ειδικό ενδιαφέρον γι' αυτούς από το κράτος. Οι νομομαθείς θεωρούσαν ότι τα μέτρα αυτά ωφελούσαν το σκλάβο και τον αρχικό πωλητή.¹²¹ Ο νόμος προστάτευε τον αφέντη σε περίπτωση όπου ο σκλάβος έκανε παραβάσεις σεξουαλικής φύσης στην τιμή του νοικοκυριού είτε ακουσίως είτε εκουσίως. Η σεξουαλική ακεραιότητα της σκλάβας αφορούσε τον αφέντη κι ο νόμος του έδινε το δικαίωμα να την προστατεύσει, ακόμα κι όταν εκείνη εντασσόταν σε άλλο νοικοκυριό. Γίνεται, λοιπόν, μια προσπάθεια να αποτραπεί ή να τιμωρηθεί η εκπόρνευση μιας σκλάβας, εφόσον είχε πραγματοποιηθεί χωρίς την άδεια του αφέντη. Οι συνθήκες αυτές λειτουργούσαν ως όργανα κοινωνικού ελέγχου. Προστάτευαν την τιμή του αρχικού πωλητή και παρείχαν μια αίσθηση τιμής στο σκλάβο. Πάντως, ο αριθμός των συνθηκών αυτού του είδους ήταν μικρός και η ύπαρξή τους ή μη εναποτίθετο στην πρωτοβουλία του αφέντη, αφήνοντάς του περιθώρια να διαμορφώσει τη δική του ηθική.¹²² Ο νόμος αφορούσε τους αφέντες που δεν ήθελαν να εκπορνεύονται οι σκλάβες τους και ένα μικρό αριθμό γυναικών σε σχέση με αυτές που πραγματικά δούλευαν ως πόρνες, αν και έδωσε για πρώτη φορά την ευκαιρία στις εκπορνευόμενες σκλάβες να διαμαρτύρονται. Ο Σεπτίμιος Σεβήρος προσπάθησε να προστατεύσει τους σκλάβους από το ενδεχόμενο της ακούσιας εκπόρνευσης, έτσι ώστε να μη γίνονται αντικείμενο τέτοιας μεταχείρισης τα κινητά περιουσιακά στοιχεία, επιτρέποντας την ακρόαση σκλάβων που κατηγορούσαν τους αφέντες τους ότι τους εκμεταλλεύονταν με αυτό τον τρόπο. Τα παράπονα αυτού του είδους από

σκλάβους εντάθηκαν από τα μέσα του 2^{ου} αι.¹²³ Επιπλέον, ο αυτοκράτορας απαγόρευσε στους κυρίους να εκπορνεύουν τις απελεύθερές τους. Ο McGinn υποστηρίζει ότι όλες αυτές οι ρυθμίσεις επέβαλαν περιορισμούς στην εξώθηση των σκλάβων μόνο στο πορνικό κι όχι σε άλλα ατιμωτικά επαγγέλματα.¹²⁴ Ο Καρκοπινό, όμως, κάνει λόγο και για ρυθμίσεις που έθεσαν περιορισμούς σε όσους προσπαθούσαν να εντάξουν τους σκλάβους στην κατηγορία των μονομάχων. Από τις αρχές, μάλιστα, της αυτοκρατορικής περιόδου, νόμοι απαγόρευσαν στους αφέντες να ρίχνουν τους δούλους τους στα θηρία χωρίς την έγκριση δικαστηρίου. Ο Νέρων διέταξε το διοικητή της πόλης να εξετάζει τα παράπονα των δούλων αναφορικά με τη συμπεριφορά των κυρίων τους, ενώ το 83 απαγορεύτηκε ο ευνουχισμός των δούλων με τιμωρία τη δήμευση της μισής περιουσίας. Ο Αδριανός απαγόρευσε την πώληση δούλων σε μαστροπούς και επιχειρηματίες ξιφομαχιών, ενώ ο διοικητής της αστυνομίας θα έπρεπε να εγκρίνει τις ποινές που επέβαλλε ο κύριος στο δούλο του. Στα μέσα του 2^{ου} αι., ο Αντωνίνος ο Ευσεβής καταδίκασε ως ανθρωποκτονία την εκτέλεση δούλου που πραγματοποιούταν μόνο με διαταγή του κυρίου του.¹²⁵ Παρά τους ισχυρισμούς του McGinn, λοιπόν, φαίνεται πως υπήρχε ένα γενικότερο πρόγραμμα για την προστασία των σκλάβων.

Κι αν η νομοθεσία που απέτρεπε την εκπόρνευση των σκλάβων αφορούσε ένα σχετικά μικρό αριθμό ατόμων, αυτό συνέβη διότι υπήρχε η ανάγκη να διατηρηθεί η υπάρχουσα δομή της πορνείας, αφού, για τους Ρωμαίους, οι σκλάβοι ήταν ουσιαστικά η μοναδική κατηγορία ανθρώπων που επιτρεπόταν να εκπορνεύονται. Αν κατέρρεε η δομή αυτή, αυτό θα σήμαινε ότι είτε θα έπρεπε να εξαλειφθεί το φαινόμενο της πορνείας, μαζί με όλα τα οφέλη που συνεπαγόταν αυτό για την κοινωνία, είτε ότι θα έπρεπε να εκπορνεύονται άτομα ελεύθερης καταγωγής, πράγμα που θα ήταν αδιανόητο για τα ρωμαϊκά ιδανικά. Στα πλαίσια αυτά φαίνεται να εντάσσεται κι ένα κείμενο του Καλλίστρατου, το οποίο φαίνεται να αποθάρρυνε ορισμένους ιδιοκτήτες από το να χειραφετήσουν τις σκλάβες-πόρνες τους, πράγμα που ίσως επιβεβαιωνόταν και από το νόμο (Call., D. 38.1.38).¹²⁶ Ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς (4.24.4-6) είχε εκφράσει παράπονα για το γεγονός ότι πολλές πόρνες είχαν καταφέρει να αποκτήσουν τα απαραίτητα για τη χειραφέτησή τους χρήματα.¹²⁷ Αλλά και οι απελεύθερες πόρνες θα ήταν δύσκολο να αποκτήσουν μια θέση ισότιμη με αυτή των άλλων απελεύθερων κι ακόμα περισσότερο των *matronae*, αφού η πορνεία θεωρείτο μη αναστρέψιμη για τη θέση της γυναίκας που είχε αναμειχθεί στον αγοραίο έρωτα.

Τόσο στην αρχαία Ελλάδα όσο και στη Ρώμη επιβλήθηκαν περιορισμοί στους γάμους πορνών με πολίτες και η μοναδική διέξοδος που αφέθηκε σε αυτές τις γυναίκες ήταν να γίνουν παλλακίδες. Ο Mommsen υποστήριξε ότι ήδη από την περίοδο της Δημοκρατίας απαγορευόταν ο γάμος ελεύθερου πολίτη με πόρνη ή μαστροπό, καθεστώς που χαλάρωσε στην Ύστερη Δημοκρατία, ενώ η Karlowa θεώρησε πως η απαγόρευση αυτή δεν ήταν νομική, αλλά ηθική και κοινωνική και την επέβαλλαν οι *censores*, οι οποίοι σύμφωνα με το Hubert, θα καθιστούσαν τους γάμους αυτού του είδους λιγότερο έγκυρους, πράγμα που δεν επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία.¹²⁸ Πιο πειστική θεωρώ ότι είναι η άποψη της Karlowa –τουλάχιστον αυτό είναι το κλίμα που παρουσιάζεται στις κωμωδίες του Πλαύτου, όπου τέτοιοι γάμοι γίνονται δεκτοί υπό προϋποθέσεις. Όταν ο εραστής ερωτεύεται μια πόρνη ή υποψήφια πόρνη, μπορεί να παντρευτεί μόνο εάν αποδειχθεί ότι η κοπέλα είναι ελεύθερης καταγωγής και ο νεαρός είναι ο πρώτος της εραστής –και συνεπώς διατηρείται η προϋπόθεση της αγνότητας. Ο Watson υποστηρίζει ότι όποιος *ingenuus* παντρευόταν μια πόρνη περνούσε στο καθεστώς της *ignominia*, ενώ ο Treggiari θεωρεί ότι ο γάμος με πόρνη θα ήταν ατιμωτικός για τους απελεύθερους κι ακόμα περισσότερο για τους ελεύθερους. Ο McGinn υποστηρίζει ότι στην περίοδο της Δημοκρατίας οι ελεύθεροι δεν μπορούσαν να παντρευτούν ούτε απελεύθερες ούτε πόρνες και οι γάμοι με τις τελευταίες υπάγονταν στις κυρώσεις των *censores*, πράγμα που συνεπαγόταν ότι οι συγκλητικοί και οι *ιπείς* θα έχαναν τη θέση τους και οι άλλοι *ingenui* θα υποβαθμιζόνταν από το *tribus* τους και θα εντάσσονταν στους *aerariis*.¹²⁹ Από την άλλη, οι γυναίκες που προχωρούσαν σε απρεπείς ενώσεις τιμωρούνταν όχι από το κράτος, αλλά από τους συγγενείς τους. Με το πέρασμα του χρόνου η νομοθεσία γίνεται όλο και πιο συγκεκριμένη και κατανοητή. Με τη *Lex Iulia et Papia*, ο Αύγουστος απαγόρευσε τη σύναψη γάμου μεταξύ πόρνης, πρώην πόρνης, μοιχαλίδας, μαστροπού, απελεύθερης ή παιδιού μαστροπού, ένοχης για κακούργημα, ηθοποιού, πρώην ηθοποιού και εκ γενετής Ρωμαίου¹³⁰ (η απαγόρευση για ηθοποιούς αφορούσε μόνο το γάμο τους με άτομα της συγκλητικής τάξης), απαγορεύσεις που μάλλον αφορούσαν και στους αρραβώνες. Οι απαγορεύσεις αφορούσαν ίσως και τους απογόνους των πορνών και των μαστροπών –τουλάχιστον για τους συγκλητικούς, ενώ αυτές για τις απελεύθερες μαστροπών αποτέλεσαν μάλλον μεταγενέστερη συνθήκη και βασίζονταν στο γεγονός ότι οι μαστροποί εκπόρνευαν, κατά κανόνα, τις σκλάβες τους. Με βάση αυτά τα δεδομένα, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι οι πόρνες, οι μοιχαλίδες και οι μαστροποί αποτελούσαν τον πυρήνα της *infamia*, καθεστώς που θα αναλύσουμε εκτενέστερα παρακάτω.

Η Lex Iulia et Papia εξαιρούσε τους ήδη υπάρχοντες γάμους μεταξύ πορνών και *ingenui*, αλλά καταδίκαιζε αυτούς με πόρνες και μαστροπούς που εξασκούσανε ακόμη το επάγγελμά τους. Πάντως οι Ρωμαίοι των ανώτερων τάξεων δεν ήταν ούτως ή άλλως συχνά διατεθειμένοι να παντρευτούν πόρνες ή μαστροπούς. Ο Solazzi θεωρεί ότι ο νόμος επέτρεπε στις πόρνες να παντρεύονται απελεύθερους, αλλά υποστηρίζει ότι όποιος απελεύθερος σεβόταν τον εαυτό του, δε θα ήταν πρόθυμος να κάνει κάτι τέτοιο,¹³¹ άποψη η οποία με βρίσκει σύμφωνη, δεδομένου ότι οι απελεύθεροι είχαν εξέλθει από ένα καθεστώς περιθωριοποίησης και θα ήταν φυσικό να προσπαθούσαν να ενταχθούν στο σώμα των πολιτών, ενώ ο γάμος με πόρνη θα υπονόμειε μια τέτοια προσπάθεια. Άλλωστε, οι πολίτες των κατώτερων τάξεων μπορούσαν να παντρεύονται απελεύθερους και σκλάβους,¹³² αλλά απέφευγαν τους γάμους με γυναίκες που στερούνταν την *puclitia*, όπως ήταν οι πόρνες. Ο Μάρκος Αυρήλιος και ο Κόμμοδος κατέστησαν άκυρους τους γάμους των συγκλητικών με άτομα που εντάσσονταν στις απαγορεύσεις της Lex Iulia et Papia, πράγμα που πιθανόν καθιστούσε παράνομα τα παιδιά που είχαν γεννηθεί στα πλαίσια μιας τέτοιας ένωσης. Προηγουμένως, οι γάμοι αυτού του είδους δεν ακυρώνονταν, αλλά όσοι παράβαιναν τις γαμήλιες απαγορεύσεις αντιμετώπιζονταν από το νόμο ως *caelibes*. Ο νόμος θα πρέπει αρχικά να αφορούσε τέσσερις γενιές συγκλητικών, ενώ ο Κωνσταντίνος αργότερα περιόρισε τις απαγορεύσεις στους συγκλητικούς και στους γιους τους και τις επέβαλε σε αυτούς που είτε ήταν ανύπαντροι είτε ήταν ανύπαντροι με παιδιά είτε δεν είχαν παιδιά.¹³³ Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο Αύγουστος προσέδωσε την εγκυρότητα ενός νόμου σε μια ήδη υπάρχουσα συνήθεια, αμβλύνοντας, μάλιστα, τις ποινές, αφού όποιος παραβίαζε τις απαγορεύσεις, δεν εισερχόταν στο καθεστώς της *ignominia*, αλλά υφίστατο απλώς τις οικονομικές κυρώσεις που αντιμετώπιζαν και οι ανύπαντροι.¹³⁴ Από την αρχή, πάντως, όσοι παραβίαζαν το νόμο δεν μπορούσαν να κληρονομήσουν πέρα από τον έκτο βαθμό συγγένειας.¹³⁵ Γενικά, οι πόρνες δε σχετίζονταν με τις δημογραφικές ανησυχίες του κράτους και της κοινωνίας και ο νόμος δεν τιμωρούσε τις ίδιες, αλλά άτομα ελεύθερα και ευκατάστατα,¹³⁶ αφού εξαντλούσε όλη του την αυστηρότητα σε περίπτωση γάμου ενός μέλους των ανώτερων τάξεων με μια πόρνη. Η θέση των πορνών ήταν πλεονεκτικότερη από αυτή των άλλων Ρωμαίων *caelibes*, ακριβώς επειδή αυτές δεν εντάσσονταν στις δημογραφικές ανησυχίες του κράτους. Ίσως ο νόμος ήθελε να ενθαρρύνει τις πόρνες να μην παντρευτούν, αφού με τον τρόπο αυτό θα είχαν να κερδίσουν πολύ περισσότερα από έναν ελεύθερο πολίτη. Από την άλλη, ο νόμος επέτρεπε τους γάμους πορνών και μελών της ελίτ που θα αποτελούσε μια διέξοδο,

ώστε να συντηρηθεί μια γερασμένη και παρακμασμένη πόρνη.¹³⁷ Ο νόμος του Αυγούστου κατέστησε τους περιορισμούς εφαρμόσιμους σε όλους και πιο ελέγξιμους. Ο Αύγουστος θέλησε να συντάξει έναν νέο ηθικό- ιδεολογικό κώδικα και να διαμορφώσει μια νέα ηθική ελίτ. Η απαγόρευση του γάμου με πόρνες ή μαστροπούς αντανάκλούσε τις γενικότερες προκαταλήψεις που υπήρχαν εναντίον τους και κατέστησε τη θέση των infames ακόμα περισσότερο περιφραγμένη. Ο νόμος επικεντρώθηκε στις γυναίκες μαστροπούς και στις πόρνες, διότι οι άντρες –και όχι οι γυναίκες– είχαν την τάση να παντρεύονται κοινωνικά κατώτερές τους. Άλλωστε, οι άντρες ήταν περισσότεροι από τις γυναίκες στις ανώτερες τάξεις, αλλά και είχαν περισσότερα περιθώρια επιλογής.¹³⁸ Θεωρώ ότι ο νόμος έδινε μεγαλύτερη έμφαση στις γυναίκες και για έναν επιπλέον λόγο: οι σύζυγοι των συγκλητικών αντρών έπαιρναν τη θέση των συζύγων τους, αλλά δεν ίσχυε το ίδιο και για τις γυναίκες που παντρεύονταν κατώτερους τους. Ορισμένοι νομομαθείς, στην προσπάθειά τους να κρατήσουν τις γυναίκες που διατηρούσαν σχέσεις με πολλούς άντρες έξω από τις ανώτερες τάξεις, υποστήριζαν ότι πόρνες θα έπρεπε να θεωρούνται κι εκείνες που δεν δεχόντουσαν χρήματα.¹³⁹ Αυτό πιθανόν σημαίνει ότι η δημιουργία ενός ηθικού κώδικα για την ελίτ επεκτείνεται και στις κατώτερες τάξεις, αφού για να ελπίζει μια γυναίκα κατώτερης τάξης σ' έναν καλό γάμο, θα έπρεπε να είναι μονογαμική. Οι γαμήλιες απαγορεύσεις σε συνδυασμό με το γεγονός ότι ο Αύγουστος περιόρισε το προηγούμενος απεριόριστο ποσό που μπορούσαν να κληρονομήσουν οι πόρνες, έφραξε τα δύο βασικά μονοπάτια μέσω των οποίων οι γυναίκες αυτές μπορούσαν να ανέλθουν στις ανώτερες τάξεις, το γάμο και τη συσσώρευση πλούτου.¹⁴⁰ Έτσι, οι πόρνες και οι μαστροποί αντιμετώπιζονταν ως απειλή για τις περιουσίες και ως μη αποδεκτές σύζυγοι: ο νόμος ήρθε να επικυρώσει τις δύο βασικές προκαταλήψεις ενάντια στις πόρνες και να τους προσδώσει ένα πρακτικό αντίκρισμα. Με τη συνολικότερη νομοθεσία του Αυγούστου, οι πόρνες στιγματίστηκαν όσο ποτέ πριν, αφού έγιναν σύμβολα πολυκοιτίας και τοποθετήθηκαν στα κατώτατα όρια της κοινωνικής κλίμακας που οριζόταν με γνώμονα τη σεξουαλικότητα. Ο νόμος έδειξε ανοχή απέναντι στην πορνεία, αρκεί να γίνονταν σεβαστά τα όρια της γενικότερης επιθυμητής σεξουαλικής συμπεριφοράς και οι προσδοκίες από τις ανώτερες τάξεις. Η Edwards υποστηρίζει ότι από τη στιγμή που ο Αύγουστος επέβαλε μέτρα ενάντια σε συγκλητικούς και ιπείς, εξαίρεσε τη δική του θέση.¹⁴¹ Δε θα πρέπει, όμως, να ξεχνούμε τον τρόπο με τον οποίο, σύμφωνα με την παράδοση, τιμώρησε την κόρη του για τις παρεκτροπές της, όπως θα δούμε παρακάτω. Οι γαμήλιες απαγορεύσεις έγιναν δεκτές χωρίς ιδιαίτερες αντιδράσεις κι ο νόμος πέτυχε τους στό-

χους του στο επίπεδο των συγκλητικών, πράγμα που σημαίνει ότι στηριζόταν σε μια ακόμα πιο αυστηρή κοινωνική πρακτική.¹⁴² Η νομοθεσία του Αυγούστου, όμως, έκανε εφικτό και στις κατώτερες τάξεις να συναγωνιστούν τις ανώτερες στην αξιοκρατία της αρετής.¹⁴³

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο πως οι πόρνες είχαν κληρονομικά δικαιώματα, πράγμα που σημαίνει την έστω και μερική ενσωμάτωσή τους στο σώμα των Ρωμαίων. Στην πράξη, υπήρχαν ίσως απαγορεύσεις στο δικαίωμα των μαστροπών να κληρονομήσουν κι αυτό θα εξαρτιόταν συχνά από την καλή θέληση των δημόσιων λειτουργών.¹⁴⁴ Γενικά, οι πόρνες και οι μαστροποί δεν μπορούσαν να βασιστούν στους νομοθέτες και τους δικαστές, ώστε να διασφαλίσουν τα συμφέροντά τους. Κανονικά, ο μαστροπός δεν μπορούσε να κληρονομήσει έναν πολίτη. Αν κάποιος παντρευόταν πόρνη ή μαστροπό με manus, οι δύο σύζυγοι δε θα μπορούσαν να κληρονομήσουν ο ένας τον άλλο χωρίς να υπάρχει διαθήκη. Ο Hartmann υποστηρίζει ότι οι πόρνες ήταν αναγκαστικά caelibes και συνεπώς ανίκανες να κληρονομήσουν με διαθήκη.¹⁴⁵ Ο πραιτόρας δεν παραχωρούσε κηδεμόνα σε τέτοιες γυναίκες ώστε να συντάξουν την προίκα τους και να μπορέσουν να παντρευτούν, πράγμα που τις αποθάρρυνε από το γάμο με ελεύθερους πολίτες –και κυρίως με μέλη των ανώτερων τάξεων. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο Αύγουστος περιόρισε το προηγουμένως απεριόριστο ποσό που μπορούσαν να κληρονομήσουν οι πόρνες. Ο νόμος που όριζε ότι μια πόρνη μπορούσε να κληρονομήσει όχι περισσότερο από το ¼ της περιουσίας κάποιου προστάτη τα δικαιώματα των μελών της οικογένειας του διαθέτη. Όπως έχει ήδη ειπωθεί, από τα τέλη της Δημοκρατίας, το παιδί απέκτησε το δικαίωμα να αποκτά και να διαχειρίζεται περιουσία χωρίς να στερείται το δικαίωμα πατρικής κληρονομιάς, αλλά με τη νομοθεσία για το ¼ τέθηκαν περιορισμοί στον τρόπο με τον οποίο μπορούσε να διαθέσει την περιουσία του. Το δικαίωμα, όμως, της πόρνης να κληρονομεί ένα τέτοιο ποσό είχε πιθανόν ως στόχο να τις αποτρέψει από ενδεχόμενες προσπάθειες να παραβιάσουν τις γαμήλιες απαγορεύσεις της Lex Iulia et Papia.¹⁴⁶ Οι νομομαθείς ανησυχούσαν για τη συγκέντρωση πλούτου στα χέρια πορνών και μαστροπών. Σε περιπτώσεις κληρονομιάς χωρίς διαθήκη, πιθανόν οι δικαστές μεροληπτούσαν ενάντια στις πόρνες. Η μεταβίβαση χρημάτων στα χέρια πορνών αποθαρρυνόταν ακόμα κι όταν είχε τη μορφή δανεισμού: αν κάποιος εξουσιοδοτούσε ένα άτομο να δανείσει χρήματα σε μια πόρνη, η εξουσιοδότηση ακυρωνόταν κι ο ίδιος έχανε το δικαίωμα να ζητήσει πίσω τα χρήματά του, στην περίπτωση που η πόρνη είχε σταθεί ανίκανη να ξεπληρώσει το δάνειο. Ο νόμος επέτρεπε τα δώρα στις πόρνες, αλλά ο Ουλπιανός χαρακτήρι-

σε άτιμα τα δώρα αυτά (Ulp. *D.* 39.5.5). Δεδομένου ότι ο νόμος απαγόρευε τα δώρα μεταξύ συζύγων για να προστατεύσει την πατρική περιουσία και των δύο, ο McGinn υποστηρίζει ότι εκείνοι που έκαναν δώρα στις πόρνες δε θεωρείτο ότι άξιζαν τέτοια προστασία.¹⁴⁷ Πάντως, από τη στιγμή που επιτρέπονταν τα δώρα σε παλλακίδες και οι γυναίκες αυτές ανήκαν απόλυτα στους αφέντες τους, φαίνεται ότι εκείνο που είχε σημασία ήταν η διατήρηση της περιουσίας εντός του οίκου. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως το γεγονός ότι επιτρέπονταν τα δώρα σε πόρνες είχε ως στόχο την αναγνώρισή τους ως επαγγελματική κατηγορία και την επικύρωση της οικονομικής σχέσης που υπήρχε ανάμεσα στην πόρνη και τον πελάτη, αλλά και τη διατήρηση της υπάρχουσας κοινωνικής δομής: όπως έχουμε ήδη αναφέρει, αν οι πόρνες είχαν περισσότερα να κερδίσουν από τους πελάτες τους ως ερωμένες και όχι ως σύζυγοι δε θα επεδίωκαν να εισέλθουν στους οίκους των πολιτών με την ιδιότητα των *matronae* που ούτως ή άλλως θεωρείτο παράδοξη για το επάγγελμά τους.

Ενδείξεις περιθωριοποίησης των πορνών μπορούν να ανιχνευτούν και στην επιβολή της φορολόγησής τους, αλλά και στην εξέλιξη του θεσμού αυτού. Άλλωστε, η φορολόγηση των πορνών μόλις και μετά βίας μπορεί να ερμηνευτεί ως νομικό ενδιαφέρον για τις γυναίκες αυτές.¹⁴⁸ Έχει υποστηριχθεί ότι ο Καλιγούλας φορολόγησε τις πόρνες ως ατιμασμένα άτομα, αλλά ο McGinn το θεωρεί απίθανο και με την προσέγγισή του συμφωνώ. Στην αρχαία Ρώμη, δεν υπήρχε, όπως έχει υποστηριχθεί, η αντίληψη ότι οι φόροι εισοδήματος αποτελούσαν όργανα τυραννίας και ήταν κατάλληλοι μόνο για άτομα των κατώτερων τάξεων και κυρίως για εκείνους που στερούνταν την ιδιότητα του πολίτη.¹⁴⁹ Είναι, όμως, γεγονός ότι οι πόρνες και οι μαστροποί ήταν ευάλωτοι στην εκμετάλλευση από το κράτος και ο Καλιγούλας χρησιμοποίησε κάθε μέσο ώστε να μην μπορούν τα άτομα αυτά να ξεφεύγουν από τη φορολογία. Η επιβολή της φορολογίας έδωσε την ευκαιρία στις αρχές να ασκήσουν μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στην πορνεία. Κι από τη στιγμή που υπήρχε η αντίληψη ότι οι πόρνες κατέστρεφαν οικονομικά τους πελάτες τους, η φορολόγησή τους δεν υπήρξε ιδιαίτερα αντιδημοτική. Από την άλλη πλευρά, η φορολογία συνεπαγόταν την αναγνώριση των πορνών ως επαγγελματική κατηγορία και προκάλεσε αμηχανία στους Χριστιανούς αυτοκράτορες. Οι Χριστιανοί κατήγγειλαν τόσο το θεσμό της έκθεσης των νεογέννητων, από τη στιγμή που πολλά παιδιά κατέληγαν έτσι στα χέρια μαστροπών, αλλά και όσους κέρδιζαν από το θεσμό της πορνείας π.χ. το κράτος με τους φόρους. Οι Χριστιανοί αυτοκράτορες ένιωσαν αμηχανία τόσο για την –έστω και μερική- εξάρτηση του κράτους από τη φορολόγηση των πορνών, αλλά και για τον προορισμό των εισο-

δημάτων από αυτή. Είναι πιθανό η απαίτηση του Αλέξανδρου Σεβήρου να μην καταλήγουν στους δημόσιους θησαυρούς τα έσοδα από τη φορολόγηση των πορνών να είναι κατασκευασμένη από τους Χριστιανούς και να μην υπήρξε πραγματικό γεγονός.¹⁵⁰ Η στάση αυτή των Χριστιανών οδήγησε τελικά στην κατάργηση του φόρου.

Πάντως, το πιο εμφανές σημείο περιθωριοποίησης των πόρνων, των πορνών και των μαστροπών στο επίπεδο του νόμου εντοπίζεται στην ένταξή τους στην κατηγορία της *infamia*. Οι άνθρωποι αυτοί εντάχθηκαν, μαζί με τους ηθοποιούς και τους μονομάχους, στην κατηγορία των *infames* από την περίοδο της Ύστερης Δημοκρατίας. Οι *censores* κατέγραφαν σε καταλόγους τους *infames* σημειώνοντας και την επίμεμπτη πράξη, η οποία επέφερε την ατιμία, και η απόφασή τους διαρκούσε μέχρι την επόμενη απογραφή, ενώ οι κατάλογοι αναθεωρούνταν κάθε πέντε χρόνια.¹⁵¹ Ο Greenidge αμφισβητεί την ύπαρξη των *infames* πριν την περίοδο του Αδριανού, αφού μόνο τότε υπάρχει επιβεβαιωμένος κατάλογος.¹⁵² Ανεξάρτητα, πάντως, από τη χρονική περίοδο, κατά την οποία ο θεσμός της *infamia* προσέλαβε νομική ισχύ, φαίνεται πως οι περιορισμοί εφαρμόζονταν από παλιά στο επίπεδο της καθημερινής πρακτικής. Όπως θα δείξω παρακάτω με την παράθεση ορισμένων αποσπασμάτων, ο Πλάυτος αφήνει να εννοηθεί ότι στην εποχή του οι πόρνες και οι μαστροποί αντιμετώπιζαν ορισμένους περιορισμούς που στο επίπεδο του νόμου θα δικαιολογηθούν με τη θεώρηση αυτών των ανθρώπων ως *infames*. *Infamia* σημαίνει έλλειψη δημόσιας τιμής και τα άτομα που εντάσσονταν σε αυτήν θεωρούνταν ανάξια εμπιστοσύνης. Η θέση των *infames* ισοδυναμούσε με αυτή των καθαιρεμένων στρατιωτών και των καταδικασμένων εγκληματιών. Σε αντίθεση, όμως, με αυτούς, η κατάσταση της *infamia* για τις πόρνες, τους μαστροπούς, τους μονομάχους και τους ηθοποιούς δεν ήταν αναστρέψιμη. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τα νομικά κείμενα, όποιος ήταν μαστροπός όσο καιρό ήταν δούλος, παρέμενε *infamis* και μετά τη χειραφέτηση.¹⁵³ Η μεταμέλεια δεν έφερνε την αλλαγή στην κοινωνική θέση μιας πόρνης, πράγμα που υποδηλώνει τη θεώρησή της ως μίasma.¹⁵⁴ Η κηλίδωση του αίματος και η διαφθορά του χαρακτήρα που επέφερε η ανάμειξη στον αγοραίο έρωτα ήταν μόνιμη. Γενικά, η νομοθεσία τοποθετούσε τις πόρνες και τους μαστροπούς έξω από την κοινωνία της τιμής και η νομική τους θέση ήταν πιθανόν χειρότερη από αυτή των ξένων.¹⁵⁵ Οι πόρνοι θεωρούνταν πιθανόν *infames* από αναλογία προς τους παθητικούς ομοφυλόφιλους, οι οποίοι στερούνταν τιμής, διότι επέτρεπαν στους άλλους να μεταχειρίζονται το σώμα τους σαν να ήταν γυναίκες προδίδοντας το ρόλο που τους είχε αποδώσει η κοινωνία ως άντρες.¹⁵⁶ Κι από

τη στιγμή που το βασικό χαρακτηριστικό του Ρωμαίου πολίτη ήταν η τιμή, αποτελούσε μεγάλη προσβολή το να χαρακτηριστεί κάποιος *infamis*.

Οι *infames* στερούνταν τη θέση του πλήρους πολίτη και δεν ανήκαν σε καμιά σεβαστή ρωμαϊκή κατηγορία πολιτών. Ο McGinn υποστηρίζει ότι οι πόρνες και οι μαστροποί στερούνταν γενικά τα οφέλη της πατρωνίας,¹⁵⁷ αν και όπως έχουμε δει, η Θαΐς στον *Ευνούχο* αναζητεί πάτρωνα. Επιπλέον, ο νόμος απέκλειε τις πόρνες και τις πρώην πόρνες από κάθε δημοτική τιμή και είχε αναδρομική ισχύ,¹⁵⁸ αν και με αυτό τον τρόπο θα τις αποθάρρυνε πιθανόν από ευεργεσίες προς το κράτος. Στη δημοκρατική περίοδο, οι *censores* εξέταζαν τους πόρνους και τους μαστροπούς και αποδείκνυαν ότι ήταν ακατάλληλοι για συμμετοχή στις δημόσιες λειτουργίες. Γενικά, με την επίβλεψη των *censores* οι πόρνοι και οι μαστροποί τοποθετούνταν στο κατώτατο σημείο της κοινωνικο-πολιτικής κλίμακας. Στην εποχή του Ιουλίου Καίσαρα, οι μαστροποί, οι πόρνοι, οι ηθοποιοί, οι μονομάχοι και οι εκπαιδευτές τους είχαν περιορισμένα δικαιώματα συμμετοχής στη δημόσια ζωή. Οι *infames* δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα, πράγμα που για τη δική μας έρευνα έχει μεγαλύτερη σημασία για τη διερεύνηση της θέσης των πόρνων και των μαστροπών, αφού οι πόρνες ως γυναίκες στερούνταν έτσι κι αλλιώς πολιτικών δικαιωμάτων. Οι προϋποθέσεις για να ανέλθει κανείς στα ανώτερα αξιώματα ήταν αυστηρές και υπήρχε έντονος έλεγχος, ο οποίος από τον 1^ο αι. μ.Χ. πέρασε στη δικαιοδοσία της αυτοκρατορικής γραφειοκρατίας, η οποία επέβαλλε όλο και πιο αυστηρές ποινές σε όσους παραβίαζαν τις κοινωνικές ιεραρχίες. Με νόμο του 45 π.Χ., ο οποίος, όμως, θα πρέπει να είχε προηγουμένα, οι πόρνοι, οι πρώην πόρνοι, οι μαστροποί και οι πρώην μαστροποί αποκλείστηκαν από τη γραφειοκρατία. Οι γιοι των μαστροπών αποκλείονταν από τις ανώτερες τάξεις, πράγμα που θα πρέπει να στηριζόταν στην αντίληψη ότι τα παιδιά αυτά είχαν μεγαλώσει σ' ένα μολυσμένο και ανήθικο περιβάλλον και οι συνέπειες ήταν ιδιαίτερα βλαβερές για την ακεραιότητα του χαρακτήρα τους. Η *Lex Roscia theatralis* του 67 π.Χ. απαγόρευσε στους μαστροπούς και στους γιους τους να καταλαμβάνουν τις δεκατέσσερις σειρές του θεάτρου που προορίζονταν για τους ιππείς κι ο Ιουβενάλης (3.153-159) αργότερα παραπονέθηκε για τη μη εφαρμογή του νόμου.¹⁵⁹ Αξίζει δε να σημειωθεί ότι ο καθορισμός των θέσεων στο θέατρο από τον Αύγουστο ανταποκρινόταν στην κοινωνική ιεραρχία τοποθετώντας τους δούλους και όσους άλλους δεν ήταν πολίτες στις χειρότερες θέσεις. Μάλιστα, οι μοναδικές γυναίκες οι οποίες καταλάμβαναν θέση ισότιμη με τους αξιωματούχους στις τελετές ήταν τα σύμβολα της απόλυτης αγνότητας και καθαρότητας, οι Εστιάδες, τη στιγμή που αυτό στην αρχαία Ελλά-

δα αφορούσε τις ιερόδουλες (ιερές πόρνες). Βασική αρχή στη Ρώμη ήταν ότι κάθε εξουσία θα έπρεπε να στηρίζεται στην ηθική. Οι πόρνοι και οι μαστροποί δεν μπορούσαν να γίνουν υπεείς, συγκλητικοί, δικαστές, στρατιωτικοί, δημόσιοι λειτουργοί, αφού ο ηθικός χαρακτήρας αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση για την κοινωνική και πολιτική αναρρίχηση. Ο τρόπος με τον οποίο κέρδιζαν τα προς το ζην οι άνθρωποι αυτοί ήταν ασύμβατος με τα πλήρη δικαιώματα του πολίτη. Εκείνοι που πουλούσαν τα σώματά τους για την ευχαρίστηση των άλλων έχαναν την προστασία του ρωμαϊκού νόμου. Για να γίνει κανείς υπέας, θα έπρεπε να διαθέτει *dignitas*, της οποίας βασικά χαρακτηριστικά ήταν η ελεύθερη καταγωγή και ο έντιμος βίος.¹⁶⁰ Έτσι, η στάση απέναντι στη διαχείριση του σώματος και της σεξουαλικότητας αποτελούσε στην αρχαία Ρώμη δείκτη τιμής.

Επιπλέον, ο νόμος επέτρεπε τις πόρνες και τους μαστροπούς, όπως και τους άλλους *infames*, από το να προσφεύγουν στα δικαστήρια. Κανείς δεν εγγυάτο γι' αυτούς, αλλά ούτε κι εκείνοι μπορούσαν να εγγυηθούν για κανέναν, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είχαν το δικαίωμα να κατηγορούν άλλους. Το να κατηγορήσει ένας *infamis* ένα άτομο ανώτερης κοινωνικής θέσης θεωρείτο μεγάλη προσβολή. Στην περίοδο του Κλαυδίου, ένας υπέας κατηγορήθηκε για ασελή συμπεριφορά προς τις γυναίκες. Όταν είδε πόρνες να καταθέτουν εναντίον του και οι μαρτυρίες τους να γίνονται δεκτές, εκσφενδόνισε αντικείμενα εναντίον του αυτοκράτορα και τον γέμισε προσβολές, επεισόδιο που μαρτυρά τη βαθιά προκατάληψη εναντίον των πορνών. Σε πολλές περιπτώσεις, η πράξη ήταν ίσως αυστηρότερη από τη θεωρία κι όπου ο νόμος δεν απαγόρευε στις πόρνες και στους μαστροπούς να καταθέτουν, ίσως δεν τους το επέτρεπε η πρακτική.¹⁶¹ Σε αντίθεση με άλλους ιδιοκτήτες, ο μαστροπός δεν μπορούσε να μηνύσει κανέναν για διαφθορά ενός σκλάβου του, ενώ δεν είχε το δικαίωμα να κατηγορήσει κανέναν για μοιχεία ή να καταθέσει στοιχεία για τέτοιες περιπτώσεις. Αλλά και γενικότερα, οι *infames* δεν μπορούσαν να παρίστανται ως μάρτυρες στα δικαστήρια κι, όταν το έκαναν, θεωρούνταν αναξιόπιστοι. Η παρουσία τους στα δικαστήρια ευνοούσε τους αντιπάλους τους κι επιβεβαίωνε την ανώτερη θέση εκείνων που διατηρούσαν την τιμή τους. Οι *infames* δεν μπορούσαν να είναι ένορκοι, να εκπροσωπούν άλλους (δικαίωμα που η γυναικεία ταυτότητα στερούσε έτσι κι αλλιώς από τις πόρνες) ή να εκπροσωπούνται στα δικαστήρια (εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις, ρύθμιση που πιθανόν χρονολογείται από τα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ.)¹⁶², να καταθέτουν μηνύσεις εκ μέρους άλλων. Πάντως, στις κωμωδίες υπάρχουν ενδείξεις ότι και στην εποχή του Τερέντιου οι μαστροποί ήταν αναξιόπιστοι μάρτυρες και

ότι η αντιμετώπισή τους από τα δικαστήρια ήταν μεροληπτική. Οι ρυθμίσεις αυτές απομόνωναν τους *infames* σ' ένα στενό κύκλο και τους διέκριναν αυστηρά από τους Ρωμαίους πολίτες.

Η ποταπότητα των μαστροπών, των πορνών και γενικότερα των *infames* δικαιολογούσε τη βία εναντίον τους κι όταν τους επιτίθεντο άτομα της καλής, κυρίως, κοινωνίας έμεναν ατιμώρητα. Τα κορμιά των *infames* μπορούσαν να βιασθούν, να χτυπηθούν και να ακρωτηριαστούν ατιμωρητί. Το γεγονός ότι ο απατημένος σύζυγος είχε δικαίωμα να σκοτώσει τον εραστή της γυναίκας του μόνο εάν ο τελευταίος ήταν δούλος, απελεύθερος της οικογένειας ή *infamis*, καταδεικνύει τη χαμηλή θέση των τελευταίων στη ρωμαϊκή ηθική και κοινωνική ιεραρχία. Σε αντίθεση με τις *matronae* και τις *virgines*, οι πόρνες δεν προστατεύονταν από την κακοποίηση που ήταν αποτέλεσμα λαγνείας ενός τρίτου ατόμου. Τα δικά τους σώματα έμοιαζαν να ανήκουν σε όλους και φαινόταν ότι ο καθένας είχε το δικαίωμα να τα μεταχειρίζεται κατά βούληση. Συχνά, οι μεθυσμένοι πελάτες προχωρούσαν σε πράξεις βίας εντός των πορνείων ή επιτίθεντο σε πόρνες ατιμωρητί, ενώ μαρτυριούνται περιπτώσεις βιασμού ή ξυλοδαρμού πορνών που αρνήθηκαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες στην τιμή που απαιτούσε ο πελάτης.¹⁶³ Ο ίδιος ο Νέρων, μεταμφιεσμένος σε άγριο ζώο, συνήθιζε να επιτίθεται σε πόρνες και εταίρες, ενώ ο Κλαύδιος διέταξε να ξυλοκοπήσουν μια πόρνη, επειδή τον είχε σφίξει δυνατά. Στη ρωμαϊκή κωμωδία, οι πελάτες απειλούν να χρησιμοποιήσουν τη βία ενάντια στις πόρνες:

Thr. male mulcabo ipsam. (Ter., *Eun.* 774)

Ο Θράσων είναι έτοιμος να ασκήσει βία ενάντια στην πόρνη και δε φαίνεται να υπάρχουν συνέπειες γι' αυτό. Πάντως, τις περισσότερες φορές που ο πελάτης απειλεί με χρήση βίας είναι είτε στρατιώτης π.χ. Plt., *Poen.* 1288-1291, είτε σκλάβος π.χ. Plt., *Tr.* 286-288. Δεδομένης της περιφρόνησης που έδειχνε η ρωμαϊκή κοινωνία απέναντι στους σκλάβους και της αρνητικής σκιαγράφησης του χαρακτήρα του στρατιώτη στη ρωμαϊκή κωμωδία, ο Πλαύτος δε φαίνεται να επιδοκίμαζε αυτή την πρακτική. Επιπλέον, στην κωμωδία εμφανίζεται συχνά το μοτίβο της απαγωγής μιας πόρνης, η οποία συνήθως δε γίνεται με τη βία, αλλά με τη συνεργασία της κοπέλας και ζημιώνει το μαστροπό. Μια τέτοια ενέργεια θα πρόσβαλλε την αγνότητα μιας *matrona* ή *virgo*, ενώ η πόρνη είναι μη αγνή εξ ορισμού. Η απαγωγή μιας πόρνης ή η λεηλασία ενός πορνείου δεν αντιμετωπιζόταν ως κλοπή, αφού κίνητρο δε θεωρείτο ότι ήταν η ροπή στην κλοπή, αλλά η λαγνεία.¹⁶⁴ Αντίθετα, η απαγωγή μιας σκλάβας που δεν ήταν πόρνη αντιμετωπιζόταν ως κλοπή, πράγμα που πιθανόν βασιζόταν στην αντίληψη ότι

αυτή ανήκε σ' έναν οίκο και δεν ήταν publica. Γι' αυτό και ο μαστροπός σπάνια μπορούσε να κερδίσει μια δίκη ενάντια σε κάποιον που είχε λεηλατήσει το πορνείο ή είχε απαγάγει μια πόρνη. Στους *Adelphoe*, ο μαστροπός Σαννίων παραπονιέται για τη βίαιη συμπεριφορά ενός πελάτη:

San. domo me eripuit, verberavit; me invito abduxit meam,

homini misero plus quingentos colaphos infregit mihi; (Ter., *Ad.* 199-200)

Ο νόμος δε φαίνεται να προστατεύει το σώμα και την περιουσία ενός μαστροπού. Ο πελάτης μπορεί να συμπεριφερθεί με βίαιο τρόπο και να μην τιμωρηθεί. Με την απαγωγή, τα δικαιώματα του μαστροπού πάνω στην πόρνη αμφισβητούνται και η πράξη αυτή ενός πολίτη δε φαίνεται να θεωρείται κλοπή. Γενικά, στη δεύτερη πράξη της συγκεκριμένης κωμωδίας, ο Τερέντιος προχωρά στην πιο τολμηρή πράξη *contaminatio*: εισάγει μια σκηνή μεταφρασμένη φράση προς φράση από το Δίφιλο, του οποίου το υλικό θεωρείται τραχύ κι ο ώριμος Μένανδρος δε θα το χρησιμοποιούσε.¹⁶⁵ Θα αναφέρω μερικά σημεία της πράξης αυτής, τα οποία διαφωτίζουν πόσο ευάλωτοι ήταν οι μαστροποί στη χρήση βίας από την πλευρά των πολιτών. Όταν, λοιπόν, ο Σαννίων προσπαθεί να φράξει το δρόμο στον Αισχίνο, ώστε να μην πάρει μαζί του το κορίτσι, εκείνος φωνάζει ένα σκλάβο για να απομακρύνει με τη βία το μαστροπό και να τον χτυπήσει. Κι όταν ο Σαννίων επικαλείται την ελευθερία του, ο Αισχίνος απειλεί να τον σύρει στο σπίτι και να τον ξυλοφορτώσει. Τελικά, ο Αισχίνος προτείνει να αγοράσει την κοπέλα σε τιμή κόστους, κι αν ο Σαννίων δε δεχόταν, θα τον οδηγούσε σε δίκη με την κατηγορία της εκπόρνευσης ενός ελεύθερου κοριτσιού. Στη δεύτερη σκηνή, ο σκλάβος του Αισχίνου, Σύρος, προσπαθεί να πείσει το *leno* να δεχτεί την προσφορά του νεαρού, αντί να ρισκάρει να τα χάσει όλα: του λέει, μάλιστα, ότι θα έπρεπε να νιώθει τυχερός ακόμα και με τα μισά χρήματα. Ο Σαννίων έχει επίγνωση της πλεονεκτικής θέσης του Αισχίνου και ξεσπά σε κλάματα. Εκείνο που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη μελέτη μας είναι η αναφορά στην ελεύθερη καταγωγή της κοπέλας. Αν η κοπέλα ήταν όντως ελεύθερη, η καταγωγή της θα αποδεικνυόταν και θα παντρευόταν κάποιο πολίτη, εξέλιξη που θα ήταν σύμφωνη με τις συμβάσεις της κωμωδίας. Η αναφορά στην καταγωγή μάλλον δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια απειλή στο μαστροπό, ο οποίος από την εποχή του Τερέντιου δε θεωρείται αξιόπιστος μάρτυρας στα δικαστήρια: αν και ο *leno* λέει την αλήθεια, η έκβαση της δίκης θα είναι μάλλον αρνητική για τον ίδιο. Επιπλέον, ο Σαννίων φοβάται μήπως ο Αισχίνος ισχυριστεί ότι είχε αγοράσει την κοπέλα και δεν πληρώσει: γι' αυτό και ζητά από το Σύρο να τον βοηθήσει ώστε να του επιστραφεί το αρχικό του κεφάλαιο. Μάλιστα, ο

Σαννίων στην κωμωδία σκιαγραφείται ως ένας αρκετά συμπαθητικός χαρακτήρας, αλλά το επάγγελμά του ακυρώνει τον καλό του χαρακτήρα και δικαιολογεί την άσχημη συμπεριφορά από τους πολίτες προς αυτόν.¹⁶⁶ Γενικά, στη δεύτερη πράξη των *Adelphoe* μπορεί να ανιχνεύσει κανείς στοιχεία τόσο για τη μεροληπτική αντιμετώπιση των μαστροπών στα δικαστήρια όσο και για τη θεώρηση των πορνών ως δημόσιο αγαθό. Ουσιαστικά, ο νόμος δεν προστάτευε την ιδιοκτησία των πορνών και των μαστροπών κι αυτοί που έκλεβαν τα αγαθά μιας πόρνης δε θεωρούνταν κλέφτες. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις δε φαίνεται να δίνεται σημασία στο αν ο δράστης είχε σεξουαλικές σχέσεις μαζί της και γίνεται λόγος για σκλάβες πόρνες, αν και δεν είναι σαφές το τι συνέβαινε στην περίπτωση βιασμού ή κλοπής των αγαθών μιας σκλάβας.¹⁶⁷ Ο Σενέκας ο Νεότερος αναφέρει ότι τα μέρη όπου λάμβανε χώρα η εκπόρνευση φοβόντουσαν τους aediles (*De Vita Beata* 6.7.3).¹⁶⁸ Το γεγονός ότι οι πόρνες ήταν εκτεθειμένες στη χρήση βίας, ευνοούσε την οικονομική πίεση και τα στρατιωτικά μέσα στη συλλογή των φόρων και στην επίβλεψη των πορνών, ενώ πιο ευάλωτες θα πρέπει να ήταν οι ανεξάρτητες από μαστροπούς πόρνες. Οι ίδιες ίσως δε βίωναν έντονα τους νομικούς αποκλεισμούς που συνεπαγόταν η θέση τους ως infames, αφού ήταν αποκλεισμένες έτσι κι αλλιώς από την πολιτική δράση και από πολλές πτυχές της κοινωνικής ζωής, από τη στιγμή που ήταν γυναίκες, αλλά δε θα πρέπει να συνέβαινε το ίδιο και με την έκθεσή τους σε πράξεις βίας. Κι από τη στιγμή που οι γυναίκες ήταν αποκλεισμένες από την πολιτική ζωή, το δικαίωμα της προστασίας του σώματος από την αυθαίρετη χρήση βίας θα πρέπει να αποτελούσε σήμα κατατεθέν για τη θεώρηση κάποιου ως Ρωμαίου.¹⁶⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι σ' ένα ρητορικό λόγο αναφέρεται η περίπτωση μιας κοπέλας που οι απαγωγείς της την εξώθησαν στην πορνεία κι εκείνη, αηδιασμένη, σκότωσε κάποιον που την πλησίασε με ερωτικούς σκοπούς, δραπέτευσε από το πορνείο και κατάφυγε σ' ένα ναό όπου έγινε ιέρεια.¹⁷⁰ Από τη μια, η δολοφονία μοιάζει δικαιολογημένη, αφού η ερωτική επαφή με μια παρθένο ελεύθερης καταγωγής θα ήταν καταδικαστέα και, από την άλλη, έχουμε να κάνουμε με μια γυναίκα που σκοτώνει έναν άντρα, ο οποίος στο κάτω-κάτω την προσέγγισε νομίζοντας ότι είχε να κάνει με μια πόρνη, και με μια φόνισσα, η οποία γίνεται ιέρεια και μεταφέρει στο ναό το διπλό μίσημα του φόνου και της επαφής με πορνείο –αν και η προϋπόθεση της αγνότητας δεν έχει ακυρωθεί. Επιστρέφοντας στο ζήτημα της διαχείρισης του σώματος, θα πρέπει να πούμε να πούμε ότι οι πολίτες μπορούσαν να ασκήσουν βία ενάντια σε οποιονδήποτε infamis πρόσβαλλε την τιμή της οικογένειάς τους και χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούσε το δικαίωμα του φόνου σε περι-

πτωση μοιχείας. Από τη στιγμή που οι infames ήταν εκτεθειμένοι στη σωματική τιμωρία, εξομοιώνονταν με σκλάβους. Οι infames δούλευαν για να προσφέρουν ευχαρίστηση σε άλλους, στερούνταν αξιοπρέπειας και τα κορμιά τους αγοράζονταν και πουλιούνταν, ήταν δηλαδή αντικείμενα, όπως και αυτά των σκλάβων. Άλλωστε, η σύνδεση πορνείας και δουλείας δεν ήταν μόνο συμβολική, αλλά και πραγματική. Ο νόμος έμοιαζε να τιμωρεί τους μαστροπούς και τις πόρνες για τον τρόπο ζωής τους, για την ανικανότητά τους να ζήσουν σύμφωνα με τους κοινωνικούς τύπους και αξίες. Η νομική αντίληψη της πόρνης επηρεάστηκε από τις αντιλήψεις για τη γυναικεία σεξουαλικότητα και ο νόμος δεν τιμωρούσε την πορνεία και τη μαστροπεία αλλά τα άτομα που τις εξασκούσανε.

Η καταδίκη της ανάμιξης σε πορνικές δραστηριότητες από μέλη της ελίτ

Έχοντας σκιαγραφήσει την περιθωριακή θέση των πορνών και των μαστροπών στη ρωμαϊκή κοινωνία και ιδεολογία, μπορούμε να αντιληφθούμε τους λόγους για τους οποίους ενοχλούσε τόσο πολύ η ανάμιξη Ρωμαίων –και κυρίως γυναικών ή ατόμων των ανώτερων τάξεων- σε πράξεις πορνείας και μαστροπείας. Αυτό γίνεται ακόμα πιο σαφές, αν αναλογιστούμε ότι οι γυναίκες των ανώτερων τάξεων λειτουργούσαν ως πρότυπα για τις υπόλοιπες, ενώ αυτές των αυτοκρατορικών οικογενειών συνδέονταν με τις παρθένες της Εστίας. Η ανάμιξη μελών των αυτοκρατορικών οικογενειών σε ατιμωτικές δραστηριότητες θεωρείτο ότι προκαλούσε το χάος, οδηγώντας στην κατάρρευση των διαχωρισμών και στην αποσταθεροποίηση των κοινωνικών ιεραρχιών.¹⁷¹ Όσα άτομα των ανώτερων τάξεων εμπλέκονταν σε πράξεις μαστροπείας, απέφευγαν να διαχειριστούν τα ίδια τέτοιες επιχειρήσεις- ίσως για να μη στιγματιστούν ως μαστροποί.¹⁷² Οι αυτοκράτορες οι οποίοι ενεπλάκησαν σε πράξεις μαστροπείας γνώρισαν την ηθική καταδίκη από τους συγγραφείς της εποχής, πράγμα που έρχεται σε χτυπητή αντίθεση με την αρχαία Ελλάδα, όπου θεωρείτο ότι ο ίδιος ο Σόλων είχε ιδρύσει τα πρώτα πορνεία. Λόγω της παραδοσιακής ηθικής, η συμπεριφορά του Αντωνίου καταδικάστηκε από τους περισσότερους Ρωμαίους της ελίτ, αφού η δημόσια ζωή θα έπρεπε να διαφοροποιείται από τις ατομικές παρεκκλίσεις και ο Αντώνιος με τη συμπεριφορά του ξεπερνούσε κάθε όριο.¹⁷³ Ο Σενέκας χλεύασε την Ιουλία (*De beneficiis* VI, 31, 1),¹⁷⁴ ενώ η Μεσσαλίνα χαρακτηρίστηκε «αυτοκρατορική πόρνη», απωθητική και αντιμετώπιστηκε ως φορέας εξευτελισμού του αυτοκρατορικού θεσμού, αφού μετέφερε κάτι από τη βρωμιά του πορνείου στην αυτοκρατορική κλίνη.¹⁷⁵ Ο Τάκιτος κατήγγειλε τη γιορτή που οργάνωσε ο Νέρων στο Πεδίο του Άρεως ως

διαφθορά των ηθών (*Annales* VI.I).¹⁷⁶ Γενικά, Ρωμαίοι συγγραφείς συνέδεσαν την παρακμή αυτοκρατόρων με την παράδοσή τους στην ηδονή.

Η καταδίκη των παρεκτροπών αυτού του είδους από την πλευρά μελών των ανώτερων τάξεων δεν περιορίστηκε σε θεωρητικό επίπεδο, αλλά οδήγησε και στην επιβολή σκληρών τιμωριών. Το 184 ο Κάτων απέκλεισε το Φλαμίνιο από τη Σύγκλητο, διότι το 192 είχε εκτελέσει κάποιον ύστερα από αίτημα μιας πόρνης. Για τους Ρωμαίους, ήταν αδιανόητο ένας άντρας να δείξει ενδοτικότητα στις απαιτήσεις μιας γυναίκας –πόσω μάλλον όταν αυτή ήταν πόρνη. Ο Καίσαρ και η Φουλβία έβαλαν φρένο στις παρεκτροπές του Αντωνίου, ενώ ο Αύγουστος εκνευριζόταν με την προκλητική ένδυση της κόρης του. Όταν, μάλιστα, αντιλήφθηκε τις ανάρμοστες πράξεις της, κάλεσε σε απολογία τους εραστές της και εξόρισε πολλούς από αυτούς, τιμωρία που επέβαλε και στην ίδια, κηρύσσοντας, μάλιστα, ότι οποιαδήποτε επαφή μαζί της θα θεωρείτο έγκλημα εσχάτης προδοσίας, αν και πολλοί Ρωμαίοι εξέφρασαν τη διαφωνία τους με τη στάση του αυτή.¹⁷⁷ Η Ιουλία είχε προδώσει τον κώδικα ηθικής που κατασκεύασε ο πατέρας της κι εκείνος απαγόρευσε ακόμα και την ταφή της στον τύμβο του. Ακόμα πιο σκληρή ήταν η τιμωρία της Μεσσαλίνας, η οποία σφαγιάστηκε με διαταγή του συζύγου της και, μετά το θάνατό της, τα αγάλματά της απομακρύνθηκαν από παντού. Η Βιστιλία εξορίστηκε στη Σέριφο, η Σύγκλητος ψήφισε το προβούλευμα, για το οποίο έχει γίνει λόγος παραπάνω, ενώ ο σύζυγός της επιπλήχθηκε αυστηρά, από τη στιγμή που ως σύζυγος και άντρας ήταν υπεύθυνος για την επίβλεψη της συμπεριφοράς της γυναίκας του. Ο Δομιτιανός δίκασε ορισμένα άτομα της συγκλητικής και ιππικής τάξης, επειδή είχαν παραβιάσει τη *Lex Scantinia*,¹⁷⁸ ενώ γυναίκες των ανώτερων τάξεων που εκπορνεύτηκαν αποκλείστηκαν από κληρονομίες, κίνηση η οποία δήλωνε τον εξοβελισμό τους από τον οίκο τους, από τη στιγμή που τον είχαν προδώσει και είχαν σπιλώσει την τιμή του.

Στην πραγματικότητα, οι κατηγορίες για πορνικές δραστηριότητες ενάντια σε μέλη των ανώτερων τάξεων ήταν σπάνιες. Η απουσία δυνατότητας καταγγελίας για εξύβριση ή συκοφαντία στην αρχαία ρωμαϊκή κοινωνία ευνόησε την επιπόνηση ιστοριών, ώστε να σπλωθεί η υπόληψη γυναικών –και κατ' επέκταση ολόκληρων οίκων- των ανώτερων τάξεων. Οι Ρωμαίοι ιστορικοί όχι μόνο δεν απέρριπταν, αλλά, σ' ένα ηθικοπλαστικό πλαίσιο, διέδιδαν τα σκάνδαλα.¹⁷⁹ Άλλωστε, οι επιθέσεις που αφορούσαν στην ανηθικότητα μελών της ελίτ εξυπηρετούσαν στο να επιστήσουν την προσοχή για την ενίσχυση του αυτοελέγχου και της ηθικής και οικονομικής υπευθυνότητας σε αυτή τουλάχιστον την τάξη. Πίσω από τις κατηγορίες για εκπόρνευση γυναικών των

ανώτερων τάξεων βρισκόταν συχνά η πολιτική εχθρότητα, η προτίμηση των Ρωμαίων για την ηθικολογική σκανδαλοθηρία, η πολιτική ή ηθικολογική φιλοδοξία που συνδυαζόταν με την προσπάθεια ανάδειξης των λογοτεχνικών δεξιοτήτων, και, πάνω απ' όλα, η σύνδεση πολυκοιτίας και πορνείας στις ρωμαϊκές συνειδήσεις.¹⁸⁰ Οι ρήτορες, στην προσπάθειά τους να μειώσουν το κύρος των αντιπάλων τους και να τους παρουσιάσουν ως θηλυπρεπείς, υποστήριζαν ότι οι πόρνες τους ασκούσανε μεγάλη επιρροή. Άλλωστε, ο Ρωμαίος άντρας δε θα έπρεπε να είναι ενδοτικός ούτε καν στη σύζυγό του και όφειλε να μην εκφράζει δημόσια τη στοργή του για καμιά γυναίκα. Σε άτομα της ελίτ που ενεπλάκησαν σε πορνικές πράξεις αποδόθηκαν και άλλα παραπτώματα ή ακόμα και εγκλήματα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα εγκλήματα που αποδόθηκαν στο Νέρωνα,¹⁸¹ αλλά και η κατηγορία ότι η Μεσσαλίνα θανάτωνε τους εραστές που την κούραζαν και εξόριζε ή εκτελούσε τις ερωτικές αντίζηλές της. Η Κλωδία υπήρξε η πρώτη γυναίκα της καλής κοινωνίας που χαρακτηρίστηκε ως πόρνη και η κατηγορία αυτή της αποδόθηκε από τον Κικέρωνα, με στόχο να περιορίσει το κύρος της ως μάρτυρα. Οι απόψεις για την τύχη της δίστανται: άλλοι είπαν ότι αποσύρθηκε σε κάποιο άλλο μέρος κι άλλοι ότι συνέχισε να δραστηριοποιείται στη ζωή της Ρώμης.¹⁸² Κατά κανόνα, οι κατηγορίες αυτού του είδους είχαν καταστροφικές και αμετάκλητες συνέπειες για τη φήμη των θυμάτων τους. Γενικά, από τη στιγμή που οι μονομάχοι, οι πόρνες, οι μαστροποί και οι ηθοποιοί στερούνταν τιμής, η κατηγορία για συμμετοχή στις τάξεις τους ήταν η πιο βολική για την ταπείνωση ενός μέλους της ελίτ.

Πορνεία και Χριστιανισμός

Η θέση των πορνών ήταν ακόμα πιο περιθωριακή στις συνειδήσεις των Χριστιανών. Οι Χριστιανοί συγγραφείς εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους για την ένταξη της πορνείας στην καθημερινή ζωή και για το μεγάλο αριθμό πορνών στη Ρώμη, την οποία ο Ιωάννης στην Αποκάλυψη αποκάλεσε «Μεγάλη Πόρνη».¹⁸³ Ο Χριστιανισμός είδε την εκπόρνευση –και κυρίως των αντρών– ως μια πράξη άξια καταδίκης, αφού η πόρνη και ο πόρνος με τη διάθεση του σώματός τους προς όλους μόλυναν όχι μόνο τους εαυτούς τους, αλλά και τον ίδιο το Θεό. Ο Χριστιανοί απέρριψαν τις ομοφυλοφιλικές σχέσεις και το κεφάλαιο 16 της «Αποστολικής Παράδοσης» του Ιπόλυτου στερούσε τη Θεία Κοινωνία από τους infames και τους ομοφυλόφιλους.¹⁸⁴ Οι δωρεές των πορνών δε θα έπρεπε να μένουν στην εκκλησία, αλλά να διατίθενται για φιλανθρωπικούς σκοπούς, ενώ πολλοί υποστήριζαν ότι οι πόρνες δε δικαιούνταν να κάνουν ελεημοσύνες και δωρεές.¹⁸⁵ Οι Πατέρες της Εκκλησίας απαγόρευαν ακόμα και τις

επισκέψεις σε πόρνες, αφού με την έλευση και επικράτηση του Χριστιανισμού το ιδανικό της αγνότητας και της παρθενίας απέκτησε καθολική εφαρμογή και αφορούσε πλέον άντρες και γυναίκες. Η παρθενία κατέστη ιδανικό και τρόπος ζωής και το συναίσθημα της έντονης επιθυμίας περιγραφόταν με όρους επίθεσης δαίμονα.

Η εξιδανίκευση της αγνότητας έκανε το Χριστιανισμό να υιοθετήσει μια πιο ενιαία στάση, καταδικάζοντας τόσο την πορνεία όσο και τα άτομα που εκπορνεύονταν. Η στάση, όμως, των Ρωμαίων απέναντι στα φαινόμενα αυτά υπήρξε ιδιαίτερα αμφίθυμη: η πορνεία αντιμετωπίστηκε ως ένας θεσμός χρήσιμος για τη διατήρηση των ηθικών αξιών των Ρωμαίων, αλλά οι πόρνες, οι πόρνοι και οι μαστροποί τοποθετήθηκαν στο περιθώριο της ρωμαϊκής κοινωνίας. Πώς θα μπορούσε κανείς να ερμηνεύσει αυτή τους τη στάση; Οι Ρωμαίοι, παρά τις επιδράσεις που δέχτηκαν από άλλους πολιτισμούς και την έλξη που τους ασκούσε ο ελληνικός τρόπος ζωής, έμειναν, σε γενικές γραμμές, προσηλωμένοι στην παράδοση και στις αξίες της αυστηρότητας και της οικονομίας (ας μην ξεχνάμε ότι καταδίκασαν τις σπατάλες από και για τις πόρνες). Αν και ο Τίβουλλος και ο Προπέρτιος εμφανίστηκαν να απολαμβάνουν τη χλιδή και τα ελευθέρια ήθη της εποχής τους, υποστήριζαν ότι η κοινωνία των ημερών τους είχε οδηγηθεί μέσω αυτών των χαρακτηριστικών στη σήψη.¹⁸⁶ Μέσα στο πλαίσιο αυτών των αντιλήψεων, η αποδοχή της πορνείας δε θα μπορούσε να είναι ολοκληρωτική.

Τα αίτια της περιθωριοποίησης. Αποδοχή και περιθωριοποίηση

Στα πλαίσια της παρουσίασης της καθημερινότητας των πορνών και της σκιαγράφησης της θέσης που κατείχαν οι γυναίκες αυτές εντός της κοινωνίας, έχω αναφερθεί αρκετές φορές στην πραγματική, αλλά και συμβολική σύνδεση πορνείας και δουλείας. Το γεγονός ότι η μεγάλη πλειοψηφία των πορνών και των μαστροπών ανήκε στην κατηγορία των δούλων, αρκούσε για να ενταχθούν αυτοί στο κατώτερο και πιο περιφρονημένο σημείο της κοινωνικής κλίμακας. Στη ρωμαϊκή κοινωνία, η πιο αυστηρή κοινωνική διάκριση υπήρξε αυτή μεταξύ ελεύθερων και δούλων με τους τελευταίους να θεωρούνται ανθρωπόμορφα ζώα, χωρίς προσωπικότητα, προστασία και δικαιώματα. Οι δούλοι δεν μπορούσαν να έχουν πολιτικά δικαιώματα, οικογένεια, περιουσία και δεν είχαν το δικαίωμα να υπερασπίζονται τους εαυτούς τους ούτε καν στα δικαστήρια.¹⁸⁷ Αποτελούσαν απλώς ένα πράγμα που ανήκε στον κύριό του, ο οποίος μπορούσε να το μεταχειριστεί όπως επιθυμούσε. Οι δούλες- πόρνες ήταν αντικείμενα που ανήκαν στον κύριό τους αλλά και σε όλους τους άντρες πολίτες κι αντιμετωπιζόνταν με περιφρόνηση, χωρίς να χαίρουν καμιάς προστασίας.

Η συμβολική σύνδεση πορνείας και δουλείας στηριζόταν στο γεγονός ότι οι πόρνες και οι μαστροποί καθιστούσαν τα σώματά τους αντικείμενα προς πώληση. Οι πόρνες, οι μονομάχοι και οι ηθοποιοί περιθωριοποιούνταν διότι πουλούσαν την ίδια τους τη σάρκα και οι μαστροποί –όπως και οι εκπαιδευτές των μονομάχων- τη σάρκα άλλων.¹⁸⁸ Το γεγονός ότι οι πόρνες προσφέρονταν δημόσια σε οποιονδήποτε άντρα ερχόταν σε αντίθεση προς τη ρωμαϊκή *gravitas*. Κι από τη στιγμή που το σώμα ήταν φορέας τιμής, η πώλησή του οδηγούσε στην ατίμωση και τη συνακόλουθη περιθωριοποίηση.

Το κλειδί, όμως, για την ερμηνεία της περιθωριοποίησης των πόρνων και των πορνών θεωρώ ότι εντοπίζεται στο γεγονός ότι τα άτομα αυτά παρέκκλιναν από τους έμφυλους ρόλους που είχε ορίσει η κοινωνία για τα μέλη της. Στην αρχαία Ρώμη, το σώμα των γυναικών ανήκε στον ιδιωτικό χώρο, ενώ οι άντρες δραστηριοποιούνταν στο δημόσιο. Η πόρνη περιθωριοποιείτο διότι ενέτασσε το σώμα της στο δημόσιο χώρο. Οι ηθοποιοί και οι πόρνες άφηναν τα κορμιά τους εκτεθειμένα στο δημόσιο βλέμμα, τη στιγμή που το σώμα των γυναικών έπρεπε να είναι απροσπέλαστο στο δημόσιο χώρο, ακόμα και σε οπτικό επίπεδο. Στη ρωμαϊκή κοινωνία, φαίνεται πως αυτό που είχε πρωταρχική σημασία ήταν το φαίνεσθαι. Οι ηθοποιοί και οι μονομάχοι συνδέονταν με τις πόρνες, διότι εξέθεταν τους εαυτούς τους στη δημόσια θέα και καθιστούσαν τα κορμιά τους αντικείμενο ευχαρίστησης –το ίδιο το θέαμα θεωρείτο ότι παρείχε σεξουαλική ευχαρίστηση.¹⁸⁹ Αν αναλογιστούμε ότι το σώμα των γυναικών δεν μπορούσε να είναι ορατό ούτε καν από τις μαίες, οι οποίες εξέταζαν τις γυναίκες μόνο στις περιπτώσεις όπου αυτές δεν μπορούσαν να εξετάσουν μόνες τους τους εαυτούς τους κι ότι στη διάρκεια του τοκετού οι γιατροί κρύβονταν πίσω από μια κουρτίνα, έδιναν οδηγίες στη μαία και παρέμβαιναν μόνο αν η γυναίκα βρισκόταν σε πραγματικό κίνδυνο, αντιλαμβανόμεστε το μεγάλο ταμπού της ρωμαϊκής κοινωνίας γύρω από το σώμα των γυναικών. Εκείνο που ενοχλούσε περισσότερο τους Ρωμαίους στη συμπεριφορά των πορνών ήταν το ορατό.¹⁹⁰ Για παράδειγμα, οι πηγές εκφράζουν έντονη δυσαρέσκεια για τη δημόσια αναζήτηση πελατείας.¹⁹¹ Ο Κάτων αποστρεφόταν τις γυναίκες που τριγυρνούσαν στους δρόμους και συζητούσαν με τους άντρες (Λίβιος 34.2-4),¹⁹² συμπεριφορά που συνδεόταν με αυτή της πόρνης και ταυτόχρονα ήταν παράδοξη για γυναίκα. Κάθε φορά που οι γυναίκες συμμετείχαν στο δημόσιο χώρο με ανάμιξη στην πολιτική, στην προσπάθεια απόκτησης φιλολογικής φήμης, στα αθλήματα, στα συμπόσια με πολύ φαγητό και ποτό περιθωριοποιούνταν, καθώς λειτουργούσαν σαν άντρες. Οι πόρνες εισέρχονταν στον κόσμο των αντρών, έπιναν

κρασί μαζί τους στα συμπόσια, ικανοποιούσαν τις σεξουαλικές τους επιθυμίες και – το χειρότερο απ’ όλα- πληρώνονταν γι’ αυτό. Μάλιστα, η ελίτ θεωρούσε απαράδεκτη την άσκηση οποιουδήποτε επαγγέλματος από γυναίκα.¹⁹³ Οι πόρνες όχι μόνο εισέρχονταν στον αντρικό χώρο της εργασίας, αλλά και ασκούσανε ένα επάγγελμα ατιμωτικό.

Εκείνο που ενοχλούσε ακόμα περισσότερο ήταν ότι οι πόρνες παραβίαζαν τους σεξουαλικούς ρόλους που είχε ορίσει για τις γυναίκες η κοινωνία. Οι Ρωμαίοι θεωρούσαν ότι οι γυναίκες αφήνονταν πιο εύκολα στον έρωτα και μπορούσαν να καταστρέψουν την αγνότητά τους. Ενώ οι άντρες αντιμετώπιζαν με ουδετερότητα τη σεξουαλική πράξη καθαυτή, οι γυναίκες τη βίωναν σα μια συγκλονιστική μύηση που θα μπορούσε να καταστρέψει όλο τους το είναι.¹⁹⁴ Αν και για τις πόρνες η διατήρηση της καθαρότητας δεν είχε καμιά σημασία, οι *matronae* έπρεπε να προστατευτούν με κάθε τρόπο. Η περιθωριοποίηση των πορνών, όμως, έμοιαζε να αποτελεί αναγκαιότητα, καθώς γινόταν το μέσο ώστε να ελεγχθεί η γυναικεία σεξουαλικότητα και αυτονομία.¹⁹⁵ οι πόρνες θα έπρεπε να αποτελούν παράδειγμα προς αποφυγήν και η περιθωριοποίησή τους ερχόταν να τις παγιώσει ως αρνητικό πρότυπο. Έτσι, οι πόρνες δεν περιθωριοποιούνταν ως γυναίκες, όπως έχει υποστηριχθεί, αφού οι γυναίκες δεν αποτελούσαν περιθωριακή ομάδα, αλλά ως άτομα που παρέκκλιναν από τους ρόλους του φύλου τους.

Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι για τον ίδιο λόγο περιθωριοποιούνταν και οι πόρνοι. Στα νομικά κείμενα, ο πόρνος οριζόταν ως “*qui corpore suo muliebria passus erit*”, πράγμα που σημαίνει ότι σε αυτόν αναγνωριζόταν μόνο ο παθητικός ρόλος, αφού ένας πολίτης δε θα μπορούσε να είναι παθητικός ομοφυλόφιλος, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της ρωμαϊκής κοινωνίας. Η σεξουαλική συμπεριφορά φαινόταν να αποτελεί δείκτη ιεραρχίας και για τους άντρες. Μάλιστα, αν λάβουμε υπόψη μας το γεγονός ότι η γλώσσα των νομικών κειμένων για τις πόρνες ήταν πιο ουδέτερη, φαίνεται ότι αυτές ήταν λιγότερο περιθωριοποιημένες από τους πόρνους. Στην αρχαία Ελλάδα, ήταν ηθικά επιλήψιμο ότι οι πόρνοι δεν προτιμούσαν τη σχέση εραστή και ερωμένου, αλλά αντάλλασσαν την ομορφιά τους με το χρήμα. Οι Ρωμαίοι, όμως, δε δέχτηκαν ως ιδανική τη σχέση εραστή και ερωμένου κι αυτό καθιστούσε τη θέση των παθητικών ομοφυλόφιλων ακόμα πιο δυσμενή. Σύμφωνα με τη ρωμαϊκή ιδεολογία, το πάθος για το σώμα ενός άλλου άντρα εμπόδιζε τη λογική και την ελευθερία του μυαλού. Ο Dover με τη νομιμοποίηση του Foucault διατύπωσε την άποψη ότι στην αρχαία Ελλάδα η ερωτική σχέση μεταφραζόταν σε σχέση κυριαρχίας μεταξύ των ε-

λεύθερων πολιτών και των ασθενέστερων κοινωνικά ομάδων π.χ. γυναίκες, ξένοι, δούλοι, παιδιά, πόρνες. Η ταξινόμηση της ερωτικής συμπεριφοράς διεπόταν από την έννοια της διείσδυσης: εκείνο που είχε σημασία ήταν ο ενεργητικός ή ο παθητικός ρόλος. Ο ενεργητικός αντλούσε ευχαρίστηση, ενώ ο παθητικός την προσέφερε ή την αντλούσε από το γεγονός ότι αποτελούσε αντικείμενο πόθου.¹⁹⁶ Αυτό το μοντέλο ερμηνείας θα μπορούσε να εφαρμοστεί και στην αρχαία Ρώμη, αφού εκεί υπήρχε ισχυρή η αντίληψη του άντρα ως «αδιαπέραστου διαπεραστή» στη μάχη και στον έρωτα. Για τους παθητικούς ομοφυλόφιλους υπήρχαν πολλοί υποτιμητικοί όροι π.χ. *pathicus*, *concupinus*, *cinaedus*. Οι ομοφυλοφιλικές σχέσεις ενός γιου αποτελούσαν μεγάλη ντροπή για τον πατέρα. Οι παθητικοί ομοφυλόφιλοι μόλυναν το αίμα τους και εξισώνονταν με γυναίκες. Ο θηλυπρεπής άντρας θεωρείτο επιρρεπής στην παθητική ομοφυλοφιλία και δεν μπορούσε να δράσει με το δυναμικό τρόπο που άρμοζε στο φύλο του.¹⁹⁷ Η παθητική ομοφυλοφιλία ήταν ασύμβατη με τη δύναμη και ο Κικέρων τη θεωρούσε πιο αξιολογική από την πορνεία.¹⁹⁸ Ο παθητικός ομοφυλόφιλος συνδεόταν με τη γυναικεία σεξουαλική συμπεριφορά και με την κοινωνική, πολιτική και ηθική αδυναμία. Για τους Ρωμαίους, οι σεξουαλικές σχέσεις ήταν σχέσεις ανωτερότητας και υποταγής: ο ενεργητικός ταυτιζόταν με το αρσενικό και ο παθητικός με το θηλυκό, ταύτιση ταπεινωτική για έναν άντρα.¹⁹⁹ Αυτό που όριζε τον παθητικό ομοφυλόφιλο –και κατ' επέκταση τον πόρνο– ήταν ο τρόπος με τον οποίο διαχειριζόταν το σώμα του, πράγμα που τον συνέδεε με τις γυναίκες και συνεπαγόταν την ατίμωση και την περιθωριοποίησή του.

Η περιθωριοποίηση των πορνών, των πόρνων και των μαστροπών παρείχε στους Ρωμαίους –και κυρίως στα μέλη της ελίτ– παραδείγματα προς αποφυγή. Τόσο η ελίτ όσο και οι πολίτες των χαμηλότερων στρωμάτων αυτοπροσδιορίζονταν όταν έρχονταν σε αντίθεση με τα άτομα του περιθωρίου. Οι αντιλήψεις των Ρωμαίων για τη σεξουαλική και κοινωνική τιμή επηρέασε την κατανομή δικαιωμάτων εντός της κοινότητας.²⁰⁰ Σε οικονομικό επίπεδο, τα μέλη της ελίτ βρίσκονταν σε τεράστια απόσταση από τις πόρνες κι αυτό τα καθιστούσε ανίκανα να τις δικαιολογήσουν.²⁰¹ Οι συγκλητικοί προσπαθούσαν να διαφοροποιηθούν με κάθε τρόπο από τη μάζα. Η ρωμαϊκή ελίτ είχε την τάση να συσσωματώνει τα άτομα ταπεινής καταγωγής και επαγγελματιών σε μια περιθωριακή θέση και ήταν εκείνη που καθόριζε τι έπρεπε και τι δεν έπρεπε να κάνουν τα περιθωριακά άτομα. Η ομαδοποίηση αυτών των ατόμων ενίσχυε το κύρος της ελίτ, διατηρούσε την κοινωνική διαστρωμάτωση και προστάτευε την

ηθική, αποτρέποντας τους πολίτες από το να συμπεριφερθούν όπως οι πόρνες και οι μαστροποί.²⁰²

Στην αρχαία Ρώμη, η πορνεία ήταν ένας θεσμός αποδεκτός και πρωταρχικός της ρόλος ήταν η προστασία της αγνότητας και της ηθικής των παρθένων, των *matronae* και των ελεύθερων παιδιών. Για να μπορέσει να λειτουργήσει ο θεσμός αυτός, η ρωμαϊκή κοινωνία έπρεπε να παραχωρήσει ορισμένες ελευθερίες στις πόρνες που δεν τις διέθεταν οι υπόλοιπες γυναίκες. Έτσι, όμως, οι γυναίκες αυτές καθίσταντο επικίνδυνες, αφού ο τρόπος ζωής τους θα μπορούσε να έλκει τις καταπιεσμένες *matronae*, αλλά και τους άντρες που βίωναν τους περιορισμούς της αυστηρής ρωμαϊκής ηθικής. Για να αποτραπεί αυτό, οι πόρνες, οι πόρνοι και οι μαστροποί θα έπρεπε να ζουν στο περιθώριο και να διακρίνονται αυστηρά από τους πολίτες. Διερευνώντας, λοιπόν, την αμφίσημη στάση των Ρωμαίων απέναντι στην πορνεία που εκφραζόταν με όρους αποδοχής και περιθωριοποίησης, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο θεσμός της πορνείας ήταν αποδεκτός, εάν και μόνο εάν τα άτομα που εμπλέκονταν σε αυτόν ήταν περιθωριοποιημένα.

¹ Edwards (1993), σσ. 85-86.

² Rouselle, σσ. 12-19.

³ ό.π., σελ. 60.

⁴ Edwards (1997), σελ. 84.

⁵ Flemming, σελ. 45.

⁶ Edwards (1993), σελ. 189.

⁷ Fantham (1975), σελ. 51.

⁸ Pomeroy, σελ. 174.

⁹ Kenney- Clausen, σελ. 166.

¹⁰ Gruen, σελ. 144.

¹¹ Nixon, σελ. xvi.

¹² Fantham (1975), σελ. 51.

¹³ Kenney- Clausen, σελ. 162.

¹⁴ Fantham (1975), σελ. 71.

¹⁵ Παναγιωτάκης (2004), σελ. 31.

¹⁶ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.

¹⁷ Gruen, σσ. 146-148.

¹⁸ McGinn, σελ. 104.

¹⁹ Grimal, σσ. 22-23.

²⁰ Vanoyeke, σελ. 129.

²¹ McGinn, σελ. 135.

²² <http://www.apologitis.com/gr/ancient/ermafroditos.htm> 27/7/2005.

²³ <http://ccat.sas.uppen.edu/bmcr/2002/2002-06-33.html> 26/7/2005.

²⁴ McGinn, σσ. 329-330.

²⁵ ό.π., σελ. 40.

²⁶ Edwards (1997), σελ. 84

²⁷ ό.π., σσ. 67-68.

²⁸ Johnson- Ryan, σσ. 105-106.

²⁹ ό.π., σσ. 106-107.

³⁰ Kenney- Clausen, σελ. 184.

³¹ Flemming, σελ. 47.

³² McGinn, σελ. 210.

³³ Flemming, σσ. 56-57.

³⁴ Vanoyeke, σελ. 102.

³⁵ Gilula (1980), σελ. 151.

³⁶ ό.π., σσ. 151-154.

³⁷ ό.π., σσ. 151-152.

³⁸ Τρομάρας, σελ. 45.

³⁹ ό.π., σελ. 23.

⁴⁰ Gilula (1980), σελ. 153.

⁴¹ Albrecht, σελ. 188.

⁴² Gruen, σσ. 129-139.

⁴³ Edwards (1997), σελ. 85.

⁴⁴ Brown, σελ. 257.

⁴⁵ Grimal, σελ. 186.

⁴⁶ Edwards (1993), σελ. 189.

⁴⁷ Greene, σελ. 44.

⁴⁸ Gilula (1980), σσ. 156-157.

⁴⁹ McGinn, σελ. 133.

⁵⁰ Salles, σσ. 177-178.

⁵¹ Balsdon, σελ. 295.

⁵² Flemming, σελ. 43.

⁵³ Grimal, σελ. 143.

⁵⁴ Brown, σελ. 242.

⁵⁵ Edwards (1997), σελ. 84.

⁵⁶ Σακελλαρίου (2006), σελ. 26.

⁵⁷ Grimal, σσ. 207-212.

⁵⁸ ό.π., σελ. 213.

⁵⁹ ό.π., σελ. 218.

⁶⁰ ό.π., σσ. 219-227.

- ⁶¹ ό.π., σελ. 133.
- ⁶² McGinn, σσ. 34-35.
- ⁶³ Gratwick, σελ. 290.
- ⁶⁴ Kenney- Clausen, σελ. 170.
- ⁶⁵ Vanoyeke, σελ. 103.
- ⁶⁶ McGinn, σελ. 327.
- ⁶⁷ Vanoyeke, σελ. 128.
- ⁶⁸ McGinn, σελ. 188.
- ⁶⁹ <http://www.apologitis.com/gr/ancient/ermafroditos.htm> 27/7/2005.
- ⁷⁰ Johnson- Ryan, σσ. 104-105.
- ⁷¹ Edwards (1993), σελ. 70.
- ⁷² Johnson- Ryan, σελ. 91.
- ⁷³ Rouselle, σελ. 94.
- ⁷⁴ Canterella, σελ. 104.
- ⁷⁵ <http://www.apologitis.com/gr/ancient/ermafroditos.htm> 27/7/2005.
- ⁷⁶ Για τα ενδύματα, τα κοσμήματα και την κόμμωση των matronae, βλ. Balsdon, σσ. 329-343.
- ⁷⁷ McGinn, σελ. 157.
- ⁷⁸ ό.π., σελ. 159.
- ⁷⁹ ό.π., σσ. 166-167.
- ⁸⁰ ό.π., σελ. 167.
- ⁸¹ Για τις ενδυματολογικές διακρίσεις στη Ρώμη, βλ. Staples, σσ. 68-70.
- ⁸² http://www.forumromanum.org/life/johnston_3.html 26/7/2005.
- ⁸³ McGinn, σελ. 332.
- ⁸⁴ ό.π., σελ. 340.
- ⁸⁵ ό.π., σελ. 209.
- ⁸⁶ Albrecht, σελ. 128.
- ⁸⁷ Grimal, σσ. 11-12.
- ⁸⁸ ό.π., σελ. 128.
- ⁸⁹ ό.π., σελ. 370.
- ⁹⁰ Rouselle, σσ. 44-45.
- ⁹¹ Edwards (1997), σελ. 82.
- ⁹² Για τις γιορτές που τελούνταν από τις matronae, βλ. Cantarella, σσ. 151-157. Για τη διάκριση των διαφόρων κατηγοριών γυναικών στο επίπεδο της θρησκείας βλ. Pomeroy, σσ. 206-209.
- ⁹³ Grimal, σελ. 25.
- ⁹⁴ McGinn, σελ. 26.
- ⁹⁵ Salles, σελ. 217.
- ⁹⁶ <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.
- ⁹⁷ Vanoyeke, σσ. 111-112.
- ⁹⁸ ό.π., σελ. 110.

-
- ⁹⁹ Salles, σελ. 285.
- ¹⁰⁰ Cantarella, σελ. 157.
- ¹⁰¹ McGinn, σελ. 25.
- ¹⁰² ό.π., σελ. 67.
- ¹⁰³ ό.π., σελ. 26.
- ¹⁰⁴ Balsdon, σελ. 58.
- ¹⁰⁵ Staples, σελ. 106.
- ¹⁰⁶ McGinn, σελ. 161.
- ¹⁰⁷ ό.π., σελ. 334.
- ¹⁰⁸ Tracy, σελ. 64.
- ¹⁰⁹ McGinn, σελ. 156.
- ¹¹⁰ ό.π., σσ. 344-345.
- ¹¹¹ Vanoyeke, σελ. 112.
- ¹¹² Edwards (1997), σελ. 85.
- ¹¹³ ό.π., σελ. 85.
- ¹¹⁴ Balsdon, σελ. 113.
- ¹¹⁵ McGinn, σσ. 211-212.
- ¹¹⁶ ό.π., σελ. 43.
- ¹¹⁷ Balsdon, σελ. 36.
- ¹¹⁸ Salles, σσ. 291-292.
- ¹¹⁹ Fantham (1975), σελ. 51.
- ¹²⁰ McGinn, σελ. 318.
- ¹²¹ ό.π., σσ. 291-292.
- ¹²² ό.π., σελ. 317.
- ¹²³ ό.π., σελ. 308.
- ¹²⁴ ό.π., σελ. 291.
- ¹²⁵ Καρκοπινό, σσ. 82-83.
- ¹²⁶ McGinn, σελ. 305.
- ¹²⁷ ό.π., σελ. 331.
- ¹²⁸ ό.π., σελ. 85.
- ¹²⁹ ό.π., σσ. 87-90.
- ¹³⁰ Γκόφας, σελ. 84.
- ¹³¹ McGinn, σελ. 95.
- ¹³² Pomeroy, σελ. 195.
- ¹³³ McGinn, σσ. 91-92.
- ¹³⁴ ό.π., σελ. 90.
- ¹³⁵ ό.π., σελ. 72.
- ¹³⁶ <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/1999/1999-09-22.html> 27/7/2005.
- ¹³⁷ McGinn, σσ. 97-98.

- ¹³⁸ ό.π., σελ. 124.
- ¹³⁹ ό.π., σελ. 131.
- ¹⁴⁰ ό.π., σσ. 98-99.
- ¹⁴¹ Edwards (1997), σελ. 89.
- ¹⁴² McGinn, σελ. 102.
- ¹⁴³ ό.π., σελ. 212.
- ¹⁴⁴ ό.π., σσ. 67-68.
- ¹⁴⁵ ό.π., σελ. 96.
- ¹⁴⁶ ό.π., σελ. 339.
- ¹⁴⁷ ό.π., σσ. 336-337.
- ¹⁴⁸ <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/1999/1999-09-22.html> 27/7/2005.
- ¹⁴⁹ McGinn, σελ. 250.
- ¹⁵⁰ ό.π., σελ. 272.
- ¹⁵¹ Τουρτόγλου, σελ. 53.
- ¹⁵² Edwards (1997), σελ. 70.
- ¹⁵³ Flemming, σελ. 51.
- ¹⁵⁴ Gilula (1980), σελ. 149.
- ¹⁵⁵ McGinn, σελ. 341.
- ¹⁵⁶ Edwards (1997), σελ. 73.
- ¹⁵⁷ McGinn, σελ. 44.
- ¹⁵⁸ ό.π., σελ. 101.
- ¹⁵⁹ ό.π., σελ. 66.
- ¹⁶⁰ ό.π., σσ. 26-30.
- ¹⁶¹ ό.π., σσ. 63-64.
- ¹⁶² ό.π., σελ. 50.
- ¹⁶³ <http://www.bigeye.com/sexeducation/romamempire.html> 26/7/2005.
- ¹⁶⁴ McGinn, σελ. 325.
- ¹⁶⁵ Fantham (1968), σελ. 196.
- ¹⁶⁶ Για μια πιο διεξοδική ανάλυση της δεύτερης πράξης των *Adelphoe* βλ. Fantham (1968), σσ. 196-206.
- ¹⁶⁷ McGinn, σελ. 326.
- ¹⁶⁸ Flemming, σελ. 54.
- ¹⁶⁹ Edwards (1997), σελ. 73.
- ¹⁷⁰ Καρακοπινό, σελ. 157.
- ¹⁷¹ Edwards (1997), σελ. 90.
- ¹⁷² McGinn, σελ. 309.
- ¹⁷³ Salles, σελ. 238.
- ¹⁷⁴ ό.π., σσ. 301-302.
- ¹⁷⁵ McGinn, σελ. 169.

-
- ¹⁷⁶ Vanoyeke, σελ. 144.
- ¹⁷⁷ Balsdon, σσ. 108-109.
- ¹⁷⁸ McGinn, σελ. 107.
- ¹⁷⁹ Balsdon, σελ. 79.
- ¹⁸⁰ McGinn, σελ. 170.
- ¹⁸¹ βλ. Balsdon, σσ. 139-166.
- ¹⁸² <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2006/2006-05-40.html> 30.05.2006.
- ¹⁸³ Vanoyeke, σελ. 160.
- ¹⁸⁴ Rouselle, σελ. 103.
- ¹⁸⁵ McGinn, σελ. 272.
- ¹⁸⁶ Vanoyeke, σελ. 134.
- ¹⁸⁷ Τουρτόγλου, σελ. 32.
- ¹⁸⁸ Edwards (1997), σελ. 67.
- ¹⁸⁹ ό.π., σελ. 81.
- ¹⁹⁰ ό.π., σελ. 84.
- ¹⁹¹ McGinn, σελ. 343.
- ¹⁹² Balsdon, σελ. 40.
- ¹⁹³ Καρκοπινό, σελ. 230.
- ¹⁹⁴ Grimal, σελ. 369.
- ¹⁹⁵ <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2006/2006-05-40.html> 30.05.2006.
- ¹⁹⁶ Παλαιοθόδωρος, σελ. 146.
- ¹⁹⁷ Edwards (1993), σσ. 63-64.
- ¹⁹⁸ ό.π., σελ. 64.
- ¹⁹⁹ ό.π., σελ. 70.
- ²⁰⁰ McGinn, σελ. 16.
- ²⁰¹ ό.π., σελ. 133.
- ²⁰² ό.π., σσ. 15-16.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όταν μιλάμε για συνύπαρξη αποδοχής και περιθωριοποίησης της πορνείας στη ρωμαϊκή κοινωνία, θα πρέπει να κάνουμε μια σημαντική διάκριση. Η αποδοχή αφορά κυρίως τον ίδιο το θεσμό της πορνείας, ενώ η περιθωριοποίηση κυρίως τις πόρνες, τους πόρνους και τους- τις μαστροπούς. Γι' αυτό και σε όλες τις πτυχές της ζωής που σχετίζονται με την πορνεία, δηλαδή το νόμο, τις αντιλήψεις, τις πρακτικές, τη θρησκεία υπάρχει αμφιθυμία, αφού αποδεκτές πράξεις καθορίζονται από την ελίτ της κοινωνίας, αλλά εκτελούνται από άτομα περιθωριοποιημένα και οι πτυχές της αποδοχής εξυπηρετούν το θεσμό της πορνείας και όχι τους επαγγελματίες του αγοραίου έρωτος. Κι αν εκφράζονται επιφυλάξεις για την αποδοχή της επίσκεψης σε πόρνη, αυτό αφορά τις περιπτώσεις όπου παραβιάζονται τα όρια της νεαρής ηλικίας του πελάτη και της μη συχνής επίσκεψης· εκείνο που έχει σημασία για την αξιολόγηση της επίσκεψης σε πόρνη είναι το μέτρο και το φαίνεσθαι και τα όρια της αποδοχής της ορίζονται από την οπτικής της διατήρησης της ηθικής και της περιουσίας του πελάτη. Η αποδοχή και η περιθωριοποίηση ορίζονται από τη ρωμαϊκή κοινωνία –και κυρίως τα μέλη της ελίτ που διαμορφώνουν πριν από τις πόρνες και για τις πόρνες τις προϋποθέσεις της αποδοχής και τους όρους, αλλά και τα όρια ενσωμάτωσης των πορνών στην κοινωνία. Έτσι, η κοινωνία φρόντισε να περιθωριοποιεί τις πόρνες ακόμα και στους τομείς που διακρινόταν έντονα η αποδοχή του θεσμού της πορνείας π.χ. στη θρησκεία. Οι πόρνες γίνονται τα εργαλεία για την προστασία της ρωμαϊκής ηθικής και κατ' επέκταση της συνοχής της κοινωνίας. Γίνονται εργαλεία για την ικανοποίηση των σεξουαλικών αναγκών των νέων και της προστασίας της ηθικής των νεαρών παιδιών και των γυναικών και κορών των ελεύθερων Ρωμαίων πολιτών και αυτή είναι η πεμπτουσία της αποδοχής της πορνείας στη ρωμαϊκή κοινωνία. Για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν σε αυτό το ρόλο, τους παραχωρούνται ορισμένες ελευθερίες, τις οποίες δε θα μπορούσε να έχει μια γυναίκα που εντάσσεται στον οίκο πολίτη (όταν δεν είναι δούλη), και οι σημαντικότερες από αυτές είναι η πολυκοιτία και η ένταξη του σώματος τους στο δημόσιο χώρο. Η ένταξη, όμως, αυτή μετατρέπει τις πόρνες σε αντικείμενα, σε μια *publica via*, κατά την έκφραση του Πλαύτου. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η ένταξη της πόρνης στο χώρο των αντρών γίνεται, σε πραγματικό και συμβολικό επίπεδο, με όρους μετατροπής της σε δούλη που ανήκει σε όλους, αλλά ως δούλη δεν μπορεί να υπερασπιστεί ούτε το ίδιο της σώμα και, όταν πρόκειται για πόρνους, δεν μπορεί να έχει τα δικαιώματα ενός πολίτη. Έτσι, αν η αποδοχή αφο-

ρά το θεσμό της πορνείας, αφού αυτή συνεπάγεται οφέλη για ολόκληρη την κοινωνία, αυτό δεν αφορά και τις ίδιες τις πόρνες, αφού αυτές είναι απλώς τα εργαλεία για τη διάχυση των οφελών αυτών στην κοινωνία. Εκείνο που κατεξοχήν περιθωριοποιούσε τόσο τις πόρνες όσο και τους πόρνους ήταν ότι για να υπηρετήσουν το θεσμό της πορνείας έπρεπε να παρεκκλίνουν από τους παραδοσιακούς ρόλους που η κοινωνία έχει ορίσει για το φύλο τους. Οι πόρνες θα έπρεπε να απαρνηθούν την αφοσίωση σ' έναν άντρα- σύζυγο, να απομακρυνθούν από τις οικιακές αρετές, να αποκτήσουν γνώσεις και καλλιέργεια (εφόσον ήθελαν να γίνουν εταίρες) κι όλα αυτά ίσως ήταν πράγματα που θα τα επιθυμούσαν και άλλες γυναίκες. Για να αποτραπούν, λοιπόν, οι ελεύθερες γυναίκες –και κυρίως των ανώτερων τάξεων- από το να μιμηθούν συμπεριφορές των πορνών, οι πόρνες θα έπρεπε να είναι περιθωριοποιημένες. Έτσι, οι ελευθερίες που παραχωρήθηκαν στις πόρνες δεν τις διευκόλυναν ως άτομα αλλά ως επαγγελματίες και απώτερος στόχος ήταν η εξυπηρέτηση του ίδιου του θεσμού της πορνείας. Από την άλλη, οι πόρνοι επωμίζονται τον παθητικό ρόλο στη σεξουαλική πράξη, ώστε να είναι εφικτή η ομοφυλοφιλική επαφή, αλλά να μην πάψει να είναι ο Ρωμαίος πολίτης αδιαπέραστος στη μάχη και στον έρωτα και να μην πέσει το βάρος της ατίμωσης της παθητικής ομοφυλοφιλίας, που για τους Ρωμαίους συνεπάγεται την εξίσωση με γυναίκες, σε νεαρά αγόρια, πράγμα θα τους στερούσε το δικαίωμα από το να εξελιχθούν σε άντρες- πολίτες- στρατιώτες. Έτσι, η περιθωριοποίηση των πόρνων και των πορνών εξυπηρετεί τους ίδιους τους στόχους της αποδοχής της πορνείας. Από τη μια πλευρά, διατηρείται η δομή της πορνείας. Η περιθωριοποίηση των πορνών θα έκανε τα άτομα που εντάσσονταν στο πορνικό επάγγελμα να είναι κυρίως δούλοι κι όχι ελεύθεροι. Από την άλλη, η περιθωριοποίηση των πορνών συντελεί στη διατήρηση των δομών του οίκου και της πόλης. Για να ενταχθεί μια ελεύθερη γυναίκα στο ρωμαϊκό οίκο δεν πρέπει ούτε να είναι ούτε να μοιάζει στην εμφάνιση και στη συμπεριφορά με πόρνη. Όπως προσπαθούμε να δείξουμε στο παράρτημα, κάθε φορά που μια γυναίκα υιοθετούσε συμπεριφορές που ταίριαζαν σε πόρνες μέσω της σύναψης σχέσεων έξω από τα πλαίσια του γάμου αντιμετωπιζόταν από το νόμο και την κοινωνία σα να ήταν meretrix. Οι περιορισμοί που επιβάλλονταν στις πόρνες θα έκαναν τις γυναίκες να έχουν φοβερούς δισταγμούς πριν αποφασίσουν να γίνουν πόρνες ή να υιοθετήσουν πορνικές συμπεριφορές. Από την άλλη, μέσω της υιοθέτησης ρόλων παθητικής ομοφυλοφιλίας από τους επαγγελματίες της infamia –και κυρίως από τους πόρνους- και τους δούλους, διασφαλίζεται η δομή του σώματος των πολιτών: κανείς άντρας που ασκεί παθητικό ρόλο δε θα πολεμήσει και δε θα συμμετέχει ως

υποκείμενο σε συλλογικές διαδικασίες. Αν αναζητήσουμε το στοιχείο που συνδέει τις διάφορες κατηγορίες ανθρώπων που εντάσσονταν στην *infamia*, θα αντιληφθούμε ότι έχουμε να κάνουμε με τη μετατροπή του σώματος σε αντικείμενο για την ικανοποίηση τρίτων. Έτσι, μελετώντας ζητήματα πορνείας και γενικότερα περιθωρίου συνειδητοποιούμε ότι εκείνο που ορίζει την πλήρη ένταξη ή περιθωριοποίηση ενός ατόμου είναι ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζεται το σώμα του και τη σεξουαλικότητά του. Αν και οι γυναίκες και οι άντρες έχουν αντιθετικούς σεξουαλικούς ρόλους ως προς την επιλογή των συντρόφων, η διαχείριση της σεξουαλικότητάς τους καθιστούσε συμπληρωματικούς. Το κοινό στοιχείο ανάμεσα σε αυτούς τους δύο είναι ότι πρέπει ο καθένας τους να διαχειρίζεται το σώμα του με συγκεκριμένο τρόπο, για να μπορεί να λέγεται ελεύθερος. Έτσι, τα ελεύθερα άτομα αυτοπροσδιορίζονται ως τέτοια μέσω της αντίθεσής τους με αυτούς που στερούνται τα δικαιώματα του πολίτη (αυτό αφορά τους άντρες) και της προστασίας του σώματος -και τα στερούνται ακριβώς επειδή διαχειρίζονται τη σεξουαλικότητά τους με τρόπο διαφορετικό από αυτόν που έχει ορίσει η κοινωνία για το φύλο τους. Όλα αυτά έχουν ακόμα μεγαλύτερη σημασία για τις γυναίκες. Από τη στιγμή που οι γυναίκες δεν απολάμβαναν τιμές και δε συμμετείχαν στο δημόσιο χώρο, τουλάχιστον όχι με τον τρόπο και στο βαθμό που το έκαναν οι άντρες, η διατήρηση της αγνότητάς τους και η διαφοροποίησή τους από τις πόρνες ήταν αυτή που τους προσέδιδε κύρος και τις όριζε ως σεβάσμιες, ήταν αυτή που τους επέτρεπε να φορούν τη *stola* και όχι την ατιμωτική *toga*.

Η αντιμετώπιση των πορνών και της πορνείας καθοριζόταν βέβαια και από τις εκάστοτε εξελίξεις και καμπές σε ζητήματα που σχετίζονταν με την ηθική των Ρωμαίων. Στη ρωμαϊκή συνείδηση, η άνθιση της πορνείας συνδέθηκε με την παρακμή των αυστηρών ηθών της ρωμαϊκής κοινωνίας και με την επιρροή του ελληνικού και ανατολικού πολιτισμού στις συνειδήσεις και πρακτικές των Ρωμαίων, πράγμα που εκφράζεται ιδιαίτερα έντονα στην Ύστερη Δημοκρατία. Αλλά και στην αυτοκρατορική περίοδο, κάθε φορά που παραβιάζονταν τα όρια της περιθωριοποίησης και μέλη των ανώτερων τάξεων υιοθετούσαν συμπεριφορές που άρμοζαν σε πόρνες και μαστροπούς, η κατηγορία της άμεσης εμπλοκής στην πορνεία ερχόταν να στιγματίσει άτομα και οικογένειες. Νωρίτερα, ο Αύγουστος είχε φροντίσει να δημιουργήσει ένα πιο αυστηρό πλαίσιο περιθωριοποίησης των πορνών και εξύψωσης των γυναικών που υπηρετούσαν τους παραδοσιακούς ρόλους και αξίες, επιδιώκοντας να απαντήσει στις ανησυχίες των Ρωμαίων τόσο για την πτώση των ηθών όσο και για τις καταστροφικές

συνέπειες που θα είχε για τη ρωμαϊκή ηθική η διεϊσδυση αξιών της Αιγύπτου στη Ρώμη.

Η μελέτη της πορνείας και των ζητημάτων περιθωρίου στην αρχαία Ρώμη είναι ένα σχετικά νέο αντικείμενο ιστορικής έρευνας και μένουν πολλά να ερευνηθούν. Η παρούσα εργασία προσπάθησε να μελετήσει το ζήτημα του συνδυασμού αποδοχής και περιθωριοποίησης με επίκεντρο τη ρωμαϊκή κωμωδία. Αν και έγινε προσπάθεια για την προσέγγιση ζητημάτων που ο Πλάυτος και ο Τερέντιος δε θίγουν στις κωμωδίες τους, η εργασία προσανατολίστηκε κυρίως στη διερεύνηση ζητημάτων που αφορούν στην ιδεολογία των Ρωμαίων γύρω από την πορνεία και των αντιλήψεων για τις πόρνες έτσι όπως παρουσιάζονται κυρίως στα έργα αυτών των δύο συγγραφέων. Θα ήταν όμως εξαιρετικά χρήσιμο να διερευνηθούν τα ζητήματα αυτά στα πλαίσια μιας συγκριτικής προσέγγισης έργων διαφόρων λογοτεχνικών ειδών ώστε να δημιουργηθεί μια πληρέστερη εικόνα για ζητήματα ιδεολογίας, αλλά και να συστηματοποιηθεί η έρευνα των αντιδράσεων των Ρωμαίων απέναντι στην ένταξη των πορνών στη ρωμαϊκές λατρευτικές εκδηλώσεις, αλλά και των αντιλήψεων των Ρωμαίων για τους νόμους που αφορούσαν στην πορνεία. Χρήσιμη θα ήταν και μια συστηματική έρευνα της σύνδεσης των πορνών με τις άλλες κατηγορίες ανθρώπων που ασκούσανε «άτιμα» επαγγέλματα, πράγμα που πιθανόν θα έδινε νέα ώθηση στην κατανόηση των ζητημάτων αποδοχής και περιθωριοποίησης. Οι μελετητές θα πρέπει επίσης να στρέψουν το βλέμμα τους και στη συστηματικότερη μελέτη της σύνδεσης πολυκοιτίας, μοιχείας και πορνείας, αφού αυτό θα αποκάλυπτε στοιχεία για τον τρόπο προσδιορισμού των *matronae* ως γυναίκες που δεν είναι πόρνες και θα λειτουργούσε επικουρικά στην ερμηνεία ζητημάτων που άπτονται του φύλου και της σεξουαλικότητας ως φορείς διαμόρφωσης ταυτοτήτων και προσδοκιών για συγκεκριμένα μέλη της κοινωνίας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΟΙΧΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΡΝΕΙΑΣ

Αντίληψεις για τη μοιχεία

Η μοιχεία στην αρχαία Ρώμη ήταν ένα συχνό φαινόμενο. Παρόλα αυτά, αποτελούσε μια πράξη απόλυτα καταδικαστέα και κυρίως όταν γινόταν με δούλους ή απελεύθερους. Τα φαινόμενα μοιχείας ελαττώθηκαν κατά το 2^ο αι. λόγω της πιο εύκολης διάλυσης των γάμων.¹ Από τον 1^ο αι. μ.Χ., το κράτος κατέστησε τις υποθέσεις μοιχείας δημόσια υπόθεση, αν και δεν κατάφερε τελικά να τις περιορίσει.

Σύμφωνα με την αρχαία ρωμαϊκή ηθική και ιδεολογία, αν μια γυναίκα προχωρούσε σε ερωτική συνεύρεση με οποιονδήποτε άλλο άντρα εκτός από το σύζυγό της, μόλυνε το αίμα της. Με μια τέτοια πράξη η μοιχαλίδα μεταχειριζόταν το σώμα της σα να ήταν πόρνη και ατίμαζε τον εαυτό της. Η κατηγορία για μοιχεία αποτελούσε τη μεγαλύτερη ντροπή για μια *matrona* και η Αλκμήνη στον *Αμφιτρύωνα*, κωμωδία η οποία παίζει με το μοτίβο των παρεξηγήσεων,² υπερασπίζεται τον εαυτό της με απλότητα και μεγαλείο³:

Alcm. Sed eccum video qui me miseram arguit
stupri, dedecoris. (Plt., *Amph.* 897-898)

Η μοιχεία μιας γυναίκας τη στερεί από την *puclicitia* και αποτελεί πηγή ντροπής και για το σύζυγό της:

Amph. Perii miser,

quia pudicitiae huius vitium me hinc absente est additum. (Plt., *Amph.* 810-811)

Μια τέτοια άδικη κατηγορία για μοιχεία δίνει το δικαίωμα στη σύζυγο να μιλά άσχημα στο σύζυγό της, αμφισβητώντας ακόμα και τη διανοητική του κατάσταση (*si sis sanus, nisi sis stultior stultissimo*):

Alc. Potin ut abstineas manum?
nam certo, si sis sanus aut sapias satis,
quam tu impudicam esse arbitrere et praedices,
cum ea tu sermonem nec ioco nec serio

tibi habeas, nisi sis stultior stultissimo. (Plt., *Amph.* 903-907)

Στο συγκεκριμένο χωρίο διακρίνεται η αντίληψη ότι με την πράξη της η μοιχαλίδα δεν προδίδει μόνο τη δική της τιμή, αλλά και αυτή του οίκου της, αντίληψη η οποία υπάρχει και για τις πόρνες, όπως έχουμε ήδη δει. Για να τον πείσει για την αθωότητα της, η Αλκμήνη κάνει επίκληση στη λογική του (*sanus- sapias*) και θεωρεί πως η κατηγορία για μοιχεία σε μια αγνή γυναίκα είναι δείγμα αφροσύνης. Άλλωστε, η

Αλκμήνη δε γνωρίζει ότι έχει διαπράξει μοιχεία, αφού ο Δίας είχε σμίξει μαζί της με τη μορφή του συζύγου της.

Ιδιαίτερη αποστροφή υπήρχε για τις γυναίκες που είχαν μοιχικές σχέσεις με δούλους, αφού με τον τρόπο αυτό υποτιμούσαν την κοινωνική θέση των συζύγων τους. Οι μοιχικές σχέσεις με άτομα κατώτερης κοινωνικής θέσης αναστάτωναν τις κοινωνικές διακρίσεις και αποτελούσαν προσβολή για το σύνολο της κοινωνικής τάξης στην οποία ανήκε η μοιχαλίδα.

Με περιφρόνηση αντιμετωπιζόταν και ο άντρας που σύναπτε σχέση με μια παντρεμένη γυναίκα:

Pal. ille euismodi est: cupiet miser,

qui nisi adulterio studiosus rei nulli aliaest improbus. (Plt., *Ml. Gl.* 801-802)

Ο στρατιώτης Πυργοπολυνίκης, στον οποίο αναφέρεται ο ομιλητής, είναι φιλάρεσκος και γυναικάς. Δεν έχει καμιά αίσθηση μέτρου και είναι ικανός να διαπράξει ακόμα και μοιχεία (*adulterio*), προκειμένου να ικανοποιήσει τη φιλαρέσκειά του. Όποιος, όμως, προσπαθεί να ξελογιάσει τη σύζυγο ενός άλλου άντρα είναι *improbus*. Η μοιχεία από την πλευρά του άντρα ήταν καταδικαστέα για δύο κυρίως λόγους. Καταρχάς, η επιθυμία ενός άντρα για τη σύζυγο ενός άλλου τον αποσπούσε από τις δημόσιες υποχρεώσεις του.⁴ Επιπλέον, με τη διάπραξη μοιχείας ο μοιχός έδειχνε ότι δε σεβόταν τον οίκο, την οικογένεια και τη σύζυγο ενός άλλου πολίτη.

Η μοιχεία μιας γυναίκας δυσφημούσε έντονα και το σύζυγό της, αφού αυτός θεωρείτο ανίκανος να ελέγξει τη συμπεριφορά της συζύγου του. Κι η αποτυχία κάποιου ως συζύγου αποτελούσε ένδειξη ότι θα ήταν και αποτυχημένος πολίτης. Στη δημοκρατική περίοδο, ο σύζυγος δε θα έπρεπε να αποκαλύπτει δημόσια μια τέτοια πράξη, αφού θεωρείτο ότι κάτι τέτοιο θα έπρεπε να μένει μυστικό.⁵ Αντίθετα, η νομοθεσία του Αυγούστου, όπως θα δούμε, κατέστησε τη μοιχεία δημόσια υπόθεση, πράγμα που δείχνει, νομίζω, πως η νομοθεσία αυτή υπήρξε τομή για τη σχέση οίκου και πόλης στην αρχαία Ρώμη. Στο πεδίο της ιστορίας και της βιογραφίας υπάρχουν κατηγορίες για μοιχεία που στοχεύουν στη δυσφήμιση του συζύγου. Περιφρόνηση υπήρχε για το σύζυγο που παράβλεπε ή ευνοούσε τη διάπραξη μοιχείας από τη σύζυγό του, αφού με τον τρόπο αυτό υπονόμει την τιμή του. Μια τέτοια στάση συνδεόταν με την *patientia* (παθητικότητα) και τους σεξουαλικούς συνειρμούς που παρήγε αυτή.⁶

Τα παιδιά που προέρχονταν από μοιχικές σχέσεις πιστευόταν ότι δηλητηρίαζαν τη γραμμή του αίματος του συζύγου. Πάντως, τα παιδιά αυτά ήταν λίγα χάρη στις

αμβλώσεις, την αντισύλληψη, αλλά και την έκθεση των νεογέννητων, η οποία προέκυπτε όταν ο σύζυγος ή ο εραστής δεν αναγνώριζαν το παιδί (ο Μαρτιάλης (10.95) αναφέρεται σε μια τέτοια περίπτωση).⁷ Υπήρχαν περιπτώσεις που ο σύζυγος αποδεχόταν το παιδί και δήλωνε πατέρας του, πράγμα που υποθέτω ότι θα ήταν εξαιρετικά σπάνιο. Ο Σουητώνιος (*Claud.* 27.1) αναφέρει ότι ο Κλαύδιος απέπεμψε την Κλαυδία, αφού είχε αρχίσει ήδη να την ανατρέφει.⁸ Αν ο σύζυγος χώριζε τη σύζυγό του, εκείνη επέστρεφε στην οικογένειά της, η οποία μπορούσε να την υποχρεώσει είτε να προχωρήσει σε άμβλωση είτε να αφήσει το παιδί έκθετο.

Με την έλευση και επικράτηση του Χριστιανισμού, ο ορισμός της μοιχικής πράξης κατέστη ακόμα πιο ευρύς, αφού οι χριστιανικοί κανόνες εφαρμόζονταν με τον ίδιο τρόπο από τους άντρες και τις γυναίκες. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι μοιχεία θεωρείτο και ο δεύτερος γάμος, ενώ ακόμα και η σκέψη για μοιχεία αποτελούσε αμαρτία. Ο μοναδικός δικαιολογημένος λόγος χωρισμού, σύμφωνα με τις Χριστιανικές αντιλήψεις, ήταν η διάπραξη μοιχείας. Μάλιστα, αν ο μοιχός ή η μοιχαλίδα δε μετανοούσε για τη μοιχεία, ο σύζυγος ή η σύζυγος συμμετείχε στην αμαρτία, αν συνέχιζε να ζει μαζί του-της. Μάλιστα, αν η οικογένεια μιας συζύγου δεν τη στήριζε ώστε να χωρίσει το μοιχό σύζυγό της, η εκκλησία προσφερόταν να βοηθήσει. Αν, όμως, ο μοιχός ή η μοιχαλίδα μετανοούσε, ο/η σύζυγός του/της θα έπρεπε να τον/τη δεχτεί πίσω –γι’ αυτό και δεν έπρεπε να ξαναπαντρευτεί. Στο ρωμαϊκό νόμο, αντίθετα, η μοιχεία ήταν μη αναστρέψιμη και, όπως θα αντιληφθούμε όταν δούμε τη νομοθεσία του Αυγούστου, οι πρώτοι Χριστιανοί κινδύνευαν να κατηγορηθούν για μαστροπεία⁹ με το να ξαναπαντρεύονται τις μετανοημένες μοιχαλίδες.

Το νομικό καθεστώς

Πριν τη νομοθεσία του Αυγούστου, η αντιμετώπιση μιας μοιχικής πράξης αφορούσε την ιδιωτική σφαίρα, αφού στη δημοκρατική περίοδο η σεξουαλική συμπεριφορά μιας γυναίκας αφορούσε πρωτίστως την οικογένειά της και η διάπραξη μοιχείας συνεπαγόταν συχνά την αποπομπή της από το συζυγικό οίκο:

Amph. Quid ais? responde mihi,

quid si adduco tuom cognatum huc ab navi Naucratem,

qui mecum una vectust una navi, atque is si denegat

facta quae tu facta dicis, quid tibi aequom est fieri?

numquid causam dici, quin te hoc multem matrimonio? (Plt., *Amph.* 848-852)

Στο χωρίο αυτό φαίνεται ότι οι συγγενείς της γυναίκας θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως μάρτυρες και ότι η μοιχεία της αφορούσε τον οίκο του πατέρα της και του συζύγου της. Η μοιχεία μιας γυναίκας θα μπορούσε να αποτελέσει λόγο διαζυγίου.

Από πολύ παλιά, σε περίπτωση μοιχείας η μοιχαλίδα θανατωνόταν και ο μοιχός είτε θανατωνόταν είτε ακρωτηριαζόταν είτε διαπομπευόταν είτε βασανιζόταν. Στην κλασική εποχή, η μοιχαλίδα διωχόταν από τον οίκο του συζύγου κι ο μοιχός ντροπιαζόταν, αν και οι περιπτώσεις αυτές θα ήταν μάλλον εξαιρέσεις.¹⁰ Ο Κάτουλλος (15.18) αναφέρει ότι αυτός που αποπλανούσε παντρεμένη γυναίκα τιμωρούταν με ραφανίδωση.¹¹ Ωστόσο, η κοινή γνώμη αποδοκίμαζε τις ακραίες συμπεριφορές.¹²

Στην περίοδο της Δημοκρατίας, ίσως ο σύζυγος είχε το δικαίωμα να σκοτώσει τη σύζυγό του μόνο αν ήταν παντρεμένοι *cum manu*, θεσμός ο οποίος έκανε το σύζυγο να αποκτά πάνω στη σύζυγο τα δικαιώματα που είχε και ο πατέρας της.¹³ Αν ο γάμος ήταν *cum manu*, ο σύζυγος μπορούσε να σκοτώσει αμέσως τους δύο εραστές:

Pyrg. Egon ad illam eam, quae nupta sit? vir eius me deprehendat. (Plt., *Ml. Gl.* 1276)

Στο στίχο αυτό διακρίνεται ο φόβος του υποψήφιου μοιχού μήπως συλληφθεί επ' αυτοφώρω στο σπίτι της μοιχαλίδας από το σύζυγό της, διότι αυτό θα συνεπαγόταν το θάνατό του, ενώ η δολοφονία ενός άντρα ως συνέπεια της διάπραξης μοιχείας διακρίνεται και στους στίχους 916-918 των *Bacchides* του Πλάτου. Με φόνο απειλεί κι ο Αμφιτρώων στην ομώνυμη κωμωδία του Πλάτου:

Amph. certumst, itro rumpam in aedis: ubi quemque hominem aspexero,

si ancillam seu servom sive uxorem sive adulterum

seu patrem sive avom videbo, obtruncabo in aedibus. (Plt., *Amph.* 1048-1050)

Στο απόσπασμα αυτό διαφαίνεται το δικαίωμα του συζύγου να σκοτώσει το μοιχικό ζευγάρι, αλλά και όποιον είχε βοηθήσει στη διάπραξη της μοιχείας. Διακρίνεται η κωμική ειρωνεία: ο σύζυγος δεν μπορεί να σκοτώσει το μοιχό, αφού αυτός είναι θεός, ο Δίας. Αν και δεν έχει δικαίωμα να σκοτώσει τους συγγενείς της γυναίκας, απειλεί να το κάνει, πράγμα που δείχνει ότι τους θεωρεί υπεύθυνους για τη συμπεριφορά της συζύγου – και κυρίως από τη στιγμή που ο ίδιος έλειπε στη μάχη. Ο πατέρας μπορούσε να σκοτώσει την κόρη του, εάν αυτή βρισκόταν κάτω από τη δική του *potestas*. Όταν ο Κάτων ήταν τιμητής, η μοιχαλίδα μπορούσε να τιμωρηθεί με θάνατο από τον απατημένο σύζυγο. Αν ο μοιχός ανήκε στο στρατό και δεν είχε θανατωθεί από το σύζυγο, μπορούσε να υποβιβαστεί στη στρατιωτική ιεραρχία –κυρίως εάν είχε

πάει με γυναίκα ανώτερού του. Αντίθετα, η παρεκτροπή του συζύγου δεν επέσυρε καμιά ποινή, αρκεί να μην πήγαινε με γυναίκα που ανήκε σ' έναν πολίτη.

Μια άλλη τιμωρία που επιβαλλόταν στη μοιχαλίδα ήταν η παρακράτηση του 1/6 της προίκας της, με την υπόλοιπη να επιστρέφεται σε τρεις ετήσιες δόσεις, πράγμα που όχι μόνο αποτελούσε ποινή, αλλά και μορφή συνεισφοράς στην ανατροφή των παιδιών, αφού η επιμέλεια έμενε στον πατέρα.¹⁴ Αν η γυναίκα είχε διαπράξει μικρότερο παράπτωμα, ο σύζυγος κρατούσε το 1/8 της προίκας. Αν, όμως, ένας σύζυγος διέπραττε μοιχεία (με γυναίκα που ανήκε στον οίκο ενός άλλου πολίτη), έπρεπε να πιστέψει στη σύζυγό του την προίκα της, εάν εκείνη αποφάσιζε να χωρίσει.¹⁵ Πάντως, ο σύζυγος μπορούσε να δεχτεί χρηματική αποζημίωση από τον εραστή –αν και η κοινή γνώμη δεν το επιδοκίμαζε, πρακτική η οποία τερματίστηκε με τη νομοθεσία του Αυγούστου.

Στην Ύστερη Δημοκρατία, η επικράτηση του γάμου *sine manu* συνέβαλε στην αστάθεια του γαμήλιου θεσμού. Η γυναίκα έμενε στην εξουσία του πατέρα της και μπορούσε να απευθυνθεί σ' εκείνον για προστασία. Με τις εξελίξεις αυτές, εκείνοι που επέβλεπαν και είχαν εξουσία πάνω στις γυναίκες ζούσαν σ' ένα άλλο νοικοκυριό κι αυτό τις κατέστησε λιγότερο πειθήνιες προς τους συζύγους τους.¹⁶ Οι συγγραφείς έκαναν λόγο για πτώση των ηθών και κυρίως για χαλάρωση της ηθικής των γυναικών.

Οι συνεχείς διαμαρτυρίες για την πτώση των ηθών σε συνδυασμό με την αύξηση των δημογραφικών ανησυχιών του κράτους, έφερε την επιβολή της *Lex Iulia de adulteriis* το 18 π.Χ. , νόμος που συνέχισε να υπάρχει αυτούσιος μέχρι τις αρχές του 3^{ου} αι. Ο νόμος του Αυγούστου για τη μοιχεία ήταν ο πρώτος που αφορούσε στο γάμο και γνώρισε τροποποιήσεις, αλλά δεν ανακλήθηκε. Οι δίκες για μοιχεία φαίνεται ότι ήταν συχνές και πολλές. Σύμφωνα με το νόμο, αν ο πατέρας μιας παντρεμένης γυναίκας έπιανε την κόρη του επ' αυτοφώρω να διαπράττει μοιχεία στο σπίτι της ή στο σπίτι του γαμπρού του, είχε το δικαίωμα να σκοτώσει τους δύο εραστές, αρκεί να ήταν ο ίδιος *pater familias* και να μην είχε χειραφετηθεί η κόρη του από την εξουσία του. Αν ο πατέρας σκότωνε μόνο τον εραστή και όχι την κόρη του, θα έπρεπε να αποδείξει ότι είχε την πρόθεση να το κάνει τραυματίζοντάς την βαριά, διαφορετικά θα αντιμετωπιζόταν ως φονιάς. Μάλιστα, είχε το δικαίωμα να σκοτώσει, ακόμα κι όταν η αρχική του οργή είχε μετριαστεί.¹⁷ Υπάρχουν, πάντως, περιπτώσεις μοιχαλίδων που σκοτώθηκαν άδικα, ενώ η απειλή του φόνου έκανε τους άντρες να το σκεφτούν περισσότερο, πριν διαπράξουν μοιχεία.¹⁸ Ο σύζυγος δεν είχε το δικαίωμα

να σκοτώσει –ίσως γιατί αυτός θα ήταν πιο εύκολο να κάνει κάτι τέτοιο κι ο νόμος ήθελε να τον αποτρέψει.¹⁹ Μπορούσε, όμως, να σκοτώσει τον εραστή (στην πράξη είχε ίσως δικαίωμα να τον τραυματίσει),²⁰ εάν αυτός ανήκε στην κατηγορία των *infames* ή αν ήταν δούλος ή απελεύθερος της οικογένειας κι εφόσον πιανόταν επ’ αυτοφώρω στη συζυγική εστία. Άλλωστε, οι *infames* στερούνταν τιμής και με την πράξη τους ατίμαζαν ακόμα περισσότερο την οικογένεια του συζύγου και αμφισβητούσαν όχι μόνο την τιμή του οίκου ενός πολίτη, αλλά και την κοινωνική ιεραρχία. Ο Σουητώνιος (*Aug.* 45.3) περιγράφει τον ξυλοδαρμό ενός ηθοποιού μέσα από τρία ρωμαϊκά θέατρα, επειδή διατηρούσε σχέση με μια Ρωμαία *matrona*.²¹ Φαίνεται πως οι εραστές που προέρχονταν από κατώτερα κοινωνικά στρώματα τιμωρούνταν ανέκαθεν πιο αυστηρά, αφού οι σχέσεις μαζί τους ήταν ακόμα περισσότερο κατακριτέες.²² Ίσως ο Αύγουστος έδωσε το δικαίωμα στο σύζυγο να σκοτώνει ορισμένες κατηγορίες ανθρώπων, ώστε να μην ξεφύγει εντελώς από την παράδοση.²³ Ο σύζυγος δεν μπορούσε να σκοτώσει τη γυναίκα του, αλλά αν το έκανε, θα κρινόταν με επιείκεια από το δικαστήριο, ενώ ο αυτοκράτορας μπορούσε να αμβλύνει την ποινή ενός συζύγου που κατηγορείτο για μοιχεία. Τον 3^ο αι., το δικαστήριο ήταν πιο επιεικές απέναντι σ’ ένα σύζυγο που είχε σκοτώσει τη σύζυγό του, λαμβάνοντας υπόψη του την καταγωγή του, ενώ φαίνεται πως συχνά οι σύζυγοι παραβίαζαν το νόμο και σκότωναν, πράγμα που θα ήταν έως ένα βαθμό δικαιολογημένο για τη ρωμαϊκή ιδεολογία, αφού η μοιχεία θεωρείτο η χειρότερη προσβολή προς το σύζυγο. Ενώ προηγουμένως η ποινή για έναν τέτοιο άνθρωπο ήταν κανονικά ο θάνατος, ο Αντωνίνος ο Ευσεβής όρισε ότι ο άντρας που θα σκότωνε τη μοιχαλίδα γυναίκα του δε θα τιμωρόταν σαν να είχε διαπράξει ανθρωποκτονία, αλλά λιγότερο σοβαρά είτε με ισόβια καταναγκαστική εργασία είτε με εξορία. Ο Αλέξανδρος Σεβήρος επέβαλε ως τιμωρία την εξορία, ενώ ο Καρακάλλας εφάρμοσε την ολοκληρωτική ατιμωρησία. Ίσως οι γιοι του Κωνσταντίνου επέβαλαν τη θανατική ποινή για τη μοιχεία.²⁴ Σύμφωνα με το νόμο του Αυγούστου, ο σύζυγος δεν έπρεπε να αφήσει τον εραστή να φύγει, αλλά ήταν υποχρεωμένος να τον διώξει ποινικά ο ίδιος, υποχρέωση που δεν είχε ο πατέρας της μοιχαλίδας. Ο σύζυγος μπορούσε να περιορίσει τους εραστές μέσα στο σπίτι του για είκοσι ώρες –όχι όμως περισσότερες- ώστε να καλέσει μάρτυρες, δικαίωμα που δεν είχε ο πατέρας. Ο Ουλπιανός (*D.* 48.5.26(25)) αναφέρεται σε επεκτάσεις του νόμου που έδιναν το δικαίωμα και στον πατέρα να περιορίσει τους εραστές και στο σύζυγο να πιάσει τον εραστή, εάν εκείνος κατάφερνε να ξεφύγει.²⁵ Ίσως ο νόμος απέτυχε να τερματίσει τις

πράξεις αντεκδίκησης. Ο νόμος δε διευκρίνιζε πώς θα μεταχειριζόταν ο σύζυγος το μοιχό στην περίπτωση που δεν είχε δικαίωμα να τον σκοτώσει και η σκληρή μεταχείριση θα ήταν μάλλον ο κανόνας.²⁶

Ο σύζυγος που έπιανε επ' αυτοφώρω τη σύζυγό του για μοιχεία ήταν υποχρεωμένος να τη χωρίσει και να υποβάλει μήνυση εναντίον της εντός εξήντα ημερών -αν δεν το έκανε, θα κατηγορείτο ως μαστροπός. Ο χωρισμός ήταν υποχρεωτικός μόνο σε περίπτωση αποδεδειγμένης μοιχείας: όποιος υποπτευόταν απλώς τη σύζυγό του για μοιχεία και δεν τη χώριζε, δεν μπορούσε να κατηγορηθεί για *lenocinium*. Μάλιστα, για μαστροπεία κατηγορείτο και ο σύζυγος που κατήγγελλε τη σύζυγό του για μοιχεία, χωρίς να μπορεί να αποδείξει ότι την είχε χωρίσει. Ο άντρας ο οποίος ξεκινούσε τη δίωξη και τη διέκοπτε δικαιολογώντας ικανοποιητικώς την πράξη του, ήταν απαλλαγμένος από την κατηγορία για *lenocinium*. Αν ο άντρας σκότωνε τον εραστή, όφειλε να χωρίσει τη γυναίκα του εντός τριών ημερών και κατόπιν να τη μηνύσει για μοιχεία, διαφορετικά οποιοσδήποτε μπορούσε να κάνει τη μήνυση εντός τεσσάρων μηνών, ενώ για δύο μήνες μόνο ο σύζυγος και ο πατέρας είχαν το δικαίωμα να κινήσουν διαδικασία. Όταν και ο σύζυγος και ο πατέρας κατηγορούσαν για μοιχεία, προτεραιότητα είχε ο σύζυγος. Αν, όμως, είχαν παρέλθει πέντε χρόνια από τη διάπραξη της μοιχείας, κανείς δεν είχε το δικαίωμα να κατηγορήσει τους δύο εραστές. Ο μοιχός μπορούσε να μηνυθεί από οποιονδήποτε άλλο άντρα, εάν είχε σχέση με ελεύθερη άγαμη κοπέλα, χήρα ή ελεύθερο παιδί.²⁷ Με το νόμο του Αυγούστου μια γυναίκα μπορούσε να χωρίσει τον άντρα της, στην περίπτωση που αυτός είχε διαπράξει μοιχεία με τη γυναίκα ενός άλλου άντρα, αλλά δεν ήταν υποχρεωμένη να το κάνει, πράγμα που εναρμονίζεται με τις πρακτικές που υπήρχαν πριν την επιβολή του νόμου. Αν και μια γυναίκα δεν μπορούσε να κατηγορήσει το σύζυγό της για μοιχεία, εκείνος είχε ηθικό καθήκον να της είναι πιστός. Ας μην ξεχνάμε ότι, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο Μεναιχμος, ο οποίος είναι ο μοναδικός νεαρός μοιχός στο έργο του Πλάτου, αποτυγχάνει συνεχώς στις προσπάθειές του να κερδίσει μια εταίρα, πράγμα που τελικά κατορθώνει ο εργένης αδερφός του.²⁸ Στην κλασική περίοδο, αν κάποιος κατηγορούσε τη γυναίκα του για μοιχεία, το δικαστήριο εξέταζε και τη δική του συμπεριφορά, ώστε να ελεγχθεί αν της είχε μείνει πιστός κι εκείνος.²⁹ Ο απατημένος σύζυγος έλυε το γάμο με προφορική δήλωση προς τη σύζυγο ενώπιον επτά μαρτύρων. Το δημόσιο διαζύγιο είχε ως στόχο να ενθαρρύνει τρίτους ανθρώπους να παρέμβουν, στην περίπτωση που ο σύζυγος ήταν απρόθυμος να ασκήσει ποινική δίωξη,³⁰ αλλά και να μην ισχυριστούν οι δύο

σύζυγοι ότι είχαν πάρει ανεπίσημο διαζύγιο πριν λάβει χώρα η μοιχεία.³¹ Ο πατέρας δεν είχε δικαίωμα να ασκήσει δίωξη, αν πρώτα ο σύζυγος δεν είχε χωρίσει τη μοιχαλίδα. Ο Τιβέριος απάλλαξε έναν ιπέα από τον όρκο του να μη χωρίσει ποτέ τη σύζυγό του, μόλις εκείνη πιάστηκε για μοιχεία με το γαμπρό της. Ο νόμος και οι νομομαθείς προστάτευαν τα ζευγάρια των οποίων η ενοχή δεν ήταν έκδηλη, διότι ήταν πιθανό να υποστούν άδικες κατηγορίες από πολιτικούς ή προσωπικούς εχθρούς.³² Έτσι, αν μια γυναίκα ήταν ακόμα παντρεμένη ή αν ο άντρας δεν είχε κατηγορηθεί για *lenocinium*, εκείνη δεν μπορούσε να διωχθεί ποινικά. Επιπλέον, δεν είχαν το δικαίωμα να κατηγορήσουν κανένα για μοιχεία οι *infames*, οι σκλάβοι, οι ξένοι, οι απελεύθεροι με περιουσία μικρότερη των 30.000 σηστερτίων ή χωρίς γιο (μπορούσαν, όμως, να μηνύσουν τη σύζυγό τους, όπως και οι *infames*), οι γυναίκες, οι άντρες κάτω των 25 ετών και οι γιοι που δεν είχαν την άδεια του *pater familias*, όταν υπάγονταν στην εξουσία του. Η μεταγενέστερη νομοθεσία περιόρισε το δικαίωμα της άσκησης δίωξης στους κοντινούς συγγενείς,³³ αφού όσοι δεν εντάσσονταν στον οίκο δε θα είχαν και πολλούς ενδοιασμούς να κατηγορήσουν κάποιους άδικα –από τη στιγμή μάλιστα που, όπως θα δούμε, είχαν να κερδίσουν από αυτό σε οικονομικό επίπεδο. Ο Τραϊανός όρισε ότι μόλις περνούσαν τριάντα ημέρες από την έκφραση κατηγορίας, ο κατήγορος μπορούσε να την επαναλάβει ή να την αποσύρει –στη δεύτερη περίπτωση ο σύζυγος απαλλασσόταν από την κατηγορία της μαστροπείας. Αν ο σύζυγος δικαιολογούσε με τρόπο ικανοποιητικό την καθυστέρησή του, μπορούσε να εκτοπίσει τον κατήγορο ή να ζητήσει την εκ νέου εκδίκαση της υπόθεσης, στην περίπτωση που ένα τρίτο πρόσωπο είχε κατηγορήσει τη μοιχαλίδα και η δίκη της είχε καταλήξει σε αθώωση. Με τους νόμους του Αυγούστου, η μοιχεία κατέστη δημόσια παράβαση. Οι υποθέσεις μοιχείας λάμβαναν πλέον μεγάλη δημοσιότητα. Με τη *Lex Iulia de adulteriis* καταρτίστηκε ειδικό δικαστήριο για την εκδίκαση των υποθέσεων μοιχείας,³⁴ ενώ οι γυναίκες της συγκλητικής τάξης δικάζονταν από τη Σύγκλητο. Αν λάβουμε υπόψη μας το γεγονός ότι η Σύγκλητος αποτελούσε και ανώτατο δικαστήριο, αντιλαμβανόμαστε πόσο βαρύ θεωρείτο το παράπτωμα της διάπραξης μοιχείας από μια γυναίκα συγκλητικής τάξης. Η Σύγκλητος επενέβαινε για να αποτρέψει την ανοχή εκ μέρους του συζύγου, αλλά και για να μη δηλώνουν πόρνες οι μοιχαλίδες της συγκλητικής τάξης.³⁵ Ο Καρακάλλας κατέστησε υπεύθυνους τους φοροεισπράκτορες για την εκδίκαση των υποθέσεων μοιχείας και διευκόλυνε τις ποινικές διώξεις εξουσιοδοτώντας ένα μεγαλύτερο φάσμα αξιωματούχων για τις υποθέσεις μοιχείας. Στην εποχή του Σεπτίμιου Σεβήρου,

σημειώθηκε μια έκρηξη στις δίκες για μοιχεία (περίπου 3.000), αφού τις ενθάρρυνε ο ίδιος ο αυτοκράτορας.³⁶ Καθώς ήταν δύσκολο να βρεθούν στοιχεία, ήταν θεμιτό να βασανιστούν οι σκλάβοι των κατηγορουμένων, προκειμένου να καταδώσουν τους αφέντες τους. Η μοιχεία δεν μπορούσε να τεκμηριωθεί χωρίς δίκη για γυναίκες που είχαν στην κατοχή τους επιχειρήσεις ή καταστήματα –ίσως γιατί αυτές εντάσσονταν στο δημόσιο χώρο και ήταν πιο ευάλωτες στις κατηγορίες, από τη στιγμή που έρχονταν συνεχώς σε επαφή με τους άντρες. Ένα κορίτσι μπορούσε να θεωρηθεί ένοχο για μοιχεία από τη στιγμή που αρραβωνιαζόταν (από την εποχή του Σεβήρου και του Καρακάλλα) κι ένα αγόρι από τη στιγμή που έμπαινε στην εφηβεία. Ο μοιχός δεν κατηγορείτο επειδή δεν είχε σταθεί πιστός απέναντι στη σύζυγό του, αλλά επειδή είχε πάει με τη γυναίκα ενός άλλου άντρα. Άλλωστε, αν δεν ήθελε να μείνει πιστός, θα μπορούσε να έχει σχέσεις με πόρνες. Ο νόμος αφορούσε κι εκείνες τις γυναίκες που είχαν εγκαταλείψει το σύζυγό τους και ζούσαν μόνες τους, αφού θεωρούνταν ακόμα *matronae*. Αν ο σύζυγος έπιανε έναν εραστή στο σπίτι μιας τέτοιας γυναίκας, είχε το δικαίωμα να το σκοτώσει ατιμωρητί.³⁷ Αν, όμως, ένας σύζυγος είχε απαρνηθεί τη σύζυγό του, δεν μπορούσε να την κατηγορήσει για μοιχεία, εάν εκείνη ξαναπαντρευόταν ή γινόταν παλλακίδα ενός άλλου άντρα. Ο νόμος αφορούσε ίσως και τις ανύπαντρες κοπέλες, αν και εδώ έχουμε να κάνουμε με *stuprum* και όχι με μοιχεία. Για μοιχεία μπορούσαν να κατηγορηθούν και οι σκλάβες που ήταν παλλακίδες των αφεντών τους. Ο νόμος εξαιρούσε ορισμένες κατηγορίες γυναικών από την κατηγορία για μοιχεία. Αυτές ήταν οι σκλάβες (αν και υπήρχαν άλλοι νόμοι που τιμωρούσαν τις παράνομες σχέσεις μαζί τους), οι πόρνες και οι μαστροποί (μάλιστα, ο νόμος όριζε ότι αν μια πράξη μοιχείας λάμβανε χώρα σε πορνείο, δε λογιζόταν ως τέτοια), οι γυναίκες που διεύθυναν ταβέρνες λόγω της σύνδεσής τους με την πορνεία, ορισμένες παλλακίδες και οι ξένες που δεν ήταν παντρεμένες με Ρωμαίους πολίτες. Ωστόσο, ο νόμος απέτυχε να ορίσει με σαφήνεια ποιες κατηγορίες γυναικών θα μπορούσαν να θεωρηθούν ένοχες.³⁸ Εκείνος που κατηγορούσε άδικα μια *matrona* ή έναν πολίτη για μοιχεία, πλήρωνε πρόστιμο για τα έξοδα της δίκης και για το βασανισμό των σκλάβων. Στην Ύστερη Αυτοκρατορία, δόθηκε μεγαλύτερη έμφαση στη θεώρηση της απιστίας στον αρραβώνα ως μοιχεία κι εντάθηκε η καταστολή των φαινόμενων μοιχείας.

Όσον αφορά στις ποινές που επιβάλλονταν στους ενόχους μοιχείας, η *Lex Iulia de adulteriis* τους καταδίκασε σε εξορία και μερική δήμευση της περιουσία τους. Οι δύο εραστές εξορίζονταν σε διαφορετικό νησί ο καθένας, ενώ ο μοιχός δεν ήταν

απαραίτητο να είναι πολίτης για να τιμωρηθεί. Ο νόμος τιμωρούσε τους μοιχούς, επειδή υποβάθμιζαν την κοινωνική και σεξουαλική θέση των *matronae*. Δεν είναι σαφές εάν η εξορία ήταν μόνιμη ή αν αφορούσε συγκεκριμένη περίοδο. Η υποχρέωση της μοιχαλίδας, πάντως, να φορέσει την *toga* των πορνών δείχνει ότι μάλλον η εξορία δεν ήταν ισόβια.³⁹ Επιπλέον, σύμφωνα με το νόμο του Αυγούστου, η μοιχεία αυτοκράτειρας ταυτιζόταν με εσχάτη προδοσία. Ίσως γι' αυτό η γυναίκα του Κόμμοδου όχι μόνο εξορίστηκε αλλά κι εκτελέστηκε, επειδή βρέθηκε ένοχη μοιχείας.⁴⁰

Με τη νομοθεσία του Αυγούστου, ο εραστής έχανε το 1/3 της περιουσίας του και η μοιχαλίδα το 1/2 της προίκας της και το 1/3 της προσωπικής της περιουσίας, ενώ δεν επιτρεπόταν σε κανέναν να την παντρευτεί. Με τη *Lex Papia Poppaea* του 9 μ.Χ. η μοιχαλίδα έχασε το δικαίωμα να κληρονομεί. Ο Αδριανός όρισε ότι καμιά γυναίκα ύποπτη για μοιχεία δεν μπορούσε να κληρονομήσει τίποτα με διαθήκη στρατιώτη, ενώ ο Δομιτιανός είχε επιβάλει αυτές τις απαγορεύσεις για τις μη στρατιωτικές διαθήκες. Ο Αδριανός θέλησε να αποτρέψει τέτοιες γυναίκες από το να κερδίσουν εις βάρος των παιδιών ενός στρατιώτη, αλλά και γενικότερα να αποτρέψει τέτοιου είδους ενώσεις.⁴¹ Ορισμένοι κατηγορούσαν άδικα τις συζύγους τους, ώστε να έχουν τη δυνατότητα να χωρίσουν κρατώντας μέρος της προίκας και της πρόγαμου δωρεάς.⁴² Ο Καρακάλλας όρισε τη δήμευση της μισής περιουσίας του καθενός από τους εραστές. Εάν ο κατήγορος δεν ήταν σύζυγος ή πατέρας της μοιχαλίδας έπαιρνε ένα μέρος της δημευμένης περιουσίας. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι το γεγονός πως ο σύζυγος ή ο πατέρας δεν είχαν το αντίστοιχο δικαίωμα αποτελούσε ένα είδος «ποινής» γι' αυτούς, αφού είχαν αποτύχει στο καθήκον να επιβλέπουν και να διασφαλίζουν την ακεραιότητα των γυναικών που εντάσσονταν στον οίκο τους. Το υπόλοιπο ποσό περνούσε στο αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο, όπως και τυχόν δωρεές που είχαν κάνει οι εραστές μεταξύ τους. Επιπλέον, ένας άντρας που είχε δωροδοκήσει για να μην κατηγορηθεί για μοιχεία δεν μπορούσε να πάρει πίσω τα χρήματά του, ενώ τιμωρούταν κι εκείνος που εκβίαζε να καταδώσει ένα μοιχό ώστε να του αποσπάσει χρήματα κι οι εκβιασμοί αυτού του είδους φαίνεται πως ήταν αρκετά συχνοί.

Η νομοθεσία του Αυγούστου απαγόρευε επίσης στους δύο εραστές να παντρευτούν μεταξύ τους κι αν το έκαναν, η ένωσή τους κηρυσσόταν άκυρη. Οι μοιχαλίδες εντάσσονταν στις κατηγορίες των γυναικών που δεν επιτρεπόταν να παντρευτούν Ρωμαίο πολίτη κι όσοι νυμφεύονταν τέτοιες γυναίκες θεωρούνταν *caelibes*, δηλαδή

άγαμοι, πράγμα που τους στερούσε, σύμφωνα με τη γαμήλια νομοθεσία του Αυγούστου ορισμένα κληρονομικά δικαιώματα και μείωνε τις προοπτικές κοινωνικής ανέλιξης.

Με μεταγενέστερες τροποποιήσεις του νόμου, επιβάλλονταν ποινές και σε όσους είχαν βοηθήσει το παράνομο ζευγάρι στη διάπραξη της μοιχείας. Ο Καρακάλλας όρισε ότι θα έπρεπε να κατάσχεται το σπίτι όποιου είχε παραχωρήσει χώρο για να λάβει χώρα μια πράξη μοιχείας. Αυτό αφορούσε κάθε τύπο κατοικήσιμου χώρου, όπως ήταν το σπίτι ενός φίλου ή ακόμα και τα λουτρά. Στην ερμηνεία του Ουλπιανού (4 *de adult. D.* 48.5.10(9).2), η παράβαση αφορούσε κάθε είδος βοήθειας προς το μοιχικό ζευγάρι π.χ. την παραχώρηση χώρου ώστε να κανονίσουν τις συναντήσεις τους. Η ερμηνεία αυτή φαίνεται να προσπαθούσε να ελαχιστοποιήσει τις πιθανότητες για διάπραξη μοιχείας.⁴³

Στην εποχή του Αυγούστου, η ανάγκη για ηθική αναγέννηση πρόβαλλε επιτακτική. Οι νόμοι του ήρθαν να δώσουν λύσεις στις επικρίσεις για την πτώση της σεξουαλικής ηθικής στη Ρώμη. Η *Lex Iulia de adulteriis* υπήρξε μέρος ενός γενικότερου προγράμματος ηθικής αναμόρφωσης και στόχευε στη βελτίωση της συνολικότερης ηθικής της κοινωνίας. Με τη *Lex Iulia de adulteriis*, οι αξίες της ελίτ επεκτάθηκαν σε ολόκληρο το σώμα των πολιτών. Ο Αύγουστος προσπάθησε να προστατεύσει τη φυλετική καθαρότητα των Ρωμαίων και οι νόμοι του προσέφεραν στην πόλη αιδώ. Άλλωστε, θεωρείτο ότι η αγνότητα των γυναικών εξασφάλιζε την ευημερία σε ολόκληρη την πόλη. Οι νόμοι του Αυγούστου έδιναν έμφαση στη διατήρηση της κοινωνικής ιεραρχίας, πράγμα που διακρίνεται έντονα στην παραχώρηση του δικαιώματος στο σύζυγο να σκοτώσει ένα δούλο ή έναν *infamis*. Με τη *Lex Iulia de adulteriis*, ο γάμος κατέστη κρατική υπόθεση και η μοιχεία πολιτικό ζήτημα μέσω της ποινικοποίησής της. Μάλιστα, ήταν η πρώτη φορά που ποινικοποιήθηκε η ανεκτικότητα του συζύγου απέναντι στη μοιχεία.⁴⁴ Ο νόμος θα πρέπει να ήταν πιο αποτελεσματικός στο επίπεδο των γυναικών των ανώτερων τάξεων, αφού αυτές είχαν περισσότερα να χάσουν. Παρόλα αυτά, δεν κατάφερε να παγιώσει την ηθική κι εγκαινιάστηκαν νέες κατηγορίες κι εκβιασμοί, προκαλώντας αντιδράσεις στη Σύγκλητο. Είναι, όμως, γεγονός ότι τα παράπονα δεν αφορούσαν στο θεμελιώδες στόχο του νόμου, αλλά στις άδικες κατηγορίες. Οι διανοούμενοι επαίνεσαν τους νόμους του Αυγούστου κι ο Ιουβενάλης (2.37) διαμαρτυρήθηκε διότι δεν εφαρμόζονταν πλήρως.⁴⁵ Άλλωστε, φαίνεται πως τα κυρίαρχα κοινωνικά ήθη ήταν πιο αυστηρά από το νόμο.

Μοιχεία και πορνεία στις συνειδήσεις και στο νόμο

Στην Αφρική βρέθηκε ο σκελετός μιας γυναίκας που έφερε στο λαιμό κολάρο, το οποίο έγραφε: «Είμαι η Μοιχαλίσ, πόρνη. Πιάσε με γιατί το έχω σκάσει από την Bulla Regia».⁴⁶ Παρατηρούμε πως στο συμβολικό επίπεδο της ονοματοδοσίας των πορνών, η πορνεία συνδεόταν με τη μοιχεία. Γενικά, το όριο μεταξύ μοιχείας και πορνείας ήταν πολύ λεπτό στις ρωμαϊκές συνειδήσεις. Χαρακτηριστική είναι η, σύμφωνα με την ερμηνεία του McGinn, άποψη του Ισίδωρου (*Orig.* 19.25.5) ότι η μοιχαλίδα είναι ικανή να επιδοθεί σε μια πολυκοιτία παρόμοια με εκείνη της πόρνης⁴⁷ και η *Lex Iulia de adulteriis* ανταποκρινόταν, όπως θα δούμε, στο πνεύμα αυτών των αντιλήψεων. Για παράδειγμα, οι καταδικασμένες μοιχαλίδες σε αναλογία προς τις πόρνες δεν μπορούσαν πλέον να κατηγορηθούν για μοιχεία. Ο Ουλπιανός (*D.* 23.2.43.3) υποστήριζε ότι μια γυναίκα που διατηρούσε σχέσεις με πολλούς άντρες θα έπρεπε να χαρακτηρίζεται ως πόρνη άσχετα με το αν δεχόταν χρήματα ή όχι.⁴⁸ Στις πηγές η μοιχαλίδα παρουσιάζεται πρόθυμη να ξελογιάσει τους συζύγους των άλλων αντρών,⁴⁹ στερεότυπο το οποίο αποδιδόταν και στην πόρνη. Είναι χαρακτηριστικό ότι στον Πλάυτο η *matrona* αυτοπροσδιορίζεται ως γυναίκα που δεν ξελογιάζει τους άντρες άλλων γυναικών. Ο Μαρτιάλης (10.52) εξισώνει τη μοιχαλίδα με πόρνη⁵⁰ κι ο Ιουβενάλης (6, 266-299) τις ταυτίζει, σύμφωνα με την ερμηνεία της Vanoyeke.⁵¹ Ο Σενέκας (*De beneficiis*, VI. 32. 1) παρομοίασε την Ιουλία με άπιστη γυναίκα που έγινε πόρνη,⁵² πράγμα που δεν είναι άσχετο με το γεγονός ότι αυτή ήταν κόρη του Αυγούστου, εκείνου που εγκαινίασε, όπως θα δούμε πιο αναλυτικά παρακάτω, την επίσημη σύνδεση μοιχείας και πορνείας στο επίπεδο του νόμου. Ο Σενέκας μοιάζει να αντιμετωπίζει τη μοιχεία ως το πρώτο στάδιο του κατήφορου για να καταλήξει μια γυναίκα στην πορνεία. Παράλληλα, στο λόγο του υποβόσκει η σύνδεση πολυκοιτίας και μοιχείας. Στο πορτρέτο του Κικέρωνα για την Κλωδία, η υιοθέτηση αντρικών συμπεριφορών, η πορνεία και η μοιχεία συναντιούνται⁵³ κι εκείνο που συνδέει αυτά τα τρία στοιχεία είναι η έντονη σεξουαλική ζωή. Η σύνδεση μοιχείας και πορνείας στο επίπεδο των συνειδήσεων διακρίνεται και στη διαδεδομένη αντίληψη ότι οι μοιχαλίδες δεχόντουσαν χρήματα και δώρα. Γενικά, όταν ένας άντρας που δεν εντασσόταν στον ίδιο οίκο άφηγε περιουσία ή δώρα σε μια γυναίκα, κινούσε υποψίες για διάπραξη ή επιδίωξη διάπραξης μοιχείας.⁵⁴ Άλλωστε, οι γυναίκες που συνήθιζαν να δέχονται δώρα από άντρες που δεν ήταν συγγενείς τους ήταν οι πόρνες. Στα ρωμαϊκά κείμενα, πολλές φορές τα όρια μεταξύ πελάτη ή εραστή μιας παντρεμένης γυναίκας είναι ασαφή.⁵⁵

Άλλη μια ένδειξη για τη σύνδεση μοιχείας και πορνείας αποτελεί η αναφορά στο *leno-maritus*, όρος που από μόνος του δείχνει ότι οι ιδιότητες του συζύγου και του μαστροπού ήταν ασύμβατες. Οι πηγές μας για το *leno-maritus* προέρχονται κυρίως από τη σάτιρα, ένα είδος λόγου που στόχευε τόσο στη διασκέδαση, όσο και στην ηθική κριτική, ενώ οι κατηγορίες αυτού του είδους εμφανίζονται και στα πλαίσια της ρητορικής των δικαστηρίων. Σύμφωνα με τις πηγές, η σύζυγος του *leno-maritus* δεν έκανε διακρίσεις στους εραστές της, πράγμα που τη συνέδεε με τις πόρνες, ενώ κίνητρο του συζύγου, ο οποίος διαπραγματευόταν με τους εραστές την τιμή της συζύγου του, ήταν το κέρδος, συμπεριφορά που άρμοζε περισσότερο σ' ένα μαστροπό.⁵⁶ Ο *leno-maritus* και η σύζυγός του συνωμοτούσαν για να εκβιάσουν για μοιχεία όποιον δεν πρόσφερε πολλά. Έτσι, αυτοί οι δύο άνθρωποι συνδέονταν με τα στερεότυπα της απληστίας και της εξαπάτησης, στερεότυπα τα οποία αντιμετώπιζαν και οι πόρνες και οι μαστροποί. Για τους Ρωμαίους, πράξεις αυτού του είδους είχαν καταστροφικές συνέπειες τόσο για το γάμο και την οικογένεια όσο και για το κράτος. Η περίπτωση *leno-maritus* που προέρχεται από τις ανώτερες τάξεις είναι πιο δύσκολο να γίνει πιστευτή, αφού αυτός δε θα είχε οικονομικά κίνητρα για να κάνει κάτι τέτοιο. Πιο επιρρεπής στο να γίνει *leno-maritus* θεωρείτο –και πιθανόν ήταν– ο φτωχός.⁵⁷ Είναι δε χαρακτηριστικό ότι η αποζημίωση σ' έναν απατημένο σύζυγο επέτεινε την προσβολή, αφού τη μετέτρεπε σε εμπορική συναλλαγή,⁵⁸ εξισώνοντας τη σύζυγο με πόρνη και το σύζυγο με μαστροπό. Ο σύζυγος που εμπλεκόταν στις ερωτικές υποθέσεις της γυναίκας του αναμειγνυόταν στη διάπραξη του χειρότερου είδους μοιχείας. Ο Οράτιος (3.6) θεωρούσε ότι τέτοιες περιπτώσεις αποτελούσαν μια από τις πιο απειλητικές πτυχές της ηθικής πτώσης της Ρώμης.⁵⁹ Ο *leno-maritus* αποτέλεσε αντικείμενο έντονης σάτιρας στο έργο του Ιουβενάλη (2.58-50)⁶⁰.

Πολλές φορές, οι ίδιοι άντρες κατηγορούνταν ταυτόχρονα για θηλυπρέπεια και μοιχεία⁶¹ –ίσως γιατί δεν είχαν καταφέρει να ελέγξουν τους εαυτούς τους και να μην υποκύψουν στο πάθος για τη γυναίκα ενός άλλου άντρα, όπως όφειλε να κάνει ένας πραγματικός άντρας: ο Ρωμαίος άντρας έπρεπε να έχει αυτοέλεγχο κι όχι να υποκύπτει εύκολα στα ερωτικά πάθη όπως μια γυναίκα, η οποία γι' αυτό ακριβώς το λόγο θα έπρεπε να βρίσκεται υπό συνεχή επιτήρηση. Κατηγορίες αυτού του είδους εξίσωναν έμμεσα τους μοιχούς με τους δούλους και τους *infames*.

Ο συσχετισμός μοιχείας ή πολυκοιτίας και πορνείας, όμως, δεν περιορίστηκε στις συνειδήσεις, αλλά επεκτάθηκε και βρήκε εφαρμογές και στο επίπεδο του νόμου, αλλά και της πρακτικής. Έχουμε ήδη αναφερθεί στην περίπτωση της Βιστιλίας, κόρης

συγκλητικής οικογένειας που εγγράφηκε στους καταλόγους των πορνών για να αποφύγει την κατηγορία για μοιχεία. Γενικά, υπήρξαν μοιχαλίδες που θέλησαν να εγγραφούν στον κατάλογο που κατήρτιζαν οι aediles για τις πόρνες, αφού οι ποινές για τη μοιχεία ήταν πολύ πιο αυστηρές από αυτές για την πορνεία (η πορνεία δε συνεπαγόταν εξορία), αν και οι γυναίκες που επέλεγαν αυτή τη διαφυγή δε θα μπορούσαν να αποδείξουν εύκολα ότι ήταν πόρνες. Όμως, αν η μοιχαλίδα πρόσβαλλε τη θέση της ως matrona, η γυναίκα αριστοκρατικής καταγωγής που εκπορνευόταν δεν υποτιμούσε μόνο την οικογένειά της, αλλά και την κοινωνική της θέση.⁶² Γι' αυτό κι απαγορεύτηκε στις γυναίκες των ανώτερων τάξεων να εγγράφονται στους καταλόγους των πορνών, ακόμα κι όταν ήταν μοιχαλίδες.

Παρόλα αυτά, ο νόμος εξίσωνε –ή έστω συνέδεε– τις μοιχαλίδες με τις πόρνες, αφού τις υποχρέωνε να φορέσουν την toga. Στην αρχαία Ελλάδα, γυναίκες ελεύθερης καταγωγής που απιστούσαν διαπομπεύονταν: τους κούρευαν τα μαλλιά και τις εξέθεταν σε πλατείες επί έντεκα ημέρες με διαφανή και προκλητικά ρούχα χωρίς ζώνη. Έτσι, η μοιχαλίδα αποκάλυπτε το σώμα της στο δημόσιο χώρο, πράγμα που τη συνέδεε με πόρνη, ενώ κάτι ανάλογο ίσχυε και στη Ρώμη. Μοιχαλίδες και πόρνες φορούσαν την toga, ένδυμα που αποτελούσε φορέα τιμής για έναν άντρα και ντροπής για μια γυναίκα, από τη στιγμή που η toga αποτελούσε σήμα κατατεθέν της ιδιότητας του πολίτη, ενώ οι γυναίκες δεν είχαν πολιτικά δικαιώματα.⁶³ Οι μοιχαλίδες και οι πόρνες τολμούσαν να υιοθετούν αντρικά σεξουαλικά χαρακτηριστικά έχοντας σχέσεις με περισσότερους του ενός συντρόφους και η ένταξή τους στο δημόσιο χώρο ήταν ατιμωτική. Οι καταδικασμένες για μοιχεία γυναίκες υποβιβάζονταν έτσι στην κοινωνική θέση των πορνών και φορούσαν το διακριτικό της πολυκοιτίας, δείχνοντας ότι πλέον δεν ήταν υποχρεωμένες να είναι πιστές σε κανέναν άντρα, πράξη, όμως, με την οποία έπαυαν να αποπνέουν σεβασμό. Έτσι, οι μοιχαλίδες καθίσταντο συμβολικό ισοδύναμο των πορνών και ταπεινώνονταν δημόσια. Κι από τη στιγμή που η μοιχαλίδα όσο καιρό ήταν matrona φορούσε τη stola, η ταπείνωση που επέφερε η toga ήταν πολύ μεγαλύτερη γι' αυτήν κι όχι για την πόρνη. Κι όσο πιο υψηλή ήταν η κοινωνική θέση της καταδικασμένης γυναίκας τόσο πιο μεγάλη ήταν η πτώση της και η δημόσια ταπείνωσή της. Από τη στιγμή που οι μοιχαλίδες έχαναν τη σεξουαλική τους τιμή και το αίσθημα της ντροπής μπορούσαν να συνεχίσουν να δρουν έχοντας πολλούς ερωτικούς συντρόφους, όπως οι πόρνες. Με την ένδυση της μοιχαλίδας με την toga, οι ρυπαρές συνέπειες της έλλειψης ντροπής δεν επεκτείνονταν και στο ίδιο το διακριτικό της τιμής των matronae.⁶⁴ Η toga τοποθετούσε τις πόρνες και τις

μοιχαλίδες στον αντίθετο πόλο από τη *matrona*. Θα πρέπει, πάντως, να σημειωθεί, ότι, όπως έχει επισημάνει σωστά και ο McGinn, ο νόμος συνέδεε τη μοιχαλίδα με την πόρνη κι όχι το αντίστροφο.⁶⁵ Με τη *Lex Iulia de adulteriis*, η ένδυση προσδιορίστηκε για πρώτη φορά ως τιμωρία.⁶⁶

Με την επιβολή της τιμωρίας της εξορίας στο παράνομο ζευγάρι, οι μοιχός έχανε την ιδιότητα του πολίτη και η μοιχαλίδα έμοιαζε να φεύγει μακριά, να χάνει την επαφή με τον οίκο και να επανεντάσσεται στην κοινωνία όχι πια ως *matrona*-σύζυγος πολίτη, αλλά ως *meretrix*. Η σύνδεση μοιχείας και πορνείας, όμως, δεν ήταν μόνο συμβολική, αλλά και πρακτική, αφού όσοι διέπρατταν μοιχεία, εισέρχονταν στο καθεστώς της *infamia* με όλες τις απαγορεύσεις και τους περιορισμούς που συνεπαγόταν αυτό αναφορικά με τη συμμετοχή στη δημόσια ζωή και στις τάξεις του στρατού, στα δικαστήρια, στην προστασία του σώματος. Έτσι, το στίγμα του μοιχού και της μοιχαλίδας δημιουργούσε μια δυσμενή θέση μη αναστρέψιμη.

Πριν τη νομοθεσία του Αυγούστου, οι *aediles*, αυτοί δηλαδή που ήταν υπεύθυνοι και για την επίβλεψη των πορνών, καταδίωκαν τις διαβόητες περιπτώσεις μοιχείας ή επενέβαιναν στις περιπτώσεις όπου δεν μπορούσε να συσταθεί το οικογενειακό δικαστήριο για την καταδίκη μιας μοιχαλίδας.⁶⁷ Από την περίοδο της Δημοκρατίας, οι *aediles* είχαν αρμοδιότητες για την ποινική δίωξη ατόμων για μοιχεία ή για άλλες σεξουαλικές παραβάσεις –κυρίως όταν η οικογενειακή καταστολή δεν εφαρμοζόταν ή ήταν ανεπαρκής. Έτσι, οι *aediles* ανέλαβαν να αποκαλύπτουν και να επιβλέπουν τις εκδηλώσεις σεξουαλικότητας που ήταν οι πιο αρνητικά φορτισμένες στις ρωμαϊκές συνειδήσεις, της εκπόρνευσης και της μοιχείας.

Όπως έχουμε δει, ο Αύγουστος απαγόρευσε στους ελεύθερους Ρωμαίους να νυμφεύονται ορισμένες κατηγορίες γυναικών κι ανάμεσά τους βρισκόνταν οι πόρνες, οι μοιχαλίδες και οι μαστροποί. Έτσι, ο νόμος κατέστησε ακόμα πιο έντονη τη διάκριση ανάμεσα σε μια *matrona* και μια *meretrix*, αλλά και σε μια *matrona* και μια *adultera*: η πόρνη, η μαστροπός και η καταδικασμένη μοιχαλίδα δε θα μπορούσαν ποτέ να είναι *matronae*. Οι μοιχαλίδες και οι πόρνες μπορούσαν να είναι παλλακίδες, αλλά όχι και να αποκτήσουν τη σεβαστή θέση της *matrona* ή της *mater familias*.

Επιπλέον, οι μοιχαλίδες, όπως και οι πόρνες, δεν μπορούσαν να χρησιμοποιούν φορεία. Όπως έχει αναφερθεί, οι μοιχαλίδες δεν είχαν το δικαίωμα να λαμβάνουν κληρονομίες και κληροδοτήματα, ενώ ο Astolfi υποστηρίζει ότι οι μοιχαλίδες, όπως και οι πόρνες, είχαν τη δυνατότητα να κληρονομούν το ¼ της περιουσίας κάποιου, χωρίς ωστόσο να διευκρινίζει τις συνθήκες κάτω από τις οποίες γινόταν αυτό

εφικτό.⁶⁸ Πάντως, το αυτοκρατορικό θησαυροφυλάκιο κέρδιζε και από την πορνεία και από τη μοιχεία μέσω της φορολόγησης των πορνών και της δήμευσης της περιουσίας των μοιχαλίδων.

Η σύνδεση μοιχείας και πορνείας στο επίπεδο του νόμου εντοπίζεται και στο γεγονός ότι η νομοθεσία του Αυγούστου δημιούργησε μια νέα κατηγορία παραβατών, η οποία προηγουμένως υπήρχε μόνο στο επίπεδο των συνειδήσεων, αυτή του *leno-maritus*, του συζύγου-μαστροπού. Μέσω της κατηγορίας για μαστροπεία σ' ένα σύζυγο, ο νόμος δημιούργησε μια κατηγορία αντρών ανάλογη προς εκείνη της μοιχαλίδας-πόρνης.⁶⁹ Ο σύζυγος που είχε υποκινήσει ή είχε δείξει ανεκτικότητα στη διάπραξη μοιχείας από τη γυναίκα του, τιμωρούταν σαν να είχε διαπράξει μαστροπεία, ποινή η οποία ήταν και εσκεμμένη και συνεπής με το στόχο του νόμου.⁷⁰ Για μαστροπεία κατηγορείτο και όποιος νυμφευόταν μια καταδικασμένη μοιχαλίδα, όποιος έβγαζε κέρδος από τη μοιχεία της συζύγου του, όποιος δεχόταν χρηματική αποζημίωση μετά την ανακάλυψη της μοιχείας κι όποιος παραχωρούσε το σπίτι του για διάπραξη μοιχείας, πράγμα που, σύμφωνα με το Rizelli, δεν υπήρχε στο αρχικό κείμενο και προστέθηκε αργότερα από τους νομομαθείς. Σύμφωνα με το McGinn, αρχικά μόνο ο σύζυγος μπορούσε να κατηγορηθεί για *lenocinium*, εάν έβγαζε κέρδος από τη μοιχεία ή αν δε χάριζε τη σύζυγό του, ενώ όσοι είχαν βοηθήσει το παράνομο ζευγάρι αντιμετώπιζαν την κατηγορία της μοιχείας.⁷¹ Το επίσημο διαζύγιο προστάτευε το σύζυγο από την κατηγορία του *lenocinium*, αφού βασική προϋπόθεση για να μην του αποδοθεί μια τέτοια κατηγορία ήταν ο χωρισμός και όχι η ποινική δίωξη της μοιχαλίδας. Έχει υποστηριχθεί ότι ο Αλέξανδρος Σεβήρος επέκτεινε την κατηγορία για *lenocinium* και στην περίπτωση που είχε διαπραχθεί *stuprum*, καθώς και για την περίπτωση που κάποιος παντρευόταν ή ξαναπαντρευόταν μια μοιχαλίδα, πράγμα που ο McGinn αμφισβητεί.⁷² Σύμφωνα με το McGinn, εκείνος που παντρευόταν μια καταδικασμένη μοιχαλίδα αντιμετώπιζε την κατηγορία του *lenocinium* από την εποχή του Κοϊντιλιανού, πράγμα που ενισχύθηκε από τον Αλέξανδρο Σεβήρο το 224 μ.Χ. Άλλωστε, ο άντρας αυτός έχανε την τιμή του, από τη στιγμή που παντρευόταν μια γυναίκα που θεωρείτο πόρνη. Πάντως, δεδομένου ότι όσοι παντρεύονταν επαγγελματίες πόρνες δεν κατηγορούνταν για *lenocinium* αλλά αντιμετώπιζονταν μόνο ως *caelibes*, φαίνεται ότι οι μοιχαλίδες βρίσκονταν σε ακόμη μεγαλύτερη ανυποληψία από τις πόρνες και ότι οι Ρωμαίοι θέλησαν να τις καταστήσουν ακόμα πιο ισχυρό παράδειγμα προς αποφυγήν. Για να ξαναπαντρευτεί κανείς τη σύζυγό του, θα έπρεπε να έχει άδεια μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας

–διαφορετικά, θα κατηγορείτο για *lenocinium*. Για *lenocinium* κατηγορείτο και όποιος χώριζε τη μοιχαλίδα σύζυγό του και κατόπιν την ξαναπαντρευόταν χωρίς να ασκήσει δίωξη, αφού κάτι τέτοιο ήταν αντίθετο προς το πνεύμα του νόμου. Ο Δομιτιανός αφαίρεσε το όνομα ενός Ρωμαίου ιππέα από τον κατάλογο των ενόρκων, επειδή είχε ξαναπαντρευτεί τη μοιχαλίδα σύζυγό του. Αν η γυναίκα αθωνόταν, μπορούσε να ξαναπαντρευτεί το σύζυγό της, αν ήταν εκείνος που την είχε κατηγορήσει για μοιχεία ή να μη θεωρήσει το γάμο διαλυμένο, αν ο κατηγορός της δεν εντασσόταν στην οικογένειά της. Πάντως, είχε το δικαίωμα να θεωρήσει το γάμο διαλυμένο, ακόμα κι αν ο σύζυγος είχε μετανιώσει.⁷³ Αν ο σύζυγος δεχόταν χρήματα μετά την ανακάλυψη της μοιχείας, δεν αντιμετωπιζόταν αρχικά ως μαστροπός, αφού μια τέτοια πράξη αποτελούσε αδίκημα για οποιονδήποτε κι όχι μόνο για το σύζυγο.⁷⁴ Το 61 μ.Χ. απαγορεύτηκαν οι διακανονισμοί για την αποφυγή της ποινικής δίωξης και επιβλήθηκε τιμωρία και στα δύο μέρη που θα επιχειρούσαν κάτι τέτοιο. Οι πηγές κάνουν λόγο για το σύζυγο που κανόνιζε τις συναντήσεις της συζύγου του και διαχειριζόταν ο ίδιος τα χρήματα που εισπράττονταν. Στο κείμενο του Ουλπιανού ((4 *de adult.*) *D.* 48.5.30(29).4), μια σεξουαλική επαφή ήταν αρκετή για να καταστήσει τη σύζυγο μοιχαλίδα και μια συναλλαγή για να κάνει το σύζυγο μαστροπό.⁷⁵ Σ' ένα προγενέστερο κείμενο ασαφούς ακριβούς χρονολόγησης βρίσκουμε την πληροφορία ότι ο σύζυγος που σκηνοθετούσε τη μοιχεία της συζύγου του, θα τιμωρούταν για μοιχεία κι όχι για μαστροπεία. Φαίνεται, λοιπόν, πως όσο περνούσαν τα χρόνια ο νόμος θεωρούσε τη στάση του συζύγου όλο και πιο σημαντική.⁷⁶ Όπως και ο *leno* που εμπορευόταν την τιμή των κοριτσιών που διαφέντευε, έτσι κι ο *leno-maritus* καθιστούσε αντικείμενο εμπορίου την τιμή της συζύγου του, αλλά και τη δική του. Ο Ουλπιανός (*D.* 48.5.2.2) τοποθετούσε στην ίδια κατηγορία τους συζύγους που δέχονταν χρήματα πριν και μετά τη διάπραξη μοιχείας.⁷⁷ Πάντως, οι σύζυγοι που δέχονταν χρήματα μετά την ανακάλυψη της μοιχείας ήταν σίγουρα περισσότεροι από εκείνους που το έκαναν εκ των προτέρων. Ο άντρας που θεωρείτο ένοχος για *lenocinium*, σύμφωνα με τη *Lex Iulia de adulteriis*, έχανε το ½ της περιουσίας του. Όσοι δεν ήταν πατέρες ή σύζυγοι μοιχαλίδων, δεν ήταν υποχρεωμένοι να κινήσουν διαδικασίες εναντίον των μοιχών, αλλά να μη δωροδοκηθούν για τη συγκάλυψη της μοιχείας. Σ' ένα κείμενο βρίσκουμε την πληροφορία ότι αν μια σύζυγος δεχόταν χρήματα για να μην αποκαλύψει τη μοιχεία του συζύγου της, θα τιμωρούταν σαν να είχε διαπράξει μοιχεία, πράγμα που σημαίνει ότι δεν αντιμετωπιζόταν ως μια γυναίκα που εμπορευόταν την τιμή του συζύγου της, αλλά τη δική της,⁷⁸ αφού η γυναίκα είχε

υποχρέωση να προστατεύει τον εαυτό της και όχι ολόκληρο τον οίκο στο βαθμό που έπρεπε να το κάνει ο σύζυγος. Σύμφωνα με τον Ουλπιανό ((4 *de adult.*) *D.* 48.5.30(29)2), όποιος δεχόταν χρήματα τιμωρούνταν για μοιχεία και *stuprum*.⁷⁹ Σ' ένα κείμενο του Σκαιβόλα ((4 *reg.*) *D.* 48.5.15(14)) φαίνεται πως οι συνένοχοι στη μοιχεία δεν κατηγορούνταν για *lenocinium*, αλλά οι ποινές που τους επιβάλλονταν ήταν οι ίδιες με αυτές που αφορούσαν εκείνους που κατηγορούνταν.⁸⁰ Οι συνένοχοι τιμωρούνταν μόνο όταν η συμμετοχή τους ήταν απόλυτα εξακριβωμένη, όπως υποχρεωνόταν να χωρίσει μόνο όποιος έπιανε επ' αυτοφώρω τη σύζυγό του. Μέχρι την εποχή των Σεβήρων το αργότερο, κάθε παροχή βοήθειας προς τους μοιχούς, όπως η εξασφάλιση χώρου, είχε οριστεί ως *lenocinium*.⁸¹ Άλλωστε, και οι μαστροποί εξασφάλιζαν χώρο στις πόρνες. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ραντεβού των μοιχών, όπως και των πορνών, κανονίζονταν συχνά στα λουτρά. Οι μεταγενέστεροι τύποι *lenocinium* απέκτησαν σημασία ίση –αν όχι μεγαλύτερη– προς τους δύο αρχικούς.⁸² Τελικά, το *lenocinium* έφτασε να καλύπτει κάθε είδος συνενοχής στη διάπραξη μοιχείας ή *stuprum*. Οι συνένοχοι ταυτίζονταν με μαστροπούς και αντιμετώπιζονταν από το νόμο όπως οι μοιχοί.⁸³ Οι νόμοι για το *lenocinium* εξέφραζαν ανησυχίες για τη συζυγική απρεπή συμπεριφορά, αλλά και προβληματισμούς των ανώτερων τάξεων για τη σεξουαλική συμπεριφορά των κατώτερων. Εκείνοι που προκαλούσαν μεγαλύτερες ανησυχίες ήταν οι σύζυγοι που εξαρτώντο από τον πλούτο των γυναικών τους, αφού αυτό εκθήλωνε τον άντρα και οδηγούσε στην αντιστροφή της ιεραρχίας στα πλαίσια του οίκου.⁸⁴ Ο *leno-maritus* υπήρξε το ατιμωτικό αντίστοιχο της μοιχαλίδας-πόρνης. Ο άντρας που δεν ήταν αυστηρός απέναντι στη μοιχεία στιγματιζόταν το ίδιο σοβαρά σα να την είχε διαπράξει ο ίδιος. Πάντως, οι περιπτώσεις των ανεκτικών συζύγων έτσι όπως ορίζονταν από τη *Lex Iulia de adulteriis* δε θα πρέπει να ήταν πολύ συνηθισμένες. Είναι πολύ δύσκολο να εντοπίσουμε πραγματικές περιπτώσεις συζύγων που κέρδιζαν από τη μοιχεία των συζύγων τους και πίσω από αυτές τις κατηγορίες βρίσκονταν συνήθως πολιτικά κίνητρα.⁸⁵

Ωστόσο, οι κατηγορίες αυτές, όπως και τα μέτρα που έχουμε ήδη αναφέρει, δείχνουν τη συνειδησιακή σύνδεση της μοιχείας με την πορνεία και της ανεκτικότητας ή παροχής βοήθειας στους μοιχούς με τη μαστροπεία. Έτσι, υπογραμμίζεται για άλλη μια φορά πως οι μοναδικές γυναίκες στις οποίες επιτρέπονταν οι σεξουαλικές σχέσεις με περισσότερους του ενός συντρόφους ήταν όσες εντάσσονταν στην κατηγορία των *infames* και κυρίως οι πόρνες. Όσες *matronae*

παράβαιναν τα όρια σεξουαλικής συμπεριφοράς που οι Ρωμαίοι είχαν καθορίσει για το φύλο τους εξοβελίζονταν από την κοινωνία της τιμής και εξισώνονταν με τις «άτιμες» πόρνες.

¹ Καρκοπινό, σελ. 127.

² Ρούσσο (1998), σελ. 10.

³ Grimal, σσ. 131-132.

⁴ Edwards (1993), σελ. 85.

⁵ Grimal, σελ. 148.

⁶ McGinn, σελ. 192.

⁷ Edwards (1993), σελ. 50.

⁸ ό.π., σσ. 50-51.

⁹ Rouselle, σσ. 102-103.

¹⁰ Grimal, σσ. 149-150.

¹¹ Cantarella, σελ. 123.

¹² Grimal, σελ. 148.

¹³ Edwards (1993), σελ. 41.

¹⁴ Balsdon, σελ. 247.

¹⁵ ό.π., σελ. 248.

¹⁶ Pomeroy, σελ. 155.

¹⁷ Rouselle, σσ. 85-86.

¹⁸ McGinn, σελ. 205.

¹⁹ Edwards (1993), σελ. 38.

²⁰ ό.π.

²¹ ό.π., σσ. 124-125.

²² Edwards (1997), σελ. 76.

²³ McGinn, σσ. 204-206.

²⁴ ό.π., σελ. 143.

²⁵ ό.π., σελ. 238.

²⁶ ό.π., σελ. 189.

²⁷ Balsdon, σελ. 98.

²⁸ Για το ζήτημα αυτό βλ. σελ. 57 του παρόντος.

²⁹ Rouselle, σελ. 79.

³⁰ McGinn, σελ. 179.

³¹ ό.π., σελ. 176.

³² ό.π., σελ. 236.

³³ ό.π., σελ. 145.

³⁴ Balsdon, σελ. 285.

³⁵ ό.π.

³⁶ McGinn, σελ. 246.

- ³⁷ Rouselle, σελ. 83.
- ³⁸ ό.π.
- ³⁹ ό.π., σελ. 166.
- ⁴⁰ Balsdon, σελ. 194.
- ⁴¹ McGinn, σσ. 117-119.
- ⁴² Rouselle, σελ. 87.
- ⁴³ McGinn, σσ. 242-243.
- ⁴⁴ ό.π., σσ. 171-172.
- ⁴⁵ Cantarella, σελ. 163.
- ⁴⁶ Salles, σελ. 279.
- ⁴⁷ McGinn, σελ. 170.
- ⁴⁸ Edwards (1997), σελ. 76.
- ⁴⁹ Johnson-Ryan, σελ. 75.
- ⁵⁰ McGinn, σελ. 163.
- ⁵¹ Vanoyeke, σελ. 122.
- ⁵² Salles, σελ. 302.
- ⁵³ McGinn, σελ. 164.
- ⁵⁴ ό.π., σελ. 117.
- ⁵⁵ Vanoyeke, σελ. 130.
- ⁵⁶ McGinn, σσ. 186-187.
- ⁵⁷ ό.π., σσ. 190-191.
- ⁵⁸ ό.π., σελ. 190.
- ⁵⁹ Tracy, σσ. 63-64.
- ⁶⁰ ό.π., σελ. 63.
- ⁶¹ Edwards (1993), σελ. 65.
- ⁶² Flemming, σελ. 57.
- ⁶³ Edwards (1993), σελ. 40.
- ⁶⁴ McGinn, σσ. 167-168.
- ⁶⁵ ό.π., σελ. 129.
- ⁶⁶ ό.π., σελ. 156.
- ⁶⁷ ό.π., σσ. 141-142.
- ⁶⁸ ό.π., σελ. 96.
- ⁶⁹ ό.π., σσ. 171-172.
- ⁷⁰ ό.π., σελ. 152.
- ⁷¹ ό.π., σσ. 172-173.
- ⁷² ό.π., σελ. 174.
- ⁷³ Rouselle, σσ. 87-88.
- ⁷⁴ McGinn, σελ. 174.
- ⁷⁵ ό.π., σσ. 221-222.

⁷⁶ ό.π., σελ. 229.

⁷⁷ ό.π., σελ. 225.

⁷⁸ ό.π., σσ. 229-230.

⁷⁹ ό.π., σελ. 225.

⁸⁰ ό.π., σελ. 223.

⁸¹ ό.π., σελ. 243.

⁸² ό.π., σελ. 244.

⁸³ ό.π., σελ. 143.

⁸⁴ ό.π., σελ. 184.

⁸⁵ ό.π., σελ. 182.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ

- Michael von Albrecht, *Ιστορία της ρωμαϊκής λογοτεχνίας* (Μτφρ. του *Geschichte der Römischen Literatur, I, Zweite, verbesserte und erweiterte Auflage*, München 1994) Ηράκλειο 2005.
- Geoffrey Arnott, “αυλητρίδα πεζήν”, *Glotta*, 68, 1990, 91-92.
- J.P.V.D. Balsdon, *Ρωμαίες Γυναίκες. Η ιστορία τους και τα έθιμά τους*, (Μτφρ. του *Roman Women- Their history and habits*, London 1962), Αθήνα 1984.
- Terence, *The woman of Andros- The Eunuch- The brothers*, vol. I, (Trnsl. John Barsby), Cambridge- London, 2001.
- P.G.McC. Brown, “Plots and Prostitutes in Greek New Comedy”, in: Francis Cairns- Malcolm Heath (Eds.), *Papers of the Leeds International Latin Seminar*, Vol. 6, 1990, 241-266.
- Eva Cantarella, *Pandora’s daughters. The Role & Status of Women in Greek and Roman Antiquity*, (Trnsl. of L’-ambiguo malanno, 1981), Baltimore- London 1993.
- Catharine Edwards, *The politics of immorality in ancient Rome*, Cambridge 1993.
- Catharine Edwards, “Unspeakable Professions: Public Performance and Prostitution in ancient Rome”, in: Judith P. Halett- Marilyn Skinner (Eds.), *Roman Sexualities*, Princeton- New Jersey, 1997, 66-95.
- Elaine Fantham, “Terence, Diphilus, and Menander. A re-examination of Terence. Adelphoe, Act II”, in: *Philologus*, 112, 1968, 196-216.
- Elaine Fantham, “Sex, Status and Survival in Hellenistic Athens: A Study of Women in New Comedy”, in: *Phoenix*, 29, 1975, 44-74.
- Rebecca Flemming, “Quae Corpore Quaestum Facit: The sexual Economy of Female Prostitution in the Roman Empire”, in: *The Journal of Roman Studies*, Vol. 89, 1999, 38-61.
- Dwora Gilula, “The concept of the bona meretrix. A study of Terence’s Courtesans”, in: *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*, 168, 1980, 142-165.
- Dwora Gilula, “A note on Philotis’ Voyage to Corinth. Ter. Hec. 85-87” in: *The American Journal of Philology*, Vol. 98, No 4, Winter 1997, 356-358.
- A.S. Gratwick, “Lenonia Plautina”, in: *Rheinisches Museum für Philologie*, 111, 1988, 289- 291.
- Ellen Greene, *The Erotics of Domination. Male Desire and the Mistress in Latin Love Poetry*, Baltimore- London 1998.

- Pierre Grimal, *Ο έρωτας στην αρχαία Ρώμη* (Μτφρ. του *L' amour à Rome*, Paris 1963), Αθήνα 1990.
- Erich S. Gruen, *Studies in Greek Culture and Roman Policy*, Berkley- Los Angeles- London 1996.
- Marguerite Johnson- Terry Ryan, *Sexuality in Greek and Roman Society and Literature. A sourcebook*, London- New York 2005.
- E.J. Kenney- W.V. Clausen, *Ιστορία της λατινικής λογοτεχνίας*, (Μτφρ. του *The Cambridge History of Classical Literature II: Latin Literature*, Cambridge 1982), Αθήνα 2000.
- Thomas McGinn, *Prostitution, Sexuality and the Law in Ancient Rome*, New York 2003.
- Titus Maccius Plautus, *Amphitryon- The comedy of Asses- The pot of gold- The two Bacchises- The captives*, (Trnsl. Paul Nixon), Cambridge-London 1997.
- Sarah B. Pomeroy, *Goddesses, Whores, Wives & Slaves. Women in Classical Antiquity*, London 1994.
- Aline Rouselle, *Porneia. On Desire and the Body in Antiquity*, (Trnsl. of: *Porneia*, Paris 1983), Cambridge- Oxford 1994.
- Catherine Salles, *Η άλλη όψη της αρχαιότητας. Ο υπόκοσμος* (Μτφρ. του: *Les Bas-fonds de l'Antiquité*, Paris 1995), Αθήνα 1998.
- Ariadne Staples, *From Good Goddess to Vestal Virgins. Sex and Category in Roman Religion*, London and New York 1998.
- Valerie A. Tracy, "The leno-maritus", in *The classical journal*, Vol. 72, 1976, 62-64.
- Valoine Vanoyeke, *Η πορνεία στην Ελλάδα και στη Ρώμη*, (Μτφρ. του *La prostitution en Grèce et à Rome*, Paris 1990), Αθήνα 1996.
- Δημήτριος Χ. Γκόφας, *Εισηγήσεις του ρωμαϊκού δικαίου, Α' ημίτομος*, Αθήνα- Κομοτηνή 1974- 1979.
- Θεόδωρος Καρζής, *Η γυναίκα στην αρχαιότητα. Προϊστορία- Πολιτισμοί Ανατ. Μεσογείου- Ελλάδα- Ρώμη*, Αθήνα 1997.
- Ζερόμε Καρκοπινό, *Η καθημερινή ζωή στη Ρώμη στο απόγειο της αυτοκρατορίας*, (Μετάφραση του: *La vie quotidienne à Rome à l' apogée de l' empire*, Paris 1939), Αθήνα 1998.
- Δημήτρης Παλαιothόδωρος, «Γυναικεία σεξουαλικότητα και ανδρική κυριαρχία στην αρχαία Αθήνα. Οι εικονογραφικές μαρτυρίες», στο: *Το βήμα των κοινωνικών*

επιστημών. Τριμηνιαία επιστημονική επιθεώρηση, (Επιμέλεια: Σταύρος Περεντίδης), τόμος ΙΑ΄, τεύχος 44, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Φθινόπωρο 2005, 145-173.

- Τερέντιος, *Οι αδελφοί*, (Μτφρ. Κώστας Παναγιωτάκης), Αθήνα 1996.

- Τίτος Μάκιος Πλάυτος, *Το παλαμάρι*, (Μτφρ. Κώστας Παναγιωτάκης), Αθήνα 2004.

- Τίτος Μάκιος Πλάυτος, *Αμφιτρώνας*, (Μετάφραση: Τάσος Ρούσσο), Αθήνα 1998.

- Τερεντίου, *Hecyra* (Μτφρ. Α. Σακελλαρίου), Θεσσαλονίκη 1999

- Τερέντιος, *Ανδρία- Αυτοτιμωρούμενος [Andria- Heauton timorumenos]*, (Εισαγωγή-Μτφρ.- Σχόλια Αντώνης Σακελλαρίου), Αθήνα 2006.

- Μανόλης Ι. Στεφανάκης, «Η δύναμη του χρήματος: αγοραίος έρωσ στην αρχαία Ελλάδα», στο: *Το βήμα των κοινωνικών επιστημών. Μηνιαία επιστημονική επιθεώρηση*, (Επιμέλεια: Σταύρος Περεντίδης), τόμος ΙΑ΄, τεύχος 44, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Φθινόπωρο 2005, 203-248.

-Μενέλαος Τουρτόγλου, *Ιστορία του Ρωμαϊκού Δικαίου. Πανεπιστημιακαί Παραδόσεις*, Αθήνα- Κομοτηνή 1980.

- Τερέντιος, *Ο εννούχος*, (Μτφρ. Λ.Μ. Τρομάρας), Θεσσαλονίκη, 1996.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

- John DeFelice, *Roman Hospitality: The Professional Women of Pompeii; Marco Polo Monographs*, 6, Warren Center, PA: Shangri-La Publications, 2001. (Reviewed by John R. Clarke), <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2002/2002-06-33.html> 26/7/2005 .

-Rebecca Langlands, *Sexual Morality in Ancient Rome*, Cambridge University Press, 2006, (Reviewed by Lien Foubert), <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2007/2007-02-23.html> 10.02.2007.

- Thomas A.J. McGinn, *Prostitution, Sexuality and the Law in Ancient Rome*, New York: Oxford University Press, 1998, (Reviewed by Brent D. Shaw), <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/1999/1999-09-22.html> 27/7/2005.

- Thomas A.J. McGinn, *The Economy of Prostitution in the Roman World: A Study of Social History and the Brothel*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2004. (Reviewed by Anise K. Strong), <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2004/2004-04-40.html> 26/7/2005.

- Christoher A. Faraone, Laura K. McClure, *Prostitutes and Courtesans in the Ancient World*. Madison: University of Wisconsin Press, 2006, (Reviewed by Anise K. Strong), <http://ccat.sas.upenn.edu/bmcr/2006/2006-05-40.html> 30.05.2006.

- Σταύρος Οικονομίδης, *Παλλακίδες και ιερόδουλες στην αρχαία Μεσόγειο. Ιερές συντεχνίες- Ιδιωτικό εμπόριο*, <http://www.apologitis.com/gr/ancient/ermafroditos.htm> 27/7/2005.
- *Notes on Roman Prostitutes, Brothels, and Prostitution. From the Satyricon by Petronius Arbiter.* <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-pristitutionnotes.htm> 27/7/2005.
- *Ancient Roman Prostitutes and Notes on Roman Prostitution. Terms for Ancient Roman Prostitutes and Brothels.* <http://ancienthistory.about.com/library/bl/bl-prostitutionnotes2.htm> 25/7/2005.
- *History of sex*, <http://www.bigeye.com/sexeducation/romanempire.html> 26/7/2005.
- *Johnston's Private Life of the Romans, Ch. 3*, http://www.forumromanum.org/life/johnston_3.html 26/7/2005.

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ¹

- Aurelius Augustinus, *De Fide et Operibus*.
- Aulus Gellius, *Noctes Atticae*.
- Gaius Valerius Catullus, *Carmina*.
- Marcus Tullius Cicero, *Pro Caelio*.
- Marcus Tullius Cicero, *Epistulae ad Brutum*.
- Decimus Iunius Iuvenalis, *Saturae*.
- Titus Livius, *Ab Urbe Condita Libri*.
- Marcus Valerius Martialis, *Epigrammata*.
- Publius Ovidius Naso, *Amores*.
- Publius Ovidius Naso, *Ars Amatoria*.
- Publius Ovidius Naso, *Fasti*.
- Petronius Arbiter, *Satyricon Libri*.
- Titus Maccius Plautus, *Amphitryon*.
- Titus Maccius Plautus, *Asinaria*.
- Titus Maccius Plautus, *Bacchides*.
- Titus Maccius Plautus, *Captivi*.
- Titus Maccius Plautus, *Casina*.
- Titus Maccius Plautus, *Cistellaria*.

¹ Για τις πρωτογενείς πηγές συμβουλευτήκα τις εκδόσεις Loeb.

- Titus Maccius Plautus, *Curculio*.
- Titus Maccius Plautus, *Epidicus*.
- Titus Maccius Plautus, *Menaechmi*.
- Titus Maccius Plautus, *Mercator*.
- Titus Maccius Plautus, *Miles Gloriosus*.
- Titus Maccius Plautus, *Mostellaria*.
- Titus Maccius Plautus, *Persa*.
- Titus Maccius Plautus, *Poenulus*.
- Titus Maccius Plautus, *Pseudolus*.
- Titus Maccius Plautus, *Rudens*.
- Titus Maccius Plautus, *Truculentus*.
- C. Plinius Secundus, *Naturae Historiae*.
- Sextus Propertius, *Elegiae*.
- Gaius Sallustius Crispus, *Bellum Catilinae*.
- Lucius Annaeus Seneca, *De Beneficiis*.
- Lucius Annaeus Seneca, *Controversiae*.
- Lucius Annaeus Seneca, *De Vita Beata*.
- C. Suetonius Tranquillus, *De vita XII Caesarum Libri VIII*.
- Cornelius Tacitus, *Annales*.
- Publius Terentius Afer, *Adelphoe*.
- Publius Terentius Afer, *Andria*.
- Publius Terentius Afer, *Eunuchus*.
- Publius Terentius Afer, *Heauton timorumenos*.
- Publius Terentius Afer, *Hecyra*.
- Publius Terentius Afer, *Phormio*.
- Q. Septimius Florens Tertullianus, *De pallio*.
- Q. Septimius Florens Tertullianus, *De spectaculis*.
- Albius Tibullus, *Elegiae*.
- Valerius Maximus, *Factorum ac Dictorum Memorabilium*.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	σελ. 3
Κατάλογος συντομογραφιών.....	σελ. 4
Εισαγωγή.....	σελ. 5
I. Πραγματολογικά.....	σελ. 11
- Η παρουσία των πορνών στη Ρώμη- Γενική ορολογία.....	σελ. 11
- Προέλευση των πορνών. Τα αίτια της εκπόρνευσης.....	σελ. 12
- Οι μαστροποί. Επιλογή και εκπαίδευση των πορνών.....	σελ. 17
- Τρόποι και τόποι εξάσκησης επαγγέλματος και προσέλκυσης πελατών.....	σελ. 20
- Οι πελάτες και η σχέση τους με τις πόρνες και τους μαστροπούς.....	σελ. 31
- Οι τιμές και τα ενοικιαστήρια συμβόλαια.....	σελ. 37
- Συνθήκες ζωής. Η εποχή της παρακμής.....	σελ. 45
- Νόμοι για την πορνεία.....	σελ. 49
II. Αποδοχή.....	σελ. 57
- Πορνεία και καθημερινή ζωή.....	σελ. 57
- Ο ρόλος της πορνείας.....	σελ. 57
- Πορνεία και έρωτας.....	σελ. 64
- Οι εταίρες και η περίπτωση των <i>bonae meretrices</i>	σελ. 75
- <i>Meretrices</i> και <i>matronae</i> . Οι ελευθερίες των πορνών.....	σελ. 78
- Πόρνες και νόμος. Η νομιμοποίηση της πορνείας.....	σελ. 81
- Πορνεία, μυθολογία και θρησκεία.....	σελ. 86
- Ανάμιξη των ανώτερων τάξεων. Η γοητεία της πορνείας.....	σελ. 95
III. Περιθωριοποίηση.....	σελ. 103
- Ζητήματα αρνητικής αξιολόγησης της επίσκεψης σε πόρνη.....	σελ. 103
- Στερεότυπα ενάντια στις πόρνες. Η καταδίκη του έρωτα.....	σελ. 115
- Πορνεία και μαστροπεία.....	σελ. 131
- <i>Meretrices</i> και <i>matronae</i> . Η πόρνη ως απειλή για την ηθική των παντρεμένων γυναικών και των <i>virgines</i>	σελ. 136
- Η περιθωριοποίηση στο νόμο.....	σελ. 144
- Η καταδίκη της ανάμιξης σε πορνικές δραστηριότητες από μέλη της ελίτ.....	σελ. 161
- Πορνεία και Χριστιανισμός.....	σελ. 163
- Τα αίτια της περιθωριοποίησης. Αποδοχή και περιθωριοποίηση.....	σελ. 164
Συμπεράσματα.....	σελ. 174
Παράρτημα: Σύνδεση μοιχείας και πορνείας.....	σελ. 178
- Αντιλήψεις για τη μοιχεία.....	σελ. 178
- Το νομικό καθεστώς.....	σελ. 180
- Μοιχεία και πορνεία στις συνειδήσεις και στο νόμο.....	σελ. 189
Βιβλιογραφία.....	σελ. 199

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000091375